

BMM2024

नवी अस्मिता, नवी भरारी

शब्द
रुची ४९

जून २०२४ | मूल्य १० रु. | पृष्ठे १२४
बीएमएम सॅन होजे अधिवेशन विशेषांक

महाराष्ट्र शासन

सत्यमेव जयते
महाराष्ट्र शासन

मराठी भाषा विभाग

महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ
मराठी विश्वकोश

महाराष्ट्र राज्य
मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ
अधिक माहितीसाठी
<https://marathivishwakosh.org>

भाषा संचालनालय
अधिक माहितीसाठी
<https://directorate.marathi.gov.in>

महाराष्ट्र राज्य साहित्य
आणि संस्कृती मंडळ
अधिक माहितीसाठी
<https://sahitya.marathi.gov.in>

मराठी भाषा विभाग

मराठी भाषेच्या सर्वांगीण
विकासाच्या दृष्टीकोनातून
स्वतंत्र प्रशासकीय विभाग म्हणून
मराठी भाषा विभागाची निर्मिती.
अधिक माहितीसाठी
<https://marathi.gov.in>

राज्य मराठी
विकास संस्था
अधिक माहितीसाठी
<https://rmvs.marathi.gov.in>

ममम
मम
मु

ग्रंथालीतर्फे प्रसिद्ध शब्दरुची विशेषांक प्रकाशनास
महाराष्ट्र शासनाच्या हार्दिक शुभेच्छा...

ग्रंथाली वाचक चळवळीचे मासिक

शब्द
रुची

जून २०२४, वर्ष अकरावे
अंक दुसरा, मूल्य १० रु.

संपादक : सुदेश हिंगलासपूरकर

अतिथी संपादक : ज्ञानेश्वर मुळे

कार्यकारी संपादक : अरुण जोशी

मुखपृष्ठ : दत्तात्रेय पाडेकर

कार्यालयीन संपर्क

कॉम्प्युटर युनिट – योगिता मोरे, अनिरुद्ध गद्रे
shabdruchee24@gmail.com

जाहिरात प्रसिद्धी – धनश्री धारप

वितरण – हरिप्रसाद जयस्वाल, सौमित्र शिंदे

वेबसाइट डिझाइन व डिजिटल एडिटिंग

समीर कदम

संपर्क

ग्रंथाली, १०१, १/बी विंग, 'द नेस्ट', पिंपळेश्वर को-ऑप.
हौसिंग सोसायटी, टायकलवाडी, स्टार सिटी सिनेमासमोर,
मनोरमा नगरकर मार्ग, माहीम (प.), मुंबई ४०००१६
फोन : २४२१६०५० (वेळ : दुपारी १ ते ६.३०)

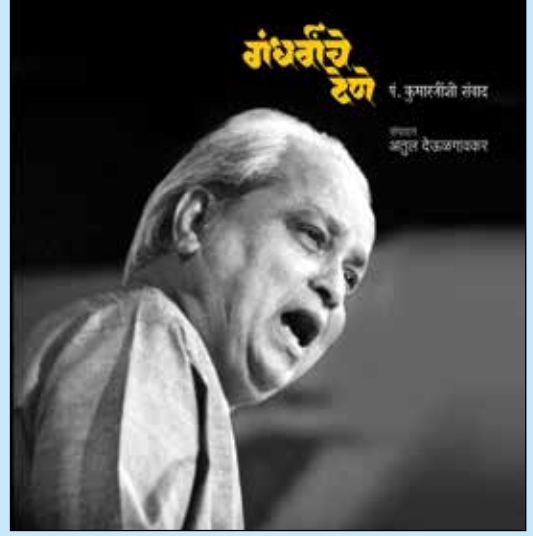
अंकासाठी लेख व प्रतिक्रिया खालील मेलवर पाठवावी.
shabdruchee24@gmail.com

ऑफिस वेळ : दुपारी १ ते सायं. ७

संपर्क/फोन/पुस्तके खरेदी करण्यासाठी

अंकात प्रसिद्ध झालेली मते ज्या त्या व्यक्तीची. 'ग्रंथाली' चळवळीचे 'शब्द रुची' हे व्यासपीठासमान मासिक आहे. त्यात सर्व छटांच्या विचारांना स्थान आहे. मात्र त्याच्याशी 'ग्रंथाली' विश्वस्त संस्था व तिचे विश्वस्त सहमत आहेत असे नव्हे.

॥ग्रंथाली॥ ✨

एका अभूतपूर्व मुलाखतमैफलीचे पुस्तक

ग्रंथालीने १९८५ मध्ये पं. कुमारगंधर्व यांची गायनासह रागदारी उलगडून दाखवणारी सलग सहा दिवस मुलाखतमैफल आयोजित केली होती, त्यातील त्यांच्या संगीतविचारांचे पुस्तक प्रसिद्ध झाले आहे. त्यावेळी त्यांनी गायलेल्या बंदिशी/चिजांचे चौपन्न क्यूआर कोड पुस्तकात आहेत. अतुल देऊळगावकर यांनी संपादन केलेल्या या पुस्तकाला पं. सुरेश तळवलकर यांची प्रस्तावना लाभली आहे. वाचावे, संग्रही ठेवावे, भेट द्यावे असे हे गंधर्वांचे देणे!

मूल्य ८०० रु.
सवलतीत ५०० रु.

घरपोच हवे असल्यास
पाठणावळ खर्च वेगळा
संपर्क : ९२२३४६६८६०

'शब्द रुची'साठी shabdruchee24@gmail.com
याच नवीन ईमेलवर संपर्क साधावा.

'शब्द रुची' अंकाबाबत डिसेंबरमध्ये नव्याने विचार होणार आहे. अंकासाठी वर्गणी भरल्यास डिसेंबर २०२४पर्यंतचे अंक पोस्ट केले जातील. ज्यांची वर्गणी डिसेंबर २०२४च्या पुढची भरली असेल, त्यांना ती संपण्याच्या महिन्यांइतके वर्गणी जमा होण्याच्या तारखेपूर्वीचे अंक मिळतील. आता वर्गणी फक्त डिसेंबर २०२४ पर्यंतचीच स्वीकारली जाईल.

– सुदेश हिंगलासपूरकर
विश्वस्त, संपादक

अनुक्रम

विश्व मराठीचे

शामकांत देवरे / १६

मराठी भाषेचे संवर्धन आणि विकास राज्य मराठी विकास संस्थेची भूमिका

कौशिक लेले / २३

माझ्या मराठीचा बोलू...

शिल्पा गडमडे-मुळे (जर्मनी) / २७

वसुधैव कुटुंबकमच्या संस्कृतीतले मराठी विश्व

मुकुंद मराठे (अमेरिका) / ३७

माझा 'कला' प्रवास

मोहना कारखानीस (सिंगापूर) / ४१

मराठी संस्कृतीचा पदर घट्ट धरलेलं सिंगापूर

मेघना वर्तक (दुबई) / ४४

विश्वाच्या गाभारी गर्जे मराठी!

मनोज कुलकर्णी (हॉंगकाँग) / ५८

हॉंगकाँग चीनच्या उंबरठ्यावरून

मृदुला जोशी-पुरंदरे (कॅनडा) / ६७

मराठी पाऊल पडते पुढे!

सचिन गांजापूरकर (सिंगापूर) / ७३

सिंगापुरातून बहुरंगी महाराष्ट्र

अपर्णा अमित वाईकर (थायलंड) / ८३

मराठी - आपली मायेची बोली

योगिनी लेले (ऑस्ट्रेलिया) / ८७

खबर ऑस्ट्रेलियाची

संध्या कुलकर्णी (स्वित्झर्लंड) / ९१

स्वित्झर्लंडमधील महाराष्ट्र आणि मराठी

मानसी सगदेव-मोहरील (नेदरलँड) / ९३

माझी माय ग मराठी

देवेंद्र ओक (न्यूझीलंड) / ९५

आमचे किवी/मराठी लोक!

शुभदा सावरगावकर (अमेरिका) / ९९

मराठीचे विश्व

अरुण मनोहर (सिंगापूर) / १०२

हे बंध रेशमाचे

लेख

डॉ. समीरा गुजर / ११

संकर्षण, तुझं मत कोणाला?

राजीव श्रीखंडे / ३२

जगणे समृद्ध करणारे भाषांतरकार आणि भाषांतरे

डॉ. अंजली पटवर्धन-कुलकर्णी / ५५

भाषा शिक्षणाच्या प्रवासातला पहिला थांबा - कविता

शरद काळे / ७६

मसाल्यांचा घोळ!

संजीवनी खेर / १०६

आद्य स्त्रीवादी लेखिका व्हर्जिनिया वुल्फ

वृत्तांत - प्रकाशने, ग्रंथाली-प्रतिभांगण, ग्रंथाली / ११०

ग्रंथपाने - चांगदेव काळे / ११९

ज्ञानेश्वर मुळे

मराठी पाऊल पडते पुढे...

‘झेपावणाऱ्या पंखांना क्षितिजं नसतात.’ खरे तर पंखांना उडण्याचीच आस असते. मानवी इतिहास हाच मुळी उडण्याचा इतिहास आहे. गुहेतून बाहेर चालत चालत मानवाने कितीतरी उड्डाणे केली आहे. आफ्रिका खंडातून जगभर विखुरलेला मानवसमूह आज ‘इंटरप्लॅनेटरी’ (आंतरग्रहीय) प्रवास करण्याचा विचार करत आहे. असे काय असावे जे माणसाला सातत्याने गतिशील ठेवत आहे? नवीन जगाचा शोध? केवळ कुतूहल? स्वतःचे जीवनमान अधिक सुरक्षित, अधिक सोयींनी युक्त करण्यासाठी? पोटासाठी? आक्रमण करण्यासाठी? की आक्रमकांपासून स्वतःला वाचवण्यासाठी? याचे उत्तर यापैकी कोणत्याही एका कारणाने किंवा अनेक कारणांनी मुनष्यसमाज सतत गतिशील राहिला आहे. पाश्चिमात्य देश मसाल्याच्या शोधात (तराजू घेऊन) निघाले आणि तलवारीच्या जोरावर जगभर वसाहतवाद लादून मोकळे झाले. महापूर किंवा तत्सम कारणांनी हडप्पा व मोहेंजोदडो या ठिकाणचे लोक सर्वदूर दक्षिणेकडे अगदी मालदीवपर्यंत पसरले. शेतमळ्यांमध्ये काम करण्यासाठी ब्रिटिशांनी १८३४ पासून द्वितीय महायुद्ध पूर्ण होईपर्यंत सत्तावीस लाख लोक फिजी, मॉरिशस, त्रिनिनाद व टोबॅगोसारख्या सुदूर भागांत पाठवले. अलीकडे अमेरिकेने इराक, अफगाणिस्तान, सीरिया, लिबिया इत्यादी देशांवर केलेल्या हल्ल्यांमुळे लाखो लोक परागंदा झाले आणि शरणार्थी म्हणून युरोप-अमेरिकेसह अनेक देशांमध्ये पोहोचले. थोडक्यात, लोक वेगवेगळ्या कारणांमुळे आपला प्रदेश सोडतात आणि नवे जीवन सुरू करतात. काही ठरावीक बेटांवरील आदिम वस्ती सोडली तर बहुतेक जनसमूहाला अशा स्थलांतराला सामोरे जावे लागते. गंमत म्हणजे अशा नव्या प्रदेशात हे लोक स्वतःचे रीतिरिवाज, खानपानसंस्कृती, देवधर्म आणि जीवनपद्धती जिवंत ठेवतात व त्यासाठी आटोकाट प्रयत्नही करतात.

मराठी समाजही याला अपवाद कसा असेल? मला आलेला एक अनुभव सांगतो म्हणजे मराठीचे विश्व किती

विस्तारले आहे आणि आपण आजही त्याबद्दल कसे अनभिज्ञ आहोत ते कळेल. जपानमधील भारतीय दूतावासात माझे काम करत होतो तेव्हाची ही घटना. १९८५च्या दरम्यानची. माझ्या सचिवांनी मला एक चिठ्ठी दिली. ‘सर, ते तुम्हला भेटायला आलेत.’ मी नाव वाचले. प्रभाकर नाईक साटम आणि काझुको नाईक साटम. नावावरून तर मराठीच वाटले. मी त्यांना लगेच बोलावले. प्रभाकर साटम एकदम उंचेपुऱे. थोडीशी पण व्यवस्थित ठेवलेली पांढुरकी दाढी, शर्ट इन केलेला. अगदी स्मार्ट म्हणता येईल असे व्यक्तित्व. सोबत तुलनेने कमी उंचीच्या काझुको तकाहाशी बोलता बोलता त्यांचा इतिहास सांगितला. प्रभाकर कोकणातल्या बांदिवड्याचे. मुंबईच्या जे. जे. स्कूल ऑफ आर्ट आणि लंडन स्कूल ऑफ आर्ट या दोन ठिकाणी कलेचे प्रशिक्षण घेऊन कॅलिको कंपनीत नोकरी धरली. नंतर चेकोस्लोव्हाकियात प्रवास करताना काझुको भेटल्या. मग आली गोष्ट जन्मांतरीची. दोघे जपानमध्ये स्थायिक झाले तेही सुदूर उत्तरेकडे होक्काइडो भागात. प्रभाकर टॅपेस्ट्री आर्टिस्ट. म्हणजे जाड कापडावर वेलबुट्टी काढणे. त्यांच्या कलाकृती जपानच्या अनेक म्युझियममध्ये लागल्या आहेत. माझी आणि या जोडप्याची बऱ्यापैकी मैत्री झाली. परंतु मी जपान सोडले आणि आमची मैत्री खंडित झाली. पुढे खूप शोधण्याचा प्रयत्न केला पण संपर्क झाला नाही. अचानक कोव्हिडकाळात त्यांच्या मृत्यूची बातमी कळाली. काझुको मात्र ९०व्या वर्षातही कोव्हिडवर विजय मिळवू शकली.

विदेशातल्या मराठी विश्वाचे असे अनेक छुपे धागे आहेत. त्याचा मागोवा घेण्याचा प्रयत्न करू. विदेशात विखुरलेल्या मराठी समाजाला अनेक छटा आहेत. अर्वाचीन महाराष्ट्राला बहिर्मुख करण्याचा पहिला प्रयोग हा छत्रपती शिवाजीमहाराजांनी केला. शिवाजीमहाराजांचे हिंदवी स्वराज्याचे स्वप्न, खेड्यापाड्यात आणि दऱ्याखोऱ्यात पसरलेल्या साध्यासुध्या मावळ्यांना इतके भावले की एक नवा उत्साह संपूर्ण ‘मन्हाटी मुलुखात’ संचारला. महाराजांचे

आग्राला जाणे आणि छोट्या शंभूराजांसह औरंगजेबाच्या दरबारात मानहानी झाल्यानंतर अटकेत अडकणे आणि सहीसलामत सुटका करून घेऊन दख्खनला परत येणे प्रत्येक मराठी माणसाला स्वप्नवत आणि जादुई वाटले. सतराव्या शतकातील या पराक्रमी धीरोदात्त नेतृत्वाचे गारुड आजही मराठी मनासह संपूर्ण भारतावर जाणवते. पेशावरपासून तंजावरपर्यंत. (अटकपासून कटकपर्यंत) जवळजवळ अडीचशे वर्षे भीमथडीवरची घोडी धूळ उडवत राहिली. या काळात मराठ्यांचा अफगाण, पर्शियन या शेजारी राष्ट्रांशी त्याचप्रमाणे ब्रिटिश, पोर्तुगीज, डच, फ्रेंच प्रतिनिधींशी संबंधही आला आणि युद्धेही झाली. मराठी माणूस संपूर्ण देशभर पसरला. ग्वाल्हेरचे शिंदे, इंदूरचे होळकर, धारचे पवार, तंजावरचे भोसले, नागपूरचे भोसले यांनी मराठी साम्राज्य भारतभर पसरवले. १७६०च्या पानिपतच्या युद्धात मराठ्यांचे अपरिमित नुकसान झाले. मात्र काही काळातच पुन्हा मराठे वायव्येक दूरवर गेले आणि कित्येक प्रांत काबीज केले. १८१८मध्ये इंग्रजांकडे सत्तांतर होऊनही १८५७च्या बंडात झाशीची राणी, नानासाहेब पेशवे आणि तात्या टोपे यांनी नेतृत्व केले. या सर्व कर्तृत्वामुळे मराठा समाज देशभर सर्वत्र पसरला. आज ग्वाल्हेर, इंदूर, तंजावर, बडोदा वगैरे शहरांमध्ये अनेक वास्तू मराठी इतिहासाच्या साक्षी म्हणून उभ्या आहेत. इथे लाखो मराठी आजही वास्तव्य करत आहेत. महाराष्ट्राबाहेरचे हे सर्व समाज आजही मराठी अस्मिता जपून आहेत. परंतु गेल्या शंभरेक वर्षांत ते सर्व स्थानिक वातावरणात मिसळून तिथलेच झाले आहेत.

स्वातंत्र्यानंतर काही अंशी ही स्थलांतरे घटली. दिल्लीवर नजर ठेवून तिथल्या तख्तावर करडी नजर ठेवणारा महाराष्ट्र, राज्य स्थापनेनंतर १९६० नंतर अधिकच अंतर्मुख झाला. राज्याचा जोरदार विकास झाला. आर्थिक, शैक्षणिक, सामाजिक सर्वच क्षेत्रांत महाराष्ट्राने आघाडी मारली. या दरम्यान अमेरिकेतील कायद्यांमध्ये बदल झाल्याने मोठ्या प्रमाणात भारतीय तिथे जाऊ लागले. या बदलाचा खरा फायदा पंजाबी समुदायाने करून घेतला. नंतरच्या काळात गुजराती आणि राजस्थानी लोकही परदेशात गेले. महाराष्ट्रातूनही लोक गेले पण राज्याच्या प्रगतीच्या, आकाराच्या व लोकसंख्येच्या तुलनेत ही संख्या मर्यादित मानावी लागेल.

सुदैवाने ते हळूहळू का होईना बदलत चालले आहे असे वाटते. मराठी माणसांची संख्या विविध देशांमध्ये वाढताना दिसत आहे. मॉरिशसमध्ये एक लाखापेक्षा अधिक मराठी लोक आहेत, ते सर्व एकोणिसाव्या आणि विसाव्या शतकाच्या पूर्वार्धात शेतमळ्यावर काम करणारे मजूर म्हणून गेलेल्या लोकांचे वंशज आहेत. परंतु अमेरिका, इंग्लंड,

इस्रायल, हॉगकाँग, सिंगापूर इत्यादी देशांमध्ये गेलेले मराठी हे अलीकडच्या सहा-सात दशकांमध्ये गेले आहेत. काही अंशी आता ऑस्ट्रेलिया, जपान, फ्रान्स, जर्मनी या देशांतील मराठी माणसांची संख्याही हजारांमध्ये गेली आहे. अमेरिकेतील सिलिकॉन व्हॅली, न्यू जर्सी, लंडन, सिंगापूर इथली संख्या घनतेच्या दृष्टीने अधिक आहे, पण समग्र भारतीयांच्या तुलनेत आपण अजूनही खूप मागे आहोत. २००० साली 'वायटूके'च्या समस्येमुळे निर्माण झालेल्या माहिती तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रातील रिकाम्या जागांचा खरा फायदा आंध्र व तेलंगणाने घेतला आणि आज तेलुगू लोकांची संख्या अमेरिकेत सर्वात अधिक वेगाने वाढते आहे. बहुतेक सर्व प्रमुख देशांमध्ये तेलुगू, तमिळ, राजस्थान, गुजरात व पंजाब या राज्यातील लोकांच्या संस्थांचा आकार व कामाची व्याप्ती महाराष्ट्रातील लोकांपेक्षा फार मोठी आहे.

विदेशात राहणारे मराठी लोक तिथे नेमके कशाप्रकारे राहतात याची चर्चा किंवा अभ्यास शास्त्रीय पद्धतीने झालेला नाही. खरे तर कोणत्याच समुदायाबद्दल असे अभ्यास झालेले नाहीत. शिवाय विदेशातील भारतीयांची राज्यवार संख्याही फक्त अंदाजाने सांगता येते. उदाहरणार्थ, अमेरिकेत चाळीस लाख (सुमारे) भारतीय लोक वैध नागरिक म्हणून राहतात. त्यापैकी मराठी जनसंख्या दोन ते अडीच लाख असावी, असा अंदाज आहे. असे असले तरी विदेशातील मराठी जनतेविषयी निरीक्षणातून आलेली काही मते या ठिकाणी मांडतो.

● स्वातंत्र्योत्तर काळात महाराष्ट्र अंतर्मुख झाल्याने आणि महाराष्ट्र राज्याची आर्थिक प्रगती इतर राज्यांहून अधिक असल्याने विदेशात जाणाऱ्या (खरे तर भारतातील इतर राज्यांत जाणाऱ्या) मराठी माणसांची संख्या लोकसंख्येच्या तुलनेत फारच कमी आहे.

● 'अल्पसंख्याक' असल्याने विदेशात मराठी माणूस स्वतःला फारच असुरक्षित समजतो. त्याचे सर्व लक्ष स्वतःची नोकरी व्यवस्थित करून, आर्थिक दृष्ट्या स्वावलंबी होण्याकडे असते. राजस्थानी, पंजाबी व गुजराती लोक मात्र बाहेर जाताच आपला परिवार, नातेवाईक व गाववाले यांना विदेशात कसे नेता येईल याचा विचार व त्यासाठी प्रयत्न करतात. या राज्यातील गावेच्या गावे कॅनडा व अमेरिकेत गेली आहेत. मराठी माणसात अशी वृत्ती कमी दिसते.

● या अशा 'असुरक्षित' भावनेनेच कदाचित मराठी माणूस हा विदेशातील कायदेकानूचे पालन तंतोतंत करतो. मराठी माणूस हा गुन्हेगारी प्रवृत्तीपासून किंवा अशा घटकांपासून दूर राहतो.

● विदेशात महाराष्ट्रातून जाणारे लोक उच्चशिक्षित व प्रशिक्षित असतात. अकुशल कामगार म्हणून जाणाऱ्या

किंवा अवैध पद्धतीने जाणाऱ्या मराठी लोकांची संख्या नगण्य आहे. यामुळे सर्वसाधारण मराठी माणसाचे राहणीमान इतर भारतीयांपेक्षा तुलनेने चांगले आहे.

● असे असले तरी धोका पत्करण्यास घाबरणारा मराठी माणूस अतिश्रीमंत या वर्गात फारसा मोडत नाही. याला अर्थातच अपवाद आहेत पण ते अपवादच. सिटी बँकेचे विवेक पंडित किंवा मसालाकिंग धनंजय दातार अशी काही नावेच आठवतात.

● जी अवस्था मराठी माणसाची 'अतिश्रीमंत' वर्गाबाबत तीच कंपन्यांच्या सीईओबाबत, विद्यापीठांच्या प्रेसिडेंटबाबत किंवा वित्तीय क्षेत्रातील मराठी लोकांबाबत. सुंदर पिचाई, सत्या नडेला, अजय बंगा, शंतनू नारायण (अडोबे), अरविंद खन्ना (आयबीएम), लक्ष्मण नरसिंहन (स्टार बक्स) अशा २५ नावांमध्ये एकही मराठी नाव या क्षणी नाही. शॅनेलच्या मराठी सीईओ 'लीना नायर' यांना अपवाद म्हणून पाहता येईल.

● यापेक्षाही विदेशातील मराठी जनतेची तेथील राजकारणातील पीछेहाट किंवा असहभाग अस्वस्थ करणारा आहे. श्री ठाणेदार अमेरिकेत मिशिगन राज्याचे लोकप्रतिनिधी आहेत तर योगेंद्र पुराणिक जपानची राजधानी टोकियोमध्ये काऊन्सिलर आहेत. शिवाय हेमंत मराठे वेस्ट विंडसर (न्यू जर्सी) शहराचे नगराध्यक्ष आहेत. मात्र हे सन्माननीय अपवाद आहेत. कट्ट्याकट्ट्यावर राजकारणावर चर्चितचर्चण करणारा मराठी माणूस विदेशात मात्र राजकारणविरहित जीवन जगत आहे. ही परिस्थिती बदलायला हवी. कारण विदेशातही राजकारण हेच स्वतःची व समाजाची परिस्थिती बदलण्याचे मुख्य साधन आहे.

● मराठी समाज साहित्य, संस्कृती, संगीत, कला, नाट्य या परंपरांना जपण्यात मात्र सर्वात पुढे आहे. अमेरिका असो वा ऑस्ट्रेलिया, टोक्यो असो वा टोरंटो, मराठी कविता सर्वत्र ऐकू येतात. शिवजयंती व गणेशोत्सव धूमधडाक्यात साजरे केले जातात. नाटके बसवली जातात, लिहिली जातात. देशोदेशी मराठी भाषा शिकवण्यासाठी वर्ग/शाळा सुरू केल्या जाताहेत. वाचनालये चालवली जात आहेत. वेळोवेळी होणारी संमेलने व मेळावे अत्यंत शिस्तबद्ध पद्धतीने चालवले जातात. कदाचित या सांस्कृतिक संपन्नतेमुळेच असेल, आपला माणूस पैशाच्या मागे जाण्यात किंवा राजकारणात पडण्यात रस घेत नाही.

विदेशातल्या किंवा देशांतर्गत बृहन्महाराष्ट्रावर महाराष्ट्र शासनाचे लक्ष कितपत आहे याचाही विचार व्हायला हवा. भारतातील इतर राज्यांत असणाऱ्या मराठी संस्थांना महाराष्ट्र शासन अनुदानाद्वारे मदत करते. परंतु ते फारच तोकडे आहे. शिवाय मराठी इतिहासाच्या साक्षीदार असलेल्या इमारती,

स्मारके, किल्ले यांच्या व्यवस्थेकडेही लक्ष देणे गरजेचे आहे.

उदाहरणार्थ, दिल्लीतील नूतन मराठी विद्यालयाला लवकरच शंभर वर्षे पूर्ण होतील. परंतु या शाळेची दुरवस्था पाहवत नाही. ज्याप्रकारे इंग्लंडमधील डॉ. आंबेडकरांची वास्तू जतन करण्यासाठी महाराष्ट्रातील शासन पुढे सरसावले त्याचप्रमाणे टिळक, गोखले व अन्य मराठी नेत्यांच्या स्पर्शाने पुनित अशा स्थळांना, निदान प्लाक लावणे आवश्यक आहे.

विदेशात मराठी भाषा व संस्कृती यांच्या प्रचार-प्रसारासाठी आंतरराष्ट्रीय मराठी मंच स्थापन झाले असून शासनाने त्यासाठी समन्वयक व उपसमन्वयक नेमले आहेत. ही बाब स्तुत्य आहे. आज या मंचातील उपसमन्वयकांच्या व सचिव सदस्यांच्या लेखांचे मासिक अमेरिकेत सॅन होजे येथे जूनमध्ये बृहन्महाराष्ट्र मंडळाच्या २०२४च्या संमेलनानिमित्त प्रसिद्ध होणार आहे. समन्वयक खूप चांगले काम करत आहेत आणि दरवर्षी विश्व साहित्य संमेलनात भागही घेत आहेत. मात्र सदस्यांनी प्रभावी काम करण्यासाठी कोणत्याही प्रकारची आर्थिक मदत केली जात नाही.

शेवटी एक सूचना आवश्यक वाटते. पंजाब, उत्तर प्रदेश, केरळ इत्यादी राज्यांमध्ये. त्या राज्यातील अनिवासी नागरिकांसाठी एन.आर.आय. मंत्री नेमले आहेत. त्यामुळे फक्त साहित्य-संस्कृतीत नव्हे तर व्यापारगुंतवणूक व उद्योगाला चालना मिळते. महाराष्ट्र शासनाने एन.आर.आय. मंत्र्याची नेमणूक केली पाहिजे.

महाराष्ट्राच्या नावातील 'महान राष्ट्र' हे पद सिद्ध करायचे असेल तर फक्त राज्यांतर्गत विचार करून चालणार नाही तर भारतातील व जगभरातील मराठी माणसाचा विचार करणे आवश्यक आहे. ते खऱ्या अर्थाने पुढचे पाऊल ठरेल.

'ग्रंथाली' ही एक प्रागतिक साहित्यिक-सांस्कृतिक चळवळ गेली अनेक दशके माय मराठीची सेवा करत आहे. 'शब्द रुची'च्या वतीने 'विश्व मराठीचे' या विशेषांकाचे अतिथी संपादक म्हणून काम पाहताना जगभराच्या मराठीच्या स्थितीगतीचे चित्र उभे करण्याचा प्रयत्न केला आहे. ही संधी मिळाल्याबद्दल आनंद वाटतो. त्याच्या अल्पकाळात उत्तम निर्मितीबद्दल सुदेश हिंगलासपूरकर, अरुण जोशी व ग्रंथाली यांचे मनःपूर्वक अभिनंदन.

- डॉ. ज्ञानेश्वर मुळे

माजी राजदूत व सचिव विदेश मंत्रालय
सदस्य राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोग
अध्यक्ष, अभिजात भाषा पाठपुरावा समिती
व मुख्य समन्वयक आंतरराष्ट्रीय मराठी मंच

**With
Best
Compliments
From**

Spectrum Infrastructure, Nashik

Spectrum Bldg., Plot No. 10 A

Suyojeet Lawns, Near Kamgarnagar, Nashik 422007

जा. क्र. मं०/श.शि., म.भा./कीआवपी/ २६८२०
दिनांक

05 JUN 2024

मंत्री

शालेय शिक्षण, मराठी भाषा

महाराष्ट्र राज्य

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२

www.maharashtra.gov.in

दिनांक : 05 JUN 2024

सप्रेम नमस्कार.

अमेरिकेत येत्या जून अखेरीस होणाऱ्या बृहन्महाराष्ट्र मंडळाच्या अधिवेशनानिमित्त 'ग्रंथाली' 'विश्व मराठी'चे या शीर्षकाने विशेषांक प्रसिद्ध करत आहे. शासनाने आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचाची स्थापना केली. ज्ञानेश्वर मुळेसाहेब त्याचे अध्यक्ष आहेत. त्यांच्या संपादनात हा अंक प्रसिद्ध होत आहे, याचा आनंद वाटतो आणि तो उत्कृष्ट असेल याची खात्री आहे. वेगवेगळ्या देशांतील या मंचाचे समन्वयक आपापल्या देशात मराठी साहित्य, संस्कृती आणि भाषा रुजवण्यात, ती पुढील पिढीत संक्रमित करण्यासाठी काम करत आहेत, ते महत्त्वाचे आहे. त्यांचे अनुभव सांगणारा हा अंक त्यामुळेच वाचनीय आहे.

शासनाने मराठी भाषा, संस्कृतीच्या संवर्धनासाठी विविध उपक्रम योजले आहेत. परदेशांत राहून विद्यार्थ्यांना मराठीची परीक्षा देऊन, त्यांच्या गुणांमध्ये वाढ व्हावी या दृष्टीने प्रमाणपत्र देण्याचा करार नुकताच विश्व मराठी संमेलनात करण्यात आला. वाचन प्रेरणादिन सुरू केला. बाहेरगावांतून मुंबईत येणाऱ्या लेखकांना राहण्याची सोय निर्माण केली. वाचनवृद्धीसाठी वेगवेगळ्या ठिकाणी पुस्तकांचे घर निर्माण करण्याचे काम सुरू केले. मराठीच्या उत्कर्षासाठी शासन कटिबद्ध आहे, हे या उपक्रमांनी सिद्ध केले आहे.

शासनाच्या कामात जनतेचा सहभाग तितकाच महत्त्वाचा असतो. 'ग्रंथाली'सारख्या चळवळी हे काम करत असतात. 'ग्रंथाली'चे महाराष्ट्रात व महाराष्ट्राच्या बाहेरही मराठी वाचनसंस्कृती रुजवण्यात, तिचा प्रसार करण्यात, भाषा जोपासण्यात मोलाचे योगदान आहे. गेली पन्नास वर्षे 'ग्रंथाली' सामाजिक भान ठेवून हे कार्य करत आहे. तिच्या माध्यमातून हा अंक प्रसिद्ध होत आहे, तो अभिनंदनीय आहे. त्यास शुभेच्छा व्यक्त करतो. अशा उपक्रमांना शासन नेहमीच बळ देईल, अशी ग्वाही देतो.

धन्यवाद.

आपला,

(दिपक केसरकर)

मंत्री, मराठी भाषा व शालेय शिक्षण

महाराष्ट्र

**With
Best
Compliments
From**

Unity Multicons Pvt. Ltd., Solapur

डॉ. समीरा गुजर

संकर्षण, तुझं मत कोणाला ?

एका कुटुंबाचे मत वाया गेल्याची कविता अभिनेता संकर्षण कऱ्हाडे ह्याने 'संकर्षण व्हाया स्पृहा' या कार्यक्रमात सादर केली आणि प्रत्येक मराठी कुटुंबाला ती आपल्याच कुटुंबाची कहाणी वाटली. कविता सादर करण्याची त्याची शैली तर अफाट आहे. ह्याच नाही तर त्याच्या प्रत्येक कवितेत कुठेतरी मध्यमवर्गीय मराठी माणसाचे मनोगत सादर होत असते. आजूबाजूच्या घटनांवर तो वेळोवेळी आपल्या कवितेतून सजगपणे व्यक्त होत असतो. कोरोनाकाळात वारी घडली नाही त्या वेळी त्याने लिहिलेली कविताही वारकऱ्यांना आपलच हृदगत वाटली. 'व्हॉट्सअप फुकट संस्था' किंवा 'चवीनं खाणंसुद्धा काही खायचं काम नाही' असं सांगणारी सुग्रास जेवणावरची कविता, अशी कितीतरी उदाहरणे सांगता येतील. आज अभिनेता म्हणून रंगभूमीवर आणि मालिकाक्षेत्रात व्यग्र असतानाही त्याने आपल्यातला कवी आणि कविता जपली आहे किंबहुना रंगमंचीय सादरीकरणातून ती अधिक खुलवली आहे. म्हणून वाटले की ह्या विशेषांकाच्या निमित्ताने 'कवी संकर्षणशी' गप्पा माराव्या आणि त्याची ही मतदानावरची कविता जी दिग्गज राजकारणी मंडळींपासून विविध पक्षांच्या निष्ठावान कार्यकर्त्यांपर्यंत सगळ्यांना भावली तिच्याविषयी अधिक जाणून घ्यावे.

संकर्षण, गप्पांना सुरुवात आपण अर्थात तुझ्या सध्या वायरल होत असलेल्या कवितेपासून करू या. कशी सुचली ही कविता ?

● सांगतो! काय होतं माहीत आहे का, की आपण बऱ्याचदा बातम्या पाहतो आणि बंद करतो, पण मला असं वाटतं की जे मनापासून विचार करतात ना, ज्याला आपण म्हणतो की मध्यमवर्गीय संवेदनशील माणसं असतात, ह्यांच्या मनामधल्या बातम्या बंद होत नाहीत. ह्यांच्या मनामध्ये कुठे तरी ते राहतं.

आता मधल्या काळात महाराष्ट्राच्या राजकारणात

अनेक उलथापालथी झाल्या. आता ही सुरुवात झाली ती उद्धव ठाकरेंनी सरकार स्थापन केलं... त्यानंतर पहाटेच्या शपथविधीच्या वेळी जे झालं, त्या नंतर एकनाथ शिंदेंचं जे नाट्य झालं, त्यानंतर पुन्हा अजित पवारांच्या बाबतीत झालं... ह्या तीन ते चार वेळेस ना, सारखं माझ्या मनामध्ये काहीतरी सुरू होतं. आणि मग मला असं वाटलं, म्हणजे एखादं नाटक लिहिताना आपण विचार करतो ना, की एखादी अशी परिस्थिती असेल तर काय होईल? तसा मग मी विचार केला की खरंच एखादं कुटुंब असेल जिथे एखादा तरुण मुलगा आहे त्याला राज ठाकरे आवडतात, एखादा ज्येष्ठ आहे त्याला उद्धव ठाकरेंबद्दल आदर वाटतो, एखादा जुना माणूस असेल ज्याला शरद पवार आवडतात. अशी वेगवेगळ्या विचारसरणीची माणसं एका कुटुंबात असू शकतात, नव्हे असतात. त्यांचे आत्ता काय झाले असेल? ह्या अशा कल्पनेतून ह्या कवितेचा जन्म झाला.

मला दोन गोष्टी ह्या निमित्तानं तुला विचारायच्या आहेत. पहिली गोष्ट, तुझी कविता व्हायरल झाल्यानंतर सगळ्यांचंच मत होतं की ही कविता खूप कमाल आहे. त्याचवेळी, हे सगळं वाचल्यानंतर एक पोस्ट मी वाचली जिथे एका माणसानं म्हटलं की त्याला ही कविता आवडली होती पण आता निवडणुकीच्या पार्श्वभूमीवर लोकांनी मतदान करू नये अशा आशयाची ही कविता आहे असं त्याला वाटलं. अर्थात तुझं ह्या कवितेतून असं काही म्हणणं आहे असं मला वाटतं नाही; पण सोशल मीडियावर अशाप्रकारे कोणीतरी व्यक्त झालंय, हे तुझ्यापर्यंत पोहोचलंय का ?

● तुला एक सांगू का, एखादी कला, एखादा कलाकार आणि एखादी कलाकृती ही व्यक्तिसापेक्ष असते, म्हणजे एखाद्याला अमिताभ बच्चन आवडतात तर एखाद्याला नसीरुद्दीन शाह आवडतात! म्हणजे तिथपासून सुरू आहे, हे काय आजच नाही आहे! त्यामुळे प्रत्येकाचा एखाद्या कलेकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन

हा वेगळा असतो, म्हणजे एकीकडे अमिताभ ह्यांनादेखील नावे ठेवणारी माणसं आहेत आणि एकीकडे नसीरुद्दीन ह्यांनाही नावे ठेवणारी माणसं आहेत, आणि ह्यांच्यावर ही जिवापाड प्रेम करणारी माणसं आहेत आणि त्यांच्यावर ही जिवापाड प्रेम करणारी माणसं आहेत. प्रत्येकाचा कलाकाराकडे, प्रत्येक कलाकृतीकडे बघण्याचा आपापला एक दृष्टिकोन असतो. ह्या कवितेचा प्रत्येकानं आपल्याला हवा तसा अर्थ घेतलाय. डाव्यांनी मला डावा ठरवलाय, उजव्यांनी मला उजवा ठरवलाय. ज्यांना दोन्ही ठरवता आलं नाही त्यांनी असं म्हटलंय, की मी नोटाचा प्रसार केलाय. माझं ह्यापैकी काहीही म्हणणं नव्हतं. प्रतिक्रियांविषयीच सांगायचं तर माझ्याकडे एक खूप छान व्यंगचित्र पोहोचलं होतं. त्या व्यंगचित्रामध्ये त्या मुलानं असं दाखवलं होतं की माझ्या हातात एक पिशवी आहे; त्या पिशवीत सगळे राजकीय पक्ष बांधले होते आणि त्या चित्रावर एक ओळ लिहिली होती- 'तुम्ही कितीही पक्ष बदलून म्हणालात की हा माझा पक्ष आहे, तरी एक गोष्ट लक्षात ठेवा, आमचं तुमच्याकडे लक्ष आहे. हे एवढंच मला ह्या कवितेतून म्हणायचं होतं. मला ह्यापेक्षा काहीही वेगळं म्हणायचं नव्हतं. मला अजिबात हे नव्हतं म्हणायचं की भाजप किती चांगलं आहे, राष्ट्रवादीला नावं ठेवायची नव्हती. मला काँग्रेसचा दुस्वास नव्हता किंवा मनसेचं प्रेम नव्हतं.

मला एवढंच म्हणायचं होतं की नेतेहो, हे सगळं जे तुम्ही करताय ना त्यावर आमचं लक्ष आहे. एवढाच माझा हेतू होता आणि हे त्या व्यंगचित्रात अगदी परफेक्ट आलं आहे. त्याच्यामुळे मला असं वाटतं की ह्या कवितेचे ज्यांनी वेगवेगळे अर्थ घेतले आहेत ते त्या कवितेमध्ये जे सूचक शब्द आहेत त्यामुळे वाचणाऱ्याला वाटले आहेत. जे ओघाने आले, माझ्या सद्बुद्धीने सुचले, देवाच्या कृपेने. त्या सूचक शब्दांचं ते यश आहे आणि म्हणून प्रत्येकानं आपापल्या दृष्टिकोनातून त्या कवितेचा अर्थ काढला असं मला वाटतं.

दुसरं एक मला ह्या कवितेसंदर्भात विचारायचं होतं! तू आम्हाला एक अभिनेता म्हणून आवडतोस, एक कवी म्हणून आवडतोस, तुझ्या कविता लोकांपर्यंत पोहोचतात ह्यात तुझ्या सादरीकरणाचा खूप मोठा वाटा आहे म्हणजे तू अभिनेता असल्यामुळे त्या शब्दांचं वजन सांभाळणं किंवा ही कविता सादर करताना तू त्यात राजसाहेबांची एक नकल केलीस, त्यांचा आभास निर्माण केलास. ह्या सगळ्यामुळे तू रासिकांचा लाडका आहेस. तर त्या प्रेमापोटी काही लोकांची प्रतिक्रिया अशी होती की तू आजपर्यंत बऱ्याच विषयांवर कविता लिहिली आहेस. मग त्या जेवणाविषयी असतील मग रिलेशनशिपवर असतील, वडिलांच्या नात्याबद्दल असतील, हे सगळं छान आहे, पण राजकारणावर कशाला लिहायचं?

● काय होतं माहीत आहे का, की आपण मध्यमवर्गीय माणसं आपल्याला लोक नावं ठेवतील ह्या गोष्टीला खूप घाबरतो. आपल्याला सगळ्यात जास्त भीती असते ती आपल्या इभ्रतीची की आपल्याला कोणी वाईट म्हणू नये! हे अगदी बरोबर आहे. परंतु ह्या विषयी माझी भूमिका ही आहे, की आपण एखादा चित्रपट बघायला जातो तेव्हा आपल्या आईबाबांना त्या चित्रपटातले लाँग शॉट, मिड शॉट, क्लोज हे तंत्र कळतं का? नाही कळत. तरी आपले बाबा म्हणतात की अरे, शेवटची १५ मिनिटं कंटाळा आला, त्यांना जमलं नाही ते, गुंडाळला शेवटी! त्यांनी तिकीट काढलं आहे म्हणून त्यांना ते म्हणायचा अधिकार मिळतो. आपल्याला क्रिकेटमधलं सगळं कळतं का? कव्हर ड्राइव्ह, स्ट्रेट ड्राइव्ह, स्केअर कट वगैरे तर नाही कळत, तरी आपण रोहित किंवा विराट शून्यावर आऊट झाल्यावर असं म्हणतो, अरे बघ ना यार! तो स्वतः बघत असतोच की! पण आपण तरीसुद्धा त्याच्याविषयी बोलतो, तसचं राजकारणातलं मला सगळं कळतं का, तर अजिबात नाही. माझा तो प्रांत नाही, माझा त्याच्यावर अभ्यास नाही, माझं ते वय नाही, मला त्याविषयी काहीच माहीत नाही पण मी बाहेरून पाहताना, त्याविषयी मी मत मांडणं सोडू का? तर नाही सोडायला पाहिजे, कारण जसं मी सिनेमावर बोलतो, क्रिकेटवर बोलतो, तसाच मी राजकारणावर बोलतो. मध्यंतरी मी एक कविता लिहिली होती त्यातलीच एक ओळ बघ,

कधी क्रिकेट, कधी सिनेमा, कधी राजकारणाची बारी
चर्चा आमच्या देशातली निष्फळ पण न्यारी
बुद्धीने शून्य आणि कानाने हलकं असं सुज्ञ नागरिक
बनायचं
आणि माशी जरी शिंकली तरी असहिष्णूता म्हणायचं
त्याचा नेमका काय अर्थ आम्ही कोणीच जाणत नाही
आणि चर्चेपलीकडे कर्तव्य असतात आम्ही कोणीच मनात
नाही.
आम्ही झाड तोडतो, आम्ही कायदे मोडतो, वरवर भांडून
टेबलाखालची नाती आम्हीच जोडतो.
वर्षानुवर्ष झोपलेले आम्ही अचानक कधी तरी जागतो
आणि दोन-तीन वर्षांत पंतप्रधानांना अच्छे दिन मागतो
तुम्ही ठरवा तुमचं भविष्य तुम्हाला कसं पाहायचंय? खरंच
काही करायचंय की देशोधडीला जायचंय?
कारण आता गेलो तळाला तर फार खर्च येईल! लांडगा
आला रे आला अशी गत होईल!
आणि हाती फक्त चर्चा येईल... हाती फक्त चर्चा येईल.

तर आपण चर्चा करणारी माणसं आहोत. आपण एखाद्या व्यक्तीविषयी, घटनेविषयी मतं मांडणारी माणसं आहोत आणि मला असं वाटलं, की ह्यावर मत मांडावं. जशी पंढरीची वारी

गेली नव्हती तेव्हा दोन वर्ष जी भावना लोकांच्या मनात होती ती भावना त्या लोकांची आहे. ती माझी किंवा कोणा एकाची नाही. ही सगळ्यांची भावना आहे. लोक बोलत नसले तरी ही सगळ्यांची भावना आहे.. म्हणजे नक्की चाललय काय? कुठला पक्ष कुठे आहे? आता शरद पवारांसोबत जे लोक आहेत त्यांचं अजित पवारांवर प्रेम नाही आहे का? तर आहे. जे एकनाथ शिंदेंसोबत आहेत त्यांचं उद्धव ठाकरेंवर प्रेम नाही आहे का? तर आहे. प्रेम आहे तर करायचं काय आम्ही? कुठे गेलं ते मत? आणि मला असं वाटलं की हे १०० टक्के लोकांच्या मनात आहे. ह्याबद्दल बोलणारे कोणी नाही. त्यामुळे मग मी ह्यावर लिहिलं.

ही कविता मांडत असताना, कदाचित व्यक्त होताना नसेल, पण हे आपण एखाद्या कार्यक्रमांमध्ये सार्वजनिक रितीनं मांडत आहोत तेव्हा आपण एक धाडस करतोय असं कुठे तरी वाटत होतं का?

● ही कविता करताना मी एक वेगळी गोष्ट केली. एरवी मी कविता रेकॉर्ड करून ती माझ्या सोशल मीडिया वर पोस्ट करायचो. ह्यावेळी मी काय केलं की ही कविता आमच्या कार्यक्रमांमध्ये घेतली जिथे प्रेक्षक असतील, नागरिक असतील. दोन तीन वेळा ती सादर करताना मुद्दाम मी ती रेकॉर्ड केली नाही. म्हटलं बघूया!

कोणाला आवडत नाही आहे का? कोणी चिडतंय का, कोणाला वाईट वाटतंय का? मग मी नाशिक, पुणे इथे ती सादर केली. तिथे लोकांनी ही कविता जी काही उचलून घेतली की दोन-तीन वेळा वन्समोअर आला. अंदाज आला की हे खटकत नाही आहे कोणाला. मग मी ते रेकॉर्ड करण्याचं धाडस केलं. मी राजसाहेब ठाकरेंना भेटायला गेलो, तेव्हा ते म्हणाले, मला, की तुमच्या कवितेत हे आवडत होतं मला की कोणत्या वाक्याला लोक किती आणि कसे प्रतिसाद देताहेत. त्यावरून कळतं की नेमकं लोकांच्या मनात काय आहे! आपला प्रेक्षक सुजाण आहे, तो तटस्थपणे कलाकृतीकडे पाहतो हे पुन्हा एकदा जाणवलं.

राजकारणातील लोकांच्या काही प्रतिक्रिया तुझ्यापर्यंत पोहोचल्या आहेत का म्हणजे नेत्यांच्याही आणि कार्यकर्त्यांच्याही?

● खरं तर कविता सोशल मीडियावर आल्यानंतर दोन-चार दिवसांमध्ये मला एवढ्या मोठमोठ्या लोकांचे फोन आले की ज्यामुळे मला खूप छान वाटलं. उद्धव ठाकरेंनीसुद्धा फोन केला आणि त्यांनी त्यांच्या शैलीने गंमतीत विनोदही केला. म्हणाले, की 'काय अहो, आमच्या सुनेचं अस्मितेचं मत वाया गेलं म्हणताय! मग म्हणाले, ह्याबद्दल खरंच लिहिलं गेलं पाहिजे आणि एवढं स्पष्ट लिहिणारी माणसं आता राहिली नाही आहेत.

ह्या अशा कलाकृतींमुळे आम्हालाही कळतं आमचं काय चुकलय! समोरच्यालाही कळते, आपले काय चुकलं आहे? कारण कशाचा कशाला आता मागमूस राहिलेला नाही! त्यामुळे ह्या सगळ्यांबद्दल लिहिलं गेलं पाहिजे!

राज ठाकरेंनी तर घरी बोलावलं होतं. दोन तास गप्पा मारल्या, कौतुक केलं. विनोद तावडेंचा दिल्लीहून फोन आला, त्यांच्या पत्नी वर्षाताईचा फोन आला. आशिष शेलारांचा फोन आला. इंडस्ट्रीमधून श्रेयस तळपदे, अतुल परचुरे, प्रसाद ओक ह्यांचे फोन आले. तर अशा प्रत्येक क्षेत्रातल्या लोकांच्या प्रतिक्रिया आल्या. शरद पवारांचे खूप जवळचे मित्र आहेत जे त्यांच्या सोबत सतत असतात. त्यांचाही फोन आला. ते

म्हणाले, साहेबांचा निरोप आहे निवडणुका झाल्यानंतर घरी दोन तास येऊन सगळ्या कविता आम्हाला ऐकवायच्या आहेत. मग मला असं वाटलं की सगळ्या पक्षांतल्या एवढ्या मोठमोठ्या लोकांना हे छान खेळीमेळींनं घेता आलं मग आपण खाली का उगाच धिंगाणा करतो, दलदल करतो, गोंधळ करतो? आपण ही थोडं समजूतदार राहायला हवं. सगळ्या पक्षातल्या सगळ्या लोकांनी हे कौतुकानं घेतले, खेळीमेळींनं घेतलं.

कार्यकर्त्यांकडून काही प्रतिक्रिया आल्या का?

● कार्यकर्ते असं नाही पण मला इंस्टाग्राम, फेसबुकवर वगैरे किमान दोन ते अडीच हजार लोकांचे मेसेज आले आणि सगळ्यांचं म्हणणं होतं की आम्ही जेवढ्या ग्रुपमध्ये आहोत, त्या सगळ्या ग्रुपमध्ये ही कविता आली. मग ऑस्ट्रेलियाहून, अमेरिकेतून जिथे जिथे मी नाटकाचे प्रयोग केलेत त्यांचे मेसेज आले.

या सगळ्यातून मला प्रकर्षानं जाणवलं की कुठल्याही कलाकृतीत खरेपणा असेल तर त्याची फार मज्जा येते.

मला तुझ्या कवितांबद्दल नेहमी असं वाटतं, की त्या भाष्यकविता आहेत. तुला काय वाटतं?

● खरं सांगू का, माझ्या कविता तर मला कविताच वाटतं नाहीत. मी फार नम्रपणे सांगतो मला कवी म्हणवून घ्यायचं माझं धाडसच होत नाही. एखाद्या विषयावर माझ्या मानत असणारी पहिली प्रतिक्रिया, माझं मत मी लिहितो, लोक त्याला कविता म्हणतात हे त्यांचं मोठेपण आहे. आता पुन्हा उदाहरण मी तेच देईन, की 'पंढरीच्या विठुराया कसं काय बरं आहे का?', ही पहिली लोकांच्या आणि माझ्या मनातली प्रामाणिक आणि सोपी प्रतिक्रिया मी लिहिली. ती लोकांनी कविता म्हणून घेतली. तसचं मी हे राजकारणाविषयी लिहिलं. माझं मत मांडलं. मला असं वाटतं की व्हायरल होणं हे कुठल्याही कलाकृतीचं पॅरामीटर होऊ शकत नाही. हे आजकालच्या काळात होतं, पण ते ठीक आहे.

हो, आजकालच्या काळात यश, लोकप्रियता सगळंच हे लाइक्स आणि कॉमेंटवर मोजलं जातं ही वास्तुस्थिती आहे.

● हो, पण हे सगळं खूप तात्पुरतं आहे. ही नाण्याची एक बाजू आहे आणि कधी नाणं पलटेल हे सांगता येत नाही. हेच हजारो लोक कधी 'अहो काय तुमची कविता!' असं म्हणायला वेळ लागणार नाही. त्यामुळे हे कसं आहे की तवा गरम आहे तोवर पोळी भाजून घेतली तर ठीक आहे नाही तर हात ठेवला तर चटका आहे. मला वाटतं ह्याचं भान कलाकाराला असायला हवे.

आपण कविता लिहावी अशी प्रेरणा तुला कधी आणि कुठून मिळाली? कविता लिहिताना कुणाला समोर ठेवून सुरुवात झाली का?

● खरं सांगायचं तर असं कोणाला समोर ठेवून वगैरे मी कधी लिहिलं नाही. आमच्या घरातच मुळात ते आहे, आधीपासूनच! थोडी वाचनाची आवड आहे, एखादी गोष्ट थोडी रंगत करत सांगण्याची आवड आहे, कलाकृतींची आवड आहे. माझे बाबा हे नाटक करतात. माझ्या वडिलांचे वडील म्हणजे माझे आजोबा कीर्तन करायचे. त्यामुळे माझी एक इच्छा आहे, की कधीतरी भविष्यात एकदा कीर्तन करायचंय. मी पुढे कधीतरी ते करेनच. त्यावर चांगला अभ्यास करून एखादा अभंग किंवा कीर्तन करेन. माझं गाव आहे अंबेजोगाई. ते आद्यकवी मुकुंदराजांचं गाव आहे. त्यामुळे एक आशीर्वाद असतो ना तो आहे असं मला वाटतं. ह्या सर्व गोष्टी मानतो आपण. माझा जन्म परभणीचा असला तरी माझं मूळ हे अंबेजोगाई आहे. त्यामुळे मुकुंदराजांच्या वातावरणात असल्यामुळे, त्यांचे आशीर्वाद असल्यामुळे, वाटते की आपण जमेल तसे शब्दांतून व्यक्त व्हावं. मला हे सगळं कसं ते सांगता येणार नाही कारण टेक्निकली तेवढा परिपूर्ण मी नाहीच आहे. मला कवितेतलं ना शास्त्र कळतं ना व्याकरण, ना त्याचं तंत्र कळतं. मी मला जमेल त्या शब्दांमध्ये ते मांडायचा प्रयत्न करतो एवढंच.

तुझे आवडते कवी, साहित्यिक कोण? फक्त मराठी साहित्यातले असं नाही, एकूणच कोणाच्या कविता वाचायला आवडतात तुला? त्या कविता प्रभावित करत असतील-नसतील हा वेगळा भाग पण, एक वाचक म्हणून कोणाच्या कविता वाचायला आवडतात?

● मला तसे सगळेच आवडतात. पाडगावकरसाहेब खूप आवडतात. मला प्रेमध्वन ह्यांची गाणी खूप आवडतात, मला बहिणाबाई खूप आवडतात, पु.ल. देशपांडे खूप आवडतात. अर्थात ते कोणाला आवडत नाहीत! ते सगळ्यांनाच आवडतात! नक्की कोणाबद्दल बोलावं ते कळतं नाही मला कारण सगळेच खूप आवडतात. मला गद्य ही आवडतं. पद्यही आवडतं. त्यामुळे मला हे सगळेच आवडतात. मला मुळात व्यक्त होणारी माणसं आवडतात. त्यात ते कलाकृतीच्या माध्यमातून होत असेल तर ते दैवीच म्हणायला पाहिजे कारण सगळ्यात मोठं धाडस लागतं ते व्यक्त व्हायला. कुठलीही गोष्ट मनात ठेवायला हिंमत लागत नाही. ती बोलायला, सांगायला आणि मांडायला, ती गोष्ट पोहोचवायला धाडस लागतं. त्यामुळे मला व्यक्त होणारी माणसं आवडतात. त्यात जी कलाकृतीतून व्यक्त होत असतील अशी सगळी माणसं मला आवडतात. कुठलाही कवी किंवा लेखक मला वर्ज्य नाही. मला सगळेच आवडतात. ते मांडायची शैली फक्त प्रत्येकाची वेगळी आहे.

म्हणजे तू सगळ्या प्रकारचं वाचतोस, जे समोर येईल ते वाचतोस?

● हो, म्हणजे मी प्रयत्न करतो. मध्ये जावेद अख्तर साहेबांचं एक वाक्य व्हायरल झालं होतं.. पुन्हा व्हायरल हाच शब्द तोंडात येतो, मला फार उथळ वाटतो हा शब्द! पण ठीक आहे. तर त्यांनी असं म्हटलं होतं, की ज्यावेळी मी असं म्हणतो, ना की 'कळलं ना मला काय म्हणायचं होतं' तेव्हा तुमच्याकडचे शब्द संपलेले असतात. तो आपके पास जो वर्ड है, जो घरों की ईंट है, अगर आपके पास ईंट कम है तो आपकी मंजिल बोहोत बड़ी नहीं है।

तर त्यांचं असं म्हणणं होतं की विटा कमी असतील तर घर होणारच नाही. इतकं सोपं आहे हे. हे शब्द म्हणजे विटा आहेत. तुम्ही सगळं वाचलं ना तर कुठली विट कुठल्या भिंतीला बांधायची हे तुम्हाला कळेल, त्यामुळे माझा नेहमी प्रयत्न तोच असतो.

ह्या अंकाचा विषयही हा मुळात वैश्विक मराठी समाज असा आहे. तू तुझ्या कलाकृतीच्या माध्यमातून तू जगभरातल्या मराठी प्रेक्षकांपर्यंत पोहोचत असतोस, मागील एक-दोन वर्षांत पाहिलं तर बऱ्याचदा तू कुठे ऑस्ट्रेलियामध्ये आहेस किंवा अमेरिकेमध्ये आहे, नाटकामुळे आहेसच, त्या व्यतिरिक्त तू तुझ्या कवितांचा कार्यक्रम घेऊन तू एवढ्या रसिक प्रेक्षकांपर्यंत पोहोचत आहेस. तर तू एकंदरीतच ह्या ग्लोबल समाजाविषयी काय सांगशील?

● मला असं खूप वाटतं की आजकाल जेवढं आपल्या संस्कृतीच जतन महाराष्ट्रात राहून होत नाही तेवढं परदेशात राहून होतं. मी आज जवळपास १३ देशांमध्ये फिरलो आहे आणि हे सगळं फक्त आणि फक्त नाटकांमुळेच शक्य झालं. ह्याला दुसरं काहीही कारण नाही. मी मध्यंतरी अमेरिकेला गेलो होतो तेव्हा मी कॅन्सस सिटीला राहिलो. तिकडे एक मराठी गृहस्थ होते, त्यांच्या घरी मी राहिलो होतो, प्रसाद सरास नाव होतं त्यांचं. आता आजकालच्या काळात कोण हे घरात माती आणून गणपती तयार करणं वगैरे करतं? तरीही त्यांनी तिकडे त्यांच्या आठवीच्या वर्गामध्ये शिकत असलेल्या मुलाला त्याच्या अमेरिकन मित्रांसोबत समोर बसवून त्यांच्या हातून गणपती तयार करवून घेतला. तो छान ओव्हनमध्ये गरम करून घेतला. त्याला छान उन्हामध्ये ठेवलं, त्याला पक्कं होऊ दिलं. त्या मुलांच्या हातून त्याला रंग द्यायला लावला आणि आरतीला पाच ते सहा छोटी छोटी गोरी गोरी मुलं होती आणि कोणी डफ वाजवतोय कोणी, सांज वाजवतंय आणि ह्यांचा मुलगा आरती म्हणतोय. तेव्हा मला असं वाटलं, की ह्यांना हे जपावंसं वाटणं ह्यातच खरं यश आहे ना! त्यामुळे विश्वातल्या मराठी लोकांना काहीच सांगायची शिकवायची गरज राहिलेली नाही आहे.

त्यांनी एकजुटीनं इतक्या छान पद्धतीनं हे सगळं जपायचा प्रयत्न केलाय की त्याला दाद द्यावी. आता ज्या बृहन्महाराष्ट्राच्या विश्वपरिषदेच्या निमित्तानं आपण हे सगळं करतोय. तिथेही पाहिलं तर आठ ते दहा हजार मराठी प्रेक्षक असतात. आणि तिकडे खायलासुद्धा उकडीचे मोदक, पुरणपोळ्या, साजूक तुपाची धार म्हणजे खाद्यपरंपरेपासून वस्त्रांपर्यंत वाचनापासून लिखाणापर्यंत ते सगळं जपण्याचा प्रयत्न करतात. ह्यापेक्षा काय वेगळं असू शकतं.. संस्कृतिसंवर्धन!

एवढंच माझं म्हणणं आहे, की माझ्या कलाकृतीवर छान प्रेम करत राहा. तुमच्या मनातलं मांडण्याचा प्रयत्न करत राहीन. तुमच्यापर्यंत येण्याचा प्रयत्न करेन आणि असाच विश्वामध्ये मराठीचा डंका वाजवत राहू.

यानिमित्तानं तुलाही पुढील वाटचालीसाठी समस्त मराठी रसिकांकडून हार्दिक शुभेच्छा!

– डॉ. समीरा गुजर

samira.gujar@yahoo.com

॥ ज्ञान ॥ ✨ ॥

अनात्म

लिना संखे

मूल्य २५० रुपये

सवलतीत १५० रुपये

कोणत्याही भाषिक, अलंकारिक सजावटीशिवाय लिना संखे यांनी आपली कविता रचलेली आहे. झाडाला फुटणाऱ्या पाना-फुलांसारखी त्यांच्या मनाला फुटलेली त्यांची कविता आहे. मनाच्या ऊर्मीने प्रकट होणारी त्यांची कविता आहे. कोणताही पवित्रा न घेता सहज बोलणारी त्यांची कविता आहे. ऊर्मी आणि भावबळाने प्रकट झालेली ही कविता आहे. तिचा सखोल साधेपणा हेच तिचे सामर्थ्य आणि सौंदर्य आहे. या साधेपणाने समृद्ध झालेली त्यांची कविता अधिकाधिक गहिरी आणि अथांग होवो!

– चंद्रशेखर सानेकर

भाषावार प्रांतरचनेच्या तत्वाला अनुसरून १ मे १९६० रोजी भारतीय संघराज्यांतर्गत मराठी भाषकांचे महाराष्ट्र राज्य अस्तित्वात आले. जुलै १९६०मध्ये मराठीचा शासनव्यवहारात वापर करण्याबाबतचे शासनाचे धोरण राबवण्यासाठी भाषासंचालनालयाची स्थापना करण्यात आली. महाराष्ट्राचे साहित्य, इतिहास व संस्कृती ह्यांच्या विकासासाठी नोव्हेंबर १९६०मध्ये महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाची स्थापना करण्यात आली. (मराठी विश्वकोशाचे काम प्रथमतः साहित्य आणि संस्कृती मंडळाचा एक प्रकल्प म्हणून सुरू झाले असले तरी त्याची व्याप्ती पाहून १९८०मध्ये त्यासाठी स्वतंत्र महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश मंडळाची स्थापना करण्यात आली.) १९६५मध्ये महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम १९६४ द्वारे राज्याच्या प्रशासनिक व्यवहाराची भाषा म्हणून मराठी भाषा प्रस्थापित झाली.

ह्या पार्श्वभूमीवर महाराष्ट्र शासनाने २५ जून १९७९ रोजी मुंबई येथे 'महाराष्ट्र राज्यातील शैक्षणिक अभ्यासक्रमात व प्रशासनात मराठी भाषेचे स्थान' या विषयावर एक परिषद घेतली होती. त्या परिषदेत मराठी भाषेसाठी एक राज्यस्तरीय संस्था स्थापण्यात यावी, अशी सूचना पुढे आली.

पुढे, शिक्षण व सेवायोजन विभागाच्या २२ ऑक्टोबर १९९० रोजीच्या शासननिर्णयानुसार मराठीस शासनात व देशात योग्य दर्जा मिळवण्यासाठी मा. मुख्यमंत्री ह्यांच्या अध्यक्षतेखाली 'मराठी भाषा उच्चाधिकार समिती' स्थापन करण्यात आली. सदर समितीची पहिली बैठक १८ नोव्हेंबर १९९१ रोजी घेण्यात आली. ह्या बैठकीत 'राज्य मराठी विकास संस्था' स्थापन करण्याच्या दृष्टीने विचार करण्यासाठी उपस्थित असलेल्या अशासकीय सदस्यांची एक उपसमिती (सुकाणू समिती) नेमण्याचा निर्णय घेण्यात आला. प्रा. वसंत बापट हे समितीचे अध्यक्ष होते. तर शिक्षण व सेवायोजन विभागाचे सचिव हे तिचे सदस्य-सचिव होते. ह्या समितीत तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी, डॉ. अशोक केळकर, डॉ. यू. म. पठाण अशा मराठीच्या विद्वान अभ्यासकांचा समावेश होता. एकंदर चार बैठका घेऊन समितीद्वारे प्रस्तावित राज्य मराठी विकास संस्थेची उद्दिष्टे, तिने हाती घ्यायचे कार्यक्रम, तिचे व्यवस्थापन, आवश्यक सुविधा, अधिकारी व कर्मचारीवर्ग आणि आर्थिक तरतुदींची आवश्यकता ह्यांवर सांगोपांग विचार करून ११ मार्च १९९२ रोजी समितीद्वारे आपला अहवाल शासनाला सादर करण्यात आला.

राज्य मराठी विकास संस्थेची स्थापना

त्या अनुषंगाने ३० एप्रिल १९९२ रोजीच्या शासननिर्णयाद्वारे मराठी भाषा आणि महाराष्ट्राची संस्कृती यांचे संरक्षण, सांगोपन आणि संवर्धन करण्याच्या हेतूने महाराष्ट्र शासनाद्वारे १ मे १९९२ रोजी राज्य मराठी विकास संस्थेची

शामकांत देवरे

संचालक, राज्य मराठी विकास संस्था, मुंबई

मराठी भाषेचे संवर्धन आणि विकास राज्य मराठी विकास संस्थेची भूमिका

मराठीचा विकास: महाराष्ट्राचा विकास

स्थापना करण्यात आली.. मराठी भाषेच्या प्रशासकीय, साहित्यिक-सांस्कृतिक आणि ज्ञानकोशात्मक संवर्धनासाठी महाराष्ट्र शासनाने ह्यापूर्वीही संस्था उभारल्या होत्या हे लक्षात घेता राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे त्या संस्थांच्या कार्याहून वेगळे आणि व्यापक कार्य होणे शासनाला अभिप्रेत होते, असे अनुमान निश्चित करता येते.

संस्थेची कार्यक्षमता

राज्य मराठी विकास संस्थेचे स्वरूप आणि सुकाणू समितीच्या अहवालात तसेच संस्थेच्या घटनेत नोंदवण्यात आलेल्या उद्दिष्टांचा विचार केला तर ह्या संस्थेचे वेगळेपण अधोरेखित होते. 'मराठीचा विकास : महाराष्ट्राचा विकास' हे संस्थेचे बोधवाक्य आहे. त्यावरून ह्या संस्थेच्या व्यापक कार्यक्षेत्राची कल्पना येऊ शकेल. राज्य मराठी विकास संस्था ही मुख्यत्वे विद्याशाखीय (अॅकॅडेमिक) स्वरूपाचे कार्य करणारी संस्था आहे. विविध क्षेत्रात मराठीचा होणारा वापर अधिकाधिक गुणवत्तापूर्ण होत जावा ह्यासाठी प्रयत्नशील राहावे व मराठी भाषेच्या अभिवृद्धीची प्रक्रिया नियोजनपूर्वक गतिमान करावी, ही ह्या संस्थेच्या स्थापनेमागील मुख्य उद्दिष्टे आहेत.

ह्या उद्दिष्टांना अनुसरून विविध स्तरांवर मराठीचा विकास साधण्यासाठी संस्थेद्वारे स्वतंत्रपणे उपक्रम हाती घेण्यात येत असतात. तसेच, भाषा व संस्कृती ह्या क्षेत्रांत मराठी भाषेच्या अभिवृद्धीसाठी काम करणाऱ्या विविध शासकीय व अशासकीय संस्थांशी समन्वय साधून त्या संस्थांच्या साहाय्यानेही काही उपक्रम संस्थेद्वारे राबवण्यात येतात.

मराठी भाषेचा स्वभाषा म्हणून तसेच परभाषा म्हणून अभ्यास, मराठीच्या विविध प्रादेशिक आणि सामाजिक बोलींचा अभ्यास व त्यांतून साकारणारी सांस्कृतिक वैशिष्ट्ये ह्यांचा अभ्यास, शासनव्यवहार तसेच इतर विविध व्यवहारक्षेत्रे आणि विद्याशाखा ह्यांतील मराठी भाषेच्या वापराविषयीचे अभ्यास आणि सर्वेक्षणे, महाराष्ट्राबाहेरील देशातील व अन्य देशांतील मराठी भाषकसमूहांना मराठीच्या व्यापक विस्ताराद्वारे जोडून घेऊन त्या त्या ठिकाणच्या मराठीच्या व्यवहाराला प्रोत्साहन व बळ देणे; तसेच तेथील भाषावैशिष्ट्यांचा अभ्यास करणे, मराठीला तंत्रज्ञानाची जोड लाभावी ह्यासाठी सक्रिय प्रयत्न करणे आणि ह्या सर्वांतून मराठीच्या व्यापक सांस्कृतिक अवकाशाला विस्तारणे ही संस्थेच्या स्थापनेमागची व्यापक उद्दिष्टे लक्षात घेऊन संस्थेचे आजवरचे काम होत आलेले आहे.

मराठीचा स्वभाषा म्हणून अभ्यास

स्वभाषा म्हणून मराठी भाषेचा अभ्यास व्हावा ह्यासाठी संस्थेद्वारे विविध प्रकल्प, उपक्रम हाती घेण्यात आले आहेत. ह्यासाठी मराठी लेखनमार्गदर्शिका, शालेय मराठी शब्दकोश,

विज्ञान संकल्पना कोश तसेच भाषावैज्ञानिक दृष्टिकोणातून मराठीच्या विविध वैविध्यांचा आढावा घेणारे लेखनही (उदाहरणार्थ, 'वृद्धी : भाषा आणि भाषाव्यवहार, बेलभाषा, भाषा आपली सर्वांचीच' इत्यादी) संस्थेद्वारे प्रकाशित करण्यात आलेले आहे.

संस्थेद्वारे शंकर गणेश दाते ह्यांच्या मराठी ग्रंथसूचीचे (१८०० ते १९५०) पुनर्प्रकाशन करण्यात आले. ह्या सूचीत १८०० ते १९५० ह्या कालखंडातील मुद्रित मराठी ग्रंथांच्या विषयवार माहितीचा समावेश आहे. इतक्यावरच न थांबता संस्थेद्वारे इसवी सन २०००पर्यंतच्या मुद्रित ग्रंथांच्या सूचीचे काम पूर्ण करण्यात आले असून त्यांपैकी १९८६पर्यंतच्या ग्रंथसूचीचे काम पुस्तकरूपात उपलब्ध आहे. ह्याव्यतिरिक्त महाराष्ट्राबाहेरील विविध संग्रहांत (तंजावूर, हैदराबाद, कर्नाटक, त्रिवेंद्रम, मद्रास) उपलब्ध मराठी हस्तलिखितांच्या सूची संस्थेद्वारे प्रकाशित करण्यात आल्या आहेत.

मराठीचा परभाषा म्हणून अभ्यास

सध्याचे जग हे बहुभाषक असल्यामुळे महाराष्ट्राबाहेरील किंवा अन्यभाषक समाजघटकांना मराठी भाषा आणि संस्कृती ह्यांच्याशी जोडून घेण्याच्या उद्देशाने संस्थेद्वारे 'करुणाष्टक', 'माचीवरला बुधा', 'टिकलीएवढं तळं', 'मुक्काम पोस्ट देवाचे गोठणे', 'कल्याणी', 'दिवसेंदिवस', 'एका श्वासाचं अंतर' इत्यादी महत्त्वाच्या मराठी साहित्यकृतींची हिंदीत भाषांतरे करवून घेऊन प्रकाशित केली आहेत. त्याबरोबरच मुंबई विद्यापीठातील जर्मन विभागाद्वारे अन्य भाषकांना संवादात्मक पद्धतीने मराठी शिकवण्याच्या आधुनिक पद्धतींवर आधारित असा माय मराठी हा अभ्यासक्रम आणि त्यासाठी अभ्याससामग्री संस्थेद्वारे तयार करून महाजालावरून मुक्त (फ्री अॅण्ड ओपन सोर्स) स्वरूपात उपलब्ध करून देण्यात आली आहे.

मराठीच्या बोलींचा अभ्यास

मराठीच्या प्रमाणभाषेसोबतच मराठीच्या विविध प्रादेशिक आणि सामाजिक बोलींचा अभ्यास होत राहणे आवश्यक असल्याने, संस्थेद्वारे मराठीतील दलित आणि ग्रामीण साहित्यप्रवाहांतील साहित्यकृतींत येणाऱ्या शब्दांचा कोश (तीन भागांत) सिद्ध करून प्रकाशित केला आहे. पालघर जिल्ह्यातील बोलींचा भाषावैज्ञानिक अभ्यास आणि वऱ्हाडी बोलीतील शब्द आणि वाक्प्रचार ह्यांचे कोश संस्थेने तयार करवून घेतले आहेत.

ह्यासंदर्भात मराठीच्या बोलींचे सर्वेक्षण : प्रतिमांकन आणि आलेखन हा संस्थेचा एक महत्त्वाचा प्रकल्प आहे. भौगोलिक आणि सामाजिक स्तरांवर मराठी भाषेचे विविध भाषाभेद आढळतात. ह्या विविध भाषाभेदांना आपण मराठीच्या बोली असे संबोधत असतो. मराठी भाषेतील ह्या भौगोलिक आणि

सामाजिक स्तरांवरच्या वैविध्याचे भाषावैज्ञानिक वर्णन करण्याच्या उद्देशाने राज्य मराठी विकास संस्था, मुंबई आणि डेक्कन कॉलेज अभिमत विद्यापीठ, पुणे ह्यांच्या संयुक्त विद्यमाने २०१७ ते २०२३ ह्या कालावधीत हा प्रकल्प राबवण्यात आला.

ह्या प्रकल्पांतर्गत गोळा करण्यात आलेली आणि निर्माण करण्यात आलेली सर्व सामग्री <https://sdml.ac.in/mr> ह्या स्वतंत्र संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आली आहे. अभ्यासकांबरोबरच सामान्य माणसांनासुद्धा हा डिजिटल संग्रह मनोरंजक वाटेल.

शासनव्यवहार आणि मराठी

शासनव्यवहारात मराठीचा वापर होत असताना तो वापर क्लिष्ट अथवा बोजड आहे असे अनेकांचे म्हणणे असते. ह्यासंदर्भातील वस्तुस्थिती लक्षात घेणे आवश्यक आहे. त्यासाठी प्रशासनिक कामकाजाची भाषा म्हणून मराठी भाषा कशी विकसित होत गेली. ह्या भाषेची वैशिष्ट्ये कोणती अशा प्रश्नांची सखोल चर्चा करून स्पष्टीकरणे देणारे प्रशासनिक मराठी भाषेचा विकास हे पुस्तक संस्थेद्वारे प्रकाशित करण्यात आले आहे. तसेच, मराठी लघुलेखनकोशही संस्थेद्वारे प्रकाशित करण्यात आला आहे.

व्यवहार आणि विद्याशाखा

विविध विद्याशाखा आणि व्यवहार ह्यांत मराठी भाषेचा वापर सुकर व्हावा ह्या हेतूने त्या क्षेत्रांतील पारिभाषिक संज्ञा मराठीतही निर्माण करणारे काही प्रकल्प संस्थेद्वारे राबवण्यात आले.

यंत्रालयातील म्हणजे कारखान्यातील विविध यंत्रे आणि यंत्रणा ह्यांची माहिती मराठीत देणारा शं.गो. भिडे ह्यांचा यंत्रालयाचा ज्ञानकोश, दत्ताजीराव कदम टेक्स्टाइल इन्स्टिट्यूटच्या सहकार्याने तयार करण्यात आलेला अनेकखंडी वस्त्रनिर्मिती माहितीकोश (खंड १ ते ५ व ७ प्रकाशित), ही संस्थेची महत्त्वाची प्रकाशने आहेत.

मराठी आणि तंत्रज्ञान

आधुनिक काळाची पावले ओळखून संगणकीय व्यवहारात मराठीचा वापर सुकर करण्यासाठी यशोमुद्रा आणि यशोवेणू ह्या मराठी टंकांची (फॉन्टची) निर्मिती संस्थेने केली आहे. हे टंक मुक्त (फ्री अँड ओपन सोर्स) परवान्यांतर्गत उपलब्ध करून दिले आहेत. ह्याचबरोबर नागरिकांना मराठीत संगणकावर व्यवहार करणे सुलभ व्हावे ह्यासाठी संस्था युनिकोड संकेतप्रणाली वापरून मराठीत कसे लिहायचे ह्यासंदर्भातील कार्यशाळा आयोजित करत आली आहे. मराठी विकिपीडियाविषयी जागृती करणाऱ्या कार्यशाळा आणि लाटेक् (LaTeX) ह्या आज्ञावलीचा

संग्रही असावे असे कोशवाङ्मय

इंग्रजी थिऑरिसच्या धर्तीवर... मराठीत प्रथमच

संकल्पनाकोश (खंड १ ते ५) - सुरेश वाघे

मूळ किंमत
३२०० रु.
सवलतीत
२४०० रु.
टपालखर्च १५० रु.

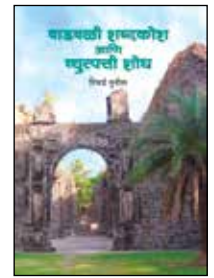
कालिदास शब्दकोश (खंड १ ते ४) - सुरेश वाघे

मूळ किंमत ४५०० रु. सवलतीत २७०० रु.
टपालखर्च वेगळा

वडवाळी शब्दकोश
अशोक परशुराम सावे
संपादन : डॉ. अनंत देशमुख
चांगदेव काळे
मूळ किंमत ६०० रु.
सवलतीत ४०० रु.

वडवाळी शब्दकोश
आणि व्युत्पत्ती शोध
रिचर्ड नुनीस
मूळ किंमत ६०० रु.
सवलतीत ४०० रु.

वापर मराठी अक्षरजुळणीसाठी कसा करावा हे शिकवणाऱ्या कार्यशाळांचेही आयोजन संस्थेद्वारे करण्यात येत असते.

सध्याचे युग हे तंत्रज्ञानाचे युग आहे. या तंत्रज्ञानाच्या साहाय्याने वाचनचळवळ समृद्ध करण्यासाठी, मराठीचा प्रचार-प्रसार करण्यासाठी मराठी भाषेचे अभ्यासक, संशोधक, विद्यार्थी ह्यांच्यासाठी उपयुक्त अशी दुर्मिळ ग्रंथसंपदा आणि नियतकालिके, ई-बुक्स, श्राव्य पुस्तके राज्य मराठी विकास संस्थेच्या संकेतस्थळावर उपलब्ध करून देण्यात आलेली आहेत. तंत्रज्ञानामुळे ही सर्व सामग्री राज्यासोबतच भारतभर आणि जगभरातील कानाकोपऱ्यात आता उपलब्ध झाली आहे.

संस्थेद्वारे अद्ययावत तंत्रज्ञानाचा वापर करून संस्थेने मराठीतील उत्तमोत्तम साहित्य श्राव्य पुस्तकांच्या स्वरूपात जतन करून विनामूल्य उपलब्ध करून दिले आहे. त्यात दासबोध, ज्ञानपीठ पुरस्कारप्राप्त कवी कुसुमाग्रज आणि विंदा करंदीकर यांच्या कविता तसेच महाराष्ट्राचे पहिले मुख्यमंत्री ना. यशवंतरावजी चव्हाण यांचे 'कृष्णाकाठ' हे आत्मचरित्र अशा साहित्याचा समावेश आहे. नुकत्याच पार पडलेल्या विश्व मराठी संमेलनात मराठी भाषेचे देशिकार लेणे म्हणून विख्यात अशा ज्ञानेश्वरीचे श्राव्य पुस्तक प्रकाशित करण्यात आले. त्याला अल्पावधीतच जगभरातून उत्तम प्रतिसाद लाभला आहे.

<https://rmvs.marathi.gov.in/>

बृहन्महाराष्ट्रातील मराठी

महाराष्ट्रातील मराठी भाषकांसह महाराष्ट्राबाहेरील मराठी भाषकांचेही विस्मरण होऊ न देण्याची काळजी संस्थेद्वारे घेण्यात येत असते. तसे पाहता मध्ययुगीन कालखंडापासून मराठी भाषा महाराष्ट्राबाहेरही आपले स्थान राखून आहे आणि ती इतर भारतीय भाषांच्या संपर्काने समृद्धही होत आली आहे. मध्ययुगीन मराठीच्या ह्या समृद्धीचा आढावा घेणारा 'दक्षिण भारतातील मराठी वाङ्मयाचा इतिहास' हा प्रकल्प संस्थेने पूर्ण केला असून ह्यात तंजावर आणि आंध्र-कर्नाटक ह्या प्रदेशांतील मध्ययुगीन मराठी साहित्याचा संशोधनात्मक आढावा अभ्यासकांद्वारे घेण्यात आला आहे. उर्दूचा उगम म्हणून मान्यता असणाऱ्या दखनी भाषेशी मराठीचा संबंध दाखवणारे 'दखनी भाषा : मन्हाटी संस्कृतीचा एक आविष्कार' हे पुस्तक त्याचप्रमाणे दक्षिणात्य साहित्य संस्कृतीचा मराठीशी अनुबंध स्पष्ट करणारे पुस्तकही संस्थेद्वारे प्रकाशित करण्यात आले आहे.

बृहन्महाराष्ट्र मंडळे : अर्थसाहाय्य योजना

महाराष्ट्र राज्याने २०१० साली स्वीकारलेल्या सांस्कृतिक धोरणातील प्रकरण ४ - भाषा आणि साहित्य याअंतर्गत महाराष्ट्राबाहेर अन्य राज्यांत मराठी भाषा, साहित्य आणि महाराष्ट्रीय संस्कृती या संदर्भात कार्य करणाऱ्या मान्यताप्राप्त

संस्थांना तसेच महाराष्ट्राबाहेर मराठी ग्रंथ प्रकाशनाचे दर्जेदार कार्य करणाऱ्या संस्थांना अर्थसाहाय्य देण्यात येते.

महाराष्ट्राची व्यवहारभाषा, प्रशासनिक भाषा आणि ज्ञानभाषा ह्या तीनही स्तरांवर मराठी भाषेचा सर्वांगीण वापर वाढवणे, शासनव्यवहाराच्या प्रशासन, कायदा, न्याय, जनसंपर्क अशा विविध शासकीय व निमशासकीय यंत्रणांमध्ये मराठी भाषेचा लोकाभिमुख आणि सुलभ वापर वाढवण्यासाठी भाषिक उपक्रम हाती घेणे व उपकरणे निर्माण करणे. या उद्दिष्टांना अनुसरून राज्य मराठी विकास संस्थेमार्फत महाराष्ट्रातील मराठी भाषेसंदर्भात संशोधन करणारे संस्था / मंडळे यांना अर्थसाहाय्य उपलब्ध करून देण्यात येते.

आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचाची स्थापना

राज्य मराठी विकास संस्थेचे काम मुख्यत्वे मराठी भाषेचे जतन, संगोपन आणि भारतासह जगभरात संवर्धन करणे, प्रचार-प्रसार करणे हे आहे. या अंतर्गतच राज्य मराठी विकास संस्थाद्वारे आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचाची स्थापना करण्यात आली असून, या मंचाचा मुख्य उद्देश माय मराठीचा प्रचार आणि प्रसार करणे, जगभरात तिचा वारसा कसा पुढे नेला जाईल, यासाठीचे प्रयत्न करणे हा आहे. मा. डॉ. ज्ञानेश्वरजी मुळे ह्यांची ह्या मंचाचे समन्वयक म्हणून निवड करण्यात आलेली आहे. त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली विविध देशांतील १७ उप-समन्वयकांची निवड केली गेली. या समन्वयकांमार्फत आंतरराष्ट्रीय मंचावर अर्थात देशाच्या बाहेरील अनेक भागात माय मराठीचा प्रचार आणि प्रसार कसा होईल, ही माय मराठी सातासमुद्रापार कशी नेता येईल यासाठी प्रयत्न केले जात आहेत. ज्या ज्या देशात मंचाचे सदस्य कार्यरत आहेत त्या त्या ठिकाणी आता मराठी वर्ग सुरू करण्याचा राज्य शासनाचा मानस आहे. जगभरात आधिकाधिक मराठी माणसांत मराठीचे जतन आणि संवर्धन व्हावे यासाठी अधिक प्रमाणात उप-समन्वयकांची नेमणूक राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे करण्यात येणार आहे.

विश्व मराठी संमेलन

आजपर्यंत महाराष्ट्र शासनाच्या मराठी भाषा विभागाद्वारे आयोजित करण्यात येणाऱ्या विश्व मराठी संमेलन या कार्यक्रमाचा मुख्य उद्देश हाच आहे, की माय मराठीचा जगभरात प्रचार आणि प्रसार व्हावा, तिचे जतन आणि संवर्धन या दृष्टीनेही जगभरात प्रयत्न व्हावेत.

मराठी तितुका मेळवावा विश्व मराठी संमेलन २०२४

विश्वभरातून मराठी माणून एकाच छताखाली एकत्र आणण्यासाठीचे उत्तम माध्यम म्हणजे 'विश्व मराठी संमेलन' होय. ह्या विश्व संमेलनात जे जगभरात मराठी भाषक उद्योजक कार्य करत असतात ते एकाच छताखाली येऊन तीन दिवसीय विश्व मराठी संमेलनामध्ये विविध विषयांवर चर्चासत्रे होतात, कला व साहित्य आणि माय मराठीचा वारसा पुढे नेण्यासंदर्भात अनेकविध कार्यक्रम राबवले जातात.

सन २०२३च्या जानेवारीत पहिले मराठी विश्व संमेलन पार पडले. या पहिल्यावहिल्या विश्व मराठी संमेलनाला प्रचंड यश मिळाले. संमेलनामध्ये तीनही दिवस अत्यंत सुंदर आणि दिम राखदार असे माय मराठीचे कार्यक्रम झाले. त्यासाठी महाराष्ट्रासह देश-विदेशातून अनेक नामवंत मराठी साहित्यिक, उद्योजक उपस्थित होते.

२७, २८ आणि २९ जानेवारी २०२४ ह्या तीन दिवसांच्या कालावधीत सिडको प्रदर्शन केंद्र, नवी मुंबई येथे दुसरे मराठी विश्व संमेलन आयोजित करण्यात आले. ह्या संमेलनाच्या व्यासपीठावर माय मराठीची जोपासना, तिचा प्रचार, प्रसार आणि भविष्यात आपण त्याच्यासाठी काय करावे ह्याविषयी ऊहापोह करण्यात आला. महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ, महाराष्ट्र मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ आणि भाषा सल्लागार समिती या तीनही मंडळांचे अध्यक्ष, त्याचप्रमाणे ख्यातकीर्त वैज्ञानिक डॉ. रघुनाथ माशेलकर असे अनेक विद्वान या कार्यक्रमाचे आकर्षण ठरले. मा. मुख्यमंत्री श्री.एकनाथ शिंदे, मा. उप मुख्यमंत्री श्री.

देवेंद्र फडणवीस, मा. मराठी भाषा मंत्री मा. दीपक केसरकर, मनसे अध्यक्ष मा. राज ठाकरे ह्यांनीही ह्या विश्व मराठी संमेलनास उपस्थित राहून उपस्थित मराठी जनास संबोधित केले.

मराठीच्या वाचनसंस्कृतीचे संवर्धन

कोणत्याही भाषेच्या समृद्धीचे दर्शन तिच्या साहित्यव्यवहारातून घडत असते आणि आधुनिक काळात ज्ञानव्यवहार हा लिखित मुद्रित माध्यमावर मोठ्या प्रमाणावर अवलंबून असतो हे लक्षात घेऊन संस्थेद्वारे मराठी भाषेतील वाचनसंस्कृती वाढावी ह्यासाठी नियोजनपूर्वक प्रयत्न करण्यात येत आहेत.

पुस्तकांचे गाव

'ऑन वे' या वेल्समधील (इंग्लंड) पुस्तकाच्या गावाच्या धर्तीवर 'पुस्तकांचे गाव' ही संकल्पना अस्तित्वात येऊन या अभिनव उपक्रमाचे उद्घाटन ४ मे २०१७ रोजी करण्यात आले. 'पुस्तकांचे गाव' या योजनेची लोकप्रियता लक्षात घेऊन मराठी भाषेचा विकास, प्रचार, प्रसार व वाचनसंस्कृतीची जोपासना व्हावी, भाषेची आवड वाढावी या उद्देशाने 'पुस्तकांचे गाव' ही संकल्पना आकारास आली.

त्यासाठी भिलार गावातील घरे, लॉज आणि शाळा, मंदिरे अशी सार्वजनिक ठिकाणे मिळून ३५ जागा निवडण्यात आल्या. या जागांमध्ये साहित्य प्रकारांनुसार प्रत्येकी सुमारे ८०० ते १,२०० पुस्तके, अशी सुमारे ३५,००० पुस्तके ठेवण्यात आली आहेत, प्रकल्पास भेट देणारे वाचक-पर्यटक पुस्तकांचा लाभ घेतात. संबंधित घरमालकांनी त्यांच्या घरांतील सुमारे १५० ते ५०० चौरस फूट जागा वाचनसेवेसाठी विनाशुल्क/ विनामोबदला उपलब्ध करून दिली आहे. गेल्या ६ वर्षांत सुमारे ५ ते ६ लाख पर्यटकांसह विविध क्षेत्रांतील शेकडो मान्यवरांनी या गावाला भेट देऊन गौरवले. सध्या एकूण ३५ दालने (घरे व सार्वजनिक ठिकाणे) कार्यरत आहेत.

पुस्तकांचे गाव-विस्तार योजना

पुस्तकांचे गाव ह्या प्रकल्पाच्या विस्तारयोजनेतील मालपेवाडी, पोंभुर्ले, ता. देवगड, जि. सिंधुदुर्ग येथील पुस्तकांच्या गावाच्या पहिल्या दालनाचे उद्घाटन आणि लोकार्पणसोहळा १० मार्च २०२४ रोजी संपन्न झाला. विस्तार योजनेतील मालपेवाडी येथे प्रातिनिधिक स्वरूपात मालपे अॅग्रो टूरिझम यांच्या कार्यालयात पुस्तकांचे गाव कार्यरत करण्यात आले असून पुढील काळात गावातील अन्य ठिकाणीही पुस्तकांची दालने सुरू करण्यात येणार आहेत. विविध साहित्य-प्रकारांनुसार तसेच सर्वकाळ लोकप्रिय असणारी पुस्तके ह्या ठिकाणी उपलब्ध करून देण्यात येणार असून येत्या काळात मराठी साहित्याचे वाचक व

अभ्यासक या ग्रंथदालनाचा लाभ घेऊ शकतील.

पहिल्या टप्प्यातील विस्तारयोजनेतील मालपेवाडी, पोंभुर्ले येथील पुस्तकांच्या गावाच्या उद्घाटनानंतर पुढील काळात वेरूळ, नवेगाव बांध आणि अंकलखोप येथेही पुस्तकांचे गाव उभारण्याबाबत कार्यवाही करण्यात येणार आहे. लवकरच ही गावेही वाचक-पर्यटकांसाठी सुरू होतील.

कवितांचे गाव

भिलार येथे भारतातील पहिले पुस्तकांचे गाव अस्तित्वात आले. ह्याच धर्तीवर भारतातील पहिले कवितेचे गाव, कविवर्य मंगेश पाडगांवकर यांचे जन्मगाव असलेल्या उभादांडा, ता. वेंगुर्ला येथे अस्तित्वात येत असून देशातल्या पहिल्या कवितेच्या गावाचे उद्घाटन आणि लोकार्पणसोहळा १० मार्च २०२४ रोजी संपन्न झाला.

येथे येणाऱ्या सर्वच वाचक-पर्यटकांना मंगेश पाडगांवकरांच्या कवितेबरोबर महाराष्ट्रातील सर्वच नामवंत कवींच्या कवितांचा आस्वाद घेता येणार आहे. त्यातून उद्याचे अनेक कवी जन्माला येतील असा आशावाद आहे. निसर्गरम्य वातावरणात वसलेल्या या गावात आणि आजूबाजूच्या परिसरात पर्यटनासाठी येणारे पर्यटक विविध अस्सल कोकणी मेव्यासोबतच काव्याचाही आनंद घेतील, वाचनसंस्कृती वाढवतील, माय मराठीचा प्रचार-प्रसार करतील.

महत्त्वाचे वार्षिक उपक्रम

मराठी भाषा गौरवदिन

२७ फेब्रुवारी हा दिवस ज्येष्ठ कवी कुसुमाग्रज तथा वि. वा. शिरवाडकर यांचा जन्मदिवस मराठी भाषा गौरवदिन म्हणून साजरा करण्यात येतो. ह्या मराठी भाषा गौरवदिनाच्या औचित्याने मराठी भाषा विभागाद्वारे आयोजित सांस्कृतिक कार्यक्रमात राज्य शासनाचे विविध पुरस्कार प्रदान करण्यात येतात. ह्या आयोजनात राज्य मराठी विकास संस्थेचा सहभाग असतो.

मराठी भाषा संवर्धन पुरस्कार

राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे मराठी भाषेचा (ललित साहित्य वा वाङ्मयाखेरीज इतर व्यवहारक्षेत्रे या संदर्भातील) शास्त्रीय पद्धतीने अभ्यास करणारी महाराष्ट्रातील तसेच बृहन्महाराष्ट्रातील व्यक्ती/संस्था यांना अशोक केळकर मराठी-भाषा-अभ्यासक पुरस्कार तसेच मराठी भाषेचे जतन, संवर्धन व वाचन संस्कृती अशा विविध क्षेत्रात अनमोल योगदान

देणाऱ्या महाराष्ट्रातील तसेच बृहन्महाराष्ट्रातील व्यक्ती/संस्था यांना मंगेश पाडगांवकर मराठी-भाषा-संवर्धक पुरस्कार असे दोन महत्त्वाचे पुरस्कार सन २०१५पासून प्रदान करण्यात येतात. हे पुरस्कार मराठी भाषा गौरव दिनी आयोजित कार्यक्रमात मा. मुख्यमंत्री, महाराष्ट्र राज्य यांच्या हस्ते प्रदान करण्यात येतात.

वाचन प्रेरणा दिन

१५ ऑक्टोबर हा माजी राष्ट्रपती डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम यांचा जन्मदिवस वाचनप्रेरणादिन म्हणून साजरा करण्यात येतो. ह्यानिमित्ताने वाचन संस्कृती जोपासण्यासाठी राज्य मराठी विकास संस्थेकडून विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात येते.

मराठी भाषा संवर्धन पंधरवडा

महाराष्ट्र-शासनाच्या वतीने १४ जानेवारी ते २८ जानेवारी ह्या कालावधीत मराठी भाषा संवर्धन पंधरवड्याचे आयोजन करण्यात येत असते. ह्या कालावधीत राज्य मराठी विकास संस्थेतर्फे विविध भाषिक कार्यक्रम प्रत्यक्ष आणि महाजालीय स्वरूपात आयोजित करण्यात येतात.

राज्य मराठी विकास संस्थेच्या या उपक्रमांच्या माध्यमातून त्या त्या वेळी मराठी भाषेच्या प्रचार व प्रसारासाठी, संवर्धनासाठी तसेच वाचनसंस्कृती संवर्धित करून तिला अधिक समृद्ध करण्यासाठी सातत्याने कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते. मराठी भाषेच्या संदर्भातील हे उपक्रम राबवताना महाराष्ट्रातील विविध साहित्यसंस्था, शाळा, महाविद्यालये, विद्यापीठे यांचेदेखील वेळोवेळी मोलाचे सहकार्य राहिले आहे.

आगामी प्रकल्प

अरबी-तुर्की-मराठी व्युत्पत्तिकोश, भाषावैज्ञानिक दृष्टिकोनातून बोलीअभ्यास संपादित इ-पुस्तक असे विविध प्रकल्प आगामी काळात राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे राबवण्यात येणार आहेत.

अशा रीतीने मराठीच्या विकासासाठी विविधांगी प्रकल्प आणि उपक्रम राज्य मराठी विकास संस्थेद्वारे राबवण्यात येत आहेत. मराठीच्या विकासासाठी आवश्यक ते संशोधन करून अभ्यासकांसाठी सामग्री उपलब्ध करून देण्याचे कार्य आजवर संस्था करत आली आहे. असेच कार्य पुढे चालत राहावे ह्यासाठी मराठी भाषक समाजानेही संस्थेचे काम पाहून आवश्यक तो प्रतिसाद सूचनांच्या, कौतुकाच्या वा टीकेच्या स्वरूपातही दिला तरी संस्थेला आपल्या पुढील वाटचालीसाठी साहाय्यभूत ठरणार आहे.

- डॉ. शामकांत देवरे

saisampada.shamkant@gmail.com

**With
Best
Compliments
From**

M/s Pragati Oil Mill

Mumbai 400072

नमस्कार वाचकहो. मी कौशिक लेले. मी अमराठी व्यक्तींना मराठी शिकवण्यासाठी ऑनलाइन ट्युटोरियल तयार केली आहेत; जी माझ्या संकेतस्थळावर पूर्णपणे मोफत उपलब्ध आहेत.

मे २०१२मध्ये मी या उपक्रमाची सुरुवात केली. सांगायला आनंद होतो की त्याला गेल्या बारा वर्षांत चांगला प्रतिसाद मिळाला आहे. माझ्या ट्युटोरियल वापरून मराठी शिकत असल्याचे आतापर्यंत सुमारे ४०० लोकांनी ईमेलवर कळवले आहे. त्यातील २५ जण परदेशी नागरिक आहेत. यूएसए, कोस्टारिका, जर्मनी, इंग्लंड, इंडोनेशिया, जर्मनी, जपान, मॉरिशस अशा वेगवेगळ्या देशांतले लोक ह्यात आहेत. ह्यातले काही विद्यार्थी आणि मी दर आठवड्यात एकदा व्हिडीओ चॅटच्या माध्यमातून भेटतो आणि वाचणे, बोलणे, ऐकणे ह्याचा सराव करतो. कोस्टारिकाची पाओला, जपानची शोको, जर्मनीचा लेनार्ट, यूकेचा जॉन, चायनीज-अमेरिकन मॅथ्यू अशा काही विद्यार्थ्यांचे छान मराठी बोलतानाचे व्हिडीओ तुम्ही बघाल तर त्यांच्या मराठीप्रेमाला आणि मेहनतीला तुम्ही नक्की दाद द्याल. Kaushik Lele Marathi teaching success stories असे यूट्यूबवर शोधले की तुम्हाला हे व्हिडीओ सापडतील.

<http://learnmarathiwithkaushik.com> ही माझी वेबसाईट आहे. Learn Marathi from English course मध्ये १७५ धडे आहेत. Learn Marathi from Hindi course मध्ये ११२ धडे आहेत. या पाठांमध्ये देवनागरी लिपी, प्राथमिक व्याकरण (नाम, सर्वनाम, काळ, अव्यय इत्यादी) यापासून सुरुवात करून लहान वाक्यांपर्यंत आणि पुढे पूर्ण संभाषण, रोजच्या भाषेत वापरले जाणारे शॉर्ट फॉर्म इथपर्यंत सर्व आहे. थोडक्यात मराठी शिकू इच्छिणाऱ्यांसाठी 'one-stop-shop' अशी ही वेबसाईट आहे.

मी पेशाने संगणक अभियंता आहे. जन्म आणि शिक्षण डोंबिवलीत. कामाचे ठिकाण पुणे. मला भाषा शिकायला आणि शिकवायला आवडते. मी स्वअभ्यासातून तमिळ आणि गुजराती शिकलो. मी छंद म्हणून शाळेत असताना तमिळ शिकवणाऱ्या पुस्तकावरून तमिळ शिकलो. आणि थेट पुस्तके, मासिके वाचून गुजराती शिकलो.

ऑफिसमधले माझे काही सहकारी मराठी शिकायचा प्रयत्न करत होते. त्यावेळी इतरांना मराठी शिकण्यासाठी काय पर्याय उपलब्ध आहेत हे तपासायचा मी प्रयत्न केला. काही पुस्तके बाजारात उपलब्ध आहेत पण मला ती समाधानकारक वाटली नाहीत. इंटरनेटवर मराठी शिकण्यासाठीचे पर्याय फारच तुटपुंजे आणि अर्धवट सोडलेले दिसले. बहुतेक सर्व वेबसाईट्सवर फळांची, फुलांची, प्राण्यांची नावे अशी यादी असते. खरं तर नवशिक्याला ह्या शब्दांची सुरुवातीला गरज नसते. त्यानंतर नेहमीच्या वापरातील दहा-वीस तर कधी

कौशिक लेले
डोंबिवली-पुणे

माझ्या मराठीचा बोलू...

पन्नासेक वाक्यांचं मराठी तयार भाषांतर असते. पण, अशी दहा-वीस किंवा अगदी १०० वाक्ये पाठ केली तरी, कोणाला मराठी येणार नाही कारण. १०० वाक्ये पाठ झाल्यावर १०१वे वाक्य त्या व्यक्तीला स्वतः तयार करता येणार नाही. अगदी साधे उदाहरण; How are you हे Frequently used मधले पहिले वाक्य. आणि त्याचे भाषांतर तू कसा आहेस असे दिलेले असते. इंग्रजीत मुलगा असो वा मुलगी, लहान असो वा मोठा; सर्वांना How are you असेच विचारले जाते. त्यानुसार नवशिक्याने एखाद्या वयस्कर महिलेला तू कसा आहेस असं विचारले तर घोटाळा होईल ना!

मराठीच्या तुलनेत परकीय भाषा शिकण्यासाठी खूपच पर्याय उपलब्ध आहेत. या वस्तुस्थितीमुळे मी अस्वस्थ झालो. मराठी भाषेचा आग्रह आपण धरतो, अमराठी लोकांनी मराठी शिकलेच पाहिजे असे आपण म्हणतो, पण मराठी शिकण्यासाठीचे पुरेसे पर्याय आपण तयार केलेले नाहीत हे मला जाणवले. इंटरनेटच्या जमान्यात प्रत्येक गोष्ट नेटवरच शोधली जाते. त्यामुळे नेटवरच अशा प्रकारचे साहित्य असले पाहिजे आणि तेही मोफत असावे असे मला वाटले. मला भाषा शिकणे-शिकवणे आवडते आणि मी सॉफ्टवेअर इंजिनीअर असल्याने हे काम करायचे ठरवले. मी ज्या व्याकरणाधारित पद्धतीने तमिळ आणि गुजराती शिकलो त्या पद्धतीने इतरांना

मराठी शिकवायचे ठरवले. माझ्या वेबसाइटवर मी साध्या व्याकरणापासून सुरुवात करत, छोटी वाक्ये शिकवत शेवटी संभाषणापर्यंत गेलो आहे. व्याकरणाचे कठीण शब्द (jargons) शक्य तितके टाळून सोप्या शब्दांत कन्सेप्ट शिकवल्या आहेत. जेणेकरून माझ्या ब्लॉगचा अभ्यास केल्यावर, व्यक्ती स्वतंत्रपणे वाक्ये तयार करू शकते, वाचलेले समजू शकते. फेसबुकसारख्या माध्यमातून अनेकांना माझ्या वेबसाइटबद्दल कळले आणि चांगला प्रतिसाद मिळाला.

मी धडे लिहायला सुरुवात करून जेमतेम वर्षभर झाले होते. बऱ्यापैकी धडे लिहून झाले होते आणि नवीन धड्यांवर काम चालू होते. ही वेबसाइट वापरून भाषा शिकण्यासाठी उठल्याही रेजिस्ट्रेशनची गरज नसल्यामुळे कोणी मला मेल करून सांगितले तरच मला कळते की कोण शिकतेय. एकच मेल आला होता. पण, व्हाऊ काउंट बरा दिसत होता. योगायोगाने मला आलेला दुसराच मेल होता ख्रिस यंग नावाच्या अमेरिकन व्यक्तीचा. त्याने माझ्या धड्यांचे कौतुक केले होते. मराठी शिकण्यासाठी त्याला खूप उपयुक्त झाले आहेत, असे त्याने लिहिले होते. त्याचे नुकतेच लग्न झाले होते आणि त्याची पत्नी पुण्याची एक मराठी मुलगी होती. तो पुण्याला येऊन गेला होता. आणि आता सासरच्या व्यक्तींशी त्यांच्या भाषेत - मराठीत - बोलण्याची त्याची इच्छा होती. एका परदेशी व्यक्तीकडून

आलेला असा ईमेल माझ्यासाठी अनपेक्षित पण सुखद धक्का होता. तोपर्यंत माझ्या डोक्यात फक्त महाराष्ट्रात असलेले परराज्यातले लोकच शिकणारे असतील अशी कल्पना होती. मात्र ह्या ईमेलने माझा दृष्टिकोन विस्ताराला. त्यानंतर गेल्या बारा वर्षांत सुमारे पंचवीस परदेशी विद्यार्थ्यांचे वेळोवेळी मेल आले. त्यातले बहुतेक विद्यार्थ्यांचे नवरा/बायको मराठी होते. शिक्षण किंवा नोकरीनिमित्त परदेशी वास्तव्याला असणाऱ्या मराठी व्यक्तींशी त्यांचे प्रेमविवाह झाले होते.

कुतूहलापोटी मी त्यांना विचारायचो, की तुमच्याकडे तर जोडीदाराच्या रूपाने घरचा, हक्काचा शिक्षक आहे. मग तुम्हाला माझ्या वेबसाइटची किंवा माझ्याबरोबर सराव करण्याची गरज का भासली? त्यावर त्यांचे म्हणणे असायचे की आमचा जोडीदार आम्हाला मराठी शब्द सांगू शकतो किंवा वाक्याचे मराठी भाषांतर सांगतो. पण हे वाक्य असेच का म्हटले; दोन वाक्यरचनांतला फरक, असे समजावून सांगू शकत नाही. त्यामुळे ती फक्त घोकेपट्टी होते. भाषा शिकणे नाही. माझ्या वेबसाइटवर वाक्यरचना, व्याकरण, नियम नीट आणि सोप्या पद्धतीने समजावून सांगितले असल्यामुळे त्यांना भाषा शिकता येत होती. माझे शिकवण्याचे प्रयत्न आणि पद्धत ह्यांच्याबद्दलचा हा अभिप्राय मला खूप आनंद देतो.

परदेशी विद्यार्थ्यांमध्ये इतर रोचक-रंजक कारणांनी मराठी शिकणारेही आहेत. चिनी-अमेरिकन असणारा मॅथ्यू अमेरिकेत कॅलिफोर्नियात राहतो. कॅलिफोर्नियातल्या भारतीय लोकांच्या संपर्कामुळे त्याला पंजाबी भाषा शिकावीशी वाटली. त्यासाठी ऑनलाइन शोध घेता घेता योगायोगाने तो माझ्या वेबसाइटला पोचला. व्यवस्थित मांडणी असेलेले धडे बघून त्याने पंजाबीचा नाद सोडला आणि मराठी शिकायला लागला. त्याला मुळातच भाषा, व्याकरण, त्यातले बारकावे ह्यांची आवड असल्यामुळे तो फेसबुक चॅटवर मला प्रश्न विचारायचा. कोणी असे प्रश्न विचारले की मला आनंदच होतो. कारण त्यातून धड्यामध्ये सुधारणा करता येते किंवा नवीन धडा समाविष्ट करता येतो. आणि पुढच्या विद्यार्थ्यांसाठी तयार उत्तर मिळते. मॅथ्यूने मन लावून अभ्यास केला. अमेरिकेत बसून, कोणी मराठी आजूबाजूला नसताना माझे धडे अभ्यासून मराठी शिकला. वृत्तपत्र वाचू लागला. मराठी मालिका बघून ऐकण्याचा सराव करू लागला. यूट्यूबवर त्याचा व्हिडीओ बघून त्याचे उच्चार किती छान आहेत हे तुम्हाला समजेल. २०१९ मध्ये ऑफिसच्या कामानिमित्त मी अमेरिकेला गेलो असताना त्याला पहिल्यांदा प्रत्यक्ष भेटण्याचा योग आला.

जॉन गॉल्टन हा यूकेचा युवक समाजशास्त्रात पीएचडी करत होता. त्या संशोधनासाठी त्याला मुंबईत काही महिने राहून, स्थानिकांशी बोलून सर्वेक्षण करायचे होते, निरीक्षणे नोंदवायची होती. त्याची पूर्वतयारी म्हणून तो एकदीड वर्ष

आधीपासून मराठी शिकू लागला. चांगले बोलू लागला. मुंबईत आल्यावर आम्ही प्रत्यक्ष भेटलो. काही महिन्यांनी डॉबिवलीत मराठी साहित्य संमेलन भरले होते. मी जॉनला तिकडे घेऊन गेलो होतो. ते वातावरण बघून तो भारावून गेला होता. पत्रकारांनाही त्याचे नवल वाटले. साहित्य संमेलनात परदेशी पाहुणा अशा बातम्या सकाळ आणि लोकसत्तात आल्या होत्या. IBN-लोकमत ह्या वृत्तवाहिनीने आमची छोटीशी मुलाखतपण घेतली होती.

सारा किरखॅम हिची गोष्ट आणखीच वेगळी. ती इंग्लंडमध्ये असताना तिला भारतीय तत्त्वज्ञानाची ओळख झाली. आवड निर्माण झाली. आणि नंतर ती व्यवसाय सोडून पूर्णवेळ भारतात राहायला आली. गंगत म्हणजे ती तामिळनाडूमध्ये राहते. तिथे वारकरी संप्रदाय आहे. ज्यात काही मराठी तर बरेचसे स्थानिक तमिळ लोक आहेत. ती वारकरी संप्रदायाची अनुयायी झाली आहे. पंढरपूरच्या वारीला जाते. आणि वारकरी संप्रदायाची मूळ भाषा मराठी असल्यामुळे मोठ्या भक्तिभावाने शिकते आहे. मागच्या वर्षी मी तिरुवन्नामलईला गेलो असताना रमणमहर्षींच्या आश्रमात आम्ही पहिल्यांदा प्रत्यक्ष भेटलो.

दानिका ही माझी चिनी विद्यार्थिनी. तिने सांगितले की कामाच्या निमित्ताने तिची भारतातल्या मराठी मुलाशी ओळख झाली. त्यातून तिला इस्कॉन संस्था, कृष्णभक्ती ह्यांबद्दल समजले. तिचा आतला आवाज तिला अध्यात्माकडे, भारतभूमीकडे ओढू लागला. शेवटी तिने धाडसी निर्णय घेतला. चीन सोडून ती कायमची भारतात आली. इस्कॉनची अनुयायी बनली. मराठी मुलाशी लग्नदेखील केले. एका हिंदू सुगृहिणीप्रमाणे ती आज मराठी कुटुंबात नांदते आहे. व्रतवैकल्ये करते. मराठी वातावरणात तिचे मराठी चांगलेच सुधारले आहे.

आणखी काही विद्यार्थ्यांना भारतीय तत्त्वज्ञान, योग ह्यामध्ये रुची होती. त्यांचे गुरू मराठी असल्यामुळे ती भाषा यावी असे त्यांना वाटते. चिको नाकामुरा ही जपानी महिला जपानमध्ये आयुर्वेदाचा अभ्यास करते आहे. त्यासाठी ती पुण्यातल्या एका संस्थेशी निगडित आहे. ती आणि इतर विद्यार्थी ह्यांचे अधूनमधून पुण्यात येणे होत असते. म्हणून ती थोडे थोडे मराठी शिकण्याचा प्रयत्न करते आहे.

मराठी शिकणाऱ्यांची ही व्यक्तिगत कारणे आहेत तशी काही सामाजिकसुद्धा आहेत. मॉरिशस आणि इस्रायल ही त्यात विशेष सांगण्यासारखी. मॉरिशसमध्ये काही पिढ्यांपूर्वी गेलेली मराठी कुटुंब आहेत. ते लोक अजूनही मराठी भाषा, सण-उत्सव अभिमानाने आणि आनंदाने मिरवतात. इस्रायलची कहाणी त्याच्या उलट. इस्रायल मधून दोन हजार वर्षांपूर्वी भारतात आश्रय घेतलेला समाज कोकणात राहतो ज्यांना बेने इस्रायली नावाने ओळखले जाते. दोन हजार वर्षांपासून भारतात राहणाऱ्या ह्या समाजाने आपला मूळ ज्यू धर्म व परंपरा

टिकवून ठेवल्या. तेही इथल्या समाजाशी पूर्ण समरस होऊन. त्यामुळे ह्या समाजाने मराठी हीच आपली मातृभाषा म्हणून स्वीकारली. इस्रायलची स्थापना झाल्यावर ह्यातली बरीच कुटुंबे तिकडे स्थलांतरित झाली. परंतु ते आपले भारतीय-मराठी मूळ विसरलेले नाहीत. उलट आपले हे संचित प्रेमाने जोपासण्याचा पुढच्या पिढीकडे सुपूर्द करण्याचा ते प्रामाणिक प्रयत्न करतात. इस्रायलमध्ये राहणाऱ्या इव्हा तळेगांवकर ह्यांनी हिब्रू भाषेतून मराठी शिकवण्याची प्रत्यक्ष शिकवणी तिकडे सुरू केली. त्या करत असलेले काम महत्त्वाचे आहे. ती शिकवणी ऑनलाइन उपलब्ध झाल्यास इतर व्यक्तीसुद्धा आपल्या सोयीनुसार हिब्रूतून मराठी शिकू शकतील. म्हणून त्या लिहीत असलेले पाठसुद्धा माझ्या वेबसाइटवर उपलब्ध करून देत आहे.

माझ्या परदेशी विद्यार्थ्यांशी बोलणे, सराव करणे ह्यातून एक सांस्कृतिक देवाणघेवाणदेखील होते. त्यांना मराठी सण, परंपरा, पद्धती ह्यांबद्दल सांगता येते. तसंच त्यांच्या सणांबद्दल, लाइफस्टाइल बद्दल कळते. गप्पांची धमाल येते. विद्यार्थी आणि त्यांचा नवरा/बायको हेसुद्धा चांगले मित्र होतात. जपानच्या शोकोचा नवरा जपानमध्ये राहत असला तरी पुण्याजवळच्या गावातला. दोन वर्षांपूर्वी त्यांचे लग्न पुण्यात झाले तेव्हा मला आमंत्रण होते. शोकोने माझी ओळख माझे मराठीचे शिक्षक अशी तिच्या घरच्यांना करून दिली होती. तो क्षण माझ्यासाठी फार विशेष होता. हे मित्र भारतात येतात तेव्हा पुण्या-मुंबईत भेटायचा आम्ही नक्की प्रयत्न करतो. आणि तेही मला आपुलकीने त्यांच्या देशात यायचे आमंत्रण देतात.

सन २०२० पासून मी चिनी भाषा (मॅण्डरीन) शिकतो आहे. मराठी ज्ञानभाषा व्हायची असेल तर जगातल्या कुठल्याही

क्षेत्रातले ज्ञान मराठीतून मिळवता आले पाहिजे. ह्या भावनेतून 'गंमत चिनी भाषेची मराठीतून' ही यूट्यूब व्हिडीओ मालिका मी सुरू केली आहे. त्यात मी चिनी भाषेच्या गमतीजमती सांगतो. तसेच मराठीतून चिनी भाषा शिकवायलासुद्धा सुरुवात केली आहे. त्यामुळे दानिकाशी भेट झाल्यावर आम्ही मराठीचा सराव झाला की चिनी भाषेचा सराव करतो. चिटू ह्या लोकप्रिय मराठी व्यंगचित्र मालिकेतले काही भाग सराव म्हणून आम्ही मॅण्डरीनमध्ये भाषांतरित केले होते.

मला सांगायला आनंद होतो, की मराठी वृत्तपत्रांनी, यूट्यूब न्यूज चॅनेलनी ह्याची चांगली दखल घेतली आहे. लोकसत्ता, म.टा., सकाळ, लोकमत, दिव्य मराठी, इंडियन एक्सप्रेस, लोकप्रभा इत्यादींमध्ये सचित्र बातम्या आल्या आहेत. ह्या कामासाठी डॉबिवलीचे आमदार रवींद्र चव्हाण ह्यांच्या डॉबिवलीकर - सांस्कृतिक परिवार संस्थेमार्फत दिला जाणारा आदर्श डॉबिवलीकर पुरस्कार २०२३ मध्ये मला मिळाला. आज ह्या लेखाच्या निमित्ताने ग्रंथालीसारख्या प्रतिष्ठित संस्थेने उपक्रमाची दखल घेतली हा माझा बहुमानच आहे.

तुम्ही सर्व वाचकांनी माझ्या वेबसाइटला भेट देऊन अभिप्राय मला कळवावा ही मन्न विनंती. आपल्या सूचना, सल्ला, टीका ह्यांची ही स्वागतच आहे. आपल्या ओळखीत जर कोणाला मराठी, गुजराती किंवा चिनी भाषा शिकायची असेल तर माझ्या वेबसाइटबद्दल त्यांना नक्की सांगा.

- कौशिक लेले

learnmarathifast@gmail.com

॥ ज्ञान ॥ ❖ ॥

आरोग्याचे डोही

डॉ. उज्ज्वला दळवी

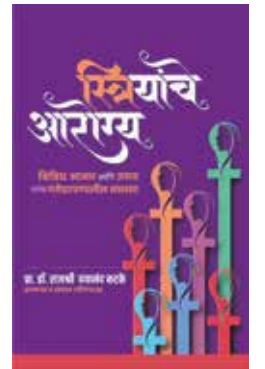
मूल्य ४५० रुपये
सवलतीत २८० रुपये

आरोग्याची काळजी घेण्यासाठी शरीराचीही सर्वांगीण माहिती असणं आवश्यक असतं. तसंच आसपासच्या परिस्थितीचा, सद्यस्थितीत पर्यावरणाचा, कसा परिणाम होतो हेही जाणून घेणं गरजेचं असतं. ते समजावून सांगायची उपयुक्त कामगिरी डॉ. उज्ज्वला दळवी यांनी 'आरोग्याचे डोही' या ग्रंथामार्फत केली आहे. त्यासाठी त्यांनी वैज्ञानिक दृष्टिकोनातून तर्कशुद्ध मांडणी केली आहे.

- डॉ. बाळ फोंडके

स्त्रियांचे आरोग्य

प्रा. डॉ. राजश्री दयानंद कटके

मूल्य २०० रुपये
सवलतीत १२० रुपये

'स्त्रियांचे आरोग्य' या पुस्तकामध्ये तरुणपणीचे प्रश्न, गरोदरपणातील समस्या, स्त्रियांना होणारे आजार, रजोनिवृत्ती व स्त्रियांचे कुटुंबातील स्थान असे सहा भाग यात आहेत. वृद्धपणी स्त्रियांची रजोनिवृत्ती होते, या काळात मधुमेह, उच्च रक्तदाब, थायरॉइड, तसेच स्तनाचा कर्करोग, गर्भाशयाच्या मुखाचा कर्करोग आदी आजार आणि उपचार यांचे विवेचन डॉ. राजश्री कटके यांनी या पुस्तकात केले आहे.

- डॉ. तात्यासाहेब लहाने

दरवर्षीप्रमाणे या वर्षीची भारतातील सुट्टी संपवून जर्मनीला निघणाऱ्या विमानाची वाट बघत असलेलं त्रिकोणी कुटुंब. विमानात बसलो आणि विमानानं हवेत झेप घेतली की आपण पुन्हा आपल्या देशातून परदेशात जाणार.. म्हणजे मातृभूमीतून कर्मभूमीत असा विचार करत असलेली मी. मनामध्ये सुरू आहे सुट्टीच्या तीन आठवड्यांत केलेली धमाल, जर्मनीच्या जीवनात न भेटणाऱ्या किंवा कधीतरीच भेटणाऱ्या आवडीच्या गोष्टींचा आनंद घेतल्याच्या आठवणी.. जमेल तितक्या मित्रमंडळींची घेतलेली भेट, ते करताना घरच्यांना पुरेसा वेळ देण्याचा प्रयत्न..

तीन आठवड्यांत शक्य तेवढं जगून घेतलं तरी आपली माणसं, आपलं गाव, आपली भाषा, ओळखीचा परिसर-रस्ते (खरं तर आपली इथली ओळख) मागे सोडून जाताना होणारी मनाची तगमग (खरं तर माझ्यासारख्या अनेकांची).. ज्या भूमीला मातृभूमी म्हणतो तिथून कर्मभूमीचा प्रवास करताना होणारी मनाची घालमेलही नेहमीचीच.. कर्मभूमीत राहून एका तपापेक्षा जास्त काळ झाला असेल तरीही..

विमानात बसण्याआधी काहीतरी खावं म्हणून विमानतळावरच्या एका उपाहारगृहात खाण्याची ऑर्डर देऊन मनातल्या भावनांचा मागोवा घेणं सुरूच होतं तेवढ्यात भीमसेन जोशींच्या आवाजातील मराठी अभंग कानी पडला.

जाता पंढरीसी सुख वाटे जिवा।

आनंदं केशवा भेटताचि।।

तो अभंग संपतो न संपतो तोच..

इंद्रायणी काठी देवाची आळंदी

लागली समाधी ज्ञानेशाची।।

असे एकापाठोपाठ एक अभंग सुरू होते. आपण मराठीचे विश्व मागे सोडून जात आहोत असं वाटत असतानाच दिल्लीत; तेही मराठी नसलेल्या उपाहारगृहात हे महाराष्ट्राच्या मातीतले अभंग एकामागोमाग एक कानावर पडणं सुखकारक होतं. आपण घरच्या पडवीत बसलो आहोत आणि सकाळच्या न्याहारीसोबत हे अभंग कानावर पडत आहेत असंच वाटत होतं. मी शरीरानं महाराष्ट्राबाहेर, मराठी मातीपासून लांब जाणार असले तरी या अभंगाच्या सोबतीनं मला घरच्या पडवीत आणून सोडलं होतं. मनातली चलबिचल शांत झाली आणि 'युरेका' झाल्यासारखं जाणवलं 'आपण आपलं विश्व आपल्यासोबतच नेत असतो, अगदी परदेशात गेलो तरीही.'

इंग्लंड, अमेरिका, आखाती देश यांच्या तुलनेत मराठी माणूस उशिरानं जर्मनीत येऊन स्थिरावू लागला. मराठी माणसाच्या जर्मन स्थलांतराच्या ज्ञात इतिहासानुसार प्रो. डॉ. पांडुरंग दामोदर गुणे हे मराठी गृहस्थ १९१०च्या सुमारास जर्मनीत आले. त्यांनी त्याकाळी केलेला पत्रव्यवहारदेखील 'माझा युरोपातील प्रवास' या ग्रंथातून प्रसिद्ध

शिल्पा गडमडे-मुळे

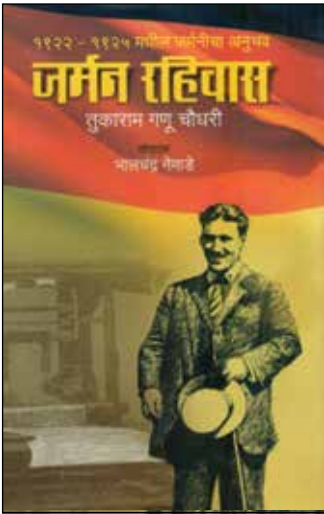
जर्मनी

वसुधैव कुटुंबकम्च्या संस्कृतीतले मराठी विश्व

झाला आहे. त्यानंतर सन १९२२ ते १९२५ या काळात तुकाराम गणू चौधरी आणि त्यांचे दोन मित्र खानदेशातल्या एका छोट्या गावातून जर्मनीमध्ये कापडनिर्मिती तंत्रज्ञान शिकायला आले होते. खडतर परिस्थितीमधून जिद्दीनं जर्मनीत आल्यावर जर्मन समाजजीवन, चालीरीती यावर आधारित आत्मकथन तुकाराम यांनी जर्मनीतून भारतात परत आल्यावर लिहून काढलं. हे आठवणीवजा आत्मकथन त्यांच्या तिसऱ्या पिढीनं पुस्तकरूपात प्रकाशित केलं, 'जर्मन रहिवास' या नावानं. या पुस्तकाचं संपादन प्रसिद्ध कादंबरीकार डॉ. भालचंद्र नेमाडे यांनी केलं आहे. त्यांनी पुस्तकासाठी लिहिलेल्या प्रस्तावनेत लिहिलेला मराठी भाषाविषयक भाग महत्त्वाचा आहे. ते म्हणतात-

“सर्व मराठी व्यावसायिकांची प्रथम भाषा म्हणून मराठीचा वापर होणं अत्यंत तातडीनं झालं पाहिजे. कोणत्याही काळाचा प्रत्यक्ष दस्तऐवज म्हणून तर अशा कथनांना महत्त्व असतंच. १९२५ पासून हे हस्तलिखित पडून राहण्यामागे मराठीतली त्या काळातली अलंकारिक, शुद्ध, उच्चभ्रू, रोमँटिक अभिरुची तर नसावी? कोणत्याही क्षेत्रात काम करणाऱ्या लोकांनी आपल्याला पटेल तसं आपल्या मातृभाषेत आत्मविश्वासानं लिहिता येण्यासारखी परिस्थिती त्यावेळी नसावी. घरातली पूर्वजांची एक आठवण म्हणून सांभाळून ठेवलेलं हे बाड आज तिसऱ्या पिढीनंतर प्रकाशात येत आहे. या आत्मचरित्राचं संपादन हा मोठा सुखद अनुभव होता.”

सन १९५० च्या दशकात जर्मनीत स्थलांतरीत होणाऱ्या भारतीयांमध्ये केरळमधून येणाऱ्या कॅथलिक नर्सांची संख्या जास्त होती. साधारणतः १९६०-१९७०च्या सुमारास अभियांत्रिकी, तंत्रज्ञान, डेअरी तंत्रज्ञान अशा व्हाइट कॉलर नोकऱ्यांसाठी येणाऱ्या मराठी लोकांची भर पडू लागली. तरीदेखील ही संख्या तुरळकच होती. जर्मनीत येणारी मराठी

मंडळी आपल्या ओळखीच्या परिसराचा परीघ ओलांडून येत असली तरीही इथलं जगणं सुसह्य करण्यासाठी नवीन वातावरणात पुन्हा कम्फर्ट झोन किंवा ओळखीच्या गोष्टी शोधू पाहात होती. परक्या वातावरणात मागे सोडून आलेल्या जीवनातील समानतेचा धागा शोधण्यासाठी 'मराठी लोकं आसपास नसले तरी आम्ही भारतीय संस्कृतीच्या जवळ असणाऱ्या, आमच्यासारख्या दिसणाऱ्या भारताच्या संस्कृतीशी जवळीक असणाऱ्या देशातील लोकांशी गप्पा मारायला भेटत असू. आम्ही एकमेकांशी मराठीतून गप्पा मारू शकत नसलो तरी एकत्र चहा प्यायचा आनंद घेऊ शकायचो यातदेखील मनाला फार मोठे समाधान लाभे' असं १९७०-१९७५च्या काळापासून जर्मनीत राहणाऱ्या ज्येष्ठ परिचितांकडून ऐकलेलं आहे. एकमेकांपासून लांबवर राहणारी मराठी कुटुंबं दीडशे-दोनशे किलोमीटर प्रवास करून महिन्या-दोन महिन्यांतून कोणा एकाच्या घरी भेटण्यास जमत असत आणि पुढच्या वेळेस कुणाकडे भेटायचं याचा प्लॅन होत असे. हेच त्या काळातील 'मराठी संमेलन'.. जमतील तसे आणि जमतील तेवढे सण एकत्र साजरे केले जात. नवीन संस्कृतीशी, नव्या भाषेशी जुळवून घेताना जमेल तेवढं मराठी मुलांना शिकवलं जाई.

जर्मनीत नोकरी, शिक्षणाच्या संधी वाढत गेल्यामुळे जर्मनीत येणाऱ्या भारतीय तसेच मराठी लोकांच्या संख्येत मागील दहा-पंधरा वर्षांपासून लक्षणीय वाढ झाली आहे. जर्मन माणूस स्वतःच्या भाषेबाबत, संस्कृतीविषयी अत्यंत जागरूक असतो. त्यामुळे जर्मनीत आल्यावर आपण जर्मन भाषा, इथलं जेवण, हवामान, नवीन संस्कृती यांच्याशी जुळवून घेण्याचा प्रयत्न करू लागतो. त्यासोबतच स्वतःची ओळख, भाषा, संस्कृती जपणं हेदेखील जमवून आणावं लागतं. हा समतोल साधणं कधी कधी गुंतागुंतीचं, दमछाक करणारं असू शकतं. अशावेळी मराठी ही ओळख जपण्यात मदतीला धावून येतात

दहा वर्षांपासून गणेशोत्सव साजरा करणाऱ्या 'मराठी कट्टा जर्मनी'च्या गणेशोत्सवातील कार्यक्रमाची एक झलक

ती जर्मनीतील मराठी मंडळं आणि त्यांना जोडले गेलेले मराठी लोक.

सुरुवातीला जर्मनीतील फक्त मोठ्या शहरापर्यंत मर्यादित असणाऱ्या मोजक्या मराठी मंडळांची संख्या आता १२-१३च्या पुढे गेली आहे. आजच्या घडीला मराठी कट्टा जर्मनी, महाराष्ट्र मंडळ म्युनिक, मराठी मित्र बर्लिन, मराठी मित्र मंडळ जर्मनी, वोल्फ्सबुर्ग मराठी मंडळ, मराठी विश्व फ्रँकेन जर्मनी, महाराष्ट्र मंडळ कार्ल्सरुहे, मराठी मंडळ स्टुटगार्ट, ब्रावो मराठी मंडळ, मराठी मित्र मंडळ हॅम्बुर्ग, मराठी मित्र मंडळ फ्रँकेन जर्मनी या मराठी मंडळांसोबत ड्रेसडेन, बॉन कलोन इथेदेखील मराठी मंडळं रुजू पाहताहेत. 'माय मराठी आमुच्या ध्यानी मनी', 'माय मराठी', 'मराठा तितुका मेळवावा, महाराष्ट्र धर्म वाढवावा', 'वसुधैव कुटुंबकम्', 'माझिया मराठीची बोलू किती कौतुके। परि अमृतातेही पैजा जिंके।' अशी वेगवेगळी ब्रीदवाक्यं घेऊन ही मराठी मंडळं जर्मनीत कार्यरत आहेत.

'होम अवे फ्रॉम होम' शोधायला मराठी मंडळं मदत करतात. बऱ्याचदा घरापासून लांब राहणारी व्यक्ती सहजपणे मंडळात 'मला होमसिक वाटतंय, मला कोणी भेटायला येऊ शकेल का?' असं विचारू शकते. तितक्याच सहजतेनं लोक त्यांना भेटतातदेखील.

मराठी मंडळांच्या उपक्रमांची यादी थोड्याफार फरकानं वेगळी असली तरीही मकर संक्रांत, गुढीपाडवा, गणेशोत्सव, दिवाळी असे महत्त्वाचे सण सगळ्या मंडळांत साजरे होतात. सुरुवातीला ४०-५० लोकांसोबत साजऱ्या होणाऱ्या सणांना आता हजेरी लावणाऱ्या लोकांचा आकडा जवळपास हजारार वर गेला आहे. महाराष्ट्रदिन, मराठी भाषादिनदेखील आवर्जून साजरे होत आहेत. ज्यांची मुळं मराठी मातीत घट्ट रुजली आहेत आणि ज्यांची मुळं जर्मन आणि भारतीय मातीत रुजू पाहताहेत या दोन्ही पिढ्यांना जोडून ठेवण्याचं आव्हान या मंडळापुढे आहे. कुठलाही उत्सव साजरा करताना त्या उत्सवाची, परंपरेची ओळख नवीन पिढीला करून देण्याचा उद्देशदेखील त्यामागे

असतो. न समजताच पाळलेल्या परंपरांनी तरुणाईची अवस्था द.भा. धामणस्करांच्या 'हस्तांतर' कवितेतील 'परंपरेच्या ओझ्याखाली दडपून गेलेल्या नव्या पिढीसारखी' होण्यास वेळ लागत नाही. त्यामुळे मुलांना सणांची, परंपरांची ओळख त्यांनाच आवडणाऱ्या माध्यमातून करून देण्याचा प्रयत्न होत असतो. नव्या पिढीला वारी, दिंडी, पोवाडा, कीर्तन, भारुडपरंपरा यांची ओळख करून देताना त्यामागचा उद्देश समजावून देण्याचं काम होतं. त्यातून महाराष्ट्राबाहेर महाराष्ट्राचं छोटं रूप आकाराला येतं. ढोल-ताशा पथकासारखी नवी परंपरा शांतताप्रिय जर्मनीत रुजवताना जर्मन लोकांनादेखील त्यात समाविष्ट करून घेण्याचा प्रयत्न काही शहरांत सुरू झालेला आहे.

कर्मभूमी 'दुसरी मायभूमी' होईपर्यंत अनेक अडचणी येतात. एकीकडे मराठी मंडळाच्या सांस्कृतिक कार्यक्रम, मराठी सण, मराठी शाळा, मराठी पुस्तकांची वाचनालयं यातून मराठीशी नाळ जोडून राहत असली तरी जर्मनीत जर्मन भाषा येत नसल्यामुळे येणाऱ्या अडचणी, नवीन सिस्टिमची मोघम ओळख यामुळे अनेक अडचणींचा सामना नव्यानं आलेल्या लोकांना करावा लागतो. त्यामुळे मराठी मंडळं सण-समारंभापलीकडे जाऊन अशा लोकांसाठी सपोर्ट सिस्टम म्हणून काम करतात. कोरोनाकाळात लॉकडाऊनमुळे जर्मनीत अडकून पडलेल्या भारतीयांना मदतीचा हात देणं, दुर्दैवानं मरण पावलेल्या मराठी व्यक्तीच्या कुटुंबीयांना सर्वतोपरी साहाय्य करणं किंवा भारतातील समाजसेवी संस्थांना जमेल तेवढं योगदान करणं अशा अनेक रूपांत मंडळं काम करत असतात. आजच्या घडीला जर्मनीत येणाऱ्या भारतीय विद्यार्थ्यांची संख्या ४२,०००च्या पुढे आहे. अनेक भारतीय विद्यार्थ्यांच्या संघटनादेखील गेल्या काही वर्षांत जोमानं वाढत आहेत. या विद्यार्थी संघटना मात्र भारतीय प्रादेशिक भाषांपुरत्या मर्यादित नाहीत.

मराठी चित्रपट जर्मनीतील चित्रपटगृहात बघता येणं ही

भारतातील कला, संस्कृती, परंपरा यातील वैविध्याची ओळख करून देण्यासाठी २०१८ साली फ्रँकफर्ट येथे आयोजित करण्यात आलेल्या 'इंडिया फेस्ट'ला संबोधित करताना कॉन्सुल जनरल प्रतिभा पारकर

मराठी मित्र बर्लिनच्या गणेशोत्सवातील ढोल-ताशांची मिरवणूक

बाब आता जर्मनीतील मराठी माणसाच्या आयुष्याचा भाग झाली असली तरी पंधरा-वीस वर्षांपूर्वी स्वप्नप्राय वाटणारी. अल्पावधीमध्ये आयोजित केलेला चित्रपट चित्रपटगृह उपलब्ध न झाल्याने फ्रँकफर्टमधील एका रेस्टॉरंटमध्ये दाखवण्यात आला होता. गरज ही शोधाची जननी असते ही म्हण तंतोतंत लागू पडते नाटक, गायन, नृत्य यासाठी कलाकार शोधताना. या कलेचे रीतसर धडे घेतलेले कलाकार आणि हौशी कलाकारांचा उत्तम मेळ अनेकदा कार्यक्रमातून जाणवतो. इथे लिहिली जाणारी नाटकं मराठी माणसाच्या जर्मनीतील जगण्यावर नर्मविनोदी तर कधी गंभीरपणे भाष्य करतात. अधूनमधून भारतातून विविध कलाक्षेत्रांतील कलाकार मंडळीदेखील जर्मनीला भेट देतात. असे कार्यक्रम आयोजित करण्यासाठी आर्थिक गणित जुळून यावं म्हणून अनेक मंडळं एकत्रित येऊन आपापल्या शहरात कार्यक्रम आयोजित करतात.

आपले सण घराच्या उंबरठ्याच्या बाहेर पोहोचले पाहिजेत जेणेकरून स्थानिक लोकांना त्यांची ओळख होईल हे जाणवल्यावर आपले सण, परंपरा सर्वसमावेशक करण्यावर मंडळं भर देऊ लागली आहेत. दिवाळी म्हटल्यावर डोळ्यांसमोर उभं राहतं रांगोळीनं सजलेलं अंगण, दाराला लावलेलं तोरण.. सोबतीला चमचम मिरवणाऱ्या पणत्या, दिमाखात फडकत असणारा आकाशकंदील, एकत्र आलेलं कुटुंबीय आणि दिवाळी अंकदेखील. दिवाळी अंकाची परंपरा जावो मराठी मंडळ, महाराष्ट्र मंडळ, महाराष्ट्र मंडळ, म्युनिक पुढे नेत आहे. पुढच्या पिढीतल्या मुलांना मोकळेपणानं व्यक्त होता यावे म्हणून काही दिवाळी अंक मराठीसोबतच, जर्मन आणि इंग्रजी भाषांतील साहित्यदेखील सामावून घेतात. भाषा आणि परंपरा महत्त्वाची असली तरी कालानुरूप त्यात थोडे बदल केले तर ती सर्वांना सामावून घेता येऊ शकतं याचं हे उत्तम उदाहरण आहे.

‘लिटरेचर फोरम इंडिया’ यासारखी संस्था भारत आणि शेजारील देशातील इंग्रजी भाषेत नसलेलं साहित्य जर्मन भाषक देशांपर्यंत पोहोचवण्याचं काम २००६ सालापासून करत आहे. हंसा वाडकर यांचं मराठी भाषेतील ‘सांगते ऐका’ पुस्तक जर्मन भाषेत भाषांतरित करण्यात आलं आहे. याशिवाय भारत आणि जर्मनीला एकमेकांच्या संस्कृतीची ओळख व्हावी यासाठी वाहून घेतलेल्या अनेक संस्था जर्मनीत आहेत. यात संस्कृती, व्यवसाय, संगीत, हस्तकला, नृत्य यांचा समावेश आहे.

परदेशात वावरताना स्थलांतरितांना आपलं अस्तित्व सतत चाचपून पाहावं लागतं. त्याला मराठी माणूसदेखील अपवाद नाही. स्वतःला केवळ भाषिक किंवा प्रांतीय अस्मितेच्या चौकटीत बांधून ठेवणं त्रासदायक ठरू शकतं याचं भान ठेवून जर्मनीतील मराठी मंडळ स्थानिक कार्यक्रमात सहभागी होतात किंवा स्थानिक लोकांना सहभागी करून घेतात. अशा कलाकारांची माहिती मिळवत असताना जर्मनीतील ब्राऊन

श्वाइगस्थित योगेंद्र-एन्स एकर्ट या सतारच्या प्रेमात असणाऱ्या सतारवादकाची माहिती मिळाली. जर्मनीत जन्मलेले योगेंद्र किशोरवयात सतारकडे आकर्षित झाले. त्यानंतर १९८०च्या दशकाच्या सुरुवातीपासून योगेंद्र सतार शिकण्यावर भर देत भारतीय संगीताचा अभ्यासही करत आहेत. त्यांना भारतातील अनेक दिग्गज गायक संगीतकारांना प्रत्यक्ष ऐकण्याची संधी मिळाली आहे. १९९४ मध्ये त्यांनी उच्च व्यावसायिक दर्जाची भारतीय वाद्ये युरोपमधील संगीतकारांना उपलब्ध करून देण्याच्या उद्देशानं ‘इंडिया इन्स्ट्रुमेंट्स’ या व्यवसायाची स्थापना केली.

काही महिन्यांपूर्वी जर्मनीतील एका मराठी मंडळानं लहान मुलांसाठी शिवाजीमहाराजांच्या जीवनावर आधारित ‘गोष्टींची स्पर्धा’ ऑनलाइन आयोजित केली होती. मला त्यात परीक्षक म्हणून सहभागी होता आलं. स्पर्धेत सहभागी झालेली मुलगी म्हणाली, की इथल्या वातावरणात वाढताना आम्हाला भारतातले ‘नॅशनल हीरो’ माहित नसतात. अशा स्पर्धा झाल्या की आम्हाला अशा थोर व्यक्तींबद्दल वाचायला मिळतं, त्यांची ओळख करून घ्यायची संधी मिळते.’

जर्मनीत अनेक लहानमोठ्या शहरांमध्ये बहुसांस्कृतिक महोत्सव होत असतात ज्यात अनेक आंतरराष्ट्रीय सांस्कृतिक संघटना सहभागी होत असतात. अशा सगळ्या महोत्सवांत मराठी संस्था आवर्जून सहभागी होतात. यावेळी साडी, नऊवारी नेसलेल्या स्त्रिया, फेटे घातलेले महाराष्ट्रीय पुरुष सगळ्यांचं विशेष लक्ष वेधून घेतात. मराठी मंडळांच्या कार्यक्रमांना येणारे लोक केवळ मराठीच नाही तर स्थानिकदेखील आहेत हे दिसल्यावर कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन आता मराठीसोबतच जर्मन किंवा इंग्रजीमध्येदेखील अनेक मंडळं करतात.

आमुच्या पिलापिलात जन्मते मराठी

आमुच्या घराघरात वाढते मराठी

हे कितीही खरं असलं तरी जर्मनीत वाढणाऱ्या नवीन पिढीचा मराठी भाषेचा परीघ केवळ घर, भारतातील नातेवाईकांशी होणारा संवाद आणि मराठी मंडळांच्या कार्यक्रमापुरता मर्यादित असतो. बहुभाषिक परिसरात वाढणाऱ्या आपल्या मुलांना मराठीची गोडी कशी लागेल आणि ती कशी टिकवून ठेवता येईल यासाठी अधिक व्यापक विचार व्हायला हवा. ‘तुम्ही तुमच्या घरी मराठी भाषेतच बोला. तुमच्या मुलांना जर्मन भाषा शिकवण्याची जबाबदारी आमची’ असं जर्मनीतील शाळांमधून स्पष्ट सांगण्यात येतं. बहुभाषिक वातावरणात वाढताना येणाऱ्या समस्या लक्षात घेऊन मराठी भाषेच्या अभ्यासक्रमांची रचना करणं ही बदलत्या काळाची गरज आहे.

मला जर्मनीत स्थलांतरित होऊन जवळपास पंधरा वर्षे झाली असली तरी अजूनही जर्मन किंवा इतर देशातील लोकांशी

होणाऱ्या संवादाची सुरुवात साधारणतः अशी असते.

‘तू इंडियातली आहेस? मग तू इंडियन बोलत असशील ना?’

जर्मनीची भाषा जर्मन, फ्रान्सची फ्रेंच, स्पेनची स्पॅनिश यानुसार इंडियाची भाषा इंडियन असा समज अनेक लोकांमध्ये आहे. भारतात अनेक भाषा बोलल्या जातात याबद्दल लोक बऱ्याचदा अनभिज्ञ असतात. मग उत्तरादाखल माझ्याकडून भारतातील भाषिक विविधता, भाषांवर आधारित राज्ये, बहुभाषिक लोक आणि संस्कृती, आणि या सर्वात आपल्या महाराष्ट्राचं आणि मराठीचं असलेलं मानाचं स्थान याचा एक छोटा क्रॅश कोर्सच घेतला जातो. पुढच्या वेळेस भेटल्यावर ही मंडळी माझी मातृभाषा ‘इंडियन’ नसून मराठी, मराठी म्हणत म्हणत ‘मराठी’ आहे हे लक्षात ठेवतात. जगात सर्वाधिक बोलल्या जाणाऱ्या पहिल्या पंधरा भाषांमध्ये मराठीची गणना होते. तिची ओळख ‘इंडियन बोलतेस का’ या पत्तीकडे व्हावी, मला करून देता यावी अशी प्रामाणिक इच्छा आहे. ही संधी मला मिळतेय ‘आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचा’ची ‘जर्मनीची उपसमन्वयक’ म्हणून काम करताना.

इंटरनेट आणि सोशल मीडियानं भौगोलिक अंतर कमी करण्यात मदत केली आहे. विविध देशांतील लोकांमधला संवाद सुलभ केला आहे. हा संवाद अधिक सुलभ व्हावा तसंच

परदेशातील मराठी भाषक, मराठी भाषेसाठी काम करणाऱ्या संस्था, त्यांच्या उपक्रमांना शासन स्तरावर व्यासपीठ उपलब्ध करून देण्यासाठी २०२२ साली स्थापन झालेला आंतरराष्ट्रीय मराठी मंच काम करत आहे. वेगवेगळ्या टाइमझोनमधून मंचाची समन्वयक, उपसमन्वयक मंडळी ऑनलाइन भेटून आपापल्या कर्मभूमीत मराठीचा प्रचार आणि प्रसार कसा करता येईल याविषयी चर्चा करून पुढच्या कामाचं स्वरूप ठरवताहेत.

मराठीचे महाराष्ट्रातील स्वरूप बदलत आहे. त्याचे पडसाद सातासमुद्रापल्याडच्या मराठीवर पडणं स्वाभाविक आहे. परंतु विविध मंडळं, संस्था यांच्या माध्यमातून लावलेलं मराठीचे रोप मोठं होऊ पाहत आहे. जर्मन आणि भारतीय संस्कृतीतील चांगल्या गोष्टी घेऊन पुढे वाटचाल करणं हेच वसुधैव कुटुंबकम्च्या संस्कृतीत वाढणाऱ्या पुढच्या पिढीसाठी योग्य हस्तांतरण होईल. सातासमुद्रापारदेखील मराठीचा वेलु गगनावरी पोहोचावा हेच ज्ञानेश्वरांच्या चरणी मागणं आहे.

इवलेसे रोप लावियेले द्वारी।

तयाचा वेलु गेला गगनावेरि।।

मोगरा फुलला मोगरा फुलला।

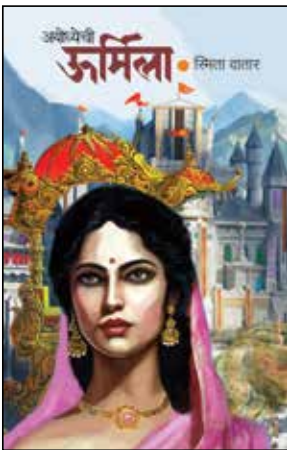
– शिल्पा गडमडे-मुळे

shilpa.gadmade@gmail.com

|| अंथा || ❖ ||

ऊर्मिला

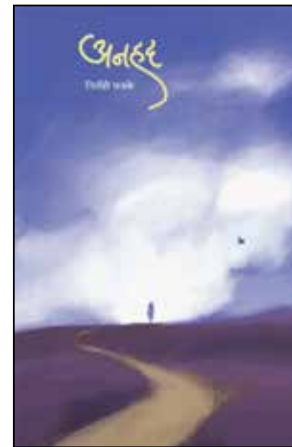
डॉ. स्मिता दातार

मूल्य ४०० रुपये
सवलतीत २४० रुपये

अनहद

निर्मोही फडके

मूल्य २०० रुपये
सवलतीत १२० रुपये

जगणे समृद्ध करणारे भाषांतरकार आणि भाषांतरे

राजीव श्रीखंडे

भाषांतर हे साहित्यप्रेमींसाठी एक वरदानच आहे. जगात शेकडो भाषा आहेत. या अनेक भाषांत उत्तम साहित्यनिर्मिती होत आलेली आहे. भाषांतराशिवाय या विविध भाषांतली उत्तमोत्तम साहित्यनिर्मिती जगातल्या कानाकोपऱ्यात पोचणे अशक्य आहे. केवळ भाषांतरामुळेच जगभरच्या उत्तमोत्तम साहित्याचा आपण आस्वाद घेऊ शकतो.

मराठीतदेखील भाषांतराची किंवा रूपांतराची प्रथा फार जुनी आहे. जगातल्या विविध भाषांतील उत्तमोत्तम कलाकृती मराठीत भाषांतरित झालेल्या आहेत. स्वैर अनुवादापेक्षा तंतोतंत भाषांतर हे साहित्यप्रेमींना जास्त भावते कारण मूळ कलाकृती खऱ्या अर्थाने वाचण्याचे समाधान भाषांतरामुळेच मिळते. अनेक लेखकांनी मराठीत अनेक उत्कृष्ट पाश्चात्य पुस्तकांची भाषांतरे केलेली आहेत. या लेखकांपैकी भा. रा. भागवत आणि गो. ना. दातार यांचे योगदान फार मोठे आहे.

लहानपणापासून मी भा.रा. भागवतांची भाषांतरे वाचत आलेलो आहे. त्यांचे या क्षेत्रातील कार्य अत्यंत महत्त्वाचे आहे. जगभरातील अनेक मान्यवर लेखकांच्या गाजलेल्या कलाकृतींची त्यांनी भाषांतरे केलेली आहेत. अगदी लुईस कॅरोलपासून ते अलेक्झांडर द्युमा, व्हिक्टर ह्यूगोपर्यंत त्यांच्या काही भाषांतराचा आवर्जून उल्लेख करावा लागेल.

अलेक्झांडर द्युमा या जगप्रसिद्ध फ्रेंच लेखकाची The Count of Monte Cristo ही जगप्रसिद्ध कादंबरी. जागतिक साहित्यातील सर्वश्रेष्ठ कादंबऱ्यांमध्ये तिला फार मानाचं स्थान आहे. १८० वर्षांपूर्वी प्रकाशित झालेल्या या कादंबरीची लोकप्रियता आजही अबाधित आहे. या कादंबरीच्या पहिल्या भागाचे भा.रा. भागवतांनी 'कैद्याचा खजिना' या नावाने भाषांतर केलेले आहे. अनेक पदर असलेली ९५० पानांची The Count of Monte Cristo ही एक अद्वितीय कलाकृती आहे. आधुनिक जगातील ही पहिली सूडकथा आहे असे म्हणता येईल. भा.रा.चे भाषांतर इतके अप्रतिम आहे की त्याला दाद

दिलीच पाहिजे. या कादंबरीचा प्रत्येक धागा, प्रत्येक पदर भा.रा.ंनी अचूक पकडलेला आहे. या कथानकातील सगळे पैलू त्यांनी अगदी विनासायास या भाषांतरात उतरवलेले आहेत. The Count of Monte Cristo हे मूळ फ्रेंच भाषेत आहे. फ्रेंच जाणणाऱ्या माझ्या एका मैत्रिणीने हे पुस्तक फ्रेंच भाषेत वाचलेले आहे. तसेच त्याचे इंग्रजी भाषांतर आणि भा.रा.चे मराठीतले भाषांतरही तिने वाचलेले आहे. तिच्या म्हणण्यानुसार भा.रा.चे भाषांतर द्युमाच्या मूळ संहितेपासून जराही ढळलेले नाही आणि ते इंग्रजी अनुवादापेक्षादेखील सरस आहे. मी हे पुस्तक इंग्रजीत वाचलेले आहे आणि भा.रा.चे भाषांतर हे त्या इंग्रजी भाषांतराच्या तोडीचेच आहे हे मी निश्चित सांगू शकतो. भा.रा.ंच्या भाषांतराची योग्यता किती मोठी आहे हे यावरूनच सिद्ध होते. The Count of Monte Cristo ही तशी सोपी कलाकृती नाही, मात्र भा.रा.ंनी तिचे भाषांतर ज्या ताकदीने केलेले आहे ते खरोखरच अजब आहे.

जगप्रसिद्ध अमेरिकन लेखक मार्क ट्वेनची The Adventures of Huckleberry Finn ही अत्यंत गाजलेली कादंबरी. Coming of Ageच्या वाङ्मयप्रकाराची ही आद्य कलाकृती असेही म्हणता येईल. हक फिन या मुलाचा मिसिसिपी नदीवरचा प्रवास आणि त्याला आलेले विभिन्न अनुभव, त्याला भेटलेली चित्रविचित्र माणसे हा या कादंबरीच्या कथानकाचा गाभा आहे. भा.रा. भागवतांनी 'भटकबहादूर' असे या कादंबरीचे भाषांतर केलेले आहे. Mark Twain च्या कादंबरीच्या अगदी गाभ्यापर्यंत भा.रा. पोहोचलेले आहेत. या कादंबरीचे एक ठळक वैशिष्ट्य म्हणजे मार्क ट्वेनने यामध्ये अमेरिकेच्या दक्षिण भागातील प्रचलित बोलीभाषांचा फार कल्पकतेने वापर केलेला आहे ज्यामुळे या कथानकाला एक सच्चेपणा मिळालेला आहे. भा.रा.ंची कमाल म्हणजे त्यांनी या इंग्रजी बोलीभाषांतल्या अनेक शब्दांना मराठी प्रतिशब्द असे काही दिलेले आहेत की मूळ संहितेतील त्याद्वारे व्यक्त होणारा

भाव आपल्याला या भाषांतरात अगदी तसाच सापडतो. त्यात जराही फरक पडत नाही. मूळ कथानकात सतत वहात असणारा महाकाय मिसिसिपी नदीचा प्रवाहही भा.रां.नी या भाषांतरात अचूक टिपला आहे. मी मार्क ट्वेनची मूळ संहिता वाचलेली आहे आणि भा.रां.चे भाषांतर मूळ संहितेला पूर्ण न्याय देते यात काहीच वाद नाही. उत्तम भाषांतर वाचणे म्हणजे जणू मूळ संहिताच वाचून याचा आस्वाद खऱ्या अर्थाने घेणे हे सत्य भा.रां.नी सप्रमाण सिद्ध केलेले आहे.

जगप्रसिद्ध फ्रेंच लेखक आणि जागतिक साहित्यातला विज्ञानकथांचा जनक ज्यूल व्हर्नच्या अनेक कादंबऱ्यांची भा.रां.नी मराठीत भाषांतरे केलेली आहेत. हे त्यांचे काम फार मोठे आहे. पाणबुडी, विमानप्रवास, अंतराळातील मानवाचा प्रवास आणि त्याची साधने याबद्दल अचूक भाकिते करणारा ज्यूल व्हर्न हा खरोखरीच एक द्रष्टा लेखक होता. त्याने लिखाण केले तेव्हा या गोष्टी जगात नव्हत्याच आणि संभाव्यदेखील वाटत नव्हत्या. व्हर्नच्या जगप्रसिद्ध Twenty Thousand Leagues Under the Sea या कादंबरीचे भाषांतर भा.रां.नी समुद्रसैतान भाग १ आणि २ असे केलेले आहे. जगावर सडू घेण्याच्या इषेने पेटलेला, अत्यंत बुद्धिमान असा कॅप्टन नेमो पाणबुडीची निर्मिती करतो आणि त्यातून समुद्राच्या तळालगत जगभर प्रवास करतो, अनेक जहाजे बुडवण्याच्या उद्देशाने. त्याने कैद केलेल्या तीन माणसांच्या नजरेतून हा सगळा थरारक प्रवास व्हर्नने चित्रित केलेला आहे. भा.रां.नी व्हर्नच्या कथानकाची नस अचूक पकडलेली आहे. मूळ संहिता वाचली नाही तरी ती वाचल्याचे समाधान मिळते इतकी ताकद भा.रां.च्या भाषांतरात आहे. भा.रां.नी Around The World in Eighty Days, Journey to The Centre of The Earth, From the Earth to The Moon, Around The Moon या व्हर्नच्या प्रसिद्ध कादंबऱ्यांची अनुक्रमे 'झपाटलेला प्रवासी', 'पाताळलोकीची अद्भुत यात्रा', 'चंद्रावर स्वारी' अशी भाषांतरे केली आहेत. ही सगळीच भाषांतरे इंग्रजी भाषांतरांच्या तोडीचीच आहेत हे खरेच आहे!

दुसरे पुस्तक आहे ज्यूल व्हर्नची आपल्याकडे फारशी परिचित नसलेली पण जगभर गाजलेली कादंबरी Michael Strogoff The Courier of Czar ही. रशियातल्या एका दूरवरच्या प्रांताकडून St. Petersburgला झारकडे एक महत्त्वाचा संदेश पाठवायचा असतो. म्हणून मायकेल स्ट्रॉगऑफ या दूताची निवड केली जाते. हा संदेश झारपर्यंत पोचू नये म्हणून झारचे शत्रू सावध असतात आणि मायकेल स्ट्रॉगऑफच्या मागावर असतात. हा जीवन-मरणाचा पाठलाग ज्यूल व्हर्नने त्याच्या कादंबरीत चित्रित केलेला आहे. या विलक्षण कादंबरीचे भा.रां.नी आपल्या कीर्तीला साजेसेच भाषांतर केलेले आहे. त्यांनी या भाषांतराला 'हिंमतवान जासूद' असे नाव दिलेले आहे.

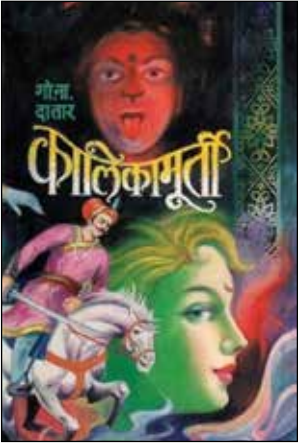

भा.रा. भागवतांच्या भाषांतराची फिरत थक्क करणारी आहे. फ्रेंच, रशियन, इंग्रजी अशा अनेक भाषांतील जगभर गाजलेली अनेक World Classics त्यांनी भाषांतरित केलेली आहेत. प्रसिद्ध रशियन लेखक निकोलाय गोगोलच्या 'तारस बुल्बा' या गाजलेल्या कादंबरीचे 'तारस बुल्बाचे दोन पुत्र' हे भाषांतर, The Yearling या गाजलेल्या अमेरिकन कादंबरीचे 'हरीण-बालक' हे भाषांतर, व्हिक्टर ह्यूगोच्या जगप्रसिद्ध Les Miserables चे चार भागांत केलेले भाषांतर, लुईस कॅरॉलच्या बालसाहित्यात क्रांती करणाऱ्या Alice in Wonderland चे 'जाईची नवलकहाणी' असे केलेले भाषांतर, अशी ही यादी फार मोठी आहे त्यातल्या मोजक्याच पुस्तकांचा मी इथे उल्लेख केलेला आहे. सर वॉल्टर स्कॉटच्या केनिल वर्थ या गाजलेल्या कादंबरीचे 'किल्ल्यातील कारस्थान' हे भाषांतर, रॉबर्ट लुई स्टीव्हन्सनच्या The Black Arrowचे 'काळा बाण' हे भाषांतर यांचाही खास उल्लेख केला पाहिजे.

बहुतेक वेळा भा.रां.नी भाषांतरे केलेली आहेत. म्हणजे व्यक्तित्वा, स्थळे ही मूळ संहितेप्रमाणेच ठेवलेली आहेत. त्यांनी रूपांतर हे अपवादात्मकच केलेले आहे. उदाहरणार्थ, Alice in Wonderland चे 'जाईची नवलकहाणी' हे रूपांतर आहे कारण यात स्थळे, पात्रे सगळी आपल्या महाराष्ट्रातील आहेत. लुईस कॅरॉलच्या दुसऱ्या Alice कथेचे म्हणजेच Through the Looking Glass चे रूपांतर भा.रां.नी 'आरसेनगरीत जाई' या नावाने केलेले आहे. भा.रां.च्या भाषांतराचे एक ठळक वैशिष्ट्य म्हणजे ही कथानके परदेशातील आहेत, त्यातली स्थळे, पात्रे परदेशी आहेत. तरी मराठीत वाचताना ते कुठेही खटकत नाही. कॅप्टन नेमो काय किंवा फिलियस फॉग काय किंवा एदमा दान्ते काय हे सगळे कथानायक आपल्याला आपल्यातलेच वाटतात!

गो.ना. दातार हे कालिकामूर्तिकार म्हणून प्रसिद्ध आहेत. कालिकामूर्ती हे जगप्रसिद्ध इंग्रजी कादंबरीकार G.W.M. Reynolds

याच्या The Bronze Statue किंवा The Virgins Kiss या कादंबरीचे रूपांतर आहे. गो.ना. दातारांनी Reynoldsच्या अनेक कादंबऱ्यांची रूपांतरे केलेली आहेत. Reynolds हा चार्ल्स डिकन्सचा समकालीन असलेला कादंबरीकार. त्याचे Romances प्रसिद्ध आहेत. त्यांच्या बहुतेक कादंबऱ्या या गॉथिक पठडीतल्या आहेत. अद्भुतरम्य गोष्टी, रहस्ये, भय, पिशाचे यांची रेनॉल्ड्सच्या कादंबऱ्यांत रेलचेल आहे. या कादंबऱ्यांना बहुधा ऐतिहासिक पार्श्वभूमी आहे. ऐतिहासिक घटनांत काही काल्पनिक घटना आणि काल्पनिक व्यक्तिरेखा यांची गुंफण करून Reynoldsने त्याच्या अनेक कादंबऱ्यांची अप्रतिम रचना केलेली आहे. गो.ना. दातारांचे वैशिष्ट्य हे, की या सगळ्या कादंबऱ्यांना त्यांनी अतिशय कल्पकतेनं भारतीय रूप दिलेले आहे. ही भाषांतरे अगदी तंतोतंत असली तरी रेनॉल्ड्सच्या कादंबऱ्यांचे भारतीयकरण दातारांनी इतक्या कौशल्याने केलेले आहे की ते बघून थक्क व्हायला होते. कथानकाचे बाहेरील रूप बदलताना कथानकाच्या मूळ संहितेला जराही धक्का न लावण्याची असामान्य किमया दातारांच्या या रूपांतरित कादंबऱ्यांत आपल्याला बघायला मिळते. RyeHouse Plot म्हणजे 'रहस्यभेद', Massacre of Glencoe म्हणजे 'बंधूद्वेष' (ही स्कॉटिश इतिहासात नोंद असलेली खरी घटना आहे, विल्यम II इंग्लंडच्या सिंहासनावर असताना घडलेली)

Leila म्हणजे 'इन्द्रभुवन गुहा', The Necromancer म्हणजे 'शापविमोचन', The Coral Island म्हणजे 'प्रवालद्वीप' Canonbury House म्हणजे 'विलासमंदिर', Pope Joan म्हणजे 'शालिवाहन शक', Faust म्हणजे 'अधःपात' अशा रेनॉल्ड्सच्या सुमारे बारा कादंबऱ्यांचे रूपांतर गो.ना. दातारांनी मराठीत केलेले आहे. रूपांतर करताना कथानकाला कुठेही धक्का न लावता त्यांना भारतीय रूपात सादर करतांना दातारांनी अनेकदा विलक्षण कल्पकता दाखवली आहे. एकच उदाहरण देतो. The Necromancer या रेनॉल्ड्सच्या कादंबरीत त्यातला कथानायक सैतानाला आपला आत्मा विकून पृथ्वीतलावर

शेकडो वर्षे जगून आयुष्याचा सर्वतोपरीने आस्वाद घेतो अशी मूळ संकल्पना आहे. आपल्याकडे ही संकल्पना नसल्याने दातारांनी या कथानायकाला शापित गंधर्वाचे रूप दिलेले आहे. त्यामुळे कथानकाची सगळी संहिता तशीच असली तरी तिचे भारतीयकरण किती सहजच होते ते बघण्यासारखे आहे. अशी कल्पकता आपल्याला दातारांच्या अनेक रूपांतरांत आपल्याला आढळते. त्यांचे हे योगदान फार महत्त्वाचे आहे. नाथमाधवांनी त्यांच्या सुप्रसिद्ध 'वीरधवल' या कादंबरीचे कथानक रेनॉल्ड्सच्या Kenneth या प्रसिद्ध कादंबरीवरून केलेले आहे. ते शब्दशः भाषांतर आहे पण परत नाथमाधवांनी या कथानकाला भारतीय रूप इतक्या कौशल्याने दिलेले आहे, की जणू आपण मूळ कादंबरीच वाचत आहोत असे वाटते. दातारांच्या आणि नाथमाधवांच्या रूपांतराचे आणखी एक विशेष म्हणजे आपण मूळ संहिता वाचल्या तरी या रूपांतरांची गोडी जराही कमी होत नाही!

भाषांतराने भाषा समृद्ध होते. जगातल्या अनेक सर्वोत्तम कलाकृती आपल्याला वाचता येतात. त्यांचा रसास्वाद घेता येतो. गो.ना. दातार आणि भा.रा. भागवत या दोघांचेही भाषांतर प्रांतातले योगदान विशेष उल्लेखनीय आहे असे मला वाटते. अजूनही अनेक उत्कृष्ट भाषांतरे मराठीत झालेली आहेत. जोसेफ मिगर या अमेरिकन लेखकाच्या Tippy Locklin या कादंबरीचे ग.रा. कामत यांनी केलेले 'रात्र थोडी सोंगं फार' हे भाषांतर तर विलक्षण आहे. न्यू यॉर्कमध्ये मध्यमवर्गीय वस्तीत रहाणाऱ्या दाम्पत्याला एक मुलगा होतो. या मुलाच्या नजरेतून त्याच्या आयुष्यात घडणाऱ्या घटनांचे चित्रण मिगरने या कादंबरीत अतिशय बहारदार केलेले आहे. या कादंबरीच्या कथानकाचा कालखंड हा मुलगा आठ वर्षांचा होईपर्यंतचा आहे. मुलांच्या नजरेतून जग किती वेगळे दिसते याचा प्रत्यय या कादंबरीत वारंवार येतो. स्थळे, पात्रे, मूळ संहितेसारखीच ग.रा. कामतांनी ठेवलेली आहेत पण त्यांचे भाषांतर मूळ संहितेच्या इतकेच सरस आहे. कधी कधी असे वाटते की जोसेफ मिगरची संहिता हे ग.रा. कामतांच्या कादंबरीचे भाषांतर आहे! इतकी असामान्य ताकद ग.रा. कामतांच्या या भाषांतरात आहे.

सरिता पत्की यांनी सर ऑर्थर कॉनन डॉयलच्या जगप्रसिद्ध The Hound of the Baskervilles या शेरलॉक होम्सच्या कथेचे त्याच नावाने केलेले भाषांतरदेखील अप्रतिम आहे. जागतिक साहित्यातील सर्वोत्तम रहस्यकथा अशी या कादंबरीची कीर्ती आहे. गूढ, भयाण, रहस्यमय वातावरणाने व्यापलेली आणि अनाकलनीय जणू अमानवी घटनांची साखळी असलेली ही कादंबरी शेरलॉक होम्सची सर्वोत्तम कथा आहे हे आता जगन्मान्य झालेले आहे. मूळ कादंबरी आणि सरिता पत्की यांचे भाषांतर यात जराही फरक आपल्याला जाणवत नाही. यावरून भाषांतराचे सामर्थ्य किती आहे याचा प्रत्यय

आपल्याला येतो.

प्रसिद्ध हिंदी साहित्यिक राहुल सांस्कृत्यायन यांच्या 'जय यौधेय' या प्रख्यात कादंबरीच्या मराठी भाषांतराचाही आवर्जून उल्लेख करावासा वाटतो. इसवी सन ३५० ते ४०० या काळाचे वर्णन करणारी ही एक ऐतिहासिक कादंबरी आहे. चंद्रगुप्त विक्रमादित्याने यौधेय देशावर स्वारी करून तो देश कसा जिंकला याची ही हृदयद्रावक कहाणी आहे. स.ह. मोडक यांनी केलेले भाषांतर सांस्कृत्यायनच्या मूळ संहितेच्या तोडीस तोड आहे हे असे विधान धाडसाचे वाटेल खरे, पण हा माझा अनुभव आहे.

काही अन्य भाषांतरांचा उल्लेख करावासा वाटतो. जगप्रसिद्ध अमेरिकन लेखक आणि नोबेल पारितोषिक विजेता अर्नेस्ट हेमिंग्वेच्या गाजलेल्या The Old Man and The Sea या छोटेखानी कादंबरीचे पु.ल. देशपांडे यांनी 'एका कोळियाने' हे भाषांतर केलेले आहे. हेमिंग्वेची ही कादंबरी भाषांतराच्या दृष्टीने अतिशय कठीण आहे त्यामुळे पुलंका हा प्रवास स्तुत्यच

मानला पाहिजे. हेमिंग्वेच्या Farewell to Arms या गाजलेल्या कादंबरीचे शस्त्रसंन्यास हे भाषांतर अप्रतिम आहे; पण त्या भाषांतरकाराचे नाव मला आठवत नाही. कादंबरीकार अँथनी होपच्या The Prisoner of Zenda आणि Rupert of Hentzau या गाजलेल्या कादंबऱ्यांचे वि.कृ. क्षोत्रीय यांनी केलेली 'राजा हुकुमाचा भाग १ आणि २' ही भाषांतरे फार उच्च दर्जाची आहेत. पुढे शांता शेळके यांनी The Prisoner of Zendaचे 'गाठ पडते ठकाठका' हे रूपांतर केलेले आहे. जगप्रसिद्ध स्विस लेखक आणि नाटककार फ्रेडरिक डुरेनमट यांच्या Dangerous Game या प्रसिद्ध नभोनाट्याचे विजय तेंडुलकरांनी केलेले रूपांतर 'शांतता कोर्ट चालू आहे' हे अतिशय गाजले हे आपण सर्व जाणतोच. पुढे डुरेनमटने या नभोनाट्याचे लघुकादंबरीत रूपांतर केले. Traps या नावाने ते अमेरिकेत प्रसिद्ध आहे. डुरेनमटच्या The Visit या आणखी एका गाजलेल्या नाटकाचे

प्रा. मधुकर तोरडमलांनी 'विकत घेतला न्याय' असे रूपांतर केले. या नाटकाचे रंगभूमीवर प्रयोग झाल्याचेही आठवते. मार्क ट्वेनच्या गाजलेल्या The Adventures of Tom Sawyer चे गंगाधर गाडगीळांनी 'धाडसी चंदू' या नावाने रूपांतर केलेले आहे. सगळे प्रसंग मूळ कादंबरीप्रमाणेच असल्यामुळे मराठी रूपांतरात आपल्या आणि पाश्चात्य संस्कृतीमधला फरक तसा जाणवतोच. त्यामुळे हे रूपांतर काही ठिकाणी खटकते.

अनेक गाजलेल्या जागतिक कलाकृतींची भाषांतरे किंवा रूपांतरे हा मराठीमधला एक अमूल्य ठेवा आहे. दुर्दैवाने हा ठेवा जतन करताना आपण फार कमी पडतो आहोत असे आजचे चित्र आहे. यातली अनेक भाषांतरे आज उपलब्ध नाहीत. वाचनालयात तर काहींची गणना दुर्मिळ पुस्तकांतच होते. हा अमूल्य ठेवा जतन करण्याची आपली सगळ्यांचीच जबाबदारी आहे. आजच्या झपाट्याने विकसित होणाऱ्या तंत्रयुगात हे करणे फार कठीण नाही. विकिपीडियासारख्या माध्यमातून या ठेव्याचे कायमस्वरूपी जतन केले पाहिजे. त्यासाठी आपण सर्वांनी प्रयत्न करणे आवश्यक आहे हे मला नमूद करावेसे वाटते.

गाजलेल्या मराठी पुस्तकांची इतर भारतीय आणि जगभरातल्या प्रमुख भाषांतरी भाषांतरे व्हावीत हे माझे स्वप्न आहे. विश्राम बेडेकरांचे 'रणांगण', र.वा. दिवेंचे 'सराई', लक्ष्मीबाई टिळक यांचे 'स्मृतिचित्रे', ह.ना. आपटे यांचे 'वज्राघात' अगदी वि.स. खांडेकरांचे 'ययाति' अशी काही पुस्तके चटकन डोळ्यांसमोर येतात. अजूनही अनेक अशी पुस्तके आहेत. हे स्वप्न नजीकच्या काळात प्रत्यक्षात उतरेल अशी आशा करू या.

जागतिक साहित्यातील काही जगन्मान्य, क्लासिक कलाकृतींच्या मराठीत झालेल्या भाषांतराचा किंवा रूपांतराचा मी संक्षिप्त परामर्श घेतला आहे. ही यादी सर्वसमावेशक आहे असे बिलकुल नाही. आणखीही अनेक भाषांतरकार आहेत ज्यांनी अनेक उत्तमोत्तम जागतिक साहित्यकृतींचे मराठीत भाषांतर किंवा रूपांतर केलेले आहे हे आपण सगळे जाणतोच. इथे भाषांतरांमुळे भाषाभाषांमधल्या असलेल्या भिंती कशा विनासायास नाहीशा होतात याची सत्यता काही उदाहरणे देऊन मी मांडण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. जागतिक साहित्याची ओळख आणि गोडी मला मराठीतल्या या अप्रतिम भाषांतरांमुळेच लागली तेही मुख्यत्वेकरून भा.रा. भागवतांमुळेच. त्यासाठी अनेक प्रतिभावंत मराठी भाषांतरकारांचा आणि रूपांतरकारांचा मी आजन्म ऋणी आहे! यात पहिला मान मात्र भा.रा. भागवतांचा आहे हे इथे नमूद करणे आवश्यक आहे.

- राजीव श्रीखंडे

rshrikhande@yahoo.comc

**With
Best
Compliments
From**

SHRI MAHESH CHAUDHARY

AARKIOS HEALTH PVT. LTD.

3-A, Bhagwan Mansion, 7 Cinema Road, Behind Metro Cinema,

Mumbai-400 020, INDIA. Tel: +91-22-22004061 / 62

E-mail : info@aarkios.com • Website : www.aarkios.com

सन २००२ मध्ये, गुढीपाडव्याच्या शुभमुहूर्तावर सॅन फ्रान्सिस्को बे एरियामधल्या आम्हा काही नाटकवेड्या मंडळींनी 'कॅलिफोर्निया आर्ट्स असोसिएशन - कला' नावाची एक संस्था स्थापन केली त्याला आता २२ वर्षे पूर्ण झाली. काही निश्चित ध्येय डोळ्यांसमोर ठेवून आम्ही आमचे उपक्रम सुरू केले

- आव्हानात्मक आणि उच्च अभिरुचीयुक्त नाटके, संगीत, नृत्य आणि टीव्ही कार्यक्रमांची निर्मिती.
 - आमच्या समर्थ आणि गुणी कलाकारांना सादरीकरणासाठी तसेच आस्वाद घेण्यासाठी व्यासपीठ.
 - नावाजलेले लेखक, दिग्दर्शक, कलाकार यांच्या कलाकृतींच्या सादरीकरणाबरोबर त्यांच्याशी गप्पा-गोष्टी.
 - उत्तर अमेरिकेत इतर भागांत होणाऱ्या उल्लेखनीय कलाकृतींचे रंगमंचीय तसेच पडद्यावर सादरीकरण.
 - उपक्रमातून निर्माण होणाऱ्या निधीतून भारतातील उत्तमोत्तम कलाकृतींचे जतनीकरण.
- थोडक्यात कलेमधून, कलेसाठी, कलारत राहायचं.

मुकुंद मराठे

अमेरिका

'कला'ची स्थापना करण्यापूर्वी १९९९ साली बे एरियामध्ये बृहन्महाराष्ट्र मंडळाचं अधिवेशन भरलं होतं. त्यात आम्ही मराठी गीतकाव्याची वाटचाल ह्या संकल्पनेवर 'खेळ मंडियेला' नावाचा एक भव्य नृत्य-नाट्याचा कार्यक्रम सादर केला ज्यात सुमारे १०० कलाकारांनी भाग घेतला. प्रख्यात कविवर्य शंकर वैद्य यांनी ह्या कार्यक्रमाचं उत्कृष्ट निवेदन लिहिलं होतं. त्यानंतर २००० साली, पु.ल. देशपांडे यांच्या निधनानंतर त्यांना आदरांजली म्हणून, 'नॉन स्टॉप पु.ल.' हा १० तासांचा कार्यक्रम सादर केला ज्यात सुमारे ६० कलाकारांनी भाग घेतला. असे दोन मोठे कार्यक्रम केल्यानंतर लक्षात आलं की कार्यक्रमाच्या निर्मितीच्या निमित्तानं आपण अनेक समविचारी कलाकार एकत्र येतो, ४-६ महिने तालमी करतो आणि मग सहा-सहा महिने पुन्हा भेट होत नाही, काही विचारांची देवाणघेवाण होत नाही, नवीन काही लिहिलं-वाचलं असेल तर तो अनुभव इतरांबरोबर वाटला जात नाही. त्यासाठी आपल्याला सातत्यानं भेटता येईल, साधक-बाधक चर्चा करता येईल असा एक मंच असला पाहिजे. जिथे आपल्याला मनसोक्त बागडता येईल, नवनवीन कार्यक्रमांची निर्मिती करता येईल, आपली कलेची आवड आणि त्यावरचं प्रेम जोपासता येईल, आपलं जगणं समृद्ध करता येईल. त्यातूनच मग 'कला' जन्माला आली.

त्याच सुमारास 'कला'च्या स्थापनेत सक्रिय असलेला आमचा सहकारी अभय पाटील भारतात परत गेला होता. त्यानं मकरंद साठे लिखित आणि अतुल पेठे दिग्दर्शित 'सूर्य पाहिलेला माणूस' हे सॉक्रेटिसच्या शेवटच्या खटल्यावर आधारित नाटक पाहिलं. त्यातल्या श्रीराम लागू यांच्या सॉक्रेटिसच्या भूमिकेमुळे अभय भारावून गेला आणि त्याने त्या नाटकाचं

माझा 'कला' प्रवास

जतनीकरण करायचं ठरवलं. मकरंद साठे आणि अतुल पेठे यांनाही ही कल्पना आवडली. लागूंच्या प्रभावी भूमिकेचं कायम स्वरूपात जतनीकरण व्हावं, ज्यामुळे पुढच्या अनेक पिढ्यांना श्रीराम लागू यांच्या अभिनयकौशल्याचा आनंद घेता येईल, त्याचा अभ्यास करता येईल, या विचारानं त्या नाटकाचं तीन कॅमेरे वापरून वेगळं व्हिडिओ चित्रण करण्यात आलं आणि त्याच्या DVDची निर्मिती केली. त्या काळात अशा प्रकारे उत्तम कलाकृतीचं जतनीकरण करण्याची कल्पना अभिनव होती. अभयच्या ह्या प्रकल्पामुळे 'कला'ला एक दिशा, एक ध्येय मिळालं. आपण वर्षभर जे कार्यक्रम करतो त्यातून निर्माण होणाऱ्या निधीतून कलाकृतीच्या असा एखादा जतनीकरणाचा प्रकल्प हाती घेतला तर दर वर्षी एक कलाकृती कायम स्वरूपात जतन होऊ शकते ह्या विचारांनी आम्ही प्रभावित झालो. 'सूर्य पाहिलेला माणूस'नंतर 'आनंद ओवरी' हे दि.बा. मोकाशींच्या कादंबरीवर आधारित विजय तेंडुलकर यांनी लिहिलेलं नाटक, विजय तेंडुलकर यांच्यावर 'तेंडुलकर आणि हिंसा' हा माहितीपट, सतीश आळेकर, महेश एलकुंचवार, भालचंद्र नेमाडे यांच्यावरचे माहितीपट यांची संपूर्ण निर्मिती किंवा निर्मितीसाठी आर्थिक साहाय्य देण्याची संधी 'कला'ला मिळाली याचा आम्हाला खूप अभिमान वाटतो.

'कला'मध्ये आम्ही अनेक उपक्रम सादर करतो.

दोन अंकी नाटके : यांत 'शांतता, कोर्ट चालू आहे', 'वाडा चिरेबंदी', 'कमला', 'आधे अधुरे', 'सावर रे', 'दुर्गा झाली गौरी', 'पोपटपंची', 'जास्वंदी', 'चाहूल', 'शोभायात्रा', '१२ वर्ष, ९ महिने, ६ दिवस', 'तीन पैशाचा तमाशा', 'आर्ट', 'अलीबाबा आणि चाळिशीतले चोर', 'नवा गडी, नवं राज्य', 'बेडच्या खाली राहणारी', 'गम्मत जम्मत', 'Alice@Wonderland', 'नेव्हर माईंड', 'तुझी माझी जोडी', 'रात्र सोळा जानेवारीची' अशी अनेक नाटके.

एकांकिका : एकांकिका महोत्सव तसेच 'समीप रंगमंच' ह्या उपक्रमात थिएटरऐवजी एखादी community room घेऊन तीन बाजूला तर कधी कधी चारही बाजूला प्रेक्षक बसवून कलाकार आणि प्रेक्षक यांच्यामधली अदृश्य चौथी भिंत काढून टाकून नाटकाचा केवळ सहा फुटांवरून अनुभव घ्यायची संधी.

कलाडिओस्कोप - उत्तमोत्तम कथा, दीर्घकथा, लेख यांचं अभिवाचन. ह्या वाचनाच्या ऑडिओ फाइल आमच्या वेबसाइटवरून डाउनलोड करून आपल्या सोयीनुसार कधीही ऐकता येतात.

सॅन्ड बॉक्स : दर महिन्याला एका नवीन नाटकाचं वाचन आणि त्यावर चर्चा. या उपक्रमातून आवडलेल्या काही एकांकिका आणि नाटकांची त्यानंतर निर्मिती करण्यात आली. त्या दृष्टीनं ही एक प्रयोगशाळा आहे.

कलानंद : भारतातून येणाऱ्या तसेच अमेरिकेतील लेखक,

नाटक - तीन पैशाचा तमाशा

शर्मिला देसाई, सायली शेट्टे-गोस्वामी, बागेश्री आपटे, वर्षा लेले, शर्मिला टेम्भेकर, रंजिता पवार, अमृता कुलकर्णी, आरती पाटील, अजय चित्रे, धनेश जोशी, शौर्य जगताप, अनन्य जोशी, मनोज वाडेकर, अभिषेक रांगणेकर, अजय अय्यर, जयप्रकाश चिपलकट्टी, श्रीपाद तोरवी.

नाट्यप्रवेश - शारदा

सायली बेलसरे, मीरा ताम्हनकर, गायत्री करमरकर

नाटक - नवा गडी, नवं राज्य

अनन्य जोशी, स्नेहा घारपुरे

एकांकिका - पुरुषार्थ
संजय पाचपांडे, समृद्धी घैसास, निरंजन पागे

एकांकिका - शोकपर्व
हेमांगी वाडेकर, समृद्धी घैसास

दिग्दर्शक, कलाकार यांच्याशी मनमोकळ्या गप्पा-गोष्टी. यात विजय तेंडुलकर, डॉ. जब्बार पटेल, सतीश आळेकर, डॉ. मोहन आगाशे, सुमित्रा भावे/सुनील सुकथनकर, वसंत वसंत लिमये, दिनकर गांगल, चंद्रकांत कुलकर्णी, प्रदीप मुळ्ये, मंगेश कदम, लीना भागवत, मनोहर शहाणे, अविनाश धर्माधिकारी, वसंत आबाजी डहाके, प्रभा गणोरकर, डॉ. नरेंद्र जाधव, डॉ. अनिल अवचट, डॉ. जगन्नाथ वाणी, अपर्णा वेलणकर, मकरंद साठे, विजया जोगळेकर-धुमाळे, डॉ. किरण चित्रे, डॉ. जयंत नारळीकर, दीपक करंजीकर, डॉ. अरुणा ढेरे, अच्युत पालव अशा अनेक दिग्गजांशी संवाद करण्याची संधी.

ह्या व्यतिरिक्त 'कला'च्या सुरुवातीच्या काळात आणखीही काही उपक्रम केले.

चित्रसरिता : या उपक्रमात 'सिंहासन', 'ध्यासपर्व', 'दहावी फ', 'नॉट ओन्ली मिसेस राऊत', 'वीर सावरकर', 'वास्तुपुरुष', 'देवराई', 'श्वास', 'पक पक पकाक', 'उत्तरायण', 'डोंबिवली फास्ट', 'रेस्टॉरंट', 'माती माय', 'वळू', 'एवढंस आभाळ', 'कदाचित', 'महक', 'गाभरीचा पाऊस', 'जोगवा', 'विहीर', 'एक कप'च्या, 'हरिशंद्राची फॅक्टरी', 'देऊळ', 'बालगंधर्व', 'शाळा', 'नटसम्राट' अशा चित्रपटांचं सादरीकरण आणि अमोल पालेकर, सुमित्रा भावे/सुनील सुकथनकर, चित्रा पालेकर, संदीप सावंत, अभिजित घोष यांच्याशी संवाद.

काव्य, संगीत आणि नृत्याचे कार्यक्रम : यामध्ये 'कला'नं सादर केलेल्या कार्यक्रमांबरोबरच कल्पना झोकरकर, आनंद भाटे, आशा खाडिलकर, शैलेश भागवत, गौरी पाठारे, रमाकांत परांजपे, विजय कोपरकर, पं. हरिप्रसाद चौरसिया, मंजुषा कुलकर्णी-पाटील, महेश काळे, सोनिया परचुरे, अमित वझे, वैभव जोशी, संदीप खरे, सलील कुलकर्णी, किशोर कदम आणि Niche Entertainmentsचे कार्यक्रम सादर.

कला टीव्ही : अमेरिकेत १९६७ साली पास झालेल्या Public Broadcasting Act च्या अंतर्गत सार्वजनिक निधीतून, व्यावसायिक नसलेली टीव्ही आणि रेडिओ स्टेशन जन्माला आली. अशाच एका स्थानिक टीव्ही स्टेशनवरून 'कला'ने भारतीय शास्त्रीय संगीत, नृत्य आणि नाट्यकला यांची ओळख इथल्या अभारतीय लोकांना करून देण्यासाठी इंग्रजीमधून ३६ भागांची मालिका सादर केली.

या व्यतिरिक्त, वेळोवेळी भारतातून येणाऱ्या नाटकांचे बे एरियात प्रयोग आयोजित करतो. या प्रयोगांच्या निमित्तानं श्रीराम लागू, विक्रम गोखले, विजय केंकरे, विवेक बेळे, गिरीश जोशी, भरत जाधव, प्रशांत दामले, रोहिणी हडुंगडी, मुक्ता बर्वे, सुधीर भट, मंगेश कदम, लीना भागवत, प्रदीप मुळ्ये, राजन भिसे, दिलीप प्रभावळकर, संजय नावेंकर, गिरीश ओक, सचिन खेडेकर, सुबोध भावे, निपुण धर्माधिकारी, पर्ण पेठे, सोनाली कुलकर्णी, मिलिंद फाटक, पुष्कर श्रोत्री, आनंद इंगळे, अतुल परचुरे, वंदना गुप्ते अशा अनेक कलाकारांबरोबर ओळख वाढली. त्यातील अनेकांकडून सध्या भारतात नाट्यक्षेत्रात काय प्रवाह चालू आहेत त्याची माहिती मिळते आणि कालानुरूप आमच्याही सादरीकरणांमध्ये फरक घडत जातो, ती जास्त ताजी आणि समकालीन राहतात.

असं गमतीनं म्हटलं जातं की एका गांवात दोन मराठी माणसं राहायला आली की तिथे तीन महाराष्ट्र मंडळं स्थापन होतात. आमच्याही गावात महाराष्ट्र मंडळ अनेक वर्षांपासून कार्यरत असताना एक आणखी संस्था सुरू करण्याची काय गरज होती हा प्रश्न आम्हाला नेहमी विचारला जातो. माझी अशी भूमिका आहे की महाराष्ट्र मंडळाचं कार्य अधिक व्यापक स्वरूपाचं आहे. इथे येणाऱ्या सर्व मराठी लोकांना एकत्र आणणं,

आपले मराठी सण साजरे करणं, इथल्या लहान मुलांसाठी मराठी शाळा चालवणं, नवीन येणाऱ्या तरुण मंडळींना ह्या देशात स्थायिक होण्यासाठी लागणारं मार्गदर्शन करणं, भारतातून भेटीसाठी येणाऱ्या पालकांना मदत करणं अशी अनेक कामं महाराष्ट्र मंडळ करतं. 'कला'चं कार्यविश्व मर्यादित आहे. इथे राहणाऱ्या मराठी लोकांना मनोरंजनासाठी पर्याय उपलब्ध करून देणं एवढंच काम आम्ही करतो. फक्त ते करताना मागणी तसा पुरवठा हे सोयीस्कर तंत्र बाजूला ठेवून प्रेक्षकांच्या मागणीची कल्पनाच बदलता येईल का, त्यांना उत्तमोत्तम कलाकृती दाखवून त्यांची अभिरुची अधिक प्रगल्भ करता येईल का, केवळ विनोदी नाटकांनीच मनोरंजन होतं हा पूर्वग्रह बदलता येईल का, विचारप्रवर्तक आणि गंभीर नाटकांतून त्यांना एक बौद्धिक आनंद देता येईल का, अशा अनेक गोष्टींचा आम्ही विचार करतो. आपल्याला जे करायला आवडतं ते करत असताना जतनीकरण करण्याच्या उपक्रमातून मराठी नाट्यसृष्टीला परतफेड म्हणून काही देण्याचा प्रयत्न करायचा असेल तर कार्यक्रमातून निर्माण होणाऱ्या निधीच्या विनियोगाची जबाबदारी आणि त्यावरील नियंत्रण याबाबत स्वातंत्र्य असावं म्हणून वेगळी संस्था.

'कला'मध्ये मी 'शांतता, कोर्ट चालू आहे', 'कमला' (मराठी आणि हिंदीमध्ये त्याच कलाकारांनी केलेले लागोपाठ दोन प्रयोग), 'जास्वंदी', 'चाहूल', 'तीन पैशाचा तमाशा', 'नेव्हर माईड', 'वाऱ्यावरची वरात' ही नाटके आणि 'बदकांचे गुपित', 'ढोल-ताशे', 'उदाहरणार्थ एक', 'सांगाती', 'पाणी', 'झुलता पूल', 'होळी', 'सुपारी', 'लेफ्ट राईट लेफ्ट', 'एक अधिक उणे', 'पोर्ट्रेट' आणि 'दोषी' ह्या एकांकिका दिग्दर्शित केल्या आहेत. ह्याशिवाय इतर दिग्दर्शकांनी केलेल्या नाटकांतून आणि एकांकिकांतून कामंही केली आहेत. नाटक किंवा एकांकिका दिग्दर्शित करण्याचा पहिल्या वाचनापासून सुरू होऊन प्रत्यक्ष प्रयोगापर्यंत नेणारा प्रवास मला खूप काही देऊन जातो.

'कला'व्यतिरिक्त हिंदी आणि इंग्रजी नाटकं करणाऱ्या आणखीही संस्था इथे आहेत. 'नाटक' नावाच्या संस्थेची अनेक नाटकं मी दिग्दर्शित केली आहेत आणि त्यांच्या हिंदी आणि इंग्रजी नाटकातून कामेही केली आहेत. हिंदी आणि इंग्रजी नाटकांना प्रेक्षकवर्ग मोठा आहे. सुमारे ४,००० लोकांपर्यंत आपली कलाकृती किंवा भूमिका पोहोचवता येते. God of Carnage, अंधेरा होणे तक (Wait Until Dark चे मी हिंदीत केलेलं रूपांतर), August : Osage County, The Odd Couple (मी हिंदीत केलेलं रूपांतर), Funny Money (मी हिंदीत केलेलं रूपांतर) ही नाटके मी दिग्दर्शित केली तसेच Death in San Francisco, Night of January 16th, वंदे मातरम, Disconnect, Mr. India, Airport Insecurity, Rashomon, Proof, The Pillowman, The Mousetrap ह्या हिंदी आणि इंग्रजी नाटकातून कामंही केली. 'कला'चे अनेक कलाकार इतर संस्थांमधून

नाटकं दिग्दर्शित करतात त्यामध्ये भूमिका करतात. 'नाटक' संस्थेमधून कामे केलेले कलाकार 'कला'च्या नाटकांतून आणि एकांकिकांतून कामं करतात किंवा निर्मितीसाठी इतर जबाबदाऱ्या सांभाळतात. अशी कलाकारांची देवाणघेवाण ही दोन्ही संस्थांना जास्त समृद्ध करते असं मला वाटतं.

कोव्हिडच्या सुरुवातीच्या काळात सर्वच वातावरण भीतीनं ग्रासलं होतं. त्यावेळी २०२० मध्ये 'कला'नं आधी सादर केलेल्या सर्व कलाकृतींचे व्हिडिओ 'कला'रंगमध्ये YouTube वरून stream केले. २०२१ मध्ये कोव्हिडचे सर्व निर्बंध पाळून कलाकृतींची निर्मिती सुरू केली. यात प्रथम Zoom वरून रेकॉर्ड करून ते एडिट करून एक एकांकिका Left Right Left सादर केली. त्यानंतर बे एरिया आणि ऑस्टिन इथल्या दोन कलाकारांना घेऊन दोन ठिकाणी व्हिडिओचित्रण करून एक फिल्मसारखं नाटक 'एक अधिक उणे' सादर केलं. मग गॅरजमध्ये green screen लावून त्यापुढे पोर्ट्रेट हे नाटक प्रत्यक्ष करून ते live stream केलं. Green Screen मुळे नाटकाला लागणाऱ्या सेटचा बॅकड्रॉप Zoom चा Virtual Background हा feature वापरून कलाकारांच्या मागे वापरला ज्यामुळे नाटक त्या सेट वर घडतं आहे असा आभास निर्माण करता आला. त्यानंतर २०२२ च्या सुरुवातीला पुन्हा गॅरजमध्ये 'दोषी' ही एकांकिका मराठी आणि हिंदीमध्ये सादर केली. ह्या एकांकिकेत emergency control roomमध्ये काम करणारा पोलीस इन्स्पेक्टर आणि त्याला येणारे अनेक फोन ह्यातून हे कथानक घडतं. कोव्हिडकाळात खचून न जाता असे प्रयोग करत राहिल्यामुळे पॅन्डेमिक संपल्यावर पुन्हा नव्या जोमानं काम करणं सोपं गेलं.

अमेरिकेत अनेक स्थानिक कलाकार अनेक वर्षं उत्तम, दर्जेदार, किंबहुना भारतातून येणाऱ्या नाटकांच्या तोडीस तोड किंवा कांकणभर सरसच नाटकं करत आहेत. 'कला'च्या जोडीला अशाच चार संस्था एकत्र येऊन त्यांनी Third Bell Entertainments नावाची एक मोट बांधली आहे. त्यात २०२४च्या शेवटापर्यंत इतर दोन तरी संस्थांची नाटके किंवा एकांकिका आपल्या शहरात करायच्या असा मानस आहे. त्यापैकी दोन संस्थांच्या एकांकिका दुसऱ्या शहरात झाल्याही आहेत. असे प्रयत्न सुरू ठेवले तर काहीच वर्षांत Third Bell Entertainments ची ख्याती अमेरिकाभर पसरेल आणि मराठी प्रेक्षकांसाठी एक पर्याय उपलब्ध होईल, अशी खात्री आहे.

आमची नाटकाची आवड अमेरिकेतही जोपासता आली, फुलवता आली, नाट्यकलेचा हा वसा किंवा ध्यास समर्थपणे पेलता आला आणि मोजकाच का होईना पण एक हक्काचा प्रेक्षकवर्ग तयार करता आला हीच आमची सेवा नाट्यदेवतेच्या चरणी अर्पण.

– मुकुंद मराठे

mukund@calaa.org

काही वर्षापूर्वी, 'च्या मारी, केवढी शायनिंग मारतेय ही इमारत! मालू लवकर इकडे ये.'

एक भारदस्त आवाज माझ्या कानावर पडला.

'आले आले. बाबा जरा दम धरा.'

मागोमाग एक नाजूक आणि लाडिक आवाज. मी जागीच थबकले आणि दोन्ही कानांत प्राण आणून लक्षपूर्वक ऐकू लागले. हे संभाषण कोणामध्ये चालू आहे हे पाहण्याची ऊर्मी उफाळून आली. याचे कारणही तसेच जबरदस्त होते.

त्या दिवशी भरदुपारी मी सिंगापुरातील प्रसिद्ध आणि गजबजलेल्या, अत्याधुनिक पद्धतीने सजलेल्या श्रीमंत ऑर्चर्ड रोडवरून शॉपिंगसाठी चालले होते. अशात अचानक रस्त्यावर, अनेक प्रकारच्या, रंगांच्या माणसांच्या गर्दीत माझ्या प्रिय 'माय मराठीने' माझे लक्ष वेधून घेतले नसते तर नवल घडते. ज्या मराठीच्या प्रेमाने, ओढीने मला, आम्हा अनेक मन्हाटी माणसांना या परदेशात एकत्र आणले होते ती माझी मातृभाषा आज परदेशातील अशा विशिष्ट जागी अचानक मला भेटली. मला कुतूहल आणि अभिमान वाटला. ही महाराष्ट्रातील पितापुत्रीची जोडगोळी मला ऑर्चर्ड रोडवर भेटली आणि त्यावेळी ती अनोळखी असली तरी लगोलग जिव्हाळ्याचा पूल बांधला गेला. कारण आम्हाला जोडणारा मजबूत धागा होता तो 'मराठी' असण्याचा. गप्पांना पूर आला. जवळजवळ ३००० मराठी कुटुंब इथे सिंगापुरात राहतात हे त्यांना सांगताना माझ्या आवाजात कौतुक डोकावले. इतकेच नव्हे तर सिंगापुरात प्रचंड कार्यरत असलेले 'महाराष्ट्र मंडळ' असून 'मराठीचा जागर' करताना आम्ही गुढीपाडवा, गणपती, मकरसंक्रांत, हळदीकुंकू किती उत्साहाने साजरे करतो हे सांगण्यापर्यंत आमचा स्नेह जमला. त्यानंतर अशाच तऱ्हेने कोणत्या ना कोणत्या मॉलमध्ये, पर्यटनस्थळी मराठी बोली अचानक कानावर पडण्याचे अनेक प्रसंग आले आणि मी तेवढ्याच तीव्रतेने भारावून गेले आणि त्यांच्याशी स्नेह जुळवत गेले.

सिंगापूरमध्ये मी स्थलांतरित झाले त्यावेळी मुंबईत सणासुदीला नेसायला लागणारी भरजरी साड्या, अलंकाराची हौस तिथेच मागे सोडून आले होते. तसेच, 'सणासुदीचे उकडीचे मोदक, पुरणपोळी, श्रीखंड असे रसनेला भुलवणारे पदार्थ आता विसर' असे मनाला बजावून सांगत होते. पण इथे मी १०० टक्के चुकल्याचा आनंद मला मिळाला. आधीचे सगळेच आडाखे चुकीचे ठरले. सिंगापुरातील 'पेशवाईच्या' उत्पादनांनी मला चक्रे पुणेकर करून सोडले. अगदी चितळ्यांच्या आम्रखंडापासून, पुरणपोळी, आंबावडी, श्रीखंडगोळी इत्यादी मराठमोळ्या उत्पादनांनी माझ्या घरी हजेरी लावायला सुरुवात केली. त्यांच्या इथे मिळणाऱ्या श्री गणरायांच्या सुबक मूर्तीत मला मराठी भक्तिभावाची भावना

मोहना कारखानीस
सिंगापूर

मराठी संस्कृतीचा पदर घट्ट धरलेलं सिंगापूर

भेटली. तोच भक्तिभाव मला इथल्या मराठी भाषक उच्च वैद्यकीय आणि आयुर्वेदिक सेवा देणाऱ्या डॉक्टर मंडळींना भेटून उचंबळून आला. सिंगापुरात केवळ आयटी प्रांतातील तंत्रज्ञ स्थित नसून अनेक शाखांतील उच्चशिक्षित विद्वान सेवारत आहेत. आपापल्या क्षेत्रात (रियल इस्टेट, फायनान्स आदी) त्यांनी आपले नाव कमावले असून मराठी बाणा जपला आहे. ही निश्चितच कौतुकास्पद बाब आहे. मराठीतील 'ज्ञानेश्वरी', 'दासबोध', 'भागवत' यांसारख्या अक्षर संतवाङ्मयाची इच्छुकांना ओळख व्हावी व गोडी लागावी यासाठी नियमित वाचनवर्गाद्वारे प्रयत्नशील असणारे, विद्वान वक्त्यांना आपल्या घरी सन्मानाने आमंत्रित करून त्याचा प्रचार व प्रसार करण्यात कार्यरत असणारे, श्री. व सौ. जोशींसारखे आदरणीय जोडपे मला इथेच भेटले. अशी कितीतरी नावे माझ्या मनात आदराने घोळत आहेत.

सिंगापुरात इंग्रजी, मॅडरिन, बहासा आणि तमिळ या मुख्य भाषा आहेत. दहा टक्के लोक भारतीय आहेत, त्यांत तमिळ लोक बहुसंख्येने आहेत. मराठी कुटुंबाची संख्याही लक्षात घेण्यासारखी आहे. महाराष्ट्र मंडळात विविध प्रकारचे उपक्रम चालू असतात. गायन, भजन, वाचन, नृत्यकला, नाटक, दिवाळी अंक ही मराठी माणसाची मर्मस्थाने. गुढीपाडव्याचा सण साजरा करताना, नाकात नथ लेऊन मी उखाणा घेतला तेव्हा आमच्या सासूबाईंना केवढा आनंद मिळाला. सिंगापुरात दिवाळी खरेच अनोखी, निराळी वाटते. महिनाभर आधी सिंगापूरच्या रस्त्यावर दिव्यांची, आणि ट्रेनमध्ये चित्ररूपी रोशणाई सुरू होते. पहाटे उठून अभ्यंगस्नान करणे, दिवाळी फराळ करणे, बिना आवाजाचे फटाके उडवणे वगैरे शिस्तीत चालतं. अनेक घरांत आकाशकंदील टांगले

जातात. सिंगापुरात पिवळे-केशरी झेंडू, लाल गुलाब, जाई, जुई, मोगरा, मदनबाण, जास्वंद अशी अनेक प्रकारची फुले मुबलक मिळतात. शेषू, पालक, शेवग्याच्या शेंगा, भुईमुगाच्या शेंगा, उसाचा रस, ताडगोळे, आवळे, चिंचा, बोरे, जांभळे यांची लयलूट असते. मी घरात फुलांच्या माळा लावते, पणत्या लावते. घर प्रसन्न वाटते. (महाराष्ट्र मंडळ सिंगापूरकडून आम्हाला उटणे, सुगंधी तेल, साबण आणि पणत्या अशी भेट मिळते.) सिंगापुरात उटणे, तेल लावून अभ्यंगस्नान करणे ही गोष्ट खासच आहे.

इथे 'हसतखेळत' चालवली जाणारी मराठी शाळा, गेली वीस वर्षे अव्याहत चालू असणारा काव्यवाचनाचा मंच-शब्दगंध, तसेच सतरा वर्षे लेखक-वाचकांचा सेतू सांधणारा लेखनाचा मार्मिक, दर्जेदार ई-अंक-ऋतुगंध, मराठी दर्जेदार पुस्तकांचे वाचनालय - परदेशात मराठीचा जागर यापेक्षा आणखी वेगळा कोणता असू शकतो? आम्ही लहानपणापासून दिवाळीपहाट साजरी करत होतो ती एखाद्या सुंदर शास्त्रीय संगीताच्या कार्यक्रमांला जाऊन, मराठी नाटक पाहून. ते दिवस इथे येऊन पुन्हा अनुभवता आले. सिंगापुरात दिवाळीपहाट साजरी होते ती स्थानिक कलाकारांनी बसवलेले व्यावसायिक नाटक पाहून. नाटकगृहात अगदी पुण्यामुंबईच्या नाटकगृहात असतो तसा मोगऱ्याचा धुंद दरवळत असतो. नवीन कपड्यांची सळसळ आणि दिवाळी फराळाची स्वादिष्ट हजेरी वातावरण सुगंधित करते. मुंगीकरांच्या बटाटेवडा आणि मसालेदार चहाची लज्जत घेत आम्ही कार्यक्रमाची पूर्ण लज्जत घेतो. माझ्या घरी सुप्रसिद्ध लेखिका डॉ. विजया वाड आल्या होत्या. शब्दगंधच्या कार्यक्रमाबरोबर आम्ही त्यांचा कार्यक्रम आयोजित केला होता. कोणत्या प्रकारच्या

ऋतुगंध प्रकाशन

स्मरणिका - दिवाळी विशेषांक

श्रोतासमुदाय त्यांच्यासमोर असणार आहे याचे मी वर्णन केले तेव्हा त्यांच्यावर चकित होण्याची पाळी आली. सिंगापूरला आल्यावर या जाणकार श्रोता, वाचक स्नेह्यांमुळेच माझे मराठी लेखन बहराला आले यात शंका नाही. तसे पोषक वातावरण इथे लाभते.

सध्या महाराष्ट्रात लोकप्रियतेच्या शिखरावर असलेला 'महाराष्ट्राची हास्यजत्रा'चा कार्यक्रम अलीकडेच लोकप्रिय कलाकारांसमवेत झाला आणि हसून हसून लोटपोट होण्याचा योग आला. महाराष्ट्रातील अनेक लोकप्रिय कलाकारांना जवळून पाहता आले. गेल्या काही वर्षांत 'वन्हाड निघालंय लंडनला', 'माकडाच्या हाती शॅम्पेन' या नाटकांचे प्रयोग इथे झाले. मातृभूमीतील दिग्गज कलाकारांना आपल्या कर्मभूमीत पाहणे हा खरोखरच थ्रिलिंग अनुभव होता. मोदक बनवायचे वर्कशॉप, आकाशकंदील कार्यशाळा तसेच मराठी यशस्वी उद्योजकांशी संवाद यासारखे उपक्रम आम्हाला खचितच आवडतात. लेझीम, ढोलताशा पथकांची कामगिरी तर नेत्रदीपक आहे.

कोव्हिड महामारीच्या काळात सिंगापूर सरकारने अतिशय शिस्तबद्ध आणि दूरदर्शी नियोजन करून नागरिकांना सुरक्षित आणि वातावरण आरोग्यदायी ठेवण्यास मदत केली. सामान्य लोकांचे रोजगार चालू ठेवण्यासाठी योग्य खबरदारी घेऊन हॉर्कर्स सेंटर्स चालू ठेवली होती. एअरलाइन्सच्या स्टाफला खास वेगळ्या व्यवसायाचे ट्रेनिंग देण्यात येत होते. या कठीण काळात इथल्या मन्हाठी रसिकांनी महाराष्ट्र मंडळातर्फे लाँग डिस्टन्स (झूम पडद्यावर) मनोरंजक एकांकिका सादर केल्या. कोव्हिड महामारीच्या भयंकर जीवघेण्या परीक्षेच्या काळात सिंगापूरचे एक वेगळे रूप मला पाहायला मिळाले. पर्यायाने इथली राजकीय व्यवस्था, शासन लोकांची किती काळजी घेते हे त्यावेळी आम्ही बघत होतो, अनुभवत होतो. अशावेळी सिंगापूरचे नागरिकही जागरूक राहून आपली जबाबदारी पार पाडताना दिसतात. सुरुवातीला बसमधून, ट्रेनमधून उतरताना मी सहजच उभी राहिले तरी माझ्यामागे लोक रांगा लावून उभे राहिले हे पाहून खूप गंमत वाटली. दिलेली वेळ न पाळणे, धक्काबुक्की करणे, रांगा तोडणे, भीक मागणे, कुठेही घाण टाकणे इथल्या लोकांना माहित नाही. तीच शिस्त इथे स्थायिक झालेल्या मराठी लोकांमध्ये रुजत आहे.

मी सिंगापूरात आले आणि अनेक कार्यक्रमांना जायला लागले तेव्हा इथल्या अरुण तरुण पिढीशी ओळख झाली. गायन, वादन, नृत्यकला यात निष्णात असलेल्या तरुणाईचे कार्यक्रमात उत्स्फूर्त भाग घेणे आणि उत्तम सादरीकरण पाहून मला सुरुवातीला आश्चर्य आणि नंतर कौतुक वाटले. मी लक्षपूर्वक पाहू लागले. तेव्हा सिंगापूरात महाराष्ट्रातून

आलेली आणि सिंगापूरची नागरिक झालेली ही तिसरी पिढी आता २०२४ साली नांदत आहे ही बाब लक्षात आली. ही पिढी इथेच जन्मली किंवा अगदी लहान असतानाच इथे आली. त्यामुळे सिंगापूरातील शाळेत मोठी झाली, इथल्याच मातीत यांची मुळे रुजली आहेत. या पिढीने त्यांच्या आईबाबांनी अनुभवला तसा पंचवीस-तीस वर्षांपूर्वीचा भारत पाहिला नाही. त्यांचे शिक्षणाचे, नोकरीचे प्रश्न वेगळे आहेत, आव्हाने निराळी आहेत. यांच्या अगोदरच्या पिढीने सीमोल्लंघन करून, कधी काटकसर करून तर कधी प्राप्त झालेल्या परिस्थितीशी समझोता करून प्रगतीचे नवीन क्षितिज गाठले होते. त्यावेळी त्यांच्यासमोर असलेले प्रश्न वेगळे होते. त्यावेळी इंटरनेट हे जादुई गुरुकुल अस्तित्वात नव्हते किंवा अगदी बाल्यावस्थेत होते. त्यांनी अटकेपार फडकवलेल्या झेंड्याने मराठी अस्मितेला अभिमानाने मान उंचवता आली आहे.

तुलनेने सिंगापूरातील आताची पिढी सुबत्ता घेऊन जन्मली आहे. आधुनिक तंत्रज्ञान आणि दाही दिशांना खुणावणारी क्षितिजे त्यांच्या सोबतीला आहेत. या पिढीला काही वर्षांपूर्वीचा आणि सध्याचा भारत यातील फरक कदाचित तितक्या बारकाईने कळणार नाही. कारण भारतातील तंत्रज्ञान, संस्कृती झपाट्याने बदलत आहे. देशाची प्रगती होत आहे. सिंगापूरातील मन्हाठी घराघरातून खान्देशी, पुणेरी, घाटावरची लहेजा असलेली मराठी भाषा अजूनही बोलली जात आहे. संस्कृतीचा पदर घट्ट धरून तिच्या सावलीत राहण्याची पराकाष्ठा आई-बाबा, आजी-आजोबा करत आहेत ही कौतुकाची बाब आहे. पण शेवटी जागतिकीकरणाने सर्वच जग बदलत आहे. आपली मातृभाषा, रूढी, रीति-रिवाज, संस्कार यांचे अर्थ आणि संबंध बदलत आहेत. ही वस्तुस्थिती आहे. यातून सकारात्मक बाब ही म्हणता येईल, की सिंगापूरातील मराठी तरुण पिढी हुशार आहे, तल्लख आहे, सुसंस्कृत आहे, नम्र आहे. आपल्या आधीच्या पिढ्यांनी केलेल्या कष्टाची त्यांना जाण आणि आदर आहे. त्यांनाही मायभूमीतील कला, गायन, संगीत, नृत्य, वादन, लेखन यात रुची आहे. कदाचित वर्षे जातील तशी त्यांचीही ओढ आपली मातृभाषा टिकवण्याकडे जास्त वळेल अशी आशा करायला हरकत नाही.

– मोहना कारखानीस

सिंगापूर

mohanakarkhanis@gmail.com

महाराष्ट्राची संस्कृती म्हणजेच मराठी संस्कृती!

महाराष्ट्राची माती म्हणजे मराठी मनाचा आत्मा! ह्या मातीत रुजलेला मराठी माणूस जगाच्या पाठीवर कोठेही गेला तरी आपली संस्कृती बरोबर घेऊन जातो. आणि तेथील जगाला आपल्या संस्कृतीची ओळख करून देतो. दुबईतील मराठी माणूस त्याला कसा अपवाद असेल?

भारतदेशाला स्वतःची संस्कृती आहे, परंपरा आहे. भारतात विविध राज्ये आहेत आणि दर कोसावर भाषा बदलते. भारतीयांनी दुबईत येताना आपली संस्कृतीही बरोबर आणली, वृद्धिंगत केली आणि या सर्वांची ओळख आखातालाही करून दिली. दुबईत पाऊल टाकलेल्या मराठी माणसाने दुबईच्या जीवनातील प्रत्येक क्षेत्रावर मराठी संस्कृतीचा ठसा उमटवला.

मराठी माणूस व्यवसाय क्षेत्रात स्वतःचे पाऊल टाकण्याचे धारिष्ट्य करत नाही असे सर्वत्र म्हटले जाते, पण हा समज दुबईत आलेल्या मराठी बांधवानी खोटा ठरवला आहे.

दुबईत १९७०च्या काळात प्रगतीला सुरुवात झाली ती दुबईच्या प्रगतीचा कणा असलेल्या स्थापत्यशास्त्रापासून. त्या काळात कायदेकानू नव्हते, सोयीसुविधा नव्हत्या त्यामुळे परदेशात जाऊन, अशिक्षित अरबी लोकांबरोबर उद्योगधंदा करणे म्हणजे तारेवरची कसरत होती. पण मराठी सिव्हिल इंजिनियर आणि आर्किटेक्ट यांनी मोठे योगदान या क्षेत्राला दिले. त्यात अशोक वर्तक, गिरीश शिरसाळकर, अशोक कोरेगावकर अशा अनेक व्यक्तींची नावे घ्यावी लागतील. आज चाळीस वर्षांनंतरही त्यांचे स्वतःचे स्वतंत्र व्यवसाय चालू आहेत.

दुबई हा प्रगतिशील देश आहे. त्यामुळे कामगारवर्ग मोठ्या प्रमाणावर आहे. त्या काळात दुबईत कामगारांची अवस्था दयनीय होती. अशा वेळी कामगारांसाठी देवदूत ठरले डॉक्टर संजय पैठणकर! त्यांनी लेबर कॅम्पच्या जवळ ठिकठिकाणी आपल्या ३५ क्लिनिकचे जाळे उभारले. कामगारांना कमीत कमी फीमध्ये वैद्यकीय उपचार आणि इन्शुरन्स मिळवून दिले.

किराणा मालाच्या धंद्यात हिमतीने उतरून, अल आदिल ग्रोसरी स्टोअर्सची आखातात साखळी बनवून या क्षेत्रावर आधिपत्य गाजवणारे मसाला किंग जय आणि वंदना दातार, जगभर पंख पसरलेल्या लिंक मिडल ईस्ट या कंपनीच्या सर्वे सर्वा श्रुती गोखले, वित्तव्यवसायात वसंत लाड, रवी चिटणीस, जाहिरातक्षेत्रात सुहास व प्रीती रेगे, रेस्टॉरंट व्यवसायात डबे बनवण्यापासून सुरुवात करून यशस्वी रेस्टॉरंट सुरू करणाऱ्या विनिता पाटणे, मनीषा चितळे, श्रिया जोशी, अशा मराठीचा जाज्वल्य अभिमान असलेल्या, मराठी माध्यमातून शिक्षण घेतलेल्या, अनेक मराठी व्यक्तींनी दुबईच्या जीवनातील विविध क्षेत्रावर स्वतःचे नाव कोरले आणि महाराष्ट्रातील पालक आणि विद्यार्थ्यांपुढे आदर्श ठेवला की जिद्द मेहनत, आणि

मेघना वर्तक

दुबई

विश्वाच्या गाभारी गर्जे मराठी!

डॉ. संजय पैठणकर

सुशांत चिळाल

धनश्री वाघ-पाटील

आत्मविश्वाच्या बळावर परदेशातही तुम्ही यशस्वी होऊ शकता. शिक्षणाच्या माध्यमाने कोणताही फरक पडत नाही.

व्यावसायिक दुबईबरोबरच सांस्कृतिक दुबईवरही मराठी माणसाने महाराष्ट्राचा ठसा उमटवला! दुबईच्या अंतरंगात शिरून, अरबी लोकांच्या जीवनाविषयी माहिती करून घेत येथील जीवनाशी समरस झालेले महाराष्ट्राच्या मातीतील हे जीव इथे रुळले, रमले, स्थिरावले, वृद्धिंगत झाले आणि पाठी काही राहिले, ही खंत न राहता दुबईचेच झाले. त्याचबरोबर आपली मराठी संस्कृतीही त्यांनी जोपासली!

महाराष्ट्र राज्य हे संस्कृती आणि साहित्याचे माहेरघर आहे. महाराष्ट्राला अनमोल साहित्याचा आणि संस्कृतीचा वारसा लाभला आहे. देशाबाहेर पाऊल पडलेला मराठी माणूस महाराष्ट्राच्या संस्कृतीपासून दुरावतो. म्हणूनच १९७३मध्ये स्थापन झालेले 'महाराष्ट्र मंडळ, दुबई' हे 'परदेशातील माहेरघर' म्हणून सार्थ नामाभिधान धारण करणारे असे मंडळ झाले आहे. आपल्या माणसांपासून घरादारापासून वर्षानुवर्षे दूर राहणाऱ्या मराठी माणसाला प्रेमाची सावली देण्याचे, मराठी मने जोडण्याचे आणि मराठी संस्कृती जपण्याचे कार्य हे मंडळ करत आहे. २०२३ हे वर्ष, महाराष्ट्र मंडळ दुबईने '५० वर्षे आपुलकीची, ५० वर्षे अभिमानाची' ह्या घोषणेसह 'सुवर्णपर्व' म्हणून साजरे केले.

परंपरेनुसार मंडळाचे नवीन वर्ष गुढीपाडव्याला श्री सत्यनारायणाच्या पूजेने सुरू होते. त्यानंतर मराठी संस्कृतीला अनुसरून वर्षातील सर्व सण साजरे केले जातात. प्रथम येतो गणेशोत्सव! सर्वांनी एकत्र जमून केलेल्या गणपती अथर्वशीर्षाच्या सहस्रावर्तनांचा नादमधुर गजर वाळवंटाच्या आसमंतात भरून राहतो. नवीन पिढीलाही गणपती अथर्वशीर्षाचे पाठांतर, स्पष्ट शब्दोच्चार, विविध आरत्यांचे पठण ज्ञान होऊन मराठी साहित्याशीही नाते जोडले जाते. प्रतिष्ठापना, पूजा,

आरती, महाप्रसाद, विसर्जन ही प्रथा वर्षानुवर्षे जपली जाते.

एका मुस्लिम देशात, जिथे देवाचा फोटो लावायला, मूर्तिपूजेलाच बंदी होती तिथे सर्व बंधने पाळून, लपतछपत गणेशोत्सव करणाऱ्या मराठी माणसाचे मराठी मातीशी किती घट्ट ऋणानुबंध आहेत ह्याचेच हे उदाहरण होय. १९७३ मध्ये सुरू झालेली गणेशोत्सवाची ही परंपरा गेली ५० वर्षे विविध चढउतारांशी सामना करत अविरत चालू आहे.

त्यानंतर येते दीपावली! भारतीय संस्कृतीचे प्रतीक! महाराष्ट्र मंडळात, सनईच्या मंगलमयी सुरांमध्ये, आकाशकंदील, आंब्याच्या पानांची झेंडूची तोरणे, रांगोळ्या, निर्मलतेची ग्वाही देणाऱ्या संथपणे तेवणाऱ्या पणत्यांच्या आवलीमध्ये, दिवाळी पहाटपासून कार्यक्रम साजरे होतात. लाडू-चिवडा-चकली-करंजी अशी फराळाची मेजवानी असते तर कधी महाराष्ट्रीय पंचपक्कानांची पंगत बसते. कधी स्थानिक कलाकारांचे मनोरंजनाचे कार्यक्रम असतात तर कधी प्रतिथयश कलाकारांना भारतातून आमंत्रित करून संगीताचे कार्यक्रम होतात. दर वर्षी दिवाळीच्या कार्यक्रमाचे स्वरूप बदलते पण त्यामागील प्रेम, एकमेकांना नववर्षाच्या शुभेच्छा देण्याची ओढ, ह्या सर्व प्रथा जपल्या जातात.

मराठी साहित्याच्या उच्चअभिरूचीचे प्रतीक असलेला दिवाळी अंक ही महाराष्ट्राची परंपरा दुबईतही जपली जाते. अर्थातच त्यावेळी मुद्रणव्यवस्था इथे सहज उपलब्ध नव्हती. म्हणून पहिला दिवाळी अंक हस्तलिखिताच्या स्वरूपात प्रकाशित करण्यात आला. १९९०च्या सुमारास पुस्तकांचे मुद्रणही दुबईत सुरू झाले. रेखाचित्रकार, कलादिग्दर्शक विकास म्हात्रे, जयंत जोशी, पियूष सावंत यांच्या कलेने नटलेल्या, 'आहेर', 'परंपरा', 'मैत्र जीवांचे', 'काजळमाया' अशी विविध नावे धारण करणाऱ्या दिवाळी अंकांची परंपरा आजही चालू आहे. अंक प्रकाशित करण्यापूर्वी त्यातील मजकुराचा सारांश

अरेबिक भाषेत लिहून घावा लागे. हा नियम आजही लागू आहे.

प्रसाद पाठारे, रवी पुणेकर, गिरीश शिरसाळकर, प्रकाश केळकर, कुमुद राळे, चित्रा मेहेंदळे, मेघना वर्तक, बिना वालावलकर, कांचन देशमुख अशा अनेकांनी दिवाळी अंकासाठी सातत्याने लिखाण केले. अनेकांची स्वलिखित पुस्तके प्रकाशित झाली आहेत, तद्वतच महाराष्ट्रातील वर्तमानपत्रांतून त्यांचे लेख प्रकाशित होतात. ह्यावरून परदेशात राहूनही मराठी साहित्याशी नाते जपण्याचा त्यांचा प्रयत्न लक्षात येतो.

ह्यानंतर तिळगूळ घ्या गोड बोला असे म्हणत संक्रांत साजरी होते. मराठी परंपरेत असलेले परंतु सामाजिक परिस्थितीमुळे कालबाह्य होत चाललेले मंगळागौर, भोंडला, कोजागिरी पौर्णिमा साजरे करून स्मृतींना उजाळा दिला जातो.

अशा ह्या सणांना जोडण्याचे कार्य करतात ते स्वर्गीय सुरांचा आनंद देणाऱ्या मैफिली. पंडित भीमसेन, पंडित जसराज, प्रभाकर कारेकर, शोभा गुरू, जितेंद्र अभिषेकी अलीकडील काळातील राहुल देशपांडे, महेश काळे यांचे स्वर्गीय सूर इथे आळवले गेले. 'आनंदाचे डोही आनंद तरंग' या वचनाची साक्ष यातून पटते.

मराठी मनांचे लाडके पु.ल. देशपांडे, व.पु. काळे, शिरीष कणेकर, सुधीर गाडगीळ यांच्या हास्यविनोदाने रंगलेले जीवनाच्या वास्तवतेचे दर्शन घडवणारे कार्यक्रम म्हणजे तर पर्वणीच असे. 'जगा इतके की आयुष्य कमी पडेल, हसा इतके की आनंद कमी पडेल' अशी शिकवण देणारे, शब्दाशब्दावर लीलया कोटी करून श्रोत्यांना मनमुराद हसवणारे पुल दुर्बईत आले होते तेव्हा त्यांच्या कार्यक्रमाला प्रेक्षकांनी ओसंडून भरलेला हॉल अजूनही आठवतो. डोळ्यांतून पाणी येईपर्यंत मनमुराद हसून त्यांच्या विनोदाला प्रतिसाद दिला होता. असा अनुभव आयुष्यात पुन्हा येणे नाही! खरेच मराठी साहित्याला लाभलेली दैवी देणगी म्हणजेच पुल होय!

मराठी साहित्यातील अभिजात नाट्यसंस्कृतीचे दर्शन घडवणारी, मराठी नाटके म्हणजे मराठी मनांचा जीव की प्राण! प्रसाद पाठारे, सुहास कांबळी, प्रज्ञा पाठारे, रवी कानविंदे, गुरू दाभोलकर, श्रीकांत राळे, प्रकाश केळकर, नीलेश देशपांडे, देवेंद्र लवाटे अशा स्थानिक कलाकारांनी आपापले व्यवसाय सांभाळून, दोन-चार महिने दिवसरात्र मेहनत घेऊन बसवलेली मराठी नाटके आणि विकास म्हात्रे, प्रशांत मुळावकर यांनी नाटकासाठी उभारलेले व्यावसायिक रंगमंच म्हणजे दुर्बईत राहात असलेल्या मराठी मनांच्या नाट्यवेडाचे उदाहरण म्हणावे लागेल. मराठी मुलांना मराठी बोलतावाचता यावे यासाठी श्रीकांत व उमा राळे यांनी सुरू केलेली मराठी बालरंगभूमीची परंपरा आजही दुर्बईत जोपासली जाते.

अशा प्रकारे दुर्बई महाराष्ट्र मंडळ हे दुर्बईतील सांस्कृतिक जीवन संपन्न करत होते. तरीही कुठेतरी पोकळी जाणवत होती. ही पोकळी होती वाचनाची! मराठी माणूस वाचनाचा वेडा आहे. कादंबरी, कथासंग्रह, काव्यवाचन म्हणजे मराठी माणसाचा आत्मा! ह्यातूनच लायब्ररीची कल्पना मूळ धरू लागली. प्रथम फिरते वाचनालय सुरू झाले. गाडीच्या डिकीत पुस्तके घालून ठराविक दिवशी, ठराविक ठिकाणी, ठराविक वेळी विनय आणि मधुरा कुंटे यांची गाडी उभी राहायची. सभासद तिथे जाऊन आपली पुस्तके बदलून घेऊन जायचे. विविध साहित्य दुर्बईकरांना वाचायला मिळू लागले. दिवाळी अंक म्हणजे तर मेजवानीच असे. रखरखीत वाळवंटात थंडगार पाण्याचा जणू झराच सापडला. भारतातून पुस्तके आणताना धार्मिक, देवादिकांची माहिती, फोटो यावर असलेली बंदी या सर्वांचा विचार करून पुस्तके आणावी लागत होती. जसजसे दिवस बदलले, इतर धार्मिक बाबतीतील नियमांत जशी शिथिलता आली, तशीच शिथिलता पुस्तकांच्या बाबतीतही आली.

त्यानंतर दुर्बईत वाचनकट्टा सुरू झाला. सीमा पाध्ये, स्वाती पानसरे यांनी ही धुरा सांभाळली. आता मात्र लायब्ररी चालू ठेवणे हे मोठे आव्हान झाले आहे. आता ई-पिढी, ई-बुक्स आली आहेत.

अशा प्रकारे दुर्बईतील मराठी माणूस आपली संस्कृती जपण्यासाठी, सदैव प्रयत्नशील असतो. ह्या सर्वांवर कळस म्हणजेच २०१० मध्ये कविवर्य मंगेश पाडगावकर यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेले द्वितीय विश्व साहित्य संमेलन!

आपल्या अध्यक्षीय भाषणात पाडगावकर म्हणतात 'विचार, भावनांचा माणूस हा भाषेशिवाय अस्तित्वातच येऊ शकत नाही. विश्व मराठी साहित्य संमेलन हा भाषेच्या प्रेमाचाच सुंदर आविष्कार आहे. विश्व साहित्य संमेलनाचा दुर्बईतील मंडप हा दुर्बईतील मराठी संस्कृतीचा विशाल गाभारा बनला आहे! दुर्बईतील या संमेलन सोहळ्यात ज्ञानेशांचा महाराष्ट्र, साहित्य दिंडीच्या स्वरूपात अनुभवता आला.'

१९७३ साली 'महाराष्ट्र मंडळ, दुर्बई' नामक लावलेल्या, एका छोट्याशा रोपट्याचे आज वटवृक्षात रूपांतर झाले आहे. आता दुर्बईत मराठी लोकांची संख्या खूप वाढली आहे. महाराष्ट्र मंडळाप्रमाणे अनेक नवीन समूह तयार होत आहेत.

दासबोध अभ्यासवर्ग

दुर्बईसारख्या अत्याधुनिक शहरात कितीही ऐहिक सुखे मिळाली तरी जीवनात काही त्रुटी असतातच. त्यावरील उपायांचा धागा म्हणजेच अध्यात्म! हा उपक्रम म्हणजे वाळवंटातील हिरवळ होय. यातूनच दासबोध अभ्यासवर्गाचा उदय झाला. डॉ. किशोर निमखेडकर, गिरीश शिरसाळकर, श्री आणि सौ न्यायाधीश, डॉ. मालशे, सलील जामखेडकर,

जाधव अशा अनेक जणांनी मिळून चौदा वर्षांपूर्वी सुरू केलेला आणि महेश शुक्ल यांच्या घरी, नियमाने होणारा हा उपक्रम 'प्रपंची वीट मनिला, मने विषय त्याग केला, तरीच पुढे अवलंबिला, परमार्थ मार्ग!' अशा विचारातून प्रेरणा घेत समर्थ रामदास स्वरूपसिद्ध दासबोध ग्रंथाचे वाचन सुरू झाले.

मराठी संतसाहित्याची परंपरा हे महाराष्ट्राचे वैभव आहे. संतसोहळा, कीर्तनसोहळा, दासनवमी, तुकारामबीज सोहळा, श्री शंकराचार्य महोत्सव असे विविध सोहळे वारकरी दिंडी, कीर्तन आणि प्रवचनांसह संपन्न करून मृदुंगाच्या साथीने, झाजांच्या गजरात अभंग-कीर्तनाचे स्वर दुबईच्या वाळवंटात दुमदुमले. महाराष्ट्राची संतपरंपरा दीड-दोन हजार भाविकांच्या उपस्थितीत भारताबाहेर जतन केली गेली. भारतीय दूतावासाच्या सभागृहात आषाढी एकादशी साजरी केली जाते. वारकरी भक्त टाळझांजांच्या गजरात वाळवंटात दिंडी घेऊन जातात आणि दुबई प्रतिपंडरपूर बनते.

मराठी संस्कृती आणि संतवाङ्मयाचे जतन करून हा आध्यात्मिक तद्रतच साहित्यिक वारसा नवीन पिढीपर्यंत पोचवण्याची परंपरा दुबईस्थित मराठी जनता सांभाळत आहे.

'सूर हिंदोल'

हिंदुस्थानी शास्त्रीय संगीतवेडे, दुबईतील संगीतप्रेमी बटुकभाई त्रिवेदी आणि गिरीश शिरसाळकर, सागर ओक यांनी 'सूर हिंदोल' ही संस्था १९९२ मध्ये स्थापन केली. आतापर्यंत सव्वादोनशे कार्यक्रम झाले. शास्त्रीय संगीतातील बहुतेक दिग्गज कलाकारांनी या मंचावर आपली कला सादर केली. ज्यात पंडित जसराज, किशोरी अमोणकार, पंडित शिवकुमार शर्मा, भारतरत्न भीमसेन जोशी आदींचा समावेश आहे. दरवर्षी सहा ते आठ मैफिली होतात. दरवर्षी एक कार्यक्रम दुबईतील कलाकार सादर करतात. ज्यामुळे स्थानिक कलाकारांनाही ह्या मंचावर गायचे भाग्य लाभले आहे. आज मुग्धा घाणेकर, सुबोध गोडबोले, तेजस्विनी घैसास, अभिलाषा देसाई, ध्रुव धोमकर असे अनेक उदयोन्मुख गायक दुबईत आहेत.

त्रिविक्रम ढोल ताशा

त्रिविक्रम ढोलताशापथक हे आखाती देशातील पहिले आणि एकमेव असे पारंपरिक 'ढोलताशापथक असून त्याचे संचालक आहेत सागर पाटील. महाराष्ट्राची कला आणि संस्कृती केवळ आखातातच नव्हे तर जगाच्या कानाकोपऱ्यात पसरवण्याच्या ध्येयाने प्रेरित होऊन, सागर पाटील यांनी २०१७ मध्ये हा ग्रूप तयार केला. पथकाची सुरुवात तीन वादकांपासून झाली आणि आज पथकामध्ये १५० हून अधिक कलाकार आहेत. २०२३ मध्ये ४० कार्यक्रम एका वर्षात करण्याचा विक्रम या पथकाने केला.

संतोष कारंदे

मनाचे श्लोक अभ्यासवर्ग

ग्रंथ तुमच्या दारी

मराठी शाळा

१८ फेब्रुवारी २०२४ रोजी शिवजयंती सोहळ्याच्या निमित्ताने 'प्रथा शिवसृष्टी' हा कार्यक्रम १००० लोकांच्या उपस्थितीत साजरा झाला. त्यात शिवाजीमहाराजांच्या दहा गड, किल्ल्यांचे प्रदर्शन, किल्ले बनवण्याची स्पर्धा, त्यासाठी कार्यशाळा महाराष्ट्राची परंपरा दर्शवणारे सांस्कृतिक कार्यक्रम करून छत्रपतींचा इतिहास हसतखेळत कथाकथनाद्वारे मुलांना सांगितला. दरवर्षी साधारण २५ ते ३० कार्यक्रम करणारे हे पथक, आपल्या सादरीकरणातून नेहमीच महाराष्ट्राची कला आणि संस्कृतीचे उत्तम प्रदर्शन आंतरराष्ट्रीय पातळीवर मांडत आले आहे.

गल्फ मराठी बिझिनेस फोरम - 'MB'

'MB' म्हणजे सुमारे दशकापूर्वी स्थापन झालेला आखातातील मराठी उद्योजक आणि व्यावसायिक यांचा व्यवसाय मंच होय. हा मंच म्हणजे उद्योजक, व्यावसायिक, गुंतवणूकदार या सर्वांना एकत्र आणून येथे व्यवसायातील संधींची चर्चा होते. आणि महाराष्ट्र आणि आखातातील व्यापारवाढीसाठी मदत केली जाते. व्यावसायिक कौशल्य शिकता येते. तज्ज्ञ व्यक्तींचे मार्गदर्शन मिळते, १००० सभासद जगभर पसरले आहेत. डॉ. सुनील मांजरेकर हे अध्यक्ष आहेत.

नाटकवाले

मराठी माणूस आणि नाटक हे एक अतूट समीकरण. रंगभूमीचे वेड मराठी माणसाला स्वस्थ बसू देत नाही. नाटकाला वाहिलेल्या संस्थेची उणीव दुबईत नेहमीच जाणवत होती. ह्यातूनच उत्तम रंगकर्मी, लेखक-दिग्दर्शक, नेपथ्य, व्यवस्थापक, गाणारे-वाजवणारे संगीतकार, संयोजक, छायाचित्रकार आणि इतर अनेक कलागुणांनी भरलेल्या, लहानथोर कलाकारांचा भन्नाट संच म्हणजेच 'नाटकवाले' ही चळवळ जन्माला आली.

नाटकवालेमधील सर्वच कलाकारांची स्वतःची म्हणून ओळख आहे, यशोगाथा आहे. पण नाटकवाले म्हणून सांगायचे झाले तर अनेक कलाकृतींची नावे घेता येतील. त्यातही 'विच्छा माझी पुरी करा', 'पु.ल. एक भाईगिरी'ने यशाची पताका फडकावली, 'मदारी' आणि 'रेनेसान्स' या नाटकांनी तर इतिहास घडवला. ह्या दहा मिनिटांच्या नाटकाने हॉलिवूडचे दार ठोठावले.

आपली भाषा, संस्कृती, परंपरा पुढील पिढीत पोचवण्यासाठी लहान मुलांसह, 'तुका झालासे कळस', 'संत नामदेव' अशा संतांच्या जीवनाचे दर्शन घडवणाऱ्या नाटिका सादर केल्या.

देवेंद्र लवाटे, नीलेश देशपांडे, उज्ज्वला जोशी आणि सहकाऱ्यांचा नटरंगाची आणि मराठी रंगभूमीची सेवा करण्याचा प्रवास अविरत चालू राहणार ह्यात शंका नाही.

आखाती मराठी बांधव

ह्या ग्रुपचे फेसबुकवर ५५०० सभासद आहेत तर व्हॉट्सअप ग्रुपचे २००० सभासद आहेत. मराठी लोकांना नोकरी मिळवण्यास मदत करण्यासाठी म्हणून हा ग्रुप आहे. त्याची संख्या वाढतच आहे. अनेक लोकांना त्याचा फायदा होत आहे. एचआर कंपनीचे जे मेम्बर आहेत त्यांच्याकडून जॉब दिले जातात. दुबईत नवीन येणाऱ्या लोकांना राहायला जागा, किंवा भाड्याची व्यवस्था केली जाते. प्रमुख संचालक सुशांत रत्नाकर चिल्लाल आहेत.

आमी परिवार म्हणजेच 'अखिल अमिराती मराठी इंडियन्स!' संतोष शिवाजी कारंडे हे प्रमुख संस्थापक असलेला, हा एक व्हॉट्सअप ग्रुप असून, हा ग्रुप जगभर कार्यरत आहे. यंदाच्या वर्षात 'आमी' परिवाराने अनेक लोकांना दुबईत नोकऱ्या मिळवून देण्यासाठी मदत केली आहे. जगभरातून १०,००० हून अधिक सभासद आहेत.

मराठी शाळा

लहान मुलांमध्ये आपली संस्कृती आणि संस्कार बालवयापासून रुजले जावेत ह्या भावनेतून दुबईत लहान मुलांसाठी संस्कारवर्ग चालवले जातात. तसेच २०१६ साली संस्कृती-संस्कार-भाषा ह्या नामाभिधानाने, संजीवनी पाटील, रश्मी लुकतुके, निकिता पाटील यांनी दुबई येथील इंडियन कॉन्सुलेटच्या हॉलमध्ये मराठी शाळा सुरू केली. मुलांनी मराठी भाषा लहान वयातच शिकावी, त्यांच्यात मराठी भाषेबद्दल प्रेम निर्माण व्हावे, परदेशात राहूनही त्यांना मराठी भाषा बोलता-लिहिता यावी यासाठी ही शाळा प्रयत्नशील आहे. इथे विविध सण साजरे केले जातात. ज्यामुळे मुलांना महाराष्ट्राच्या संस्कृतीची, रीतिरिवाजांची माहिती होते.

ग्रंथ तुमच्या दारी

सन २०१४ साली कुसुमाग्रज प्रतिष्ठानची पहिली मराठी पुस्तकांची पेटी दुबईत आली. आज बालपेटी/तरुणाई आणि मोठ्यांची अशा सर्व वयोगटातील वाचकांना इथे पुस्तके उपलब्ध आहेत. सध्या येथील वाचकसंख्या २५०-३०० आहे. विशाखा पंडित, श्वेता पोरवाल, पल्लवी बारटके इत्यादी कार्यरत आहेत.

'गीर्वाण भारती'च्या पुनरुज्जीवनासाठी म्हणून, भारतीय दूतावासाच्या हॉलमध्ये संस्कृत भाषेचे क्लास घेतले जातात. संस्कृत भाषेमध्ये संभाषण तद्वतच लिखाण शिकण्यासाठी अनेक भारतीय या क्लासचा लाभ घेतात. नीता वेंगसरकर यांचे या कार्यात मोठे योगदान आहे.

मराठी भाषेचे संवर्धन, पुढील पिढीत अभिसरण करण्यासाठी प्रयत्न करणे याबरोबर दुबईतील मराठी माणसे,

मायबोलीचे संवर्धन

‘एकमेका साहाय्य करू’ या मराठी बाण्याचे दर्शनही घडवतात ह्याचा प्रत्यय कोव्हिडच्या काळात आला.

जगाच्या इतिहासाचे एक दुर्दैवी पान! कोव्हिड-१९ नावाच्या लेखणीने निसर्गाने लिहिलेले! आजपर्यंत मानवनिर्मित दहशतवादींनी जगात हाहाकार माजवला होता. आणि आता निसर्गनिर्मित दहशतवादींनी म्हणजेच कोरोनाने जगाची झोप उडवली होती. दुबई हा प्रगतशील देश आहे, इथे कामगारवर्ग मोठ्या प्रमाणावर आहे. कोरोनाचे हे संकट आले आणि दुबईतील ह्या कामगारवर्गाचे अतिशय हाल सुरू झाले. तो रस्त्यावर आला होता. अगदी साईटवर काम करणाऱ्या मजुरापासून महाराजा, कूक असे अनेक प्रकारचे कामगार! अशिक्षित किंवा आठवी दहावी पर्यंत शिकलेले! वर्षानुवर्षे हे कामगार कुटुंबापासून दूर राहतात आणि भारतात आपल्या कुटुंबाच्या मुखात चार घास घालण्यासाठी जिवाचे रान करतात. कित्येक वेळा फसवलेही जातात. शिक्षण नसल्यामुळे कित्येक गोष्टी त्यांना समजतही नाहीत, पण पोटासाठी ते तयार असतात.

आता कोरोनामुळे नोकरी नाही, पैसे नाहीत, खायचे काय घराचे भाडे कसे द्यायचे, कर्जाचे हसे कसे फेडायचे, परत भारतात जावे तर विमान वाहतूकबंद! परदेशात एकटे, कोणाकडे तक्रार करायची कोणाकडे मदत मागायची, कोण आपले दुःख समजून घेईल, लिहितावाचता येत नाही, अशा प्रकारच्या अनेक प्रश्नांनी त्यांची झोप उडाली होती. चक्रव्यूहात अडकले होते. बाहेर पडण्याचा मार्ग माहीत नव्हता. दयनीय अवस्था झाली होती अनेकांची!

त्याचवेळी दुबईच्या ह्या वाळवंटात वाऱ्याची एक सुखद झुळूक आली. निरपेक्ष बुद्धीने एक मुलगी सर्वांना मदत करण्यासाठी धावून आली. यंत्रवत जीवनात लोप पावलेल्या माणुसकीला जागे करून माणुसकीचा अर्थ नव्याने सांगणारी धनश्री वाघ-पाटील! तिच्या कार्यात मदतीसाठी उद्योजक राहुल तुळपुळे यांच्यासारखे अनेक हात पुढे आले. महाराष्ट्र मंडळापासून विविध इतर समूह, दुबईतील व्यावसायिक व्यक्ती ह्या सर्वांची बळकट टीम तयार झाली. दुबईतील गरजू लोकांना जेवणखाण पुरवले तसेच घराची भाडी भरू न शकल्याने जे

लोक रस्त्यावर आले होते त्यांची जागेची व्यवस्था केली. वंदे भारतच्या विमानाने त्यांना महाराष्ट्रात पाठवण्याची व्यवस्था केली. सर्व समूहांनी सांघिक प्रयत्न करून, मराठी लोक एकमेकांचे पाय खेचत नाहीत तर उलट संकटकाळी पाठीशी उभे राहतात हे दाखवून दिले.

अशाप्रकारे, अशिक्षित, कट्टर मुस्लीम, कायदेकानू नसलेल्या, पाण्याचा अभाव, स्त्रियांना राहायला असुरक्षित, चाचेगिरी करणारा देश म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या देशात मराठी माणसाने, १९७० च्या काळात मोठ्या हिमतीने येऊन, मेहनत जिद्द आणि आत्मविश्वासाच्या बळावर व्यावसायिक जीवनाची सांगड सांस्कृतिक, आध्यात्मिक जीवनाबरोबर घालत यूईच्या जीवनातील प्रत्येक क्षेत्रावर मराठी संस्कृतीचा ठसा उमटवला आणि महाराष्ट्राची परंपरा जगाच्या कानाकोपऱ्यात पोचवली.

आज इंटरनेटमुळे जग जवळ आले आहे. प्रत्येक देशात मराठी संस्कृतीचे संवर्धन करायचा प्रयत्न होत आहे, पण त्याला मर्यादा असतात. अशावेळी जगभरच्या मराठी लोकांना एका छत्राखाली आणून मराठी पावले अधिक बळकट करण्यासाठी महाराष्ट्र शासनाच्या मदतीने आंतरराष्ट्रीय पातळीवरून सांघिकरीत्या प्रयत्न झाले तर लहानथोरांसाठी अनेक उपक्रम राबवता येतील. कोव्हिडमुळे नवीन पिढीचे इंटरनेटशी नाते जमले आहे. त्यामुळे जगभरच्या मराठी शाळांसाठी अनेक उपक्रम ऑनलाइन करता येतील. अभ्यासक्रमात सुसूत्रता येईल. मराठी भाषेच्या परीक्षा घेता येतील. मुलांना मराठी भाषेची गोडी लागेल आणि काळाच्या उदरात अस्तंगत होत चाललेल्या मराठी भाषेला ऊर्जितावस्था प्राप्त होईल. मराठी भाषेचे संवर्धन होऊन, विश्वाच्या गाभारी मराठीची गर्जना होईल.

आणि ‘पाऊल पुढे टाकुनी दावू नारा गर्जवू गर्जे मराठी’ हे वचन मराठी माणूस सिद्ध करून दाखवील!

– मेघना अशोक वर्तक

meghana.sahitya@gmail.com

**With
Best
Compliments
From**

PARTHIV BHATIA

+91 98209 09192

Chemist • Druggist • Convenience

Bela Court No. 1, Shop No - 5,
Shahid Bhagat Singh Road,
Colaba, Mumbai-400 005.
Email: sanjivani.colaba@gmail.com

+91 84339 95730
Tel. : 022-2284 8229
022-2283 3504
022-3164 8962

WE ACCEPT DIGITAL PAYMENTS :

**With
Best
Compliments
From**

B B G

ELLORA CONSTRUCTION PVT. LTD.

IMAGINE | BELIEVE | ACHIEVE

32, Professor Colony, Opp. Himayat Bagh,
N-12 CIDCO, Aurangabad-431001

A Well Wisher

TRAVEL PARTNER

INCREDIBLE HIMALAYA

- Ladakh
- Bhutan
- North East India
- Spiti Valley
- Offbeat Himachal
- Kashmir

INTERNATIONAL ATTRACTION

- Scandinavia
- Kenya
- Tanzania
- Japan
- Eastern Europe
- Morocco
- Iceland

DIVERSIFIED INDIA

- Hampi-Badami
- Madhya Pradesh
- Rajasthan
- Ayodhya
- Statue of Unity
- Greater Rann of Kutch

Indian wildlife : Tadoba, Sundarban, Umred - Karahndla, Tipeswar, Pench, Jawai Bandh, Bharatpur, Kanha, Ranthambore, Nagzira, Panna, Little Rann of Kutch

www.ishatours.net ☎ 9320031910 info@ishatours.net

Head Office : Thane -1 A / Murlidhar Soc., Bramhan Society, Naupada, Thane (w). ☎ 9320131910

Dadar : 9320231910, 9137809671 Borivali : 9324531910 Pune : 9422870773

भाषा शिक्षणाच्या प्रवासातला पहिला थांबा - कविता

डॉ. अंजली पटवर्धन-कुलकर्णी

‘असर’ २३ बियाँन्ड बेसिक्स’च्या १७ जानेवारी २०२४ रोजी प्रसिद्ध झालेल्या रिपोर्टचा उल्लेख मागील लेखात आलेला आहे. असरच्या या रिपोर्टमध्ये असे म्हटले आहे की या पाहणीमध्ये चौदा ते अठरा या वयोगटातील ग्रामीण भागातील विद्यार्थ्यांचा समावेश केलेला आहे. या सर्वेक्षणासाठी प्रत्येक राज्यातील एका ग्रामीण जिल्ह्याची निवड केली होती. त्या जिल्ह्यातून साधारण साठ गावे निवडली गेली. सव्वीस राज्यांमधून अठराविस जिल्ह्यांत ही पाहणी झाली तर उत्तर आणि मध्यप्रदेश या राज्यांमधून प्रत्येकी दोन जिल्ह्यांची पाहणी करण्यात आली. महाराष्ट्रातून नांदेड जिल्ह्याची निवड करण्यात आली होती. आपल्या देशात वयाच्या चौदा वर्षांपर्यंत बेसिक शिक्षण हे अनिवार्य आहे, म्हणून या पाहणीमध्ये चौदा वर्षांवरील विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली. ‘बियाँन्ड बेसिक्स’ हे त्यांचे शिक्षण जे ऐच्छिक आहे ते कसे चालले आहे ते बघण्याचा या सर्वेक्षणाचा हेतू होता. भाषाकौशल्ये संपादनाबद्दल या अहवालात असे नमूद केलेले आहे की चौदा ते अठरा या वयोगटातील साधारण पंचवीस टक्के विद्यार्थ्यांना त्यांच्या प्रादेशिक भाषेची इयत्ता दुसरीची पाठ्यपुस्तके नीट वाचता येत नाहीत. त्यांतील ४८ टक्के विद्यार्थी साधी इंग्रजी वाक्ये वाचू शकत नाहीत. भाषाकौशल्य, गणितीकौशल्य आणि तंत्रज्ञानकौशल्ये याची परिस्थिती काळजी करायला लावणारी आहे. राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण-२०२०चे एक महत्वाचे उद्दिष्ट आहे की आपल्या विद्यार्थ्यांला सर्वांगीण विकासातून आंतरराष्ट्रीय पातळीवरच्या स्पर्धेसाठी तयार करून त्यात यशस्वी करायचे आहे. हे ध्येय संपादन करण्याच्या मार्गातला प्रमुख अडसर हा भाषाकौशल्यांचा अभाव आहे. विद्यार्थ्यांला शिक्षण ज्या भाषेतून दिले जातेय ती भाषाच कळली नाही तर कोणता शैक्षणिक विकास घडेल? विद्यार्थ्यांची मातृभाषा किंवा प्रादेशिक भाषा यावर तरी पुरेशी पकड असणे अपेक्षित आहे, पण तिथेही परिस्थिती कमालीची आव्हानात्मक दिसते आहे.

साधारण एकोणीसशे नव्वदच्या दशकानंतर जागतिकीकरणाच्या रेट्यामध्ये गेली तीस ते पस्तीस वर्षे भाषा शिक्षणाच्या गरजेसंबंधी खूप उलटसुलट चर्चा वेगवेगळ्या माध्यमातून घडल्या आहेत. भाषा का शिकायची? या प्रश्नाला अनेक उत्तरे दिली गेली, पण त्यातील प्रमुख म्हणजे भाषा हे संप्रेषण, संभाषण, बौद्धिक विकास, वैचारिक देवाणघेवाण, भावनिक पातळीवर व्यक्त होण्याचे साधन आहे. म्हणजेच भाषा शिक्षणाचा हेतू हा व्यावहारिक असल्याने उपयोगात आणता येणारी भाषा शिकवणेच सयुक्तिक ठरेल. ललित साहित्यनिर्मिती हे भाषेचे उपयोजित कार्य असल्याने वाङ्मयातील उदाहरणे तेवढ्यापुरती सीमित ठेवावी. ती सरसकट भाषा शिकवण्यासाठी वापरली जाऊ नयेत. त्यामुळे सर्वसामान्य अभ्यासक्रमातून कथा, कविता, कादंबऱ्या हद्दपार होऊन त्या फक्त आर्ट्स विषय घेऊन साहित्यात पदवी शिक्षण घेणाऱ्यांसाठी राखून ठेवले गेले. या उपयोजित भाषा अभ्यासक्रमांचे परिणाम आज आपल्या समोर आहेत. ज्यांनी लॅंग्वेज की लिटरेचर या वादात लॅंग्वेजला झुकते माप दिले व त्या पद्धतीचे अभ्यासक्रम, शाळा, महाविद्यालये व विद्यापीठात राबवले त्यांनी खरे तर या भाषा अधोगतीची जबाबदारी घेऊन त्यामध्ये बदल करण्यासाठी प्रयत्न करायला हवे.

भाषाकौशल्ये विकसित करण्यासाठी महत्त्वाचे हे आहे की त्या त्या भाषेचे वातावरण मुलांना मिळायला हवे. अगदी पाळण्यातले बाळच नव्हे तर अभिमन्यूसारखे गर्भातले अर्भकही भाषेतल्या ध्वनीकडे आकृष्ट होत असते. भाषेचे संस्कार हे प्रथमतः ऐकण्यातून होत असल्याने भाषेचे वातावरण निर्माण केले तरच ती भाषा कानावर पडून त्यातील ध्वनी आणि त्या नंतर अर्थ त्या बालकाला आत्मसात करणे शक्य आहे. घरात मराठी भाषा बोलली जात असली आणि शेजार गुजराती, पंजाबी, कानडी भाषेचा असेल तर त्या भाषा लहान मुले पटकन शिकू शकतात. प्रसिद्ध भाषातज्ज्ञ नोम चोम्स्की यांनी म्हटले

आहे की मानवी मेंदूमध्ये असलेले एक साधन, एक अंगभूत पैलू, मानवांना भाषा शिकण्यासाठी प्रवृत्त करते. त्या काल्पनिक साधनाला त्यांनी LAD-Language Acquisition Device असे नाव दिले आहे. साधारण बारा वर्षे वयापर्यंत मानवी मेंदूमध्ये असे एक केंद्र जागृत असते जे खूप साऱ्या भाषा अंगीकारू शकते. कालांतराने ही क्षमता कमी होते, म्हणूनच मोठे झाल्यावर परकीय भाषा शिकताना ते अधिक जिकिरीचे वाटू शकते. त्यामुळे भाषेच्या कौशल्याची तयारी अगदी बालवयातच करणे आवश्यक आहे. कोणतेही औपचारिक शिक्षण घेताना मुले सहसा कंटाळतात आणि त्याबद्दल दबाव टाकल्यास त्यांच्यात त्याविषयाची नावडसुद्धा निर्माण होऊ शकते. म्हणूनच भाषा शिकवताना ते रसपूर्ण कसे होईल, विद्यार्थ्यांला आकृष्ट करून त्यात त्याला रमता येईल अशा पद्धतीचे असले पाहिजे. भाषेच्या व्याकरणाचे नियम पाठ करून घेऊन कोणालाच भाषा वापरता येत नाही. आपण भाषा शिकवत आहोत, फक्त भाषेचे नियम नाही याची शिक्षकांनीही खूणगाठ बांधली पाहिजे. सर्जनशीलतेपेक्षा व्यावहारिक कौशल्यांना प्राधान्य देणाऱ्या अभ्यासक्रमात, सर्व साहित्यातील सर्वात आधी सर्जनशीलता दुर्लक्षित केली जाते.

भाषा विषय वर्गात शिकवताना साहित्याचा आणि विशेषतः कवितांचा आसरा घेणे हे खूप उपयोगाचे ठरते. भाषा हे सर्व शिक्षणाचे मध्यम असल्याने ते सक्षम आणि परिणामकारक असणे गरजेचे आहे. मातृभाषा व्यवस्थित आत्मसात करणे आणि ती परिणामकारक रितीने उपयोगात आणता येणे ही प्रत्येकाची अन्न, पाणी, निवाऱ्याइतकीच मूलभूत गरज समजायला हवी. भाषेची जी चार मुलभूत कौशल्ये आहेत ती योग्य क्रमाने शिकवली गेली पाहिजेत. ऐकणे, बोलणे, वाचणे आणि लिहिणे या क्रमात बदल झाला तर भाषाशिक्षणाची गाडी रुळावरून घसरणे अपरिहार्य आहे. ही कौशल्ये प्राप्त केल्यानंतरच चिकित्सा, रसास्वाद, रसग्रहण हे पाचवे कौशल्य निर्माण होते.

कविता शिकताना विद्यार्थी भाषेच्या चतुःकला आत्मसात करतात. त्याचबरोबर पाठांतर करणे, वर्णन करणे, चर्चा करणे, विश्लेषण करणे, हेही शिकत असतात. याचा उपयोग विद्यार्थ्यांना भाषेच्या सौंदर्याची जाणीव होण्यात होतो आणि विचार विकासाला चालना मिळते. सहसा शाळेत शिकलेली आणि तेव्हा आवडलेली कविता आपण जन्मभर लक्षात ठेवतो. लहान मुलांच्या वर्गात कविता शिकवताना भाषा कौशल्य विकासासाठी अनेक गोष्टी करता येतात. विद्यार्थ्यांना संवादाला, संप्रेषणाला, वाचनाला वाव देऊन, भावना विकास तथा कल्पनाशक्तीचा विकास करून गंभीर आणि अमूर्त विचारांना चालना देऊन, चर्चेला उद्युक्त करून त्यांच्या शब्दसंपत्ती तसेच शब्दोच्चारार काम करणे शक्य होते. कविता

सांस्कृतिक संदर्भांनी समृद्ध असल्याने सांस्कृतिक जाणिव विकसित करून परकीय संस्कृतीचा आदर करण्यास शिकवते. विशेषतः परकीय भाषा शिकताना या सांस्कृतिक आकलनाचा खूप उपयोग होतो. कविता शिकत असताना विद्यार्थ्यांना विरामचिन्हांचा कसा खुबीदार वापर केलेला असतो ते प्रत्यक्ष अनुभवायला मिळते व या चिन्हांचे भाषेमधील महत्त्व लक्षात येते. कमी शब्दांमध्ये खूप मोठा आशय दडवण्याची किमया कवितेत आहे. कविता आशयपूर्ण असल्याने त्याचा अर्थ जाणून घेण्याचे आव्हान विद्यार्थ्यांपुढे असते. इंग्रजी अभ्यासक्रमात सुप्रसिद्ध कवी विलियम वर्डस्वर्थची 'डॅफोडिल्स' ही कविता वेगवेगळ्या टप्प्यांवर भेटत असते. ती चौथीत शिकवली जाते, ती आठवीच्या अभ्यासक्रमातही असते, बारावीलाही असते, इतकेच काय, ती पदव्युत्तर अभ्यासक्रमातही समाविष्ट केली जाते. अगदी सुरुवातीला एक सुंदर निसर्गवर्णन म्हणून परिचय झालेली ही कविता पुढे पुढे कवीचे काव्यनिर्मिती, काव्यप्रक्रियेविषयीचे विचार प्रकट करते असेही लक्षात येते. निसर्ग जणू आपल्या या काविमित्राचा दिलखुलास पाहुणचार करतो आहे असेही वाटते. स्त्रीवादी दृष्टिकोनातून वाचली की समजते की यातील अनेक जादुई, प्रतिभासंपन्न शब्द हे विलियमने त्याच्या बहिणीच्या- डॉरोथीच्या डायरीतून घेतले आणि त्याचा ऋणनिर्देशही कुठे केला नाही, कारण कदाचित तेव्हा तशी पद्धत नसावी. अचानकच एकदा वर्गात ही कविता शिकवतांना असे लक्षात आले, की मूल्यशिक्षणासाठी सुद्धा ही कविता नक्कीच उपयोगाची आहे. कवितेत प्रचंड प्रमाणात विस्तारलेल्या डॅफोडिल्सचे वर्णन करताना कवी म्हणतो मी अगदी एकटा, एखाद्या तरंगणाऱ्या ढगासारखा फिरत असताना अचानक माझ्या समोर हज्जारो डॅफोडिल्स वाऱ्यासोबत नृत्य करताना दिसले. या अविस्मरणीय दृश्याने त्याचे भावविश्व व्यापले आणि त्यानंतर कधी डोळे मिटून ते दृश्य आठवण्याचा प्रयत्न केला की त्याला अवर्णनीय आनंद अनुभवायला येत असे. कवी तर अगदी एकटा होता, हज्जारो फुले पसरलेली होती, त्यातील काही त्याने खुडून घरी आणली असती तर काय बिघडले असते? बघायलाही कोणी नव्हते, कोणालाही कळले नसते. परंतु कवीने तसे केले नाही, ती फुले त्याच्या मालकीची नव्हती, ती निसर्गाची होती. ज्या गोष्टींवर आपला हक्क, आपली मालकी नसेल त्या बळजबरीने हिसकावून घ्यायच्या नसतात हा सुंदर संस्कार या कवितेतून लहानपणीच विद्यार्थ्यांवर झाला तर मोठेपणी चोरी, बळजबरी, इतरांच्याकडून आपली मालकी नसलेल्या गोष्टी हिसकावून घेणे असे काही करायची इच्छा झाली तरी त्यांची विवेकबुद्धी त्यांना परावृत्त करेल. मात्र लहानपणीच हा संस्कार भक्कमपणे करायला हवा.

नर्सरी न्हाइम्स, बालगीते, अंगाई, श्लोक, सुभाषिते ओव्या, परवचा, पारंपरिकपणे लहान मुलांसाठी गायली जातात.

ती ऐकत, म्हणत, मुलांचे कान भाषेसाठी, शब्दांच्या ध्वनी, लय, ताल, उच्चार या सगळ्यासाठी तयार करतात. कवितेतल्या यमकांमुळे उच्चारकडे विद्यार्थी लक्ष देतात व त्यांचे ऐकण्याचे कौशल्य सुधारून त्यांचा शब्दसंचयही वाढीला लागतो.

‘मेरी हँड अ लिटल लॅम्ब’ ही नर्सरी न्हाइम आपण सगळ्यांनीच ऐकली, वाचली आहे. मेरी नावाची एक छोटी मुलगी एकदा आपल्या कोकराला शाळेत घेऊन येते तेव्हा मुलांना खूप गंमत वाटते. परंतु ते शाळेच्या नियमात बसत नसल्याने कोकराला शाळेबाहेर काढले जाते. त्याला शाळेत यायला मज्जाव केला जातो. मेरी आणि सर्व विद्यार्थी हिरमुसले होतात; पण शाळेच्या नियमांपुढे कोणाचे काही चालेना. हे बालगीत एका सत्यघटनेवर आधारित आहे. १८३०मध्ये प्रथमतः सारा जोसेफा हेले या अमेरिकन कवयित्रीने तिच्या शाळेत घडलेल्या प्रसंगावरून ही कविता लिहिली. कवितेतील मेरी ही मेरी सॉयर नावाची विद्यार्थिनी होती अशी ओळखही पटली आहे. या कवितेचा प्रमुख बोध हा की आपण एखाद्या मुक्या प्राण्यावर मनापासून प्रेम केले तर तेही आपल्याला जीव लावते. ही कविता वाचताना मलाही कोकराला शाळेच्या बाहेर हाकलून दिल्याचे वाईट वाटले होतेच. परंतु आपल्या संस्थात्मक स्वरूपाच्या शिक्षणामध्ये जे नियम आणि अटी घातल्या जातात त्याचा हा परिणाम आहे हे नक्की. पुढे यावर आजून विचार करताना असे वाटले की ही लॅम्ब म्हणजे आपल्यात उपजतच असलेल्या काही गुणांचा संचय तर नसेल? LAMB चे विस्तारित स्वरूप असे तर नसेल? - L म्हणजे lifelong learning -निरंतर शिक्षण, A म्हणजे analytical skills - विश्लेषणात्मक कौशल्ये, M म्हणजे motivation - प्रेरणा आणि B म्हणजे Balance - समतोल. या विद्यार्थ्यांच्या भावनिक, मानसिक, बौद्धिक, जडणघडणीला आवश्यक असलेल्या गुणांना शाळेबाहेर ठेवून कोऱ्या मनाने आणि पाटीने शाळेत जाऊन तिथे जे शिकवले जाईल ते निमूटपणे टिपकागदासारखे शोषून घेणे म्हणजे शिक्षण हा चुकीचा पायंडा तर पडला नसेल? कवितेच्या माध्यमातून भाषा विकसित होतानाच विद्यार्थी कवितेमध्ये अंतर्भूत असलेले व्यापक मानवी अनुभव, वैश्विक सत्य समजून घेऊ शकतो. मेरीची ती लॅम्ब शाळेच्या वर्गात मुलांच्या सोबत येऊ शकते, यायला हवी.

‘महाराष्ट्र टाइम्स’मध्ये २६एप्रिल २०१६ रोजी आलेली ही बातमी भाषाप्रेमींसाठी नक्कीच उत्साहवर्धक आहे-

‘महाराष्ट्र राज्याच्या शालेय शिक्षण विभागाने २०१६-१७ या शैक्षणिक सत्रापासून लागू होणाऱ्या नव्या अभ्यासक्रमात सहाव्या वर्गातील विद्यार्थ्यांनी लिहिलेल्या कवितेचा सातव्या वर्गाच्या पाठ्यपुस्तकात समावेश करण्याचा निर्णय घेतला होता. त्यानुसार राज्यातील शाळांमधील विद्यार्थ्यांकडून कविता मागवण्यात आल्या होत्या. सोनाली फु परेनेसुद्धा ‘झाड’

ही कविता या स्पर्धेसाठी पाठवली होती. अखेर हजारो विद्यार्थ्यांच्या कवितांमधून सर्वोत्कृष्ट कविता म्हणून सोनालीच्या कवितेची निवड करण्यात आली. सोनाली म्हणाली, “शाळेच्या पुस्तकात माझी कविता प्रसिद्ध होणे ही आनंदाची बाब आहे. परंतु, माझी छोटी बहीण जेव्हा सातव्या वर्गात जाईल त्यावेळी ती माझ्या कवितेचा अभ्यास करेल, याचा मला सर्वाधिक आनंद आहे.”

झाड - सोनाली फुपरे

झाड आहे हिरवेगार, झाड आहे हिरवेगार,
वारा देते थंडगार.

झाडाच्या सावलीत मी बसते,
झाड खुदकन गालात हसते.
झाड देते माया, झाड देते छाया,
झाडावर भरते पक्ष्यांची शाळा,
झाडाखाली सर्व प्राणी होतात गोळा.
झाडाला लागतात सुंदर फुले,
फुले तोडायला येतात मुले.

झाड आहे माझा मित्र, माझ्या मनात राहते नेहमी झाडाचे चित्र.

कविता शिकता शिकता स्वतःलाच कविता लिहिता येणे हे भाषाविकासाच्या प्रयत्नांना आलेले मोठे यश म्हणावे लागेल. मात्र असे प्रयत्न सातत्याने होणे आवश्यक आहे. म्हणूनच भाषा विकासाचा पहिला थांबा म्हणजे कवितेचे गाव!

- डॉ. सौ अंजली पटवर्धन-कुलकर्णी
anjali.ptwrhdn@gmail.com

॥ गीतानि ॥ ❖ ॥

ब्रह्ममार्ग रूप बोध

मूळ चिनी लेखक - लाओ त्सू
अनुवाद- डॉ. सुनंदा आपटे-काकडे

मूल्य १५० रुपये | सवलतीत १०० रुपये

हाँगकाँगचे तीन मुख्य भाग आहेत - आयलंड (मुख्य बेट), कोवलून आणि न्यू टेरिटरीज. कोवलून हा जुन्या वस्तीचा भाग आणि न्यू टेरिटरीज - गेल्या काही वर्षांत नवीन वसलेला, चीनच्या सीमेलगतचा, हाँगकाँगचा उत्तरेकडील भाग. पहिले दोन अतिशय गजबजलेले आणि इमारतींचे जंगल आहेत. सत्तर-सत्तर मजली उंच इमारती आहेत. तिसऱ्या भागामधील साई कुंगमध्ये उंच इमारती बांधायला बंदी आहे. दाट हिरवीगार झाडी आणि छोट्या टुमदार बंगल्यांनी हा परिसर सजला आहे. जसजसे हे नवीन भाग विकसित होत गेले, तसतशी मुख्य बेटावर राहणारी मराठी कुटुंबे हळूहळू कोवलूनमध्ये आणखी उत्तरेकडे सरकत आता हाँगकाँगभर विखुरलेली आहेत.

हाँगकाँगची वैशिष्ट्ये

हाँगकाँग म्हणजे चीनचा उंबरठा. रेल्वे स्टेशनमधून चालत चालत पूल ओलांडला की चीनच्या दारात. चीनच्या अधिपत्याखाली असला तरीही एक देश, दोन व्यवस्था या तत्त्वामुळे, वेगळ्या चलनामुळे, थोड्याशा का होईना पण अस्तित्वात असलेल्या लोकशाहीमुळे स्वतःचे वेगळेपण टिकवून असलेला प्रदेश. या हाँगकाँगचे वर्णन करताना मी म्हटले होते, “हिरव्यागार डोंगरांच्या विखुरलेल्या रांगा, आणि त्यांच्यात अधूनमधून डोकावणारे समुद्राचे तुकडे, निळ्याशार आकाशाला छेदणाऱ्या उंच उंच इमारतीपर्यंत पोहोचणारे नितळ स्वच्छ रस्ते, निसर्गाच्या देणगीला माणसांच्या हातांची साथ लाभली की सगळीकडे चित्रांच्या आखीवरेखीव चौकटी कशा तयार होतात हे दाखवणारे हे हाँगकाँग आहे!”

हाँगकाँगची स्वतःची अशी खास वैशिष्ट्ये आहेत. हाँगकाँगने आधुनिक तंत्रज्ञानाने सुसज्ज अशा पायाभूत सुविधा निर्माण केल्या आहेत, जगातल्या सर्वात जास्त उंच इमारती बांधल्या आहेत. मुक्त व्यापाराचे व्यावसायिक बंदर आणि भांडवलशाहीचे आर्थिक केंद्र या भक्कम आधारस्तंभांवर स्वतःची अर्थव्यवस्था सांभाळत नावाप्रमाणे जगभर आपल्या कर्तृत्वाचा सुगंध पसरवला आहे. हाँगकाँग हे जगातील सर्वात विकसित शहर आणि अतिश्रीमंतांची जगातील सर्वात मोठी मांदियाळी अशी बिरुदावली मिरवणारे, घरांच्या किमतींमध्ये पहिल्या पाचांतील जागा कधी न सोडणारे, जगातले सर्वात महागडे शहर असे स्वतःला म्हणवून घेणारे, आशियात सिंगापूरशी सतत स्पर्धा करणारे, शांघायपेक्षा असलेले आपले वेगळेपण टिकवून ठेवणारे आहे!

हाँगकाँगमधील मराठी माणसांचा इतिहास

सध्या हाँगकाँगची लोकसंख्या आहे अंदाजे ७५ लाख आणि त्यांच्यामध्ये भारतीय ४२,०००. सध्या महाराष्ट्र मंडळाच्या सभासद कुटुंबांची संख्या सव्वाशे ते दीडशे

मनोज कुळकर्णी

हाँगकाँग

हाँगकाँग चीनच्या उंबरठ्यावरून

आहे आणि त्याशिवाय आणखी अंदाजे शंभर मराठी कुटुंबे हाँगकाँगमध्ये असावीत. म्हणजे सध्या हाँगकाँगमध्ये अंदाजे आठशे मराठी माणसे राहत असावीत. त्यातले काही जण वीस-तीस वर्षे इथे राहत आहेत. काहींनी स्वतःची घरे विकत घेतली आहेत.

आता अशा या हाँगकाँगशी मराठी माणसांनी कसे जुळवून घेतले आहे, या प्रश्नाचा शोध घेताना आपण थोडेसे इतिहासात डोकावले तर लक्षात येते, हाँगकाँगमध्ये मराठी कुटुंबे ६०-७० वर्षे राहत असली तरी तेव्हा त्यांची संख्या अगदीच कमी होती. हाँगकाँगमध्ये महाराष्ट्र मंडळाची पुनर्रचना झाली १९८०मध्ये ८-१० कुटुंबांच्या उपस्थितीत गणेशोत्सवाने. १९९०पर्यंत मंडळ हळूहळू वाढू लागले, तरीही अनेक वर्षे मंडळ अतिशय लहान होते, सर्व मिळून जेमतेम १५ ते २० कुटुंबे असत. त्यानंतर हाँगकाँगच्या महाराष्ट्र मंडळाने बरेच चढउतार पाहिले. कधी सभासदसंख्या वाढत गेली, कधी कमी होत गेली. सार्स, कोव्हिड यांच्यासारख्या आरोग्याच्या साथी असो किंवा ब्रिटिशांकडून चीनकडे हाँगकाँगचे हस्तांतरण करण्याची वेळ असो अशा वेळी काही भारतीय आणि मराठी कुटुंबे हाँगकाँगमधून बाहेर पडली. पण काही काळानंतर नवीन कुटुंबे आली. २०१०नंतर म्हणजे गेल्या सुमारे १२ ते १४ वर्षांत, येथे नोकरी-व्यवसायानिमीत येणाऱ्या मराठीजनांच्या संख्येत विलक्षण वाढ झाली. इतकेच नव्हे, तर सभासदांचे सरासरी वय कमी झाले.

माणसांचे व्यवसाय

हाँगकाँगच्या विकसित अर्थव्यवस्थेचे चार खांबे आहेत. जागतिक आर्थिक केंद्र असल्यामुळे येथे अर्थविषयक सेवा पुरवल्या जातात; नैसर्गिक आणि मानवनिर्मित वैशिष्ट्यांमुळे पर्यटनक्षेत्र विकसित झाले आहे; उत्कृष्ट बंदरामुळे हे आशियातील प्रमुख व्यापार आणि पुरवठा साखळीचे केंद्र आहे आणि चीनच्या सान्निध्यामुळे इथे अनेक चिनी आणि बहुराष्ट्रीय उत्पादक कंपन्यांची या व्यावसायिक कार्यालये आहेत. या चार खांबांवर आपली अर्थव्यवस्था आणि उद्योगव्यवस्था सांभाळत त्याला नवनिर्माण, तंत्रज्ञान, सर्जनशीलता यांची जोड देत हाँगकाँग उभे आहे आणि या सर्वांमध्ये मराठी माणसे सहभागी होत आहेत.

मराठी लोकांच्या व्यवसाय आणि कार्यक्षेत्राबद्दल बोलायचे झाले, तर इथे असलेली मराठी माणसं बहुतांश उच्चशिक्षित आहेत. नवराबायको दोघेही आपापली नोकरी किंवा व्यवसाय करताना दिसतात. १९८०च्या दशकात हाँगकाँग मध्ये आलेले मराठी लोक बँकांमध्ये किंवा शिपिंग कंपन्यांमध्ये काम करत होते. पुढे फायनान्स आणि आयटी या क्षेत्रांत मराठी लोकांनी शिरकाव केला. आणि आता ते सप्लाय चेन, तंत्रज्ञान अशा वेगवेगळ्या क्षेत्रांत महत्त्वाची भूमिका बजावत आहेत.

यातील बऱ्याच लोकांनी बहुराष्ट्रीय कंपन्यांत उच्च पदे भूषवली आहेत, भूषवत आहेत. काही जणांनी अशा कंपन्यांच्या बाहेर जाऊन स्वतःचे व्यवसाय सुरू केले आहेत, जपले आहेत.

मराठी स्त्रिया - नवदुर्गा

मी शांघायमध्ये असताना पहिले होते की तेथील बहुतेक मराठी स्त्रिया उच्चशिक्षित आणि भारतातील चांगली करिअर सोडून आलेल्या असल्या तरीही घरीच असत. याचे मुख्य कारण होते भाषा. तिथले सगळे व्यवहार चिनी भाषेत होत असल्यामुळे चिनी भाषा येणे आवश्यक आणि भारतातून आलेल्या मराठी माणसांचा चिनी भाषेशी संबंध शून्य. परंतु हाँगकाँगमध्ये चिनी भाषेबरोबर इंग्रजीचा वापर होत असल्यामुळे नोकरी मिळणे सोपे जाते.

नवदुर्गा

परिचय करून घेऊया विविध क्षेत्रात कार्यरत असलेल्या नवदुर्गाचा

नाव: रश्मिळा एडवॉर्कर्स
लेव्हिंग्ज पार्सन्स: M.Com (मॅग्रेट विद्यापीठ)
व्यवसाय / पदभार: SBI भारतात 18 वर्षे, SBI HK मध्ये गेली 8 वर्षे AVP
व्यावसायिक अनुभव: 25yrs

आपण हीनकॉर्पोरेट कधी आलात? 2012 मध्ये

नोकरी/ करिअर संदर्भातील अडचणीचा सामना करावे. मला जितके काही अडचणी आल्या नाहीत, किंवा मी सुरटॉप असून येथे मी सकारणात्मक आणि परिस्थितीनुसार बदल सहकार्याचा समाजून घेणारी असून, भविष्याची जमत काळजी न करता आलेला कर्ण सकारणून जाणवत आहे मला वाटते. लहान लहान गोष्टीत आनंद घ्याय ही माझी दृष्टी आहे.

आपण पाकवान्ना, एवज, स्वतः स्वीकार करून लोकांना खाऊ घालायची मला अतोनात आवड आहे.

After obtaining a post graduate degree in Advance Accountancy and Finance, I started my career in Finance Companies by working on Public Issue Financing. After some short stints at LIC and Air India, joined SBI commercial and International Bank, the wholly owned subsidiary of SBI in India and worked there in Banking Operations for 18 years. Thereafter, migrated to Hong Kong and joined SBI Hong Kong. In total, served SBI for more than 25 years and handled responsible positions in Departments like Trade Finance, Treasury and Investment.

आम्ही दोन वर्षे एक उपक्रम राबवला आणि त्याचे नाव ठेवले 'नवदुर्गा'. नवरात्रीच्या नऊ दिवसांत दररोज एका मराठी महिलेच्या कार्यकर्तृत्वाची माहिती फेसबुकवरून सर्वांना सांगायची. ही माहिती गोळा करताना लक्षात आले, हाँगकाँगमधील ७० ते ८० टक्के मराठी स्त्रिया नोकरी करतात; काही जणी स्वतःचा व्यवसाय करतात, त्यांच्या कार्यक्षेत्रांत प्रचंड विविधता आहे! काही जणी शिक्षिका आहेत; तर काही

विश्वविद्यालयात शिकवणाऱ्या प्राध्यापिका. कित्येकजणी बँका, वित्तसंस्था, खाजगी कंपनी अशा विविध कार्यालयांमध्ये मनुष्यबळखात्यापासून आयटीपर्यंत वेगवेगळ्या खात्यांत काम करतात आणि यातल्या काही व्यवस्थापकपदावर आहेत. याशिवाय काही जणी डॉक्टर, वकील, वास्तुविशारद (आर्किटेक), बायोमेडिकल इंजिनियरदेखील आहेत. इथे योगाचे नियमित वर्ग घेणाऱ्या योगप्रशिक्षक, नृत्याचे प्रशिक्षणवर्ग घेणाऱ्या नृत्यांगना, व्यावसायिक चित्रकार आणि शिल्पकार आहेत. कोणी हवाई सुंदरीचे काम केले आहे तर कोणी मिसिस वर्ल्ड चॅम्पियनशिपमध्ये 'मिसिस हाँगकाँग'चा किताब मिळवला आहे. तर कोणी मसाल्यांचा व्यापार करत आहे. थोडक्यात, जीवनाच्या सगळ्या क्षेत्रांत इथल्या मराठी महिला महाराष्ट्राचा झेंडा फडकावत आहेत.

इथे अशाही काही जणी आहेत ज्यांना इथे येऊन मनासारखी नोकरी मिळालेली नाही किंवा त्यांनी स्वेच्छेने नोकरी न करण्याचा निर्णय घेतला आहे. यातल्या बऱ्याच जणी मंडळासाठी लागेल ती मदत करायला नेहमी तयार असतात.

नामवंत मराठी माणसे

हाँगकाँगमधील दीर्घ काळ राहिलेल्या नामवंत मराठी व्यक्तींचा उल्लेख करायचा झाला तर काही नावे घ्यावी लागतील.

शरद पाटीलकाका आणि काकू हे हाँगकाँग महाराष्ट्र मंडळाच्या संस्थापक सदस्यांपैकी एक होते. पाटीलकाका आणि परिवार चीनमधून डेनिमचे कपडे शिवून लेवीस, रँलर (Lewis,

Wrangler) अशा मोठ्या ब्रँडना पुरवत. त्यांनी हाँगकाँगमधील मराठी माणसांना एकत्र आणण्यासाठी वेगवेगळे उपक्रम राबवले. आणि सगळ्यात महत्त्वाचे म्हणजे कुटुंबाचा प्रमुख या नात्याने सर्व सभासदांना मार्गदर्शन आणि मदत केली.

डॉक्टर शेखर कुमठा हे हाडांचे तज्ज्ञ (ऑर्थोपेडिक) आहेत, ते शाटीन हॉस्पिटलमध्ये ऑर्थोपेडिक विभागाचे प्रमुख होते. ते डॉक्टर तर होतेच, शिवाय संगीत, हायकिंग, साहसी खेळ अशा कितीतरी क्षेत्रांमध्ये भरपूर सक्रिय होते. आता ते हाँगकाँगच्या बाहेर राहतात, तरी येऊनजाऊन असतात.

संजय वझे हे हाँगकाँगमध्ये येणाऱ्या नवीन व्यावसायिक लोकांना कंपनी स्थापन करायला मदत करत. दुर्दैवाने ते आता हयात नाहीत पण त्यांनी मदत केलेले बरेच लोक अजून त्यांची आठवण काढतात.

अतुल वैद्य जे सध्या अमेरिकेत ऑनलाइन ई-प्रसारण रेडिओस्टेशन चालवतात, ते हाँगकाँगमध्ये इस्कायार इंटरनॅशनलमध्ये (Esquire international) काम करत होते.

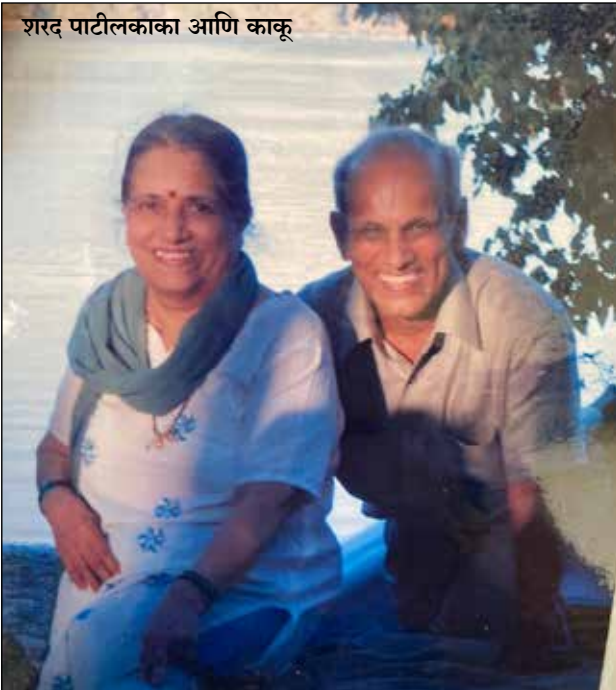
अजित रांगणेकर हाँगकाँगमध्ये पीडब्ल्यूसी (PWC) या जगप्रसिद्ध ऑडिट कंपनीत काम करत होते आणि नंतर ते भारतात गेल्यावर आयएसबी (ISB), हैदराबाद या मॅनेजमेंट स्कूलचे डीन बनले.

अरुणाताई सोमण या गुन्हेगारी मानसशास्त्रातल्या तज्ज्ञ. त्यांच्या मराठी प्रेमामुळे आणि आणि उत्साही व्यक्तिमत्त्वामुळे वेगवेगळ्या नवीन कल्पना आकाराला आल्या, त्यांच्या घरामध्ये असंख्य मैफली झाल्या.

प्रदीप लाड स्टार टीव्ही आणि फॉक्स इंटरनॅशनल चॅनेलमध्ये उच्च पदावर होते आणि उत्कृष्ट तबलावादक, संगीताचे जाणकार होते.

हाँगकाँग महाराष्ट्र मंडळाचे उपक्रम

हाँगकाँग महाराष्ट्र मंडळाच्या उपक्रमांविषयी सांगायचे तर वर्षभर सर्वत्र साजरे होणारे कार्यक्रम इथेही होतातच. चैत्र प्रतिपदेला घोरोघरी गुढीपाडवा साजरा होतो; नंतर समुद्रकिनाऱ्यावर होळी पेटवून रंगपंचमी खेळली जाते, महाराष्ट्रदिनी मराठी कार्यक्रम सादर होतो. हिंदू मंदिरात दहा दिवसांसाठी गणपतीची स्थापना होते, कोजागिरीच्या चांदण्या रात्री मसाले दुधाची मैफल रंगते. दिवाळीला पंचतारांकित हॉटेलमध्ये पार्टी होते, त्यांनंतर १४ जानेवारीला मकरसंक्रांतीला सर्व जण एकत्र येतात. याला क्रीडामहोत्सव, पिकनिक, वाचनम त्रे अशा उपक्रमांची जोड मिळते. कधी एखादा मराठी चित्रपट दाखवला जातो तर कधी एखादा मराठी सेलेब्रिटी येऊन जातो. आता अधूनमधून ऑनलाइन चर्चा असतातच.

शरद पाटीलकाका आणि काकू

समुद्रकिनाऱ्यावरची होळी

हाँगकाँगला वेगवेगळ्या वाळूच्या समुद्रकिनाऱ्यांचे सौभाग्य लाभले आहे. स्वच्छ सुंदर समुद्रकिनारे, किनाऱ्यांवर उपलब्ध असलेल्या सर्व प्राथमिक सोयी आणि बाबेक्यूसाठी बांधलेल्या सिमेंटच्या शेकोट्या. त्यामुळे खरी होळी साजरी करता येते. होळीची पारंपरिक पद्धतीने होणारी साग्रसंगीत पूजा आणि त्याच्या जोडीला लहान मुलांसाठी सांगितलेली होळीची गोष्ट. यात भारतातून मागवलेले नैसर्गिक रंग आणि ताज्या तेलपोळ्या यांची भर पडल्यावर रंगांचा सोहळा बहारदार होणार याची खात्री पटते. हाँगकाँगमध्ये इतरही काही भारतीय गट होळीचे सण साजरा करतात; पण त्यापैकी बऱ्याच सोहळ्यांमध्ये गाण्याचा बँड आणि बीयर यांचेच वर्चस्व असल्यामुळे कितीतरी अमराठी लोकांना महाराष्ट्र मंडळाच्या होळीत समाविष्ट व्हायचे असते आणि आम्ही त्यांना या रंगांच्या खेळात आमच्यात सामावून घेतो.

देवळातील गणपतीउत्सव

गणपतीच्या सणाचे वैशिष्ट्य म्हणजे महाराष्ट्र मंडळ हॅपी व्हॅलीच्या हिंदू मंदिरात गणपतीच्या मूर्तीची स्थापना करते, गणपतीच्या प्राणप्रतिष्ठेपासून सुरू झालेल्या या उत्सवाची सांगता अनंतचतुर्दशीच्या दिवशी गणपतीविसर्जनाने होते. गणपती उत्सवात स्थानिक कलाकार मराठी गीतांचा सुरेल कार्यक्रम सादर करतात. या उत्सवादरम्यान ४०० ते ५०० जण मंदिराला भेट देतात.

महाराष्ट्रदिनाचे वैशिष्ट्य : मध्यवर्ती संकल्पना

मी बऱ्याच ठिकाणच्या महाराष्ट्र मंडळांत पाहिले आहे

की स्थानिक कलाकारांच्या मदतीने रंगमंचावर महाराष्ट्र दिन कार्यक्रम सादर केला जातो तेव्हा जास्तीत जास्त सभासदांना त्यात समाविष्ट करून घेण्यासाठी जे दाखवले जाते ते असते विविध गुणदर्शन. आमच्या महाराष्ट्रदिनाचे वैशिष्ट्य म्हणजे, आम्ही हे विविध गुणदर्शन करताना त्याला एक वेगळी मिती देतो. दरवर्षी या कार्यक्रमाची संकल्पना ठरवली जाते आणि सगळे कार्यक्रम - नाच, गाणी, कथाकथन, नाटक - हे त्या संकल्पनेभोवती बांधले जातात. कधी वर्षातल्या बारा मराठी महिन्यांची वैशिष्ट्ये असतात तर कधी लग्नासारखा विषय असतो, कधी स्थलांतरावर भाष्य होतं. या वर्षी आम्ही सादर केला गेल्या ८० वर्षांतील मराठी चित्रपटसृष्टीतील नृत्याचा प्रवास!

बोलतो मराठी - मराठीचे वर्ग

इतर अनेक देशांप्रमाणे आमच्याकडेही मराठी शिकवण्याचा उपक्रम राबवला जातो - 'बोलतो मराठी'. लहान मुलांना मराठीची ओळख करून देणे हा या उपक्रमाचा उद्देश. थोडक्यात मराठीची शाळा, पण आमची ही शाळा चालते ऑनलाइन आणि शाळेच्या बाई राहतात भारतात मुंबईजवळच्या पनवेलमध्ये.

वाचन मात्रे - पुस्तकवाचन

आमचे मंडळ सर्वच महाराष्ट्र मंडळांमध्ये साजऱ्या होणाऱ्या या कार्यक्रमांपलीकडचे काही उपक्रम राबवते आणि माझ्या मते, ते जास्त महत्त्वाचे आहेत.

यातला सगळ्यात महत्त्वाचा उपक्रम म्हणजे 'वाचन मात्रे'. पहिल्या कार्यक्रमात आम्ही प्रत्येकाला सांगितले होते तुम्हाला आवडेल त्या कुठल्याही पुस्तकातले एक पान वाचायचे. तुकारामांच्या गाथेमधील अभंगांच्या निरूपणापासून थेट व.पु. काळेंच्या 'झपुझा'पर्यंत विविध विषयांवरच्या पुस्तकांतील उताऱ्यांचे वाचन झालं. आम्ही एक अट ठेवली होती, की त्या पुस्तकाची छापील प्रत तुमच्याजवळ असली पाहिजे! त्यानंतर या कार्यक्रमात कधी एखाद्या लेखकाच्या पुस्तकातील उतारे वाचले तर कधी एखाद्या विषयावरचे साहित्य. कधी

वाचनमात्रे

मैत्रबंध

‘स्मृतिचित्र’चे सारांशरूपी वाचन तर कधी बालसाहित्य. पु.ल. देशपांडे यांचे लेखन सर्वांना आवडतेच, मात्र वाचनमात्रेच्या निमित्ताने पुलंच्या पलीकडे जाऊन प्रकाश संत, व्यंकटेश माडगूळकर अशा लेखकांच्या पुस्तकांचेदेखील वाचन केले.

या उपक्रमाचे वैशिष्ट्य म्हणजे मध्यंतराशिवाय होणाऱ्या ९० मिनिटांच्या या कार्यक्रमात कुठल्याही दुसऱ्या माध्यमाची मदत नसते, प्रोजेक्टर नसतो, पार्श्वसंगीत नसतं. मंचावर बसून सात-आठ जण दीड तास वाचत आहेत आणि भरल्या सभागृहात लोक एकाग्रतेने मराठी ऐकत आहेत हा अनुभव सुखावणारा असतो.

मराठी चित्रपट

हाँगकाँग महाराष्ट्र मंडळाने ठरवले आहे, की कोणताही उपक्रम राबवताना आणि कोणताही कार्यक्रम साजरा करताना काहीतरी हटके करायचे, वेगळे करायचे. आम्ही प्रथमच हाँगकाँगमध्ये सिनेमागृहात मराठी चित्रपट प्रदर्शित करायचा ठरवले, तेव्हा चित्रपट निवडला तो सामाजिक बांधिलकी जपणारा - ‘डॉ. प्रकाश बाबा आमटे’. हा चित्रपट पाहायला काही इतर भाषक भारतीय आणि युरोपीय विद्यार्थी आले होते. हा चित्रपट दाखवून लोकांना खूश केलंच पण त्या माध्यमातून पैसे गोळा करून डॉ. प्रकाश आमटेंच्या हेमलकसाच्या लोकबिरादरी प्रकल्पाला देणगीदेखील दिली. यात परदेशी विद्यार्थ्यांच्या पॉकेटमनीमधील पैसेदेखील होते!

इथे चित्रपट दाखवायचा म्हणजे इथल्या सेन्सॉर बोर्डाची परवानगी मिळवणे, अतिमहाग सिनेमागृहाची सोय करणे, चित्रपटनिर्मात्यांशी वाटाघाटी करणे आणि कमी प्रेक्षक संख्येमुळे पैशांचे गणित जमवणे हे फार किचकट आणि जिकरीचे काम असले तरी आम्ही आतापर्यंत ‘चि. व चि.सौ.का’, ‘बकेट लिस्ट’, ‘आनंदी गोपाळ’, ‘व्हॅटिलेटर’ असे विविध विषयांवरचे चित्रपट प्रदर्शित केले आहेत.

मैत्रबंध - ऑनलाइन अंक

२०२० मधील कोविडमुळे महाराष्ट्राच्या दिवाळी अंकाच्या परंपरेत खंड पडणार का अशी साशंकता असताना नवीन तंत्रज्ञानाने काही दिवाळी अंकांमध्ये बराचसा बदल घडवून आणला; काही दिवाळी अंक मोबाइलच्या पडद्यावरून घरात आले. तेव्हा हाँगकाँग महाराष्ट्र मंडळ आणि आसं प्रस्तुतीच्या संयुक्त विद्यमाने एक वेगळाच प्रयोग केला. नॅनो स्वरूपातला केवळ सहा पानांचा अंक काढून रोज एकच पान वाचकांच्या भेटीला त्यांच्या मोबाइलवर आणले. विशेष म्हणजे हा अंक वाचायचा नव्हता तर पाच-सहा मिनिटांत ऐकायचा आणि पाहायचा होता. यात खिडकीतल्या निसर्गापासून अजोड वास्तुशिल्पापर्यंत, पाळीव प्राण्यांपासून अनोख्या छंदापर्यंत, अकबर-बिरबलापासून ज्ञानेश्वर-विठ्ठलापर्यंत, शिल्पकलेपासून चित्रपटाच्या कलादिदर्शनापर्यंत, पतीपत्नीच्या नात्यापासून दोन देशांतील संस्कृतींपर्यंत कितीतरी विषय हाताळले. अंकाचे लेखन आणि संपादन हाँगकाँग आणि भारत अशा दोन्ही ठिकाणी झाले. मैत्रीचे वेगवेगळे बंध उलगडणारा असा हा अंक होता - मैत्रबंध!

सामाजिक बांधिलकी

गेल्या काही वर्षांपूर्वी सुरू केलेला वार्षिक क्रीडामहोत्सव आता हळूहळू पक्का जम बसवत आहे. बॅटमिंटन, टेबलटेनिस, क्रिकेट अशा सगळ्या खेळांना आता भरपूर प्रतिसाद मिळत आहे.

मंडळाने वेगवेगळ्या सामाजिक विषयांवर चर्चा घडवून आणल्या आहेत आणि या विषयांमध्ये किती विविधता आहे बघा : हाँगकाँगमध्ये इच्छापत्र बनवणे का महत्त्वाचे आणि ते कसे बनवायचे, सध्याच्या इतक्या गोंधळलेल्या, गुंतागुंतीच्या परिस्थितीमध्ये मानसिक स्वास्थ्य राखण्यासाठी काय करायचे, विश्वविद्यालयात प्रवेश घेताना त्याची पूर्वतयारी कशी करायची वगैरे कितीतरी विषय!

सामाजिक बांधिलकीचे हे एक रूप आणि दुसरे

रूप म्हणजे सेवाभावी संस्थांना केलेली मदत. दरवर्षी गणेशोत्सवाच्या वेळी दानपेटीतील पैशांतून कोणत्यातरी सामाजिक संस्थेला दिली जाणारी देणगी असो किंवा डॉ. प्रकाश आमटे, डॉ. राजेंद्र धामणे यांच्यासारख्यांच्या भेटींच्या वेळी गोळा केलेली काही रक्कम असो. हे सामाजिक भान महत्वाचं आहे ही जाणीव मंडळाने नेहमीच ठेवली आहे.

हॉगकाँगमधील आरोग्ययुद्ध

कोविडशी युद्ध सगळ्यात कठीण होते. कोरोनाची सुरुवात होत असताना महाराष्ट्र मंडळाचा गुढीपाडवा कसा साजरा करायचा हा प्रश्न पडला. आमचे ठरले यावर्षीचा गुढीपाडवा ऑनलाइन साजरा करायचा. परंतु आम्हाला ही झूमवरची ऑफिस मीटिंग करायची नव्हती, शाळेतले शिकवणे करायचे नव्हते, एखाद्याचे भाषण ठेवायचे नव्हते किंवा मुलाखत घ्यायची नव्हती. एक महिना कोरोनाविषयीच बोलत होतो त्यामुळे तो विषय टाळायचा होता. आम्हाला सर्वांचा सहभाग हवा होता.

त्या वर्षीचा गुढीपाडवा झूमच्या मदतीने ऑनलाइन साजरा केला. जवळपास पंचेचाळीस ते पन्नास कुटुंबे यात सामील झाली. आमच्या घरी गुढी उभारली त्याचे लाइव्ह झूम रेकॉर्डिंग केले आणि त्यानंतर कुणी रामाचे भजन सादर केले कोणी सुंदर बंदीश सादर केली, तर कोणी वसंत बापट आणि बहिणाबाई यांच्या कविता वाचून दाखवल्या, कोणी भरतनाट्यमचा छोटसा तुकडा पेश केला. कुणी त्यांचे अनुभव सांगितले, इतकंच काय साखरेच्या गाठी कशा करायच्या याची पाककृती दाखवली गेली. एव्हाना कोरोनावर बोलून बोलून कंटाळलेल्या लोकांचा मूड बदलत होता. खूप जण एकमेकांना बऱ्याच दिवसांनी बघत असल्यामुळे आता त्यांच्या गप्पांना रंग चढत होता. भारतात परतलेल्या सभासदांनी ते सध्या काय करत आहेत याची माहिती दिली. सुमधुर, प्रसन्न गाण्याने आणि पसायदानाने कार्यक्रमाची सांगता झाली. सगळ्यात आनंद झाला तो म्हणजे ऑनलाईन कार्यक्रम केल्यामुळे महाराष्ट्र मंडळातील माजी सभासदांना सामील होता आले.

कोविडमुळे ऑनलाइन सुसंवाद साधायला सुरुवात झाली आणि मग व्हिडिओचा वापर कल्पकतेने होऊ लागला. हॉगकाँग महाराष्ट्र मंडळानेदेखील याचे काही प्रयोग केले. एक प्रकल्प होता बारा वर्षांखालील मुलांनी एक मराठी पाककृती करायची, त्यांच्या आई-बाबांनी त्याचा व्हिडिओ बनवायचा आणि तो वेबसाइटवर अपलोड करायचा. हे करताना कोणते जिन्नस वापरले हे सांगण्यापासून भांडी घासण्यापर्यंत सगळी कृती करायची होती, पदार्थाची किंमतही सांगायची होती. याला प्रचंड प्रतिसाद मिळाला. कोकमसारापासून साबुदाणाखिचडीपर्यंत विविध पदार्थ मुलांनी करून दाखवले आणि ते कसे बनवायचे

हे मराठीतून सांगितले. हा आमचा खास हॉगकाँग टच!

नुकताच मराठी म्हणी किंवा वाक्प्रचार वापरून दोन-तीन मिनिटांचा व्हिडिओ करायचा आणि तो लोड करायचा असा प्रकल्प केला. यात अट एवढीच होती की व्हिडिओमध्ये किमान दोन कुटुंबांनी तरी भाग घेतला पाहिजे! लोकांना जवळ आणण्यासाठी हा प्रयत्न होता.

मंडळात घडलेले बदल, मंडळाच्या मर्यादा

सन २००३ साली मंडळाची अधिकृत नोंदणी होण्यापूर्वी त्याची तत्कालीन आर्थिक परिस्थिती लक्षात घेता, गणेशोत्सव वगळता, इतर कार्यक्रमांना जागा मिळवण्यासाठी इंटरनॅशनल शाळांकडे, मंडळातील कुण्या सभासदांतर्फे गळ घातली जाई. शाळा त्यांचे हॉल विनामूल्य देत. बहुतांश कार्यक्रम गाण्याचे असत; क्वचित एखादे नाटक बसवले जाई. अतिशय कमी सभासदसंख्या असतानाही जे कार्यक्रम केले जात, ते मात्र बरीच मेहनत घेऊनच! जे जे केले जाई, ते शक्यतोवर रेखीव असावे ह्याकडे कटाक्ष ठेवला जाई.

गेल्या १०-१२ वर्षांत मात्र हे चित्र आश्चर्यकारकरीत्या बदलले आहे. सभासदसंख्या वाढली आहेच तसेच कार्यक्रमांच्या आयोजनासाठी मंडळ, जमेल तशी स्पॉन्सरशिप घेऊ लागले आहे. दिवाळीसारखा कार्यक्रम हॉटेलमधील हॉल घेऊन साजरा होऊ लागला आहे. आता कार्यक्रमाच्या कक्षाही बऱ्याच रुंदावलेल्या दिसतात. एकांकिका होतात, मराठी चित्रपट चित्रपटगृहात दाखवले जातात. नृत्याचे कार्यक्रम विशेष उत्साहाने केले जातात व तरुणाई त्यांत अतिशय उत्साहाने भाग घेतांना दिसते.

तरीही हॉगकाँगच्या म्हणून काही मर्यादा आहेतच. इथले हॉल, चित्रपटगृहे प्रचंड महाग आहेत. त्यांचे बुकिंग कित्येक महिने आधी करावे लागते. सरकारी सभागृहे स्वस्त असतात पण ती मिळण्याची प्रक्रिया प्रचंड किचकट आहे. मंडळ प्रायोजक मिळवण्यात अजूनही यशस्वी झालेले नाही. सभासदसंख्या मर्यादित असल्यामुळे भारतातून मोठे कलाकार, तीन अंकी नाटक, गायक-वादकांचा संच आणण्यासाठी लागणारे पैशांचे पाठबळ जमवणे कठीण होते. तरीही मंडळ जमेल तास प्रयत्न करतेच.

दैनंदिन जीवन

भारत सोडून हॉगकाँगला येताना भारतातील लोकांचे प्रश्न होते, तिकडे पापलेट आणि बॉबलांशिवाय कसे होणार? देवाच्या फुलवाती कुठे मिळणार? आता घासा भांडी दिवसभर! वगैरे वगैरे.. परंतु इकडे आल्यावर लक्षात आले, इथे बहुतेक सगळ्या गोष्टी मिळतातच, शिवाय हॉगकाँगमध्ये राहताना होणारा एक महत्वाचा फायदा म्हणजे इथल्या घरकाम करणाऱ्या

फिलिपिनो स्त्रिया. त्यांना इंग्रजी येत असल्यामुळे त्यांच्याशी बोलणं सोपं असतं, त्यांच्याबरोबर अधिकृत करार करता येत असल्यामुळे दोन्ही बाजूंकडील अटींमध्ये अत्यंत सुस्पष्टता असते. त्या सांगितलेले काम अत्यंत व्यवस्थित करतात, शिकवल्यावर भारतीय पद्धतीचे जेवण बनवायला शिकतात. त्यामुळे इथल्या बहुतेक मराठी घरांमध्ये या स्त्रिया कामाला असतात. चांगले घरकाम करणाऱ्या मदतनीस बाईचे खरे सुख काय असते ते इथे कळते.

इथल्या बाजार संस्कृतीच्या मुक्त जीवनात मद्यापासून मसाजपर्यंत मस्तीत मौज करत पैसा कसा उधळावा हे दाखवते. हाँगकाँग पावलोपावली खरेदीचे सगळे अनुभव देते आणि मराठी माणसाला त्याच्या मध्यमवर्गीय चौकटीतून बाहेर पडून हळूहळू आयुष्य उपभोगायला शिकवते!

हाँगकाँगमधील विरंगुळा

समुद्र आणि टेकड्या या दोन्ही अगदी जवळ आणि सहज जाण्यासारख्या असणे ही हाँगकाँगचीही खासियत आहे. हाँगकाँगमधील लोकांचा एक महत्त्वाचा छंद म्हणजे हाँगकाँगभर पसरलेल्या डोंगरांवर भटकणे आणि इथल्या धावण्याच्या, चालण्याच्या स्पर्धांमध्ये भाग घेणे. हाँगकाँगमधील पन्नाशीच्या आसपासची कितीतरी मराठी माणसे शनिवार-रविवारीअशी भटकंती करताना दिसतात, मरैथॉनसारख्या स्पर्धांत भाग घेतात. काही जोडप्यांनी तर ७२ तासांची सलग स्पर्धादेखील पूर्ण केली आहे!

हाँगकाँगमधला मुंबईकर

अस्सल मुंबईकराला तर हाँगकाँग हे फार जवळचे वाटते. इतकेच काय पुण्यामुंबईत काही वर्षे राहिलेल्या अमराठी माणसांना हाँगकाँगमधली मराठी माणसे जवळची वाटतात! आणि म्हणूनच आमच्यासारखे काही जण हाँगकाँगमध्ये त्यांची मुंबई शोधतात. दोन्हीकडेचे अतिजलद जीवन, गर्दी, विविध प्रकारचे खाणे (आणि पिणेसुद्धा), विविधतेतील एकता, सर्वांना सामावून घेण्याचे कसब, प्रसंगी वेळ निभावून नेण्याची ताकद, उद्योगधंदे आणि आर्थिक नाड्या हाताळण्याचे कौशल्य आणि इथे आल्यावर इकडची ओळख निर्माण करून घेण्याची कुवत. या सगळ्या बाबतीत मुंबईकर आणि हाँगकाँगकर यांच्यामध्ये कमालीचे साधर्म्य आहे.

तरीही काही वेळा वाटतं, इथली मराठी माणसे नेहमी संभ्रमात असतात. भारताचा पासपोर्ट टाकून हाँगकाँगचा घ्यावा की नाही? परवडत असले तरी इथे घर विकत घावे की नाही?, इथे आहोतच तर चिनी शिकावे की नाही?, आपण ग्लोबल बनावे की लोकल बनावे की आपण आपले भारतीयत्व जपत राहावे?, आपण भारतातून इथे आलोय आणि आता आपल्या

मुलांना शिकायला तिसऱ्या देशात पाठवावे की नाही? या आणि अशा प्रश्नांच्या गुंत्यातून बाहेर येणे सोपे नसते कारण त्यांना स्पष्ट आणि सरळ उत्तरे नसतात.

नवी पिढी – शिक्षण, संस्कार आणि सहभाग

कोणत्याही महाराष्ट्र मंडळाच्या उद्दिष्टांपैकी एक, पुढच्या पिढीपर्यंत मराठी भाषा आणि संस्कृती पोहोचवणे आणि त्यांच्या हातात ती सुपूर्द करणे हे असावे असे मला वाटते. भाषा आणि संस्कृती पुढच्या पिढी पर्यंत पोचण्याच्या दृष्टीने मंडळाने काही पावले उचलली आहेत. परंतु नव्या पिढीला आपल्याबरोबर कसे समाविष्ट करून घ्यायचे हा मोठा प्रश्न आहे. आमच्या वेळी.. च्या संवादातून बाहेर येऊन आज... स्वीकारत पुढच्या पिढीच्या विचारांना, त्यांच्या कल्पनांना स्वीकारून, त्यांच्यावर जवाबदारी आणि विश्वास टाकून, त्यांना चुका करून शिकायची संधी दिली तर हाँगकाँगचे हे मराठी मंडळ चीनच्या या अंगणात अधिक घट्ट रूजू शकेल, जोमाने वाढू शकेल. यासाठी आणखी प्रयत्न व्हायला हवेत. अशा वैश्विक नागरिकांतील मराठीपण टिकवून ठेवण्यासाठी मराठी माणसाची व्याख्या कदाचित थोडीशी लवचीक करायला लागू शकते.

आमच्या मंडळाने मराठी माणसांची व्याख्या थोडी वेगळी केली आहे. ज्याला मराठी बोललेले समजते, थोडेफार बोलता येते, मराठी संस्कृती आपली वाटते, मराठी माणसांमध्ये वावरायला आवडते, आणि सुसंवादाची भाषा मराठी असण्याला हरकत नसते तो मराठी. त्यामुळे अमराठी भाषकदेखील मंडळाचे सदस्यत्व स्वीकारतात, मंडळाच्या कार्यक्रमांत भाग घेतात. म्हणूनच आमच्या मंडळाचे मुख्य संगीतकार, गणपतीच्या वार्षिक पूजेचे पुजारी, कार्यक्रमांची नेपथ्यकार, दरवर्षी गाण्याच्या कार्यक्रमात भाग घेणारे गायक अमराठी असतात. इतकेच काय, काही वर्षांपूर्वी या मराठी मंडळाचे अध्यक्ष कानडी होते!

भाषेचा वापर

अमेरिका, इंग्लंड यांसारख्या देशांमध्ये बोलीभाषा इंग्रजी असल्यामुळे, भारतासारख्या देशातून तिथे वास्तव्याला गेल्यावर कोणाशीही सुसंवाद साधणे त्यामानाने सोपे जाते; परंतु युरोपातील बरेचसे देश, आशियातल्या चीन, जपान, हाँगकाँग, थायलंड, व्हिएतनाम या ठिकाणी आपल्याला सर्वत्र स्थानिक भाषा वापरात दिसते, ऐकू येते आणि मग इतरांशी संपर्क साधण्याचे, सुसंवादाचे काम कठीण होऊन जाते. अर्थात चीनमधील शांघाय, बेर्जिंगपेक्षा हाँगकाँगमध्ये इंग्रजीचा वापर भरपूर असल्याने शांघायपेक्षा इथे राहणे, वावरणे त्यामानाने सोपे आहे. अर्थात ऑफिसमध्ये, शेजारीपाजारी, बाहेर सतत येथील रहिवाशांचे चेहरे, त्यांची भाषा किंवा इंग्रजी भाषा ऐकून कंटाळा

येतो तेव्हा इथल्या मराठी माणसाला दुसऱ्या मराठी माणसाची सोबत जरूरीची वाटते, चार शब्द मराठीतून बोलावेसे वाटतात आणि आपल्या मातृभाषेचे महत्त्व स्पष्ट होते.

लोकसंवादाची भाषा मोकळी, ताजी आणि थेट जगण्याला भिडणारी हवी. प्रत्येकाला पुण्या-मुंबईची छापील मराठी भाषा आलीच पाहिजे असा काहींचा अट्टहास असतो. मग बोलीभाषा बोलणाऱ्यांना कळतनकळत हिणवले जाते. या बाबतीत मात्र आपण थोडे आत्मपरीक्षण करावे असे वाटते.

त्यातच आता हाँगकाँगमध्ये नव्याने येत असलेल्या तिशी-चाळीशीतील पिढीतले बहुतेकजण इंग्रजी माध्यमातून शिकलेले असतात. त्यामुळे त्यांचे मराठी शब्दभांडार अगदीच अपुरे असते. आणि मग या नवीन पिढीवर काही जणांकडून होणारी टीका त्यांना सहन करावीच लागते.

मराठी माणसांचा स्वभाव

मराठी माणसाच्या मराठमोळ्या मनाचे त्रैशिक साधे आहे. भाषा प्रेम, नाटक वेड आणि सांस्कृतिक हौस. मराठी माणसांना एकमेकांचे पाय खेचणाऱ्या खेकड्यांची उपमा दिली जाते, पण इथे एकमेकांना मदत करणारे हसरे चेहेरे हे गणित चुकीचे ठरवतात. इथल्या खरेदीत गुंतलेली मराठी माणसे बघितली की मराठी साच्याची मध्यमवर्गीय काटकसर हाँगकाँगच्या गर्दीत विरून गेलेली दिसते. हाँगकाँगमधला मराठी माणूस भारतातील मराठी माणसाच्या मानाने बराच मनमिळावू, मितभाषी, सामाजिक आहे.

सर्वसामान्य मराठी माणूस पापभीरू आहे, तो थोडासा घाबरट आहे, आणि त्यामुळे कायदा पाळून जगतो, थोडासा कमी भ्रष्टाचारी आहे. त्यामुळे हाँगकाँगसारख्या ठिकाणी जिथे दैनंदिन जीवनात कायदा पाळणे अत्यावश्यक असते अशा ठिकाणी मराठी माणसाला राहणे सोपे जाते, किंबहुना राहायला आवडतं - अर्थात राहत्या जागेचे भाडे परवडले तर!

मराठी माणसांचा आणखी एक गुण म्हणजे त्यांची सुधारक वृत्ती. काळ पुढे सरकेल त्याप्रमाणे काय धरून ठेवावे आणि काय सोडावं याची अगदी सहज सुलभ, जन्मजात समज असलेला समुदाय म्हणजे मराठी माणसे. डोक्यावरचे पदर आणि टोप्या काही पिढ्यांपूर्वीच गेल्या तरीही वागण्यातले मार्दव आणि कपड्यांतील सभ्यता जात नाही, आणि सातासमुद्रापलीकडे जाऊन शिक्षण आणि ऐश्वर्य मिळवले तरी ताटातील वरण-भात मात्र हलत नाही. हाँगकाँगमधली मराठी माणसे तरी काय वेगळी असणार ?

शांघाय, हाँगकाँगमध्ये राहताना मराठीपणाच्या थोडेसे खोलात शिरल्यावर आणखी एक गोष्ट जाणवली ती म्हणजे महाराष्ट्रातील वेगवेगळ्या भागांतून आलेल्या मराठी लोकांनी त्या त्या भागातून आणलेली त्यांची स्वभाववैशिष्ट्ये. तुम्ही नीट

लक्ष देऊन समोरच्या माणसाला समजून घेतले तर पाच-दहा मिनिटांत पुणेकर, मुंबईकर, नागपूरकर, औरंगाबादकर ओळखणे अत्यंत सोपे असते.

मराठी माणूस इतर भाषकांप्रमाणे कळप करून राहत नाही असे म्हणतात. परंतु त्यामुळेच मराठी माणसांचा स्वतंत्र असा दबाव गट नसतो. हाँगकाँगमध्येही तसेच आहे. मराठी माणसे विभागली आहेत. हाँगकाँगमध्ये ८०० मराठी माणसं असली तरी ती तशी एकत्र नसल्यामुळे कार्यक्रमांचे आयोजन करताना निधीची चणचण भासते आणि आणि प्रायोजक मिळवताना फारच त्रास होतो.

इतर भारतीयांशी परस्परसंवाद

भारताबाहेर राहताना अन्य एक महत्त्वाचा बदल मला जाणवला, की भारतात असताना आपण आपले सण आपल्या कुटुंबीयांसोबत साजरे करतो; मित्र आणि शेजारी यांच्याबरोबर सण-समारंभ साजरे करताना क्वचित विविध प्रांतांतील संस्कृतींचा अभ्यास करतो. मात्र इथे विविध राज्यांतील भारतीयांबाबरबर एकत्र काम करतो, सण साजरे करतो तेव्हा खरी सांस्कृतिक देवाणघेवाण होते. इथे आल्यावर मलयाळी ओणम सद्या, पंजाबी तिज, कारवाचौथ, गोलू, हळदीकुंकू, उगादी यांची ओळख होते. भारतभरची खाद्य संस्कृती आपल्या जीवनाचा अविभाज्य बनते. रोजच्या जेवणात वरणभाताबरोबर अप्पम, सिंधी कढी, बिसिबेली भात, चिचेंचा भात, हांडवा, छोलेभटुरे याचासुद्धा समावेश होत जातो. अड्डल मासे खाणाऱ्याने बंगाली पद्धतीचे मोहरीच्या गरातले मासे भारतात खाल्लेलांच नसतात आणि इकडे ते त्याचे आवडते बनतात. थोडक्यात आपल्या मराठीपणाला जपत असताना खरे भारतीय बनण्याची प्रक्रिया इथे घडते

इतर भारतीयांना मराठी माणूस भरवशाचा, प्रामाणिक वाटत असला तरीही तेव्हाच तो माणूसघाणा, आत्मकेंद्री वाटतो. आपण वायफळ आक्रमक आहोत असेही वाटते. मराठी माणसाला खूप इगो आहे असेही वाटते. आपण आपल्यातच घोटाळत असतो. आमचे बुवा असे आहे! हा बोलण्यातला उपहास, व्यवहारातला एकंदर अवघडलेपणा, तुटकपणा ही आपली काही आणखी लक्षणे. हे असे स्वभाव पैलू मराठी लोकांना काही वेळा इतर भारतीयांपासून वेगळे करतात.

शांघाय, हाँगकाँगमध्ये मंडळाचा अध्यक्ष म्हणून काम करताना आणि कितीतरी इतर महाराष्ट्र मंडळांशी संवाद साधताना लक्षात आले, मराठी माणसाला स्थैर्याला चिटकून राहायला आवडते आणि जोखीम घ्यायची तयारी नसते. असुरक्षिततेची भावना असते. मराठी माणसाचा न्यूनगंड कधीतरी त्याच्या प्रगतीच्या आड येतो.

शांघायमध्ये मराठी मंडळाचा अध्यक्ष असताना पंधरा

वर्षापूर्वी आम्ही एक प्रयोग केला. गणपती पंचतारांकित हॉटेलमध्ये साजरा करायला सुरुवात करून सर्व अमराठी माणसांना समाविष्ट करून घेतले. आणि आता ती परंपरा तिथे व्यवस्थित रुजली आहे. हाँगकाँग मंडळाच्या कार्यक्रमांत अमराठी लोकांचा सहभाग जरूर असतो. पण तो फक्त जवळच्या मित्र-मैत्रिणींपुरताच मर्यादित असतो. गणेशोत्सवासारखा कार्यक्रम मोठ्या प्रमाणावर आयोजित करून त्यासाठी विविध भाषिक भारतीयांना आमंत्रित केले तर मंडळाला मराठीचा गजर मराठी माणसांपलीकडे पोचवता येईल.

मराठी माणसांचा स्थानिक लोकांशी संपर्क

आम्ही जेव्हा भाड्याच्या घरात राहत होतो तेव्हाच्या आमच्या चिनी घरमालकिणीचा अनुभव खूपच चांगला होता. आम्ही एकत्र जेवायला जायचो, आपापल्या कुटुंबांची विचारपूस करायचो. आमच्या मुलीच्या शाळेतले मित्रमैत्रिणी जेव्हा घरी जेवायला येतात तेव्हा भारतीय जेवणावर मस्त ताव मारतात. ऑफिसामध्ये साहेब मराठी असला तरी, त्याने सांगितलेली कामे शिस्तित करतात. एकदा सूचना दिल्या की त्यांचे पालन तंतोतंत केले जाते. पण शेजाऱ्यांशी फारसा घोरोबा नाही, आणि त्याचे मुख्य कारण भाषेचा अडथळा. शांघायमध्ये असताना मी माझ्या चिनी ड्रायव्हरला मराठी बोलायला शिकवले आणि तो बऱ्यापैकी मराठी बोलू लागला होता, पण हा दुर्मिळ अपवाद.

पूर्वबंध

हाँगकाँग महाराष्ट्र मंडळाने गेल्या काही वर्षांत हाँगकाँगबाहेर डोकावत आशियातील इतर देशांतील महाराष्ट्र मंडळाशी संपर्क सध्याला सुरुवात केली आणि त्यातून जन्माला आला भारताच्या पूर्वेकडील देशांच्या महाराष्ट्र मंडळांचा समूह 'पूर्वबंध'.

२०२२मध्ये आम्ही ठरवून हाँगकाँग, सिंगापूर आणि शांघाय यांनी एकत्र येऊन नवीन वर्षाचे स्वागत करायचं. तिन्ही मंडळे कामाला लागली आणि आणि तीन देशांतील कलाकार तीन देशातील निवेदक यांनी मिळून हा ऑनलाइन आगळावेगळा कार्यक्रम साजरा केला. त्याआधी २०१९ मध्ये सिंगापूर महाराष्ट्र मंडळाच्या निमंत्रणानुसार हाँगकाँगमधील आठ जणांचे पथक सिंगापूरला नेऊन आम्ही त्यांच्या रौप्यमहोत्सवी कार्यक्रमात वेगवेगळे कलाविष्कार सादर केले. यात पुलंचा 'नारायण' आणि 'ती फुलराणी' होते, मी हाँगकाँगकर, मी बँकॉक कर, मी सिंगापूरकर असा त्रिपात्री कार्यक्रम होता आणि मराठी चित्रपटसृष्टीतील नृत्याच्या प्रवासाचे सादरीकरण होते. तीनही कार्यक्रम लोकांनी प्रचंड डोक्यावर घेतले. अशाप्रकारे आशियातील या जवळजवळच्या देशांतील मराठी मंडळी

हळूहळू एकत्र येत आहेत.

गर्जे मराठी ग्लोबल

काही वर्षापूर्वी अनिवासी मराठी आणि मातृभूमीत परतलेल्या मराठी माणसांचे विश्व मराठी कुटुंब बनवण्याच्या ध्येयाने 'गर्जे मराठी ग्लोबल' ह्या व्यासपीठाची निर्मिती झाली. या प्रकल्पात वेगवेगळ्या देशांत स्थायिक झालेले आणि आपापल्या क्षेत्रांत उत्कृष्ट कामगिरी करणारे विविध देशांतील मराठी उद्योजक, शिक्षणतज्ज्ञ, मार्गदर्शक, विषयज्ञ आणि व्यावसायिक सामील होत आहेत. फिनटेक, फार्मा, सायबर सिक्युरिटी, हेल्थकेअर, स्पोर्ट्स, सस्टेनेबिलिटी, सप्लाय चेन आणि आर्टिफिशियल इंटेलिजन्स या आठ वेगाने वाढणाऱ्या क्षेत्रांतील घडामोडींवर चर्चा करत आहेत. हाँगकाँगमध्ये गर्जे मराठीचा हाँगकाँग चॅप्टर विकसित होत आहे; जगभरातील मराठी तज्ज्ञांशी हाँगकाँगमधले मराठी जोडले जात आहे.

मंडळाचे प्रयोजन

मंडळाचे सभासद म्हणतात की मंडळामुळे मला खूप चांगली माणसं भेटली, त्यांच्याकडून खूप शिकता आले, नवीन माहिती मिळत गेली. प्रत्येक कार्यक्रमाच्या नियोजनामध्ये आणि तालमीमध्ये केलेली धमाल ही नेहमीच लक्षात राहिल. होळी, दिवाळी, गणपती हे आमच्या घरातच साजरे केल्या सारखे वाटतात. इथे असताना कधी एकटेपणाची भावना नाहीशी झाली हे कळलेच नाही. सर्वात महत्त्वाची बाब म्हणजे इथे आपले कुटुंबीय नसले तरी जिवाभावाचे मित्र मिळालेत - जे भविष्यात कुठेही असले तरी सदैव आपली साथ देतील. मंडळ आमच्या जीवनाचा अमूल्य भाग बनला आहे. हा सुखद आठवणींनी भरलेला पेटारा आहे! तेव्हा मंडळाचे महत्त्व समजते.

थोडक्यात, असे हे हाँगकाँग आणि अशा या वैश्विक वातावरणात आपले मराठीपण जपणारी इथली मराठी माणसे - १ मेच्या महाराष्ट्रदिनाला वडापाव खात खात आपल्या कलागुणांवरचा गंज खरवडणारी, या उंबरठ्यावर उभे राहून एकाच वेळी चीन आणि भारताकडे बघत, आठवणींच्या पेटाऱ्यात हाँगकाँगमधील सुगंधी क्षण भरणारी!

- डॉ. मनोज कुळकर्णी, हाँगकाँग

manojkulkarni68@yahoo.in

(पुढील हाँगकाँगकरांनी या लेखासाठी माहिती पुरवली / मते मांडली : केतकी बक्षी, संदीप भाटवडेकर, मिलिंद देव्हारे, सचिन गिरसप्पा, सुनील कुलकर्णी, प्रदीप लाड, सचिन प्रधान, लीना पै, अरुणा सोमण, संध्या वाळके, रणजित नाईक)

‘उद्धारिली ज्ञानदेवे जगती

मायबोली मराठी भाषा

अमृताची घेऊन ती गोडी

जगी वाढेल मराठी भाषा’

महाराष्ट्रातून अनेक युवक निरनिराळ्या कारणांसाठी परदेशात जातात, काही तिथे स्थायिकदेखील होतात, परंतु मायबोलीची आठवण त्यांना सोडत नाही. यावर उपाय म्हणून अतिशय प्रयत्नपूर्वक अनेक मराठी संस्थांची परदेशात निर्मिती झालेली पाहायला मिळते. विविध देशांत सहाशेहून अधिक अधिकृत मराठी मंडळं आज कार्यरत आहेत. स्थानिक लहान लहान संस्थांची तर गणतीच नाही. अनेक दर्जेदार कार्यक्रमांची रेलचेल इथे वर्षभर पहायला मिळते. गुढ्या उभारल्या जातात, दिवे लावले जातात, आपल्या मराठीपणाच्या खुणा आत्मीयतेने जपल्या जातात!

संत ज्ञानेश्वरांनी म्हटल्याप्रमाणे, माय मराठीने आज सिद्ध केलंय हे विश्वची माझे घर!

दाटलेलं आभाळ, धुक्याचा पदर, सृष्टीवर बर्फाची पांढरीशुभ्र चादर, कॅनडासहीत उत्तर अमेरिकेतील वर्षाची अशीच ही सुरुवात. जानेवारी महिन्यातलं हे नेहमीचंच चित्र. अशावेळी ऊब असते ती घरातल्या हीटरची आणि मनातल्या आठवणींची. जानेवारी महिना म्हटलं की नववर्षासह तीळसंक्रांत सण, भारताचा प्रजासत्ताकदिन, हे कॅनडातील प्रत्येक शहरातील मराठी मंडळात मोठ्या उत्साहात साजरे होतात आणि मग तोच उत्साह, आणि लगबग वर्षभरीतील प्रत्येक सणासाठी असते. नुकतीच होळीच्या रंगाची उधळण संपून वसंतऋतूचे वेध लागले. श्रावण महिन्यात गणपतीबरोबर ज्येष्ठा आणि कनिष्ठाही अनेकांच्या घरी येतात. घराघरात लगबग सुरू होते. सगळं मनासारखं सुफळ संपूर्ण झाल्यावर ह्या मूर्ती फार सुंदर, तेजस्वी दिसतात की आपली नजर खिळून राहते.

कवी चंद्रशेखर गोखले म्हणतात, ‘जसं वाळकं पान गळताना सांगतं, वसंत आता येणार आहे, वसंत ओरडतच येतो, मी लगेच जाणार आहे.’ आमच्या कॅनडातही अश्वगतीनं ऋतुचक्र फिरत असतं. हे सहा ऋतूंचे सोहळे आणि त्या ऋतूत होणारे सणसमारंभ, दरवेळी नवीन भासणारी रंगांची उधळण करून जातात. मनामनात उत्साह संचारतो आणि सगळी मंडळी पुढच्या उत्सवाची, भेटीची कारणे शोधू लागतात. जगभर पसरलेला मराठी माणूस हा मायमराठीचा राजदूत म्हणूनच काम करतो. आपापल्या देशात मराठी संस्कृती, भाषा, परंपरा यांची ओळख जगाला करून देत तिच्या प्रचारप्रसारात मोठं योगदान देतो. मुंबईतल्या गजबजलेल्या गल्लीतून ते आता कॅनडा, ऑस्ट्रेलिया, संयुक्त अरब अमिरात, अमेरिका ते सिंगापूरपर्यंत कुठेही गेलात तरी मराठी कुजबुज कानावर येते. मराठी फक्त इथल्या लोकांच्या केवळ हृदयात नाही, तर ‘जशी मायभूमी

मृदुला जोशी-पुरंदरे

कॅनडा

मराठी पाऊल पडते पुढे!

तशी मातृभाषा असे वंद्य आम्हांस त्रैलोकिकिही' म्हणत ती जतन करण्याची प्रतिज्ञाच जणू ह्या राजदूतांनी घेतली आहे. गणेशचतुर्थी, दिवाळीच्या आनंदाचा उत्सव, किंवा लावणी नृत्य असो की नाट्यसंगीताचे सुरेल ध्वनी, मराठी संस्कृतीची संपन्नता आणि विविधता जगाला तो वेळोवेळी दाखवून देतो.

कॅनडा भारतापासून खूप लांब, सातासमुद्रापार अर्थात ते भौगोलिकदृष्ट्या, पण महाराष्ट्राच्या सीमा इथपर्यंत पोचल्या आहेत असं म्हटलं तर वावगं ठरणार नाही.

मराठी भाषिक मंडळ, टोरोंटो- www.mbmtoronto.com

डरहॅम मराठी मंडळ टोरोंटो- <https://dmmt.org/>

व्हॅंकुवर असोसिएशन ऑफ मराठी भाषिक-

www.marathisocietyofbc.org

एडमॉन्टन मराठी भाषिक मंडळ- www.mbmedmonton.ca

कॅलगरी मराठी असोसिएशन- www.cmcalgary.ca

ओटावा मराठी मंडळ- <https://icccottawa.org/ottawa-marathi-mandal/>

मॉन्ट्रियल मराठी मंडळ, ही आमच्या कॅनडातीलही काही महत्त्वाची मराठी मंडळं, ह्या व्यतिरिक्त प्रत्येक उपनगरात छोटी छोटी मंडळं आहेत ती वेगळीच.

विश्वात महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यातून आलेल्या, महाराष्ट्राच्या संस्कृतीशी नातं सांगणाऱ्या साऱ्यांसाठी एकत्र येण्याचं, वैश्विक मराठी कुटुंब म्हणून नाती दृढ करण्यासाठी एक जागतिक व्यासपीठ असावं अशी कल्पना मलादेखील सुचली आणि त्यातूनच 'मराठी ग्लोबल व्हिलेज' ही संकल्पना साकारली गेली. ह्याद्वारे अनेक ऑनलाइन कार्यक्रम घेत असताना जगभरातील मराठी माणसाची नाळ आपल्या मातृभूमीशी, संस्कारांशी आजही किती घट्ट चिकटून आहे हे प्रकर्षानं जाणवलं.

www.marathiglobalvillage.com

<https://www.youtube.com/GlobalMarathiVillage>

मराठी नाटक, लोककला, साहित्यकृती, कलाकार यांना जागतिक दर्जाचं व्यासपीठ मिळवून देण्याचं मोलाचं काम कॅनडातील मराठी रहिवासी करत आहेत. सकस साहित्य आणि दर्जेदार कलेला नेहमीच त्यांनी डोक्यावर घेतलं. साहित्य, संगीत, नृत्य, नाटकांना रंगमंच आणि नवा साज चढवण्याचं कार्य इथे अव्याहत घडत असतं. कुठल्याही भाषेची प्रगती दर्जेदार साहित्यातून घडत असते आणि भाषेचे जतन साहित्यप्रेमींमुळे. तो वारसा पुढे नेण्यासाठी ह्या वर्षीच्या ३६व्या साहित्य संमेलनात मनात साठवून ठेवलेल्या भावनांना साहित्याच्या रूपात व्यक्त करण्याची अनमोल संधी टोरोंटोवासियांना मिळणार आहे. कथा, कविता, प्रवासवर्णन, विनोदी, ललित, विवेचनात्मक, वैचारिक लेख अर्थातच, ही यादी न संपणारी. त्यांच्या लेखणीला नवे धुमारे फुटणार आहेत.

दरवर्षी होणाऱ्या वासंतिक कलामहोत्सवात खादाडीबरोबरच, गायन, नृत्य, नाट्याचा स्थानिक कलाकार आणि श्रोते मनमुराद आनंद लुटतात.

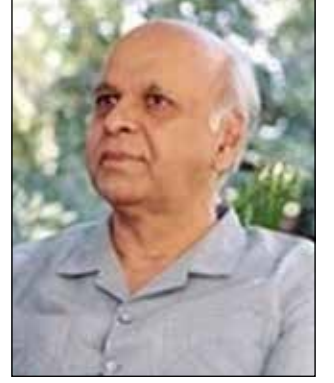
व्हॅंकुवर मराठी मंडळानं व्यंकटेश माडगूळकर ह्यांचं 'पती गेले गं काठेवाडी' हे सशक्त देखणं संगीत नाटक नुकतंच सादर केलं. २४ ते २५ स्थानिक कलाकारांच्या मोठ्या समूहानं ४ ते ५ महिने घेतलेली अथक मेहनत रंगमंचावर दृश्य स्वरूपात पाहताना अंगावर रोमांच उभे राहिले. प्रेक्षकांच्या कानांना आणि डोळ्यांना सुखावणारा अनुभव होता तो.

शिवाजीमहाराजांच्या आयुष्यातील सर्वसामान्यांच्या दृष्टीनं अपरिचित असा भाग जाणून घेणं, अजरामर अद्वितीय छत्रपती शिवाजीमहाराजांना समजण्यासाठी मराठी भाषक मंडळ टोरोंटो कॅनडानं अपरिचित शिवराय व्याख्यानमाला ठेवली. डरहॅम मंडळ दरवर्षीच पाडव्यानिमित्त भव्य रामरथ शोभायात्रेचं आयोजन करते. मंडळातर्फे दर आठवड्याला मराठी ई-पेपर प्रकाशित होतो. अनेक ठिकाणी मराठी रेडिओची सुरुवात झाली. हे एक उदाहरणार्थ झालं. अगदी हेच चित्र कॅनडातील प्रत्येक मराठी मंडळात दिसतं.

जागतिकीकरणाच्या नवयुगाशी जमवून घेण्यासाठी मुलांना 'पहिलीपासून इंग्रजी' शिकवलं तरी आजही इथल्या मराठी माणसाच्या मनात माधव ज्युलियनांचीच भावना रुजलेली आहे. 'हिचे पुत्र आम्ही हिचे पांग फेडू, वसे आमुच्या मात्र ज्ञानमंदिरी, जगन्मान्यता हीस अपूर् प्रतापे, हिला बैसवू वैभवाच्या शिरी!'

कॅनडात स्थिरस्थावर झाल्यावर, आपल्या मुलांची भारताशी नाळ जोडून ठेवण्याकरता, मातृभाषेची ओळख करून देण्याची गरज त्यांना वाटायला लागली आणि मराठी शाळांना सुरुवात झाली. तुम्हाला ऐकून आश्चर्य वाटेल पण अमेरिकेतल्या प्रत्येक राज्यात अशा मराठी शाळा चालतात. इथे शिकवणारे सगळे शिक्षक आपली नोकरी व्यवसाय सांभाळून ह्या शाळांमध्ये स्वेच्छेनं विनामूल्य विद्यादानाचं काम करतात. मराठीचे हे सुपुत्र केवळ भाषाच नाही तर तिचे संस्कार घराघरात जपताना दिसतात. मालिकांमध्ये जे दाखवतात, लोकांमध्ये जी भावना रुढ आहे त्याच्या अगदी विरुद्ध चित्र इथल्या मराठी माणसांच्या घरात मला दिसतं. कुठे मुलगी आपल्या आईवडिलांची, कधी स्पेशल असलेल्या आपल्या बहिणीची जबाबदारी उचलताना दिसते तर कधी मुलगा पालकांना आपल्याबरोबर नेहमीसाठी ठेवण्याच्या प्रयत्नात असतो, आणि भारतातील आपल्या कुटुंबाला पैसे पाठवून त्यांची सांपत्तिक स्थिती उंचावतो. हेच तर आपल्या माय मराठीचे संस्कार आहेत, नाही का?

माय मराठीचं परदेशात स्वागत झालं, त्याचं खरं श्रेय जातं जुन्या जाणकारांना. पूर्वी संवादाची माध्यमं तेवढी सहज नव्हती, एका कॉलसाठी भरपूर पैसे मोजावे लागायचे. मायभूमी फार फार दूर वाटायची, अशा वेळेस मराठी मातीला कवेत

डॉ. जगन्नाथ वाणी

घेण्याची जबाबदारी इथल्या मराठी बहादुरांनी उचलली. अनेक सांस्कृतिक कार्यक्रमांची मुहूर्तमेढ त्यांनीच रोवली. कॅनडा आणि तिथली मराठी संस्कृती म्हटलं की पहिलं नाव ओठी येतं ते डॉ. जगन्नाथ वाणी यांचं, ज्यांना ऑर्डर ऑफ कॅनडा हा अत्यंत प्रतिष्ठित सन्मान बहाल करण्यात आला होता. कॅनडात ५० वर्षांपूर्वी महाराष्ट्र सेवा समितीची स्थापना करत महाराष्ट्र धर्म वाढवण्याचं व्रत त्यांनी अंगीकारलं. ३५ वर्षांहून अधिक काळ प्रकाशित होणारं 'एकता' हे त्रैमासिक म्हणजे भारताबाहेर जपलेला मायमराठीचा दीपस्तंभ. अखिल मराठी भाषकांसाठी टोरोंटो येथून मायमराठीच्या अतूट धाग्यानं गुंफलेली एक कलाकृती. कॅनडा येथील अशोक पांगारकर, प्रकाश अडावदकर, डॉ. जोशी आणि काही ध्येयवेड्या मराठीप्रेमी मंडळींनी विना-नफा तत्वावर १९७९ साली श्रीगणेशा केला. ह्या यादीत आणखी एक नाव म्हणजे टोरोंटोच्या मंदाताई टिळक. टोरोंटोतील प्रविणाताई काळे सांगतात, चाळीस वर्षांपूर्वी त्या कॅनडात आल्या तेव्हा त्यांनी स्त्रियांसाठी 'वनिता विश्व' सुरू केलं, विविध सण समारंभांची त्याद्वारे सुरुवात झाली. उत्तर अमेरिकेत मराठी शाळा काढण्याचं स्वप्नदेखील कॅनडा टोरोंटोतील सुनंदाताई टुमणे ह्यांनी जोपासलं. त्यांच्या प्रयत्नांमुळे मराठी शाळा आता पूर्ण उत्तर अमेरिकेत विखुरल्या आहेत. खरं तर अशी अनेक ज्येष्ठ मंडळी आहेत ज्यांच्या सहभागानंच आज माय मराठीला परदेशात सुगीचे दिवस आले आहेत. उत्तर अमेरिकेत आज साठहून अधिक मराठी मंडळं आहेत. सर्व मंडळं एकाच ध्येयानं कार्यरत आहेत, ते म्हणजे, 'मराठी असे आमुची मायबोली जरी आज ही राजभाषा नसे नसो आज ऐश्वर्य या माउलीला, यशाची पुढे दिव्य आशा असे.'

कॅनडात अनेक प्रांत आहेत, त्यात अनेक शहरं आणि त्या प्रत्येक शहरात मायमराठीचे सुपुत्र मराठी संस्कृतीची आपल्या पुढच्या पिढीला जाणीव राहावी, ती वृद्धिंगत व्हावी यासाठी आपले सणसमारंभ, साहित्यिक, सामाजिक आणि सांस्कृतिक कार्यक्रम वेळोवेळी घेत असतात. गौरी गणपतीचा सण मोठ्या उत्साहात साजरा होतो. गौराई कॅनडात आल्या

मराठीच्या परदेश प्रसारासाठी आंतरराष्ट्रीय मंच

परदेशातील मराठी भाषक आणि मराठी भाषेसाठी काम करणाऱ्या संस्थांना राज्य मराठी विकास संस्थेच्या माध्यमातून एका छत्राखाली आणणं व परस्परसमन्वयातून त्यांच्या उपक्रमांना शासन स्तरावर व्यासपीठ उपलब्ध करून देण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचाची स्थापना पहिल्या मराठी विश्व संमेलनात करण्यात आली. ह्याद्वारे एकमेकांत संवाद वाढून परदेशात मायबोली मराठी भाषेचं जतन व संवर्धन होण्यास मदतच होणार आहे. ह्या मंचाच्या समन्वयकपदी आहेत डॉ. ज्ञानेश्वर मुळे, तर विविध देशांतील सक्रिय कार्यकर्त्यांची उपसमन्वयक म्हणून नेमणूक करण्यात आली आहे. मंचाचा उद्देश- परदेशात स्थायिक झालेले मराठी भाषक तिथे मराठी भाषेसंदर्भात विविध उपक्रम, कार्यक्रम करत असतात. जगातील अनेक देशांतील मराठी भाषकांसाठी उपक्रम राबवण्याची तरतूद राज्य मराठी विकास संस्थेच्या घटनेमध्ये आहे. अमराठी समाजगटांना मराठी भाषा व संस्कृतीबद्दल आस्था व रुची निर्माण व्हावी म्हणून विविध साधनं विकसित करणं, अन्य राज्यांत व परदेशात असलेल्या मराठी भाषकांसाठी विविध भाषिक उपक्रम करणे, स्वामित्वधन, देणग्या, शुल्क, विक्रीमूल्य इत्यादी मार्गांनी संस्थेचा राखीव निधी वाढवणं या उद्दिष्टांचा घटनेत समावेश आहे.

की आपोआपच वातावरणात तेज जाणवायला लागतं. तुम्हाला ऐकून कदाचित आश्चर्य वाटेल पण एकट्या टोरोंटो शहरात पाच हजारांहून अधिक गणपतींची विक्री होते. गणपतीउत्सवाच्या काळात विविध आकारांचे प्रकारांचे गणपती बऱ्याच दुकानांत मोठ्या दिमाखात विराजमान दिसतात. बाप्पाचा बाजच न्यारा असतो. तुम्हाला पेशवाई हवा? लालबागचा राजा हवा? की पुण्यातील दगडूशेठ, अशी निवडही करायला मिळते. केवळ मराठीच नाहीत तर आजकाल गुजराती, कोंकणी, मद्रासी अशी अनेक मंडळी बाप्पा घरी आणताना दिसतात. गणपतीउत्सवात मोदकस्पर्धा, मखरसजावट स्पर्धा, कविता, अभिवाचन स्पर्धा, दिवाळीत सूरमयी दिवाळी, किल्ले स्पर्धा, तर मराठी नववर्षाला गुढीसजावट स्पर्धा ही असतेच.

मराठी माणूस कोण? याची एक साधी सोपी व्याख्या आचार्य अत्रे यांनी केली होती. ज्याला तुकोबाचा एकतरी अभाग तोंड पाठ आहे तोच खरा मराठी माणूस. अभाग, ओवी गायन, ही वाट दूर जाते! असं म्हणत पद्मश्री शांताबाई असोत किंवा बाबूजी, गदिमा, पु.ल. देशपांडे ह्यांच्यावर आधारित

आनंदत्रयी कार्यक्रम, चांदणे शिंपीत जा, 'ती'ची गोष्ट, मानाचे पान, बा.भ बोरकरांचे शुभ्र पाऱ्यासारखे कवितावाचन तर 'प्रसंगी अखंड वाचीत जावे' असं म्हणत लेखक तुमच्या भेटीला अशाप्रकारचे उपक्रम. ज्ञानेश्वरी हा ग्रंथ म्हणजे मराठी सारस्वताचं अक्षय वैभव! ज्ञानेश्वरीचे वाचनवर्ग तर कॅनडात वर्षभर भरलेले असतात. सावित्री थिएटर स्थानिक कलाकारांना घेऊन दरवर्षी मराठी प्रयोगिक आणि अजरामर नाटक सादर करते. मर्मबंधातली ठेव ही प्रेममय! म्हणत नाट्यपदांचे सुरेख आविष्कार, अशा कितीतरी कार्यक्रमांच्या उधळणीत कॅनडाचा आसमंत नेहमीच मराठी मृदूंधानं न्हाऊन निघतो.

बाईपण भारी देवा! म्हणत संक्रांत, हळदी-कुंकू, मंगळागौरीचे खेळ प्रत्येकच मंडळांत धुमधडाक्यात साजरे होतात. कमीत कमी ३०० सुवासिनी तरी उपस्थित असतात. नृत्य, गाणं, अभिनय, उद्योजकता वाढीसाठी उद्यमजत्रा, खाद्यजत्रा, फन फेअर ज्यात विविध खाद्यपदार्थांची रेलचेल पहायला मिळते. मग ती शेगावची कचोरी असो, पुण्याचा अमृततुल्य चहा, कोल्हापुरी मिसळ असो की मुंबईचा वडापाव. आपला मराठी स्वाद विदेशी लोकांनाही आवडू लागला आहे. पोहे, मिसळ, मोदक, विविध रस्सा भाज्या ह्या मेजवानीच्या जान ठरू लागल्या आहेत. इथल्या किराणा दुकानात इतर भारतीय मसाल्यांबरोबरच गोडा, वऱ्हाडी, कोल्हापुरी मसाला असो की चकली थालीपीठ भाजणी, सर्रास मिळायला लागली आहे. कॅनडातील मराठी रेस्टॉरंटमध्ये तर सर्व भाषकांची गर्दी वाढायला लागली आहे.

बृहन्महाराष्ट्र मंडळ ऑफ नॉर्थ अमेरिकेचं दर दोन वर्षांनी होणारं अधिवेशन म्हणजे तीन दिवस चालणारा मराठी सारस्वतांचा नेत्रदीपक सोहळा. जगभरात अशा प्रकारचा सोहळा कुठेही होत नसावा ह्याची मला खात्री वाटते. स्थानिक कलाकारांचं एकाहून एक सादरीकरण. संगीत, नृत्य, नाट्य, व्यावसायिक, सामाजिक अशा विविध कार्यक्रमांनी भारलेलं, मंतरलेलं असं ते वातावरण.

महाराष्ट्रातील दुष्काळग्रस्तांना मदत असो किंवा कोव्हिड काळात आपल्या भारतीय भावंडांना पुरवणारी मदत, कॅनडात मराठी माणसाचे हात कायम सरसावलेले. खरं तर कॅनडात एका व्यक्तीचं इथं नाव घेणं म्हणजे इतरांवर अन्याय करण्यासारखं आहे. कारण प्रत्येकच मराठी माणूस अगदी प्राण ओतून काम करताना दिसतो. तृप्तीची ही तीर्थोदकं, अर्थात मराठी संस्कृतीच्या उज्ज्वल पताका कॅनडाच्या विविध भागांत फडकताना दिसतात.

तंत्रज्ञानाच्या युगात वेगवेगळ्या भाषांसोबत आता मराठी भाषेचा वापर 'इंटरनेट'चा उपयोग करणाऱ्यांकडून होतो आहे, ही मराठी भाषक म्हणून आपल्यासाठी नक्कीच अभिमानाची बाब होय.

‘माझ्या मराठी मातीचा
लावा ललाटास टिळा
तिच्या संगाने जागल्या
दऱ्याखोऱ्यातील शिळा’

मराठी गेली अनेक शतकं राजभाषा, लोकभाषा म्हणून
मिरवतेय, मग अभिजात भाषेचा दर्जा तिला का मिळू नये?
हाही प्रश्न या निमित्तानं डोकं वर काढतो.

मराठी माणसांनी जास्तीत जास्त व्यवहार मराठीत केले तर
या भाषेला तमिळ भाषेप्रमाणेच अभिजात भाषेचा दर्जा देण्याच्या
प्रयत्नाला हातभारच लागणार आहे.

मराठीच्या नावानं रडणाऱ्यांची नाही, तर लढणाऱ्या
तरुणांची फौज जगात पाहायला मिळते. मराठीपण जपण्याचा,
मराठी म्हणून जगण्याचा आणि मराठी भाषा जोपासण्याचा
निर्धार त्यांनी केलाय! मराठी भाषेला आज वैश्विक रूप आलंय.
जगभरात पसरलेलं हे बलशाली मराठी कुटुंब, महाराष्ट्रातील जे
जे उत्तम उदात्त उन्नत आहे ते ते जगण्याचा आणि जपण्याचा
प्रयत्न करत आहेत, त्यामुळे मराठी भाषेचा स्वाभिमान उगवत्या
सूर्याप्रमाणे अधिक प्रकाशमान झाला आहे. सातासमुद्रापलीकडे

जाऊन यशाच्या शिखरावर पोहोचूनही, मायमराठीच्या अस्तित्व
खुणा जपणारी मराठी माणसं, महाराष्ट्र धर्म वाढवण्यासाठी,
टिकवण्यासाठी कसोशीने प्रयत्न करत आहेत. मराठी भाषा,
संस्कृती अधिकाधिक ग्लोबल होतेय. मराठी पाऊल पुढे
पडतय!

संपूर्ण जगात महाराष्ट्राचं नाव मोठं करणाऱ्या त्या तमाम
मराठी माणसांना सलाम.

माझा मराठीची बोलू कौतुके।
परि अमृतातेहि पैजासी जिंके।
ऐसी अक्षरे रसिके। मेळवीन।।

आज खऱ्या अर्थानं जाणवतंय ‘माझ्या मन्हाटीचा वेलू
गेला विश्वावरी..’

आपल्या ह्या वैश्विक कुटुंबासाठी, हे ऑजळभर दान.

– मृदुला जोशी-पुरंदरे

monapurandare@gmail.com

marthiglobalvillage@gmail.com

|| ज्ञान || ❄ ||

Almitra Patel Waste Warrior

Sharad Kale

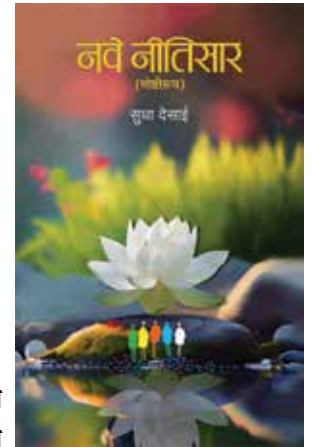

मूल्य ४०० रुपये
सवलतीत २५० रुपये

आयुष्यभर शाश्वत मूल्ये जपणाऱ्या आणि त्यासाठी
झगडणाऱ्या अल्मित्रा पटेल यांचे हे इंग्रजी भाषेतील चरित्र.
अल्मित्रांची प्रेरणादायी जीवनकथा समाजातील विविध
स्तरांवर पोहोचवणे हाही एक महत्त्वाचा उद्देश त्यात आहे.
घनकचराव्यवस्थापनात त्यांचे व्यवस्थापन आणि योगदान
प्रेरणादायी आहे.

नवे नीतिसार

सुधा देसाई

मूल्य २५० रुपये
सवलतीत १५० रुपये

मूल जन्माला आल्यापासून खऱ्या अर्थाने माणूस
बनण्यासाठी आई, वडील, गुरू व उन्नत समाज यांच्या
मार्गदर्शनाची, सुदृढ व भक्कम पायाची नितांत आवश्यकता
असते. हे खांब त्याच्या जीवनाला आकार, मानवतेचा
धर्म आणि संस्कारांचा त्याच्यावर योग्य तो परिणाम होतो.
अनेक माणसांशी आलेल्या संबंधातून, घडलेल्या घटनांतून
जे दिसले, मनात राहिले ते पुस्तकरूपात शब्दबद्ध करावे.

**With
Best
Compliments
From**

M/s Laboratoires Griffon Pvt. Ltd.

Mumbai - 400011

पठारही, पहाडही, वन-रान अन् समुद्रही
सुपीक पाणलोटही, कधी कोरडा दुष्काळ मी॥

मांगल्यही पावित्र्यही, कधी रुढीचा विटाळही
अनादी संस्कृती उरी, विज्ञाननिष्ठ तेज मी॥

इतिहासही, जाज्वल्यही, ज्वालाग्रही मशालही
क्रांतीही, विद्रोहही, मातीसवे इमान मी॥

सुशांत सत्य शोधही, प्रशांत तो प्रबुद्ध मी
समाज हित मानसी, शिवराय तोच राम मी॥

लुटून लूट जाहली, फुटूनही भरीव मी
विभागले किती तरी मुळात एकसंध मी॥

हिंदवी स्वराज्य मी, वैविध्यही नावीन्यही
बहुरंगी महाराष्ट्र मी! बहुदंगी महाराष्ट्र मी!

या लेखात 'आंतरराष्ट्रीय मराठी मंच'चे कार्य, महाराष्ट्र मंडळ सिंगापूरचे उद्दिष्टे आणि उपक्रम यांची माहिती, आणि माझ्या मनातील महाराष्ट्राविषयीच्या भावना कवितेतून व्यक्त केल्या आहेत.

आंतरराष्ट्रीय मराठी मंच

जगभरातून १७ प्रतिनिधी मुळेसरांच्या मार्गदर्शनाखाली आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचचे उपसमन्वयक म्हणून काम करतात. या सर्व प्रतिनिधींची नियुक्ती मराठी विकास संस्था, मराठी भाषा विभाग अंतर्गत आहे. २७ ते २९ जानेवारी २०२४ दरम्यान वाशी, नवी मुंबई इथे दुसरे मराठी विश्व संमेलन पार पडले. या संमेलनात आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचाची संकल्पना स्पष्ट करण्यात आली. थोडक्यात मंचाबद्दल सांगायचे तर मराठी भाषेबद्दल जागरूकता, रुची निर्मिती आणि प्रसार याचे प्रमुख उद्दिष्ट असणारा हा मंच परदेशात मराठी भाषेचा प्रचार-प्रसार तसेच जतन आणि संवर्धनासाठी कार्य करणाऱ्या व्यक्ती, संस्था आणि महाराष्ट्र शासन यांच्यातील दुवा म्हणून काम करतो. मराठी भाषा संवर्धन आणि मराठीचा विकास व्हावा यासाठी प्रयत्नशील असतो. हा समन्वय एका देशातील विविध मराठी संस्थांमधील, वेगवेगळ्या देशांतील महाराष्ट्र मंडळांतील, मराठी आणि अमराठी भाषकांतील, परदेशातील मराठी संस्था आणि शासन यांच्यामधील आहे. वरील नमूद उद्दिष्ट ध्यानात ठेवून भाषाविकासाची कौशल्ये मग ती श्रवण, संवाद, वाचन आणि लेखन या सर्व आणि इतर माध्यमांतून वृद्धिंगत करता यावी ह्यावरदेखील मंचाचा भर आहे.

सचिन गांजापूरकर
सिंगापूर

सिंगापूरातून बहुरंगी महाराष्ट्र

वाचकांना अधिक माहिती मिळावी या दृष्टीने मंचाची उद्दिष्टे नमूद करत आहे-

जगभरातील विविध मराठी मंडळे/संस्था यांची सूची तयार करणे.

जगभरातील समाजमाध्यमांमध्ये मराठी भाषेच्या वापरासंदर्भातील अहवाल प्राप्त करून, त्यांचा अभ्यास करून समाजमाध्यमांद्वारे मराठी भाषेचा प्रचार-प्रसार करण्यासंदर्भात उपक्रमांचे नियोजन करणे.

विविध देशांतील अनिवासी मराठी भाषिक, मराठी भाषेसाठी काम करणाऱ्या विविध संस्था, मंडळे यांचा परस्परांबरोबर संपर्क प्रस्थापित करणे.

मराठी भाषेचा प्रचार-प्रसार, जतन व संवर्धन यासाठी होणारे उपक्रम, कार्यक्रम याबाबतचा आढावा घेऊन सदर माहिती राज्य मराठी विकाससंस्थेला सादर करणे.

परदेशात शिकणाऱ्या मराठी व अमराठी भारतीय तसेच परदेशी विद्यार्थी यांना राज्य मराठी विकास संस्थेबरोबर मराठी भाषेचा प्रचार-प्रसार करण्याच्या विविध उपक्रमांमध्ये सहभागी होण्यास प्रोत्साहित करणे.

आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचाच्या कार्याचा सविस्तर आढावा आणि सादरीकरणाची सविस्तर लिंक सोबत देत आहे-

[https://www.youtube.com/live/\\$GSavpw4rKw?si=YpMI-NtpjbClkC9Yt=4697](https://www.youtube.com/live/$GSavpw4rKw?si=YpMI-NtpjbClkC9Yt=4697)

महाराष्ट्र मंडळ सिंगापूर

अठरापगड भाषकांना जवळ घेणाऱ्या सिंगापूरातील हे मंडळ म्हणजे महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यातून आलेल्या, महाराष्ट्राच्या संस्कृतीशी नाते सांगणाऱ्या साऱ्यांसाठी एकत्र येण्याचे, उत्सव साजरे करण्याचे आणि नाती दृढ करण्याचे केंद्र आहे. भारतातील सांस्कृतिक, औद्योगिक, वैचारिकदृष्ट्या प्रगतिशील असलेल्या आपल्या राज्याची ही आग्नेय आशियातील महत्त्वाची शाखाच आहे असे म्हटले तर चुकीचे ठरू नये! सिंगापूरमधील मराठी संस्कृती, तिचे जतन व संवर्धन करणारी संस्था म्हणजे महाराष्ट्र मंडळ सिंगापूर.

मंडळाचे विविध उपक्रम आणि योजना - हसत खेळत मराठी

सिंगापूरमध्ये आपल्या छोट्या बालमित्रांसाठी हसत खेळत मराठी शिकण्याची संधी सहज उपलब्ध करून देणारा हा उपक्रम! भाषा संवर्धन आणि संस्कृतीचा प्रसार आणि प्रचार करण्याचा मंडळाचा सातत्यपूर्ण प्रयत्न असतो आणि ह्याच हेतूने हा उपक्रम राबवला जातो. आतापर्यंत या उपक्रमाला पालकांचा, शिक्षकांचा, आणि स्वयंसेवकांचा भरघोस प्रतिसाद मिळाला. आपण हा उपक्रम ऑनलाईन राबवत आहोत. वर्षभरात ४ ते ५ सहली आणि प्रत्यक्ष भेट घडवून आणली जाते.

ग्रंथालय

मंडळाच्या ग्रंथालयात सुमारे ३००० मराठी पुस्तके व मासिके आहेत आणि त्यात सतत भर पडत असते. Online booking करून वाचक ग्रंथालयाला भेट देऊ शकतात.

अरुण तरुण

हा समूह महाराष्ट्र मंडळाने सिंगापूर मधील युवकांना एकत्र आणून मंडळाची उद्दिष्टे व कार्य यशस्वीपणे पुढे नेण्यासाठी स्थापन केला. समूहात १५ ते २५ वर्षे या वयोगटातील सभासद आणि स्वयंसेवक आहेत. हा समूह मंडळाच्या तरुण सभासदांना एकत्र येऊन, आपापसातील मैत्री, स्नेहभाव वाढवायला व विविध कार्यक्रम आयोजित करायला मंच उपलब्ध करून देतो. सांस्कृतिक कार्य अविरत सुरू ठेवून मंडळाचे भविष्यातील स्थान बळकट रहाण्यासाठी, ह्या समूहाचे योगदान फार महत्त्वाचे आहे.

स्वरगंध

संगीतकलेशी निगडित सिंगापूरमधील तानसेन आणि कानसेन ह्यांचा हक्काचा कलामंच म्हणजे 'स्वरगंध.' महाराष्ट्र मंडळाच्या अनेक कार्यक्रमांसाठी संगीत दिग्दर्शन, संयोजन, गायन, वादन आणि संगीतातले नवनवे प्रयोग सादर करून स्वरगंधच्या गुणी कलाकारांनी नेहमीच श्रोत्यांची वाहवा मिळवलेली आहे.

नाट्यरंग

नाट्यरंग हा महाराष्ट्र मंडळ सिंगापूरमधील नाट्यगुणांना वाव देणारा समूह आहे. यात विविध नाट्यवाचन व नाट्यप्रयोग केले जातात. त्यावर सखोल आणि सांगोपांग चर्चा केली जाते, प्रतिक्रिया दिल्या जातात. तसेच मंडळासाठी वेगवेगळे नाट्यप्रयोग यातून उभे केले जातात. त्यांची झलक तुम्हाला मंडळाच्या यूट्यूब चॅनेलवर तसेच फेसबुक पेजवर पाहायला मिळेल.

नृत्यरंग

नृत्यकलेत रस असणाऱ्या विविध वयोगटातील मंडळींसाठी प्रत्यक्ष आणि ऑनलाइन नृत्यशिक्षणाचे वर्ग आणि कार्यशाळा चालवणारा महाराष्ट्र मंडळ सिंगापूरचा उपक्रम म्हणजे 'नृत्यरंग'.

ऋतुगंध

मराठी लेखनकलेला उत्तेजन देता यावे या विचारातून 'ऋतुगंध' या ई-अंकाचा जन्म झाला. लेख, कथा, कविता, खास बालकांसाठी अशा लिखाणाबरोबरच मंडळातील घडामोडी, आगामी कार्यक्रमांची माहिती असे सर्व आपल्या या नियतकालिकात असते. ऋतुगंध <https://mmsrutugandha.wordpress.com> इथे वाचायला उपलब्ध आहे.

साहित्य सहवास

साहित्याची रुची नसलेला मराठी विरळ. मराठी साहित्यप्रेमींची ही साहित्याबद्दलची असलेली आवड जोपासायला आणि वृद्धिंगत करायला मंडळाने हा उपक्रम सुरू

केला आहे म. मं. सिं. साहित्य सहवास. ह्या उपक्रमांतर्गत आपण लेख, कथा, कविता अशा विविध साहित्यप्रकारांचा आस्वाद घेतो. यात स्वरचित तसेच प्रसिद्ध व प्रतिथयश लेखकांचे साहित्य सादर ऐकण्या-वाचण्यासाठी नियमितपणे हा समूह भेटतो.

शब्दगंध

गेली १९ वर्षे अविरत चालणारा हा उपक्रम म्हणजे स्वरचित कवितांचे वाचन करण्यासाठी एक खुले व्यासपीठ! यजमान सूचित विषय आणि चित्र विषय ही संकल्पना यावर आधारित काव्य रचून ते सादर केले जाते. ऑफलाइन आणि ऑनलाइन संयुक्त माध्यमातून हा उपक्रम अविरत चालू आहे. शब्दगंध उपक्रमाची थोडक्यात ओळख म्हणजे काव्यनिर्मिती आणि काव्यवाचनासाठी प्रेरणा देणारे एक केंद्र!

ढोल-ताशा, लेझीम पथक

मंडळाचे स्वतःचे ढोल-ताशा, लेझीम पथक असावे ही सर्व सदस्यांची आणि मराठी जनांची इच्छा होती. एक वर्षा पूर्वी नव्याने हे पथक स्थापन करून मंडळाने आपल्या संस्कृतीचे जतन करणारा सुंदर उपक्रम सुरू केला आहे.

आपण आपल्या मातीचे देणे लागतो ही दृढभावना मनात आहे. मंच. REDIO आणि मंडळासाठी कार्य म्हणजे आपल्या समाजाच्या, भाषेच्या आणि संस्कृतीच्या सेवेचे कार्य असे मला नेहमी वाटते.

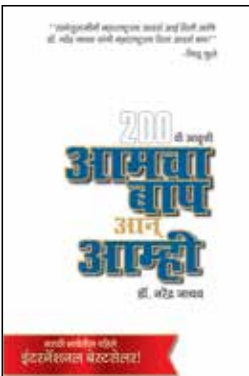
- सचिन गांजापूरकर

sachinganjapurkar@gmail.com

|| ग्रंथाग्नी || ❄ ||

आमचा बाप आन् आम्ही

डॉ. नरेंद्र जाधव

२००वी
आवृत्ती!

मूल्य ४०० रु.
सवलतीत २५० रु.

शूटआऊट

शब्द आणि फोटो यांचा थरार!

घनःश्याम भडेकर

मूल्य ३०० रुपये
सवलतीत १८० रुपये

शब्द रुची || बीएमएम सॅन होजे अधिवेशन विशेषांक || जून २०२४ || ७५

मसाल्यांचा घोळ!

शरद काळे

अगदी प्राचीन काळापासून भारतातील मसाले जगप्रसिद्ध होते आणि आजही आहेत. इतिहासातील अनेक परदेशी प्रवाशांनी भारतीय मसाल्यांचे मसालेदार आणि रसभरीत वर्णन केल्याचे अनेक ठिकाणी आढळते. भारतातील मसाल्यांचा इतिहास हा सांस्कृतिक देवाणघेवाण आणि आर्थिक सुबत्तेतील त्यांचे महत्त्वाचे स्थान दर्शवतो. भारतीय पाककलेतील स्वाद आणि रुचीच्या जागतिक पाककृतीशी समरसतेची एक आकर्षक कथा या मसाल्यांच्या पदार्थांनी लिहिली आहे. परदेशात फिरणाऱ्या भारतीयांना तिचे जागोजागी दर्शन होते. भारतातील मसाल्यांचा वापर प्राचीन काळापासून होत आहे, सिंधू संस्कृती या प्राचीन भारतीय संस्कृतींमध्ये मसाल्यांचा वापर स्वयंपाकासाठी आणि औषधी उद्देशांसाठी केला जात असे. जगप्रसिद्ध सिल्क रूट किंवा रेशीममार्गासह प्राचीन व्यापारी मार्गांवरील भारताच्या मोक्याच्या स्थानामुळे इतर संस्कृतींबरोबर मसाल्यांची देवाणघेवाण सुलभ झाली होती. इजिप्त देशाबरोबर इसवी सनपूर्व काळात टॉलेमीच्या राज्यात भारताचा मसाल्यांच्या पदार्थांचा व्यापार होत असे. काळी मिरी, वेलची आणि दालचिनी यांसारख्या मसाल्यांना जगभरात खूप मागणी होती, ज्यामुळे भारताच्या आर्थिक समृद्धीमध्ये भर पडत होती. मसाले हे शतकानुशतके पारंपरिक भारतीय औषध आयुर्वेदाचाही अविभाज्य घटक आहेत. अनेक मसाल्यांमध्ये औषधी गुणधर्म असल्याचे मानले जात होते आणि ते विविध आजारांवर उपचार करण्यासाठी वापरले जात होते. मध्ययुगीन काळात, अरब आणि पर्शियन व्यापाऱ्यांनी भारतीय मसाल्यांचा पश्चिमेकडे अधिक प्रसार करण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावली. मसाल्यांचा व्यापार भरभराटीला आला आणि मसाले युरोपमध्ये चैनीच्या गोष्टी बनले. १५ व्या शतकात, युरोपीय शक्तींनी, विशेषतः पोर्तुगीज, डच आणि नंतर ब्रिटिशांनी, भारतातील मसाले-उत्पादक

प्रदेशांमध्ये थेट प्रवेश मिळवण्याचा प्रयत्न केला. यामुळे विविध सागरी व्यापारमार्गांचे शोध लागत गेले. युरोपीय वसाहतींनी मसाल्यांच्या व्यापारावर नियंत्रण ठेवण्याचे उद्दिष्ट ठेवले. भारतातील संस्थानिकांच्या धोरणामुळे भारत एक देश असूनही एकसंध राहिला नव्हता. त्यामुळे येथे युरोपीय वसाहती स्थापन झाल्या. मसाले-उत्पादक प्रदेशांमध्ये, विशेषतः केरळमध्ये, पोर्तुगीज, डच आणि ब्रिटिशांमध्ये वर्चस्वासाठी तीव्र स्पर्धा त्या काळात होती. त्यातूनच ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीच्या मक्तेदारीचा उगम झाला. त्यांनी मसाल्यांचे उत्पादन, वितरण आणि व्यापारमार्ग नियंत्रित केले, ज्यामुळे स्थानिक मसाला उत्पादकांच्या जीवनमनावर परिणाम झाला. त्यातूनच ती कंपनी बलशाली बनत गेली आणि भारत दीडशे वर्षांसाठी आपले स्वातंत्र्य गमावून परतंत्र झाला.

ब्रिटिशांनी भारतात, विशेषतः केरळ आणि कर्नाटक यांसारख्या प्रदेशात मोठ्या प्रमाणात मसाल्यांची लागवड सुरू केली आणि निर्यातीसाठी काळी मिरी, वेलची आणि दालचिनी यांसारख्या मसाल्यांवर लक्ष केंद्रित केले. सन १९४७ मध्ये स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर, जागतिक मसाल्यांच्या बाजारपेठेत भारत एक प्रमुख शक्तिस्थान बनलेला आहे. सरकारी धोरणामुळे मसाल्यांच्या लागवडीला पाठिंबा मिळत राहिला आणि भारत हा विविध मसाल्यांचा महत्त्वपूर्ण असा सर्वात मोठा निर्यातदार बनला. विविध प्रकारचे हवामान आणि भूगोल यामुळे विविध प्रकारच्या मसाल्यांच्या उत्पादनासाठी आपला देश ओळखला जातो. काळी मिरी, वेलची, दालचिनी, लवंगा, हळद, जिरे आणि धणे यासारख्या मसाल्यांची लागवड देशातील विविध प्रदेशांमध्ये केली जाते. भारतीय मसाल्यांनी केवळ देशाच्या रुची व स्वाद परंपरांना चालना दिल्या नाहीत तर जागतिक पाककृतींवरही महत्त्वपूर्ण प्रभाव टाकला आहे.

आंतरराष्ट्रीय पाककलांमध्ये भारतीय मसाल्यांचा वापर मोठ्या प्रमाणावर केला जातो, ज्यामुळे स्वयंपाकाच्या पद्धतींचे जागतिकीकरण होण्यास हातभार लागत आहे.

आधुनिक युगातही भारत हा मसाल्यांचा जगातील आघाडीचा उत्पादक, ग्राहक आणि निर्यातदार आहे. जगातील सर्वाधिक मसाल्यांच्या पदार्थांचे उत्पादन करणाऱ्या देशांमध्ये भारत पहिल्या क्रमांकावर असून त्यानंतर टर्की, बांगलादेश, चीन, इंडोनेशिया, पाकिस्तान, इथिओपिया, नेपाळ, कोलंबिया आणि म्यानमार यांचा क्रमांक लागतो. गेल्या काही वर्षांपासून भारतातील विविध मसाल्यांचे उत्पादन झपाट्याने वाढत आहे. सन २०२१-२२ मध्ये मसाल्यांचे उत्पादन १.१ कोटी टन होते. त्यावर्षी भारतातून मिरचीची सर्वात मोठ्या प्रमाणावर निर्यात झाली आणि त्यानंतर विविध मसालातेले आणि ओलिओरेसिन, पुदीना उत्पादने, जिरे आणि हळद यांचा क्रमांक होता. सन २०२२-२३ या आर्थिक वर्षात एकूण ३७३ कोटी अमेरिकन डॉलर किमतीच्या मसाल्यांच्या (३२००० कोटी रुपये) पदार्थांची निर्यात झाली होती. म्हणजे परकीय चलन मिळवून देणाऱ्या महत्त्वाच्या गोष्टींपैकी मसाल्याचे पदार्थ आहेत. अमेरिका, हॉलंड, जपान, युनायटेड अरब अमिरात आणि जर्मनी हे पाच देश भारतीय मसाल्यांचे प्रमुख ग्राहक आहेत. मिरपूड, वेलची, मिरची, आले, हळद, धणे, जिरे, कोथिंबीर, मेथी, लसूण, जायफळ कढीपत्ता, मसाला तेल आणि ओलिओरेसिन हे सर्वाधिक उत्पादित आणि निर्यात केलेले मसाले आहेत. या मसाल्यांपैकी, मिरची, जिरे, हळद, आले आणि धणे एकूण उत्पादनाच्या सुमारे ७६% आहेत. मध्य प्रदेश, राजस्थान, गुजरात, आंध्र प्रदेश, तेलंगणा, कर्नाटक, महाराष्ट्र, आसाम, ओरिसा, उत्तर प्रदेश, पश्चिम बंगाल, तमिळनाडू आणि केरळ ही भारतातील सर्वात मोठी मसाले-उत्पादक राज्ये आहेत.

भारतीय मसाला महामंडळाची स्थापना सन १९८७ मध्ये त्याच्या कक्षेत येणाऱ्या ५२ मसाल्यांच्या पदार्थांच्या आणि मसाल्यांच्या उत्पादनांच्या निर्यातीचा विकास, प्रोत्साहन आणि नियमन करण्यासाठी करण्यात आली. हे महामंडळ भारतीय निर्यातदार आणि विदेशातील आयातदार यांच्यातील दुवा म्हणून काम करते. मंडळाचे मुख्य कार्य म्हणजे भारतीय मसाल्यांच्या गुणवत्तेची जाहिरात, देखभाल आणि देखरेख नियंत्रण आणि उत्पादकांना आर्थिक आणि भौतिक साहाय्य देण्यासाठी पायाभूत सुविधा पुरवणे आणि संशोधन आहे. मसाले महामंडळाने शेतकऱ्यांना सुधारित किमतीची प्राप्ती आणि त्यांच्या उत्पादनापर्यंत व्यापक पोहोच मिळवून देण्याच्या उद्देशाने प्रमुख उत्पादन/बाजार केंद्रांमध्ये आठ वैशिष्ट्यपूर्ण मसाले पार्क सुरू केले आहेत. मसाले आणि मसाल्यांच्या उत्पादनांची लागवड, काढणीनंतर, प्रक्रिया, मूल्यवर्धन, बांधणी आणि साठवणुकीसाठी एकात्मिक पद्धतीने प्रयत्न करत करणे हा या मसाला उद्योगाचा प्रमुख उद्देश आहे.

विविध मसाल्यांच्या पदार्थांची दीर्घकाळ साठवणूक करण्यासाठी सूक्ष्मजीवांच्या आणि कीटकांच्या वाढीपासून प्रभावीपणे या पदार्थांचे संरक्षण करणारे, प्रतिजैविक गुणधर्म असलेले अन्नात वापरता येणे शक्य असलेले पदार्थ त्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. सर्वात जुने आणि सर्वाधिक वापरले जाणारे संरक्षक म्हणजे सोडियम क्लोराइड किंवा मीठ आहे. सोडियम मेटा बायसल्फाइट या क्षाराचा वापर मिरचीमध्ये कीटक किंवा जिवाणू रोखण्यासाठी होतो. सूक्ष्मजीव प्रसार, एन्झाइमॅटिक प्रक्रिया आणि ऑक्सिडेटिव्ह क्रियांमुळे होणारा बिघाड रोखण्यासाठी अन्न उद्योगात मोठ्या प्रमाणावर कृत्रिम संरक्षकांचा वापर करत असले तरी, अन्नउत्पादनांमध्ये या कृत्रिम संरक्षकांच्या वापरामुळे ग्राहकांमध्ये लक्षणीय भीती निर्माण झाली आहे. त्यांच्यामुळे उद्भवणाऱ्या संभाव्य आरोग्यधोक्यांमुळे ग्राहक आता त्या बाबतीत जागरूक होत आहेत. या धोक्यांमध्ये ज्या प्रतिकूल परिणामांचा समावेश आहे, त्यात पोटाचे विकार, आतड्यांतील मित्र-जीवसृष्टीमध्ये व्यत्यय, लर्जिक प्रतिक्रिया, श्वासोच्छ्वासातील गुंतागुंत आणि त्यांच्या कर्करोगजन्य गुणधर्म बिघडल्याच्या चिंता यांचा समावेश आहे.

मसाले हे स्वयंपाकघरातील मुख्य घटकांपैकी एक आहेत जे आपल्या देशात भरपूर प्रमाणात आढळतात. ह्यांचाच वापर विविध प्रकारच्या अन्नसंरक्षणात केला जातो. अन्नसंरक्षणासाठी इतर प्रत्येक वैज्ञानिक तंत्राशी तुलना केल्यास, मूलभूत मसाल्यांचा वापर अत्यंत फायदेशीर आणि प्रभावी आहे. मसाले मुख्यतः खाद्यपदार्थांना चव येण्यासाठी आणि अन्नाला आकर्षक रंग येण्यासाठी वापरले जात असले तरी ते अन्नसंरक्षणासाठीदेखील वापरले जातात. बहुतेक लोकांना अन्न जतन करण्याच्या या अविश्वसनीय वाटणाऱ्या आणि सोप्या पद्धतीबद्दल माहिती नसते. सध्याचे तंत्रज्ञान पाश्चात्यज्ञान, फ्रीझिंग आणि सुकवणे किंवा वाळवणे यासारख्या अन्नाचे जतन करण्याच्या सोप्या पद्धती वापरते, परंतु त्यात अन्नाच्या पौष्टिक मूल्याची हमी मिळत नाही. मसाल्यांचा वापर केला तर ते आरोग्यदृष्ट्या फायदेशीर ठरू शकते. बॅनिंग, ड्रायिंग, फ्रीझिंग, स्मॉकिंग, सॉल्टिंग, पिकलिंग (लोणची) आणि क्युरिंग ह्या काही सर्वात लोकप्रिय आणि मोठ्या प्रमाणावर वापरल्या जाणाऱ्या अन्न संरक्षण पद्धती आहेत. सूक्ष्मजीवांना अन्नापासून दूर ठेवणे हे या सर्व पद्धतींचे मूलभूत उद्दिष्ट आहे. अन्न जास्त काळ ठेवायचे असेल तरी तेथे व्हॅक्युम पॅक केले जाते. सीलबंद केलेल्या अन्नामध्ये कोणताही सूक्ष्मजीव प्रवेश करू शकत नाही.

अन्नसंरक्षणासाठी विकिरण (अन्नावर गॅमा किरणांसारख्या आयनीकारक किरणोत्सर्गाचा वापर) हे एक तंत्रज्ञान वापरता येते आणि सूक्ष्मजीव आणि कीटक कमी करून किंवा काढून टाकून अन्न दीर्घकाळ टिकवून ठेवण्यासाठी त्याची मदत होते. पाश्चात्यज्ञानामुळे दूध आणि बॅनिंगमुळे फळे आणि भाज्यांसाठी संरक्षण होऊ शकते तसेच, किरणोत्सर्गामुळे ग्राहकांसाठी अन्न

अधिक सुरक्षित होऊ शकते. अन्न आणि औषध प्रशासन अन्न विकिरण करण्यासाठी वापरल्या जाणाऱ्या विकिरण स्रोतांचे नियमन करण्यासाठी जबाबदार आहे. अन्न विकिरण करणे सुरक्षित आहे हे निर्धारित केल्यानंतरच हे प्रशासन खाद्यपदार्थांवर वापरण्यासाठी विकिरण स्रोतास मान्यता देते. भारतात वाशी येथे गेली कित्येक वर्षे मसाल्यांच्या पदार्थांवर विकिरणप्रक्रिया करूनच ते निर्यात केले जातात. मसाल्याचे पदार्थ आयात करण्यासाठी विकिरण पद्धतीने संरक्षित करणे अनेक देशांनी अनिवार्य केले आहे.

विकिरण पद्धती अनेक उद्देश पूर्ण करू शकते.

अन्नजन्य आजाराना प्रतिबंध - अन्नजन्य आजाराना कारणीभूत असलेल्या जीवांचे प्रभावीपणे उच्चाटन करण्यासाठी या पद्धतीचा उत्तम उपयोग होतो. विशेषतः साल्मोनेलाच्या विविध जाती आणि एस्चेरिचिया कोलाई (ई. कोली) हे जिवानू अन्नजन्य असून त्यांचे समूळ उच्चाटन विकिरणांनी होऊ शकते.

धान्य संरक्षण - अन्नाचा नाश करणाऱ्या किंवा विघटन घडवून आणणारे कीटक वा जिवानू नष्ट करणे किंवा निष्क्रिय करून खाद्यपदार्थांच्या साठवणुकीच्या काळात वाढ करता येते.

कीटकांचे नियंत्रण - अमेरिकेमध्ये आयात केलेल्या उष्णकटिबंधीय फळांमधील कीटकांचा नाश करण्यासाठी विकिरण अनिवार्य आहे. किरणोत्सर्गामुळे फळांना हानी पोहोचवणाऱ्या इतर कीटक-नियंत्रण पद्धतींची गरजदेखील कमी होते.

अंकुर येण्यास आणि पिकण्यास उशीर - कोंब रोखण्यासाठी (उदाहरणार्थ, कांदे, बटाटे) आणि त्यांना दीर्घकाळ टिकवण्यासाठी, फळे पिकण्यास उशीर करण्यासाठी विकिरण पद्धत योग्य आहे.

अन्नपदार्थांचे निर्जंतुकीकरण - अन्न निर्जंतुक करण्यासाठी विकिरण वापरले जाऊ शकते, जे नंतर वर्षानुवर्षे रेफ्रिजेशनशिवाय साठवले जाऊ शकते. निर्जंतुकीकरण केलेले खाद्यपदार्थ रूग्णालयांमध्ये गंभीरपणे दुर्बल रोगप्रतिकारक प्रणाली असलेल्या रूग्णांसाठी उपयुक्त आहेत, उदाहरणार्थ, एड्सचे रुग्ण किंवा केमोथेरपी घेत आहेत अशा रूग्णांना त्याची मदत होते. किरणोत्सर्गाद्वारे निर्जंतुकीकरण केलेले अन्न सामान्य वापरासाठी मंजूर केलेल्या पदार्थांपेक्षा बऱ्याच वरच्या पातळीच्या उपयोगात आणले जातात. उदाहरणार्थ, अंतरळवीरांसाठी अवकाशात यांचा वापर केला जातो.

अन्न विकिरीत कसे करतात ?

गॅमा किरण कोबाल्ट (कोबाल्ट ६०) किंवा सीझियम (सिझियम १३७) या मूलद्रव्यांच्या किरणोत्सर्गी स्वरूपातून उत्सर्जित होतात. गॅमा रेडिएशनचा वापर नियमितपणे वैद्यकीय सामग्री, दंतवैद्यांची सामग्री आणि घरगुती उत्पादने निर्जंतुक करण्यासाठी केला जातो. कर्करोगाच्या उपचारांसाठी देखील विकिरणांचा वापर केला जातो.

क्ष-किरण हे लक्ष्य पदार्थांपासून (सामान्यतः जड धातूंपैकी

एक) अन्नामध्ये इलेक्ट्रॉनच्या उच्च-ऊर्जा प्रवाहाचे प्रतिबिंबित करून तयार केले जातात. क्ष-किरणांचा वापर औषध आणि उद्योगांमध्ये अंतर्गत संरचनांच्या प्रतिमा तयार करण्यासाठी मोठ्या प्रमाणावर केला जातो.

इलेक्ट्रॉन बीम (किंवा ई-बीम) हा क्ष-किरणांसारखाच असतो आणि हा इलेक्ट्रॉन प्रवेगकातून अन्नामध्ये प्रक्षेपित होणाऱ्या उच्च-ऊर्जा इलेक्ट्रॉनचा प्रवाह असतो.

भारतीय खाद्यपदार्थांमध्ये प्रामुख्याने एथिलीन ऑक्साइड नावाचे कर्करोगजन्य पदार्थ असलेले हानिकारक रसायन, सापडल्यामुळे युरोपीय युनियनने या पदार्थांवर बंदी घालण्याचा निर्णय घेतला आहे. असा वाद निर्माण होण्याची ही पहिलीच वेळ नाही. विविध अन्न दूषित घटकांसाठी निर्धारित मानके वेगवेगळ्या देशांसाठी भिन्न आहेत, यात काही आंतरराष्ट्रीय मानदंडांचे पालन केले जात असले तरी युरोपियन फूड सेफ्टी ऑथॉरिटीजला (EFSA) सप्टेंबर २०२० ते एप्रिल २०२४ दरम्यान ५२७ भारतीय खाद्यपदार्थांमध्ये हे रसायन सापडले. या पदार्थांमध्ये काजू, बदाम, शेंगदाणे, तीळ, औषधी वनस्पती, मसाले आणि आहारातील इतर विविध पदार्थांचा समावेश आहे. एथिलीन ऑक्साइडचा मुख्य वापर वैद्यकीय उपकरणांच्या निर्जंतुकीकरणासाठी केला जातो. तसेच कीटनाशक म्हणूनही त्याचा काही ठिकाणी वापर करण्यात येतो. या रसायनाची कर्करोगजन्य पदार्थ म्हणून वर्गीकरण केले गेले आहे. याच्या संपर्कात सातत्याने आल्यावर लिंफोमा आणि ल्युकेमिया हे कर्करोग होऊ शकतात. एथिलीन ऑक्साइड खाद्यपदार्थांमध्ये सापडल्यामुळे आंतरराष्ट्रीय बाजारात त्याचा परिणाम होणे साहजिक म्हणावे लागेल. हाँगकाँग आणि सिंगापूर या दोन आशियाई देशांनी एम.डी.एच. आणि एन्हरेस्ट या भारतीय मसाल्यांच्या पदार्थांवर बंदी घातली आहे.

हाँगकाँग आणि सिंगापूर यांनी कर्करोगजन्य घटक शोधून काढल्यानंतर भारतीय मसाले ब्रँड MDH च्या तीन पुनपकेज केलेल्या उत्पादनांवर बंदी घातल्याच्या काही दिवसांनंतर, प्रसिद्ध मसाल्यांच्या ब्रँडने आरोप फेटाळून लावले की ते इथिलीन ऑक्साइड वापरत नाहीत आणि भारतात आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कठोर आरोग्य आणि सुरक्षा मानकांचे पालन करतात. हाँगकाँगमधील अन्न नियामकांनी एथिलीन ऑक्साइड असल्याने त्यांच्या विक्रीवर बंदी घातली आहे. एथिलीन ऑक्साइडवर अन्नासाठी बंदी असताना ह्या घटकांचे अंश त्यात कोटून आले, त्यामागे नेमके कोणते विज्ञान किंवा अर्थकारण आहे, त्यात कितपत तथ्य आहे, त्याचा अर्थव्यवस्थेवर कोणता परिणाम होऊ शकेल, त्यातून काय धडे घ्यायचे याबद्दल आपण पुढील भागात माहिती घेऊ.

- शरद काळे

sharadkale@gmail.com

मराठी भाषा विभाग

मराठी भाषा विभागाची निर्मिती व उद्दिष्टे

मराठी भाषेचा विकास व संवर्धन याकरता २९.११.२०१० च्या शासन अधिसूचनेद्वारे 'मराठी भाषा विभाग' या स्वतंत्र विभागाची निर्मिती. विभागाचे संकेतस्थळ <https://marathi.gov.in/>

मा. मंत्री मराठी भाषा विभाग दीपक केसरकर आणि या विभागाच्या अप्पर मुख्य सचिव मनिषा पाटणकर-म्हैसकर यांच्या संकल्पनेतून व सहकार्याने मराठी भाषा जतन, संवर्धन व प्रचार-प्रसाराचे कामकाज जगभर चालू आहे.

मुख्य उद्दिष्टे

- ◆ महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ नुसार मराठी भाषेचा वापर प्रशासकीय कामकाजात करण्याच्या अनुषंगाने कार्यवाही करणे.
- ◆ प्रशासनात राजभाषेचा सक्षमपणे वापर व्हावा याकरता पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देणे.
- ◆ कार्यालयीन अधिकारी / कर्मचारी यांचेकरता मराठी व हिंदी भाषा परीक्षा नियमांची अंमलबजावणी करणे.
- ◆ मराठी भाषेचा प्रचार व प्रसार याकरता विविध उपक्रमांचे आयोजन करणे.
- ◆ मराठी भाषेतील साहित्यनिर्मितीला उत्तेजन देणे.
- ◆ मराठी विश्वकोशाचे अद्ययावतीकरण करणे.
- ◆ केंद्र शासनाच्या त्रि-भाषा सूत्रानुसार राज्यातील केंद्रीय कार्यालयांना मराठी वापराबाबत सूचना देणे.
- ◆ विधानमंडळाच्या मराठी भाषा समितीच्या शिफारशीनुसार मराठी भाषेच्या वापरासंबंधात विविध कार्यालयांमध्ये समन्वय साधणे.

महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४

- ◆ या अधिनियमान्वये दिनांक २६ जानेवारी १९६५पासून मराठी ही राज्याची राजभाषा म्हणून घोषित करण्यात आली व महाराष्ट्र राज्याची राजभाषा म्हणून देवनागरी लिपीतील मराठी भाषेचा अंगीकार करण्यात आला.

महाराष्ट्र राजभाषा (वर्जित प्रयोजने) नियम, १९६६

- ◆ महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ मधील तरतुदीनुसार ३०.०४.१९६६च्या अधिसूचनेन्वये १ मे, १९६६पासून वर्जित प्रयोजने वगळता सर्व शासकीय प्रयोजने मराठीतून करणे अनिवार्य केले.

□ वर्जित प्रयोजने पुढीलप्रमाणे आहेत -

१. केंद्र शासन व केंद्रीय कार्यालये यांच्याशी करण्यात येणारा पत्रव्यवहार.
२. अन्य राज्यांशी करण्यात येणारा पत्रव्यवहार.
३. परराष्ट्रांचे दूतावास यांच्याशी करण्यात येणारा पत्रव्यवहार.
४. महालेखापाल कार्यालयाशी करण्यात येणारा पत्रव्यवहार तसेच त्यांच्याकडे द्यावयाचे लेखे.
५. न्यायालयीन व विधिविषयक बाबी.
६. वैद्यकीय औषधी योजना, अहवाल आणि वैद्यकीय अहवालातील तांत्रिक बाबी.

महाराष्ट्र राजभाषा (सुधारणा) अधिनियम २०२१, दि. १६ जुलै, २०२१

- ◆ महाराष्ट्र राजभाषा (सुधारणा) अधिनियम, २०२१ दि. १६.०७.२०२१ अन्वये महाराष्ट्र राजभाषा अधिनियम, १९६४ मध्ये पुढील तरतुदीचा समावेश करण्यात आला आहे.
- शासकीय प्रयोजने स्पष्ट करण्यात आलेली आहेत.
- राज्य शासनाचे प्रत्येक कार्यालय जनसंवाद व जनहित यांच्यासंबंधित त्यांच्या धोरणामध्ये मराठीचा वापर करण्यासाठी यथोचित तरतूद करेल.
- मराठी भाषा अधिकारी प्रत्येक कार्यालयात नेमण्यात येईल. सर्व कार्यालये त्यांच्या संकेतस्थळावर किंवा संदेशवहनाच्या कोणत्याही साधनांवर मराठी भाषेच्या वापराबाबत स्वयंप्रेरणेने प्रकटीकरण करतील.
- सदर अधिनियमाच्या तरतुदीची अंमलबजावणी न करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांविरुद्ध शिस्तभंगाची कार्यवाही करण्यात येईल.
- सदर अधिनियम शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-२०२२/प्र.क्र.६२/भाषा-२, दि. ०९.०५.२०२२ अन्वयेदेखील उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे.
- मराठी भाषेचा वापर न करण्याबाबतच्या तक्रारीसंदर्भात कार्यवाही करण्यासाठी जिल्हा मराठी भाषा समिती व राज्य मराठी भाषा समिती स्थापन करण्याची तरतूद करण्यात

आली आहे. त्यानुसार जिल्हास्तरावर प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये जिल्हाधिकाऱ्यांच्या अध्यक्षतेखाली मराठी भाषा समिती स्थापन करण्यात येणार आहे.

- सदर समिती मराठी भाषेचा वापर न करण्याबाबत प्राप्त होणाऱ्या तक्रारींवर कार्यवाही करेल, तसेच मराठीबाबतचे उपक्रम राबवेल. जिल्हास्तरीय समितीला मदत करण्यासाठी तसेच सल्ला देण्यासाठी राज्यस्तरावरदेखील एक समिती स्थापन करण्यात येणार आहे.
- सदर अधिनियमाच्या आणि त्याखाली केलेल्या नियमांच्या तरतुदींची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यासाठी, आवश्यक असतील असे निदेश किंवा अनुदेश, राज्य शासनाच्या सर्व कार्यालयांना देण्याचा अधिकार सदर अधिनियमातील कलम 5 ह अन्वये शासनास आहे.
- सदर अधिनियमान्वये राज्य मराठी भाषा समिती स्थापन करण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. सदर समितीचे अध्यक्ष मा. मंत्री, मराठी भाषा असून, उपाध्यक्ष मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन हे आहेत.
- जिल्हा मराठी भाषा समिती आपला वार्षिक अहवाल राज्य मराठी भाषा समितीस सादर करते.

महाराष्ट्र स्थानिक प्राधिकरणे (राजभाषा) अधिनियम, २०२२ दि. ०७.०४.२०२२

स्थानिक प्राधिकरणे म्हणजे महानगरपालिका, नगरपरिषद, नगरपंचायत, औद्योगिक नगरी, जिल्हापरिषद, पंचायत समिती, ग्रामपंचायत, अन्य कोणतीही स्थानिक स्वराज्य संस्था, नियोजन प्राधिकरण, राज्य सरकारची मालकी असलेली, त्याचे नियंत्रण असलेली किंवा निधी पुरवठा केलेली वैधानिक महामंडळे, शासकीय कंपनी किंवा कोणतेही प्राधिकरण यांच्या कार्यालयीन कामकाजात आणि जनसंवाद व जनहिताशी संबंधित बाबींमध्ये मराठी भाषेचा वापर करणे या अधिनियमान्वये बंधनकारक करण्यात येणार आहे. सदर अधिनियम शासन निर्णय क्र. संकीर्ण-२०२२/प्र.क्र.६२/भाषा-२, दि. ०९.०५.२०२२ अन्वयेदेखील उपलब्ध करून देण्यात आलेला आहे.

मराठी भाषेच्या प्रचार व प्रसारासाठीचे उपक्रम

- १) भाषा पंधरवडा : दि. १४ जानेवारी ते २८ जानेवारी
- २) मराठी भाषा गौरवदिन : दि. २७ फेब्रुवारी
(कविवर्य कुसुमाग्रज जन्मदिन)
- ३) वाचनप्रेरणादिन : दि. १५ ऑक्टोबर

(डॉ. ए.पी.जे. अब्दुल कलाम जन्मदिन)

मराठी भाषेच्या प्रचार-प्रसाराच्या हेतूने मराठी भाषा विभाग शासन निर्णय क्र. मभावा-२०२०/प्र.क्र.९८/भाषा-२, २४.०६.२०२२ अन्वये सध्या सुरू असलेल्या उपरोक्त तीन उपक्रमांबरोबरच पुढील आठ उपक्रम राज्यातील शाळा, महाविद्यालये, ग्रंथालये, अधिनस्त कार्यालये यांच्या सहकार्याने सुरू करण्यात आले आहेत.

१. शैक्षणिक स्तरावर मराठी भाषेचा वापर वाढविणे.
२. ग्रंथालयांना पुस्तकांच्या स्वरूपात साहाय्य करणे.
३. तांत्रिकदृष्ट्या मराठी भाषा समृद्ध करण्यासाठी निधी.
४. साहित्यिकांचा सन्मान, ज्येष्ठ साहित्यिकांच्या जन्मशताब्दी वर्षाचे आयोजन आणि मराठी भाषेच्या प्रचार-प्रसारासाठी कार्यरत असणाऱ्या संस्थांचा शताब्दीसोहळा यासाठी निधी.
५. सीमावर्ती भागात मराठी भाषेसंदर्भात कार्यरत असणाऱ्या संस्थांना निधी.
६. शैक्षणिक अभ्यासक्रमाबाहेरील मराठी भाषेतील प्रावीण्याबाबतच्या परीक्षा.
७. माहिती व जनसंपर्क संचालनालयाच्या मदतीने मराठी प्रचार-प्रसारासंबंधी जाहिराती तयार करणे.
८. मराठी भाषेच्या प्रचार व प्रसारासाठी उपक्रम मंत्रालयीन प्रशासकीय विभागांच्या स्तरावर राबविणे.

मराठी भाषेच्या प्रचार-प्रसाराच्या हेतूने राबविण्यात येणाऱ्या उपक्रमांना मराठी भाषा विभाग शासन निर्णय क्र. मभावा-२०२०/प्र.क्र.९८/भाषा-२, दि.२४.०६.२०२२ अन्वये महसुली विभाग व जिल्हा स्तरावर निधी उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे.

१. प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये जिल्हाधिकाऱ्यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा मराठी भाषा समिती स्थापन करण्यात आली आहे. अधिनियमातील तरतुदींची प्रभावी अंमलबजावणी करणे, मराठी भाषेचा वापर न करण्याबाबतच्या तक्रारींचे निराकरण करणे आणि मराठी भाषेसंदर्भात विभागाने वेळोवेळी जाहीर केलेले उपक्रम राबविणे इत्यादी सर्व बाबींसंदर्भात जिल्हास्तरावर कार्यवाही करण्यासाठी यासाठी ६ विभागीय आयुक्त आणि ३६ जिल्हाधिकारी यांना प्रत्येकी रु. २,००,०००/- प्रमाणे एकूण रु.८४,००,०००/- निधी आवर्ती स्वरूपात देण्याचे प्रस्तावित आहे.

२. जिल्हास्तरीय समितीला मदत करण्यासाठी तसेच सल्ला देण्यासाठी राज्यस्तरावर राज्य मराठी भाषा समिती स्थापन करण्यात आलेली असून या समितीचे अध्यक्ष मा. मंत्री, मराठी भाषा असून उपाध्यक्ष मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन हे आहेत.

आंतरराष्ट्रीय मराठी मंचाची निर्मिती

परदेशात मराठी भाषेचा प्रचार-प्रसार व संवर्धनासाठी कार्य करणाऱ्या व्यक्ती, संस्था यांच्या कार्याची शासनस्तरावर दखल घेण्यासाठी आणि त्यांच्यात समन्वय निर्माण करण्यासाठी मराठी भाषा विभाग शासन निर्णय क्र.संकीर्ण-२०२२/प्र.क्र.९८/भाषा-२,

०७.०३.२०२२ अन्वये आंतरराष्ट्रीय मराठी मंच स्थापन करण्यात आला आहे. या मंचाच्या माध्यमातून परदेशातील मराठी भाषेच्या संवर्धनासाठी कार्यरत असलेल्या संस्था, व्यक्ती यांनी त्यांची माहिती शासनाकडे पाठविणे आवश्यक आहे. त्यासाठी संबंधित संस्था, व्यक्ती व राज्य मराठी विकास संस्था यांच्यात समन्वय साधण्यासाठी मानसेवी तत्त्वावर (Honorary basis) एक किंवा एकापेक्षा जास्त समन्वयकांची अथवा उपसमन्वयकांची नेमणूक राज्य मराठी विकास संस्थेमार्फत करण्यात आली आहे.

पुस्तकाचे गाव या योजनेचा विस्तार

मराठी भाषेचा विकास, प्रचार, प्रसार व वाचनसंस्कृतीची जोपासना व्हावी या दृष्टीने व मराठी भाषेचे संवर्धन करण्यासाठी प्रत्येक जिल्ह्यात एक पुस्तकांचे गाव सुरू करून योजनेचा विस्तार करणेबाबतचा निर्णय संदर्भाधीन दि. ०४.०१.२०२२च्या शासन निर्णयानुसार घेण्यात आला आहे.

सदर शासननिर्णयानुसार पुस्तकांचे गाव ही योजना विस्तारित स्वरूपात सुरू करताना पहिल्या टप्प्यात पुस्तकाचे गाव विभागीय स्तरावर सहा महसुली विभागांत सुरू करण्यात येणार आहे. या अनुषंगाने पुस्तकांचे गाव या योजनेचा पुढील चार महसुली विभागांत त्या विभागासमोर दर्शविलेल्या गावात विस्तार करण्यास शासन निर्णय दि.२५.०३.२०२२ अन्वये मान्यता देण्यात आली आहे.

अमरावती येथे नाशिक, अंमळनेर महसुली विभागात पुस्तकाचे गाव सुरू करण्याची कार्यवाही सुरू आहे. सदर योजनेचे समन्वयन संचालक, राज्य मराठी विकास संस्था मुंबई यांच्याकडून करण्यात येत आहे.

महसुली विभाग	क्षेत्र
औरंगाबाद	वेरूळ, जि. औरंगाबाद
नागपूर	नवेगाव बांध, जि. गोंदिया
कोकण	पोंभुर्ले, ता. देवगड, जि. सिंधुदुर्ग
पुणे	अंकलखोप (औदुंबर), ता. पलस, जि. सांगली

यापैकी कोकण, पोंभुर्ले येथील दालनाचे उद्घाटन मा. मंत्री मराठी भाषा विभाग दीपक केसरकर यांच्या करण्यात आले.

कवितेचे गाव

मंगेश पाडगावकर यांच्या जन्मस्थानी उभा दांडा, ता. वेंगुर्ला येथे मा. मंत्री (मभा) यांच्या हस्ते उद्घाटन करण्यात आले आहे.

मराठी भाषा भवन, महाराष्ट्र, मुंबई (मुख्य केंद्र)

◆ मराठी भाषा विभागाच्या अधिपत्याखालील विविध कार्यालयांच्या उपक्रमांमध्ये व कामांमध्ये समन्वय साधण्यासाठी ही कार्यालये एकाच इमारतीत असणे आवश्यक आहे. या उद्देशाने दक्षिण मुंबई किंवा वांद्रा-कुर्ला-वसाहत या परिसरात मराठी भाषा भवन मुख्य केंद्र व ऐरोली येथे मराठी भाषा भवन उपकेंद्र बांधण्यास दि.१४.०२.२०१८ च्या मंत्रिमंडळ बैठकीत निर्णय घेण्यात आला.

मराठी भाषा भवन मुख्य केंद्र

◆ गिरगाव, मुंबई येथे मराठी भाषा भवन, मुख्य केंद्र ही इमारत उभारण्यात येणार आहे. या प्रकल्पाच्या सुधारित आराखड्यांनुसार मराठी भाषा भवनामध्ये मराठी भाषा विभाग व शालेय शिक्षण विभागाची कार्यालये, मराठी भाषेची कालखंडनिहाय दालने, अॅम्फी थिएटर, ४०० प्रेक्षक क्षमतेचे प्रेक्षागृह व बालविज्ञान केंद्र प्रस्तावित आहे.

◆ सदर इमारतीचे बांधकाम सार्वजनिक बांधकाम विभागाकडून करून घेण्यात येणार आहे.

मराठी भाषा भवन उपकेंद्र, ऐरोली

◆ सिडको महामंडळाकडून ऐरोली, नवी मुंबई येथील सेक्टर १३ मधील भूखंड क्र. ६अ एकूण क्षेत्रफळ ३०१८.७२ चौ.मी. दीर्घकालीन भाडेपट्टीने संपादित केला आहे. सदर इमारतीचे आराखडे सुधारित करण्यात आले असून या इमारतीमध्ये भाषाविषयक उपक्रम, साहित्यिकांसाठी निवासी व्यवस्था या प्रमुख बाबी प्रस्तावित आहेत.

भाषा संचालनालय

भाषा संचालनालयाचे मुख्य कार्यालय मुंबईत असून नवी मुंबई, पुणे, औरंगाबाद व नागपूर येथे चार विभागीय कार्यालये आहेत. भाषा संचालनालयाचे संकेतस्थळ

<https://director.marathi.gov.in/>

मुख्य उपक्रम

- ◆ राजभाषा अधिनियम १९६४च्या अंमलबजावणीकरता वर्जित प्रयोजने वगळता सर्व प्रशासनिक व्यवहारात मराठीचा वापर करण्याकरता पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देणे.
- ◆ दैनंदिन कार्यालयीन कामांकरता विविध विषयांचे परिभाषा कोश/शासन व्यवहार कोश यांची निर्मिती.
- ◆ विविध विभागांशी संबंधित अर्ज/नमुने/नियम/संहिता/विधेयके/राज्यपालाचे भाषण इत्यादींचा मराठी अनुवाद.
- ◆ सर्व शब्दकोश/परिभाषा कोश याकरता स्वतंत्र संकेतस्थळ (<https://shabdakosh.marathi.gov.in/>)
- ◆ दैनंदिन प्रशासनिक वापराचे चार शब्दकोश चलभाषा उपयोजकावर (मोबाइल ॲपवर) उपलब्ध
- ◆ केंद्रीय व राज्य अधिनियमांचा मराठी अनुवाद करून संकेतस्थळावर प्रसिद्ध करणे.
- ◆ शासकीय अधिकारी/कर्मचारी यांचेकरता मराठी व हिंदी भाषा परीक्षांचे आयोजन करणे.
- ◆ राजभाषा अधिनियमानुसार प्रशासनात मराठी भाषेचा वापर सक्षमपणे होतो किंवा कसे, याबाबतची कार्यालयीन तपासणी.

महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ

- ◆ महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळाची अद्ययावत माहिती <https://sahitya.marathi.gov.in/> या संकेतस्थळावर आहे.

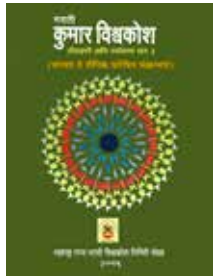
मुख्य उपक्रम

- ◆ साहित्यसंस्थांना अनुदान.
- ◆ अखिल भारतीय साहित्य संमेलन व अन्य साहित्य संमेलनांस अनुदान.
- ◆ नवलेखक/प्रकाशनाला प्रोत्साहन.
- ◆ मंडळाकडून विविध विषयांवर तज्ज्ञांमार्फत आतापर्यंत ५४१ मौलिक ग्रंथाची निर्मिती.

साहित्यिकांचा गौरव व राज्यस्तरीय पुरस्कार

२७ फेब्रुवारी, मराठी भाषा गौरवदिनाच्या दिवशी पुढील राज्यस्तरीय पुरस्कार प्रदान करण्यात येतात-

१. 'विंदा करंदीकर जीवन गौरव पुरस्कार' (ज्येष्ठ साहित्यिक)
२. 'श्री.पु. भागवत पुरस्कार' (साहित्यनिर्मिती क्षेत्रात उत्कृष्ट कार्य करणारी प्रकाशन संस्था)
३. 'स्व. यशवंतराव चव्हाण राज्य वाङ्मय पुरस्कार' (विविध साहित्य प्रकारांतील एकूण ३५ पुरस्कार)
४. 'मंगेश पाडगांवकर भाषा संवर्धक पुरस्कार' (भाषा विकासासाठी मौलिक कामगिरी केलेल्या व्यक्तीस तसेच संस्थेस)
५. 'डॉ. अशोक केळकर भाषा अभ्यास पुरस्कार' (भाषाशास्त्राच्या दृष्टीने विशेष कामगिरी केलेल्या अभ्यासक व्यक्तीस तसेच संस्थेस)

महाराष्ट्र राज्य मराठी विश्वकोश निर्मिती मंडळ

- ◆ तर्कतीर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी यांच्या अध्यक्षतेखाली ब्रिटानिका इन्सायक्लोपीडियाच्या धर्तीवर मराठी विश्वकोशांची निर्मिती.
- ◆ अ ते ज्ञ वर्णाक्षरांनुसार सुमारे अठरा हजार नोंदींचा समावेश.
- ◆ १ ते २० (संहिता खंड) व खंड २१ (सूची खंड) <https://marathivishwakosh.org> या संकेतस्थळावर उपलब्ध.
- ◆ विश्वकोशातील माहिती अद्ययावत करणे व नवीन विषयांची माहिती अंतर्भूत करण्याकरता विषयनिहाय ४५ ज्ञानमंडळांची निर्मिती.
- ◆ सर्व नोंदी थेट संकेतस्थळावर अद्ययावत करणे.

- ◆ विश्वकोशाचे २० खंड मोबाइल ॲपवरही वाचकांसाठी उपलब्ध आहेत.

राज्य मराठी विकास संस्था

राज्यात तसेच राज्याबाहेर मराठीचा विकास करण्याकरता राज्य मराठी विकास संस्था या स्वायत्त संस्थेची १९९३ रोजी निर्मिती.

संस्थेची माहिती <https://rmvs.marathi.gov.in/> या संकेतस्थळावर अद्ययावत आहे.

मराठीचा विकास : महाराष्ट्राचा विकास

संस्थेचे उपक्रम

- ◆ अमराठी भाषकांसाठी मराठी अभ्यासक्रमाची साधने विकसित करणे.
- ◆ संगणकावर मराठीचा वापर करण्यास चालना देणे.
- ◆ राज्याबाहेर मराठी साहित्याचे जतन करणे.
- ◆ राज्यातील व राज्याबाहेरील मराठी विकासासाठी कार्य करणाऱ्या संस्थांना अनुदान देणे.
- ◆ पुस्तकांचे गाव, भिलार हा नावीन्यपूर्ण उपक्रम.
- ◆ कवितेचे गाव, उभा दांडा
- ◆ पुस्तकांचे गाव, वेंगुर्ले

मराठी भाषा विभाग / क्षेत्रीय कार्यालयांची संकेतस्थळे

- ◆ मराठी भाषा विभाग (खुद्द) व विभागाच्या अखत्यारीतील ४ क्षेत्रीय कार्यालयांची पुढीलप्रमाणे नवीन संकेतस्थळे दि.०९.०७.२०१९ रोजीच्या परिपत्रकान्वये प्रसिद्ध करण्यात आली आहेत.

१. मराठी भाषा विभाग <https://marathi.gov.in/>
२. भाषा संचालनालय <http://directorate.marathi.gov.in/>
३. राज्य मराठी विकास संस्था <http://rmvs.marathi.gov.in/>
४. महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळ <http://sahitya.marathi.gov.in/>
५. महाराष्ट्र राज्य विश्वकोश निर्मिती मंडळ <http://www.marathivishwakosh.org/>
६. विश्वकोश प्रथमावृत्ती <https://vishwakosh.marathi.gov.in/>
७. मराठी परिभाषा कोश <https://shabdakosh.marathi.gov.in/>
८. शासन शब्दकोश भाग-१
भ्रमणध्वनी उपयोजक (Mobile App)
हे उपयोजक गुगल प्ले स्टोरवर उपलब्ध आहे.
९. मराठी विश्वकोश
भ्रमणध्वनी उपयोजक (Mobile App)
हे उपयोजक गुगल प्ले स्टोरवर उपलब्ध आहे.
१०. मराठी परिभाषा शब्दकोश
भ्रमणध्वनी उपयोजक (Mobile App)
हे उपयोजक गुगल प्ले स्टोरवर उपलब्ध आहे.

आपण अनेक वर्षांपासून परदेशात राहत असतो तेव्हा आपल्या भाषेच्या निकट जाण्याची गरज खूप प्रकर्षानं जाणवते. त्यामुळे आपण आपल्या आसपास मराठी माणसं शोधायला लागतो. आमचंही अगदी असंच झालं. परदेशात कशाला त्याआधी जेव्हा दिल्लीत होतो तेव्हापासूनच ही गरज आम्हाला जाणवायला लागली होती. त्यामुळे तिथेही आम्ही काही मराठी मित्र जमवले होते. पुढे २००७ पासून आधी जर्मनी, मग चीन आणि आता थायलंड अशा तीन वेगवेगळ्या देशात राहण्याचा अनुभव घेता आला. पैकी चीनमध्ये १२ वर्षं म्हणजे एक तप वास्तव्य झाल्यामुळे तिकडच्या मराठी मंडळात सक्रिय सहभाग होता. चीनसारख्या देशात राहूनही आम्ही मराठी भाषा आणि संस्कृती जपण्यासाठी खूप कार्यक्रम केले. खरं तर अगदी मोजकी म्हणजे केवळ ६०-७० मराठी कुटुंबं येऊनजाऊन चीनमध्ये होती. संख्या कमी असल्यानं म्हणा, कदाचित ही सगळी कुटुंबं एकमेकांच्या खूप जवळ होती. त्यामुळे कुठलाही कार्यक्रम करायला सगळे तत्पर असायचे.

आपल्या मराठी वर्षाची सुरुवात गुढीपाडव्यानं अगदी धूमधडाक्यात केली जायची. दरवर्षी एप्रिलमध्ये या कार्यक्रम साठी एखाद्या मराठी कलाकाराला बोलावलं जातं. मग तो कलाकार कुठल्या क्षेत्रातला आहे त्यावर कार्यक्रमाची रूपरेषा अवलंबून असते. यामुळेच दिलीप प्रभावळकरांची हसवाफसवी, सुधीर गाडगीळांची मुलखा वेगळी माणसं, सलील कुलकर्णीची गाणी, अशोक पत्कींची मुलाखत आणि गाणी, शरद पोंक्षेंचं अनुभवकथन, संदीप खरेंच्या कविता, राहुल देशपांडेंचं दर्जेदार गायन, सचिन आणि सुप्रिया पिळगावकरांची मुलाखत, असे अनेक दर्जेदार कार्यक्रम आम्हाला चीनमध्ये राहूनही बघता आले. कोविड काळातमुद्धा हा कार्यक्रम आम्ही स्पृहा जोशींची ऑनलाईन मुलाखत घेऊन साजरा केला होता. गुढीपाडव्या दरम्यानचा जो शनिवार-रविवार असतो त्या दिवशी भारतातल्या कलाकारांच्या सोयीनं हा कार्यक्रम केला जातो. कार्यक्रमाच्या आधी त्या जागी रीतसर गुढी उभारून तिची पूजा केली जाते. कार्यक्रम झाल्यानंतर सगळे सहभोजनाचा आस्वाद घेऊन एकमेकांना नववर्षाच्या शुभेच्छा देतात. या दिवशी लहान मुलांसाठी वेगवेगळ्या स्पर्धाही ठेवलेल्या असतात, जेणेकरून मुलांचाही सहभाग यात असावा हा उद्देश. यात कधी मराठी सणांबद्दलची माहिती देणारी चित्रकलास्पर्धा, तर कधी मराठी गाण्यांची अंताक्षरी, श्लोकस्पर्धा असे विविध प्रकार घेतले जातात.

गणपतीचा कार्यक्रम हा सगळ्यात जास्त उत्साहात साजरा होणारा असतो. कारण गणपतीबाप्पा हे सगळ्यांचं आवडतं दैवत. लोकमान्य टिळकांनी गणेशोत्सव साजरा करायला सुरू करण्याचा उद्देशच मुळात लोकांना एकत्र आणणं, त्यांच्यातील कलागुणांना वाव देणं हा होता आणि त्याचं तंतोतंत पालन

अपर्णा अमित वाईकर
थायलंड

मराठी आपली मायेची बोली

आम्ही इथे करतो. खरं तर गणपतीची तयारी मे महिन्यातच सुरू होते. इकडे जून आणि जुलै महिन्यांत शाळेच्या सुट्ट्या असतात. त्या सुट्ट्या संपवून मंडळी परत येतात तीच गणपतीच्या तयारीनं. गणेशोत्सव हा सगळ्यांच्याच जिवाळ्याचा विषय असल्यानं प्रचंड उत्साह असतो. दर वर्षी एक थीम ठरवली जाते.. मग त्या विषयाला धरून गाणी, दोन-तीन नृत्यप्रकार, छोटी स्किट असं ठरवलं जातं. लोकांच्या एन्ट्री मागवल्या जातात. मग साधारणपणे ज्याला ज्यात इंटरेस्ट आहे त्या प्रमाणे ग्रुप बनवले जातात. कुठली गाणी घ्यायची, कुठल्या प्रकारचे नाच बसवायचे, नाटक किंवा स्किट किती मोठी असावी या सगळ्या बाबी अगदी नीट ठरवलेल्या असतात. त्यामुळे सवंग गाण्यांवर वाट्टेल तसे हावभाव करून मुलं आणि बायका नाचताहेत असं इकडे कधी होत नाही.

शाळेच्या सुट्टीच्या १५-२० दिवस आधी सगळ्या रिहर्सल चालू होतात. सुट्टीत बहुतेक सगळेच भारतात जाणार असतात. मग त्यांना आपापल्या कार्यक्रमांला लागणारे कपडे, दागिने आणि इतर सामान तिकडून आणता येतं. खूप उत्साहात सगळे तयारीला लागतात. विषयाला धरून स्क्रिप्ट लिहिली जाते. आमच्या कडे लेखक, गायक, वादक, नर्तक, अभिनेते यांची अजिबात कमतरता नाही. सगळी मंडळी कुठल्या ना कुठल्या कलेनं परिपूर्ण आहेत. तसं असलं तरी भांडणं किंवा हेवेदावे नसतात. प्रत्येक जण आपापली कामं चोख करतात. एका मोठ्या परिवारासारखं वातावरण असतं.

आजपर्यंत कितीतरी वेगवेगळ्या विषयांवर गणपतीचे कार्यक्रम केले गेले आहेत. शांघायमध्ये फार कमी लोक २-३ वर्षांहून जास्त राहतात. त्यामुळे एक वर्ष 'आम्ही पक्षी स्थलांतराचे' ही थीम होती. यांत पक्ष्यांशी रिलेटेड गाणी, नाट्यप्रवेश, लहान मुलांनी सादर केलेल्या कविता आणि इतर कार्यक्रम होते. एका वर्षी नऊ रसांवर आधारित नवरस ही थीम होती. तेव्हा या नवरसांवर आधारित गाणी, नाच, नाट्यप्रवेश असे कार्यक्रम घेतले होते. एकदा भगवद्गीतेवर पूर्ण कार्यक्रम होता त्या द्वारे वेगवेगळ्या पद्धतींनी गीतेचं सार लोकांपर्यंत पोचवण्याचं काम केलं. नारी शक्ती या थीममधून नारीची वेगवेगळी रूपं दाखवली गेली. त्याबरोबरच स्त्री-भृणहत्या या अत्यंत महत्त्वाच्या विषयावरही भर देण्यात आला. एकदा देशभक्ती ही थीम होती, त्यात टिळक, आगरकर, सावरकर, अहिल्याबाई होळकर, डॉ. आनंदीबाई जोशी अशा अनेक मराठीला अभिमानास्पद व्यक्तिमत्त्वांबद्दल माहिती मुलांना मिळाली.

एके वर्षीचा कार्यक्रम हास्यरंग हा होता. अगदी हलके-फुलके विनोद करत निवेदकांनी कार्यक्रम सुरू केला आणि १२ वेगवेगळे हास्यरंगाचे प्रकार कधी संपले ते प्रेक्षकांना कळलंसुद्धा नाही. असे बरेच विषय आतापर्यंत घेतले गेलेत आणि दरवर्षी एकाहून एक दर्जेदार कार्यक्रम शांघाय मराठी करत आले आहेत. अगदी लहान मुलांपासून आजीआजोबांपर्यंत सगळे यात उत्साहानं भाग घेतात.

लहान मुलांचे कठपुतली नृत्य, बालदिवस, शांघाय.

रामलीला- शांघाय

कार्यकारी मंडळ.

पुलोत्सव - रावसाहेब व्यक्तिरेखा

पुलोत्सव- वाऱ्यावरची वरात स्वागतगीत सादरीकरण

यानंतर येणारी कोजागिरीपण उत्साहात साजरी होते. काही घरांमध्ये तर लहान लहान ग्रुप भोंडलासुद्धा करतात. परदेशात राहणाऱ्या लहान मुलांसाठी ही सगळी भुलाबाईची गाणी फार गमतीदार वाटतात. 'अडकित जाऊ खिडकीत जाऊ' किंवा 'कारल्याचा वेल'वाल्या गाण्यांचे अर्थ मुलांना समजावताना फार गंमत येते. आधीच्या टीव्ही, मोबाइल, इंटरनेट नसलेल्या काळाची ओळख या निमित्तानं पुढच्या पिढीला होते. कोजागिरी पौर्णिमेच्या रात्री सगळे एकत्र जमून गाणी, गप्पा गोष्टी करत चंद्रप्रकाशात कोजागिरीचं दूध आटवतात. देशाच्या बाहेर असतो तरी एका मोठ्या परिवारात आपण राहतोय असं आम्हाला वाटतं.

याच दरम्यान नवरात्रीचा दांडिया आणि गरब्याचाही कार्यक्रम आम्ही खूप उत्साहानं साजरा करतो. कारण हा मराठी सण नसला तरी मुंबईचा एक अविभाज्य भाग आहेच. त्यामुळे अगदी नऊ दिवस नाही तरी एक दिवस याची धमाल आम्हाला इकडे अनुभवता येते.

यानंतर येते दिवाळी. प्रत्येक भारतीय घरात दिव्यांच्या माळा आणि असतील तर आकाशकंदिलसुद्धा लागतात. बायका एकत्र जमून फराळाचे पदार्थ बनवतात. आपापल्या मित्र परिवारांना एकत्र जमवून घरगुती पद्धतीने तर दिवाळी साजरी होतेच. दिवाळीपहाटचाही कार्यक्रम दरवर्षी असतो. आमच्यातलेच काही कलाकार यावेळी मराठी क्लासिकल गाणी, सुगम संगीत किंवा मराठी चित्रपट संगीत सादर करतात. 'वाऱ्यावरची वरात', 'वऱ्हाड निघालंय लंडनला', 'असा मी असा मी' यांसारखे विनोदी नाटकांचेही काही प्रवेश काही वेळा सादर केले गेले आहेत. सगळे एकत्र जमून फराळ करून दिवाळीचा दिवस साजरा करतात.

दिवाळीनंतर जरा आराम असतो. कारण लगेच डिसेंबरची सुट्टी येते. जानेवारीत मराठी मैत्रिणी लगबगीनं संक्रांतीच्या कार्यक्रमाची तयारी करायला लागतात. कुणी नवीन लग्न

झालेली मैत्रीण असेल तर तिचा पहिला संक्रांत सण करतात, अगदी हलव्याचे दागिने घालून, औक्षण करून... एखाद्या छोट्या बाळाची पहिली संक्रांत करतात, बोरन्हाण करतात. काही गमतीदार खेळ खेळले जातात. कचऱ्यातून कला, भाज्यांच्या आणि फळांच्या दागिन्यांची स्पर्धा, अंताक्षरी, असे अनेक कार्यक्रम घेतले जातात. त्यानंतर हळदीकुंकू आणि वाण देऊन, पोटभर जेवताना गप्पांना उधाण येतं. कितीतरी वेळा शांघायला राहणाऱ्या आपल्या लेकीचा नवा संसार बघायला आलेल्या आयांच्या डोळ्यांत तिची पहिली संक्रांत बघताना आनंदाश्रू आलेले पाहिलेत... त्यांनी समाधानानं दिलेले आशीर्वाद आणि शुभेच्छा आम्हा सगळ्यांना वेगळाच आनंद देऊन जातात.

खरं तर शांघायमध्ये राहून आम्हाला महाराष्ट्र सोडून इतर प्रांतातल्या सणांचीदेखील माहिती झाली. ओणम, पोंगल, चैती चांद, करवा चौथ, बैसाखी, चैती, रामनवमी, असे कितीतरी सण तिकडे मिळून मिसळून साजरे होत.

गेली तीन वर्षे आम्ही बँकॉक थायलँडमध्ये आहोत. इथेदेखील काही प्रमाणात हे सगळं होताना दिसतं. विशेषतः गणपती बऱ्यापैकी मोठ्या प्रमाणावर होतो. महाराष्ट्रदिन केला जातो. दिवाळीचा कार्यक्रमही भारतातून कलाकार बोलावून करतात. लहान मुलांकडून आकाशकंदील बनवून घेणं, पणत्या रंगवून घेणे अशाप्रकारांनी लहान मुलांनाही यात सामील केलं जातं.

मला वाटतं आम्ही सगळेच भारताच्या बाहेर राहून जास्त भारतीयत्व जपायचा प्रयत्न करतो. कारण तसं केलं नाही तर आमच्या पुढच्या पिढीला हे संस्कार कधीच मिळणार नाहीत....

- अपर्णा अमित वाईकर

aparna.waikar76@gmail.com

**With
Best
Compliments
From**

**MUMBAI MEWA MASALA MERCHANTS
ASSOCIATION**

आपल्या सगळ्यांना माहीतच आहे, की मराठी माणूस सतत कार्यरत असतो. सातत्याने काहीतरी नवीन, चांगले करायचा प्रयत्न करत असतो, मग तो स्वदेशात असो अथवा परदेशात. अर्थात कुठल्याही प्रयत्नात, कुठल्याही उपक्रमात आपली मराठी भाषा आणि आपले मराठीपण जपण्याचाही पुरेपूर प्रयत्न करत असतो. भारताबाहेर, परदेशात आल्यानंतर तर आपले हे मराठीपण जपण्याची जबाबदारी जास्तच वाढते असे मला वाटते.

आता हे मराठीपण म्हणजे नक्की काय, असा प्रश्न मनात येतो. मला असे वाटते की मराठीपण म्हणजे नुसती मराठी भाषा नाही तर त्याचबरोबर मराठी बाणा, मराठी संस्कृती, आपले आचारविचार हे सर्व काही. आता मराठी भाषेबद्दल विचार करायचा झाला, तर आपापल्या परीने शक्य तितकी आपली मराठी भाषा जपायचा प्रयत्न आपण करतच असतो. परंतु, परदेशात आपल्याला कामाच्या निमित्ताने, इतर लोकांशी, इतर ठिकाणी त्या त्या देशातली भाषा बोलावी लागते. परंतु आपण आपल्या मित्र-मैत्रिणींच्या बरोबर असतो, आपल्या घरात कुटुंबासोबत असतो तेव्हा मात्र आपण आवर्जून मराठी बोलतो. कुठेतरी मराठी बोलण्याची उपासमार होते ती भरून काढण्याचा प्रयत्न करत राहतो. मराठी बोलण्याची, आपले विचार-भावना मराठीतून व्यक्त करण्याची ओढ लागलेली असते. मराठीतून, आपल्या भाषेतून बोलण्याने मिळणारे समाधान हे काही आगळेच असते.

परंतु पुढच्या पिढीपर्यंत मात्र आपल्याला आपली मराठी भाषा तितक्या तीव्रतेने पोहोचवता येतेच असे नाही. कारणे साधारण तीच आहेत की त्यांची शाळेमध्ये शिकायची भाषा इंग्रजी, शाळेमध्ये विविध देशांतील मुले असतात मग मित्र-मैत्रिणींशी बोलायची भाषाही इंग्रजीच. त्यांचा अभ्यास घेताना, त्यांच्या अभ्यासातील अडचणी समजावून सांगताना त्यांना इंग्रजीमध्येच समजावून सांगावे लागते. त्यामुळे पालक कित्येकदा अनावधानाने घरीसुद्धा त्यांच्याशी इंग्रजीमध्येच बोलू लागतात. या सर्वांचा परिणाम म्हणजे मराठी भाषा पुढच्या पिढीपर्यंत कमी प्रमाणात पोहोचवली जाते, वापरली जाते. आणि तशाच उतरत्या प्रमाणात ती त्यांच्या पुढच्या म्हणजे तिसऱ्या पिढीपर्यंत आणखी कमी प्रमाणात पोहोचते.

साहजिकच त्यामुळे काळजी, हुरहुर लागून राहते. विशेषतः परदेशातील मराठी समाजामध्ये मराठी भाषेचे काय होणार ही चिंता निर्माण होते. मग मनात येते की मराठी भाषा, तिचा वापर कमी कमी होतो आहे अगदी खरे आहे, परंतु भाषा एवढेच आपले मराठीपण नाही. आपली मराठी संस्कृतीसुद्धा तितकीच महत्त्वाची आहे. ती मात्र कुठे कमी होताना दिसत नाही किंवा कमी होईल याची काळजी वाटत नाही. मला असे वाटते की परदेशात असलो, तरी आपण आपल्या मुलांना

योगिनी लेले
ऑस्ट्रेलिया

खबर ऑस्ट्रेलियाची

वाढवतो, त्यांच्यावर संस्कार करतो तेव्हा खूप अभिमानाने आपण आपले मराठीपण जपतो. आपले मराठी संस्कार उदाहरणार्थ, दुसऱ्याशी चांगले बोलावे, चांगले वागावे, जेवढी शक्य आहे तेवढी दुसऱ्याला मदत करावी, दुसऱ्याचे वाईट चिंतू नये, मोठ्यांचा आदर करावा, चांगले वाचावे, चांगले लिहावे, आपल्या परीने चांगले शिकावे, इत्यादी सर्व आपण शंभर टक्के पुढच्या पिढीपर्यंत पोहोचवतो किंवा पोहोचवण्याचा पूर्ण प्रयत्न करतो. इतकेच नाही, तर पुढची पिढीही, त्यांच्या स्वतःच्या अनुभवांची, शिक्षणाची, ज्ञानाची भर घालून त्यांच्या पुढच्या पिढीपर्यंत आणखी सकस, सुदृढ अशी मराठी संस्कृती पोहोचवते, असे वाटते. आपण आपल्या मुलांना शिवाजीमहाराज, ज्ञानेश्वरमाऊली, श्रीराम, श्रीकृष्ण तसेच टिळक, सावरकर यांच्या गोष्टी सांगतोच, रामरक्षा, भीमरूपी, अथर्वशीर्ष, आरत्या वगैरे शिकवतो. आता यातील बरेचसे साहित्य इंग्रजीमधूनही उपलब्ध असल्यामुळे पुढच्या पिढीला, त्यांच्या पुढच्या पिढीलाही हे संस्कार देता येतील.

आता ऑस्ट्रेलियामध्ये, मी सिडनीकर असल्यामुळे विशेषतः सिडनीमध्ये, जवळजवळ गेली चाळीस वर्षे मराठी मंडळ कार्यरत आहे. मराठी मंडळातर्फे दर वर्षी गणपती आणि दिवाळीचा कार्यक्रम तर दणक्यात होतोच, त्याचबरोबर दरवर्षी स्थानिक कलाकार तीन एकांकिका आणि एक नाटक सादर करतात. दिवाळीच्या कार्यक्रमात स्थानिक कलाकारांच्या गाण्यांचा, नृत्यांचा समावेश असतो. 'कालिदास जयंती' या कार्यक्रमात इथले लेखक, कवी यांचे स्वलिखित साहित्य सादर करतात. स्त्रियांनी स्त्रियांचा स्त्रियांसाठी केलेला 'सखी ग सखी' हा कार्यक्रम दरवर्षी केला जातो आणि त्याला खुन्नस म्हणून पुरुषांनीही पुरुषांचा पुरुषांसाठी 'मेट भेट' कार्यक्रम सुरू केला आहे. दर तीन वर्षांनी एकदा सिडनीत आणि एकदा मेलबर्न येथे इस्टरच्या सुट्टीत तीन दिवसीय मराठी संमेलन आयोजित करण्यात येते. त्यामध्ये स्थानिक तसेच भारतातून आलेल्या कलाकारांनी सादर केलेल्या विविध कार्यक्रमांची लयलूट असते. तीनही दिवस खाण्यापिण्याची अगदी चंगळ असते. विशेषतः बायकांना तीन दिवस स्वयंपाक करायची काळजी नसते आणि आयते जेवायला मिळते याचे अप्रूप असते. अनेक वेगवेगळ्या प्रकारचे स्टॉल्स असतात त्यामुळे शॉपिंगचीही मजा असते.

मराठी मंडळाच्या समितीवर पाच सदस्य तर कालिदास जयंती, सखी ग सखी वगैरे उपसमित्यांवर तीन सदस्य असतात. समिती आणि उपसमित्यांचे सदस्य एक वर्षाच्या कालवधीसाठी कार्यरत असतात. दरवर्षी नवीन समिती कार्यरत असल्यामुळे कार्यक्रमांचे नावीन्य टिकून राहते आणि अनेक जणांना कामाची संधी उपलब्ध होते.

गेली पंचवीस वर्षे 'आकाशवाणी सिडनी' ह्या मराठी

निधीसंकलनाचे आवाहन करताना

रेडिओवरून (2000FM, 98.5 MHz) दर रविवारी सकाळी अकरा ते दुपारी एकपर्यंत, दोन तास मराठीतून स्थानिक कलाकारांचे विविध कार्यक्रम प्रसारित केले जातात. विशेष म्हणजे पॅनेल ऑपरेटिंगचे कामही आपलीच मराठी माणसे सांभाळतात.

मायबोलीचा आपल्या सर्वांना सार्थ अभिमान, हसतखेळत देऊ पुढल्या पिढीस मराठी भाषेचे वरदान! हे ब्रीदवाक्य सार्थ करत 'ऑस्ट्रेलियन मराठी विद्यालय' गेली १६ वर्षे अत्यंत निष्ठेने, परिश्रमाने, सातत्याने कार्य करत आहे.

सिडनीमध्ये ग्लेनफिल्ड, वेस्टमिड आणि हॉर्न्सबी या तीन वेगवेगळ्या उपनगरांमध्ये पहिली ते सातवीपर्यंतची मराठी शाळा दर शनिवारी भरते. अनेक शिक्षक तिथे आपला अमूल्य वेळ सेवाभावनेने देऊन मराठीच्या शिक्षणासाठी कार्यरत आहेत.

वाचनालय, लेखनस्पर्धा, शाळेची स्वतःची अभ्यासक्रमाची पुस्तके, तसेच निरनिराळे सण, सहली, उत्सव, अवॉर्ड या सर्वांतून ऑस्ट्रेलियन मराठी विद्यालयाचे कार्य दिवसेंदिवस भरीव होत आहे.

मराठी लोकांनी मराठी लोकांसाठी चालवलेल्या मराठी कट्टा, सहाद्री सिडनी अशा संस्थातर्फे शिवजयंती, गणेशउत्सव, रक्तदान शिबिर, वेगवेगळ्या संस्थांच्या मदतीसाठी उपक्रम असे वेगवेगळे कार्यक्रम आयोजित केले जातात.

शिवगर्जना हे ढोल ताशाचे पथक, ज्यामध्ये जवळजवळ पन्नासहून अधिक मुलामुलींचा आणि त्यांच्या पालकांचा समावेश आहे, त्यांच्या धमाकेदार तालाने त्यांनी अनेक कार्यक्रमांची रंगत त्यांनी वाढवलेली आहे.

सिडनीमध्ये विविध देवतांची मंदिरे आहेत, परंतु आपल्या मराठी दैवतांची उणीव भासते. म्हणूनच आता 'महाराष्ट्र मंदिर, ऑस्ट्रेलिया' याची स्थापना झालेली आहे. या मंदिराचे वैशिष्ट्य म्हणजे पूर्ण सेवाभावी वृत्तीने ह्या मंदिराचा कारभार सांभाळला जातो. आपली मराठी दैवते विठोबा-रखुमाई, श्री दत्तगुरु,

‘आकाशवाणी सिडनी’ मराठी रेडिओ

विद्यार्थ्यांनी बनवलेल्या गणपतीच्या मूर्ती

सिडनी येथील ऑपेरा हाऊससमोर सिंहगर्जना

अक्कलकोटस्वामी, गजाननमहाराज, महालक्ष्मी आणि अर्थात गजानन या देवतांची प्रतिष्ठापना झालेली आहे.

समाजसेवेसाठी सुद्धा सिडनीमध्ये अनेक मराठी संस्था कार्यरत आहेत. ‘सम’ ही संस्था, त्यांच्या संस्थेतील समाजसेवेचे कार्य करणारे सायकियाट्रिस्ट सायकॉलॉजिस्ट आणि कॉन्सिलर यांच्या साहाय्याने विविध मोफत कार्यशाळा आयोजित करते. उदाहरणार्थ, पालकांचा मुलांना भावनिक पाठिंबा कसा असावा, लहान मुलांचे संगोपन करताना घ्यायच्या काळज्या, परदेशस्थ मुलांचे प्रश्न काय आहेत आणि ते सोडवायचे मार्ग इत्यादी. विशेषतः मानसिक आरोग्याची काळजी कशी घ्यावी ह्यासाठी ही संस्था कार्यरत आहे.

‘मातृछाया’ ही संघटना भारतीय वंशाच्या स्त्रियांसाठी, ज्या डोमेस्टिक व्हायोलन्सने त्रस्त आहेत त्यांच्या मदतीसाठी

कार्य करण्याचा उद्देश ठेवून कार्यरत आहे.

ज्येष्ठ नागरिकांच्या मदतीसाठीही एक उपक्रम हाती घेण्याचे काही सिडनीकरांनी योजले आहे. ही संस्था परदेशी स्थायिक असलेले परंतु मुलांपासून लांब असलेले ज्येष्ठ नागरिक, त्यांच्या काय गरजा आहेत आणि त्यासाठी कोणकोणती मदत उपलब्ध करून देता येईल हे उद्दिष्ट ठेवून कार्यरत आहे.

आपल्याकडे, भारतात, जसे पद्मश्री, पद्मभूषण, पद्मविभूषण यांसारखे उच्च पुरस्कार आहेत तसेच ऑस्ट्रेलियातील समान पुरस्कार म्हणजे ‘Medal of the Order’ (OAM) आणि त्यावरील पुरस्कार म्हणजे ‘Member of the Order’ (AM) असे आहेत. अतिशय आनंदाची आणि

अभिमानाची गोष्ट म्हणजे हे उच्च पुरस्कार आजपर्यंत विविध क्षेत्रांतील अकराहून अधिक मराठी व्यक्तींना देऊन त्यांना सन्मानित करण्यात आले आहे.

या सर्व सन्मानित व्यक्तींना OAM, AM व्यतिरिक्तही अनेक पुरस्कार मिळालेले आहेत. त्यांचे कार्य, योगदान हे खूप विस्तृत आहे. त्या सर्वांची ओळख थोडक्यात ओळख करून देणे अतिशय अवघड आहे, परंतु त्यांच्याबद्दल थोडीशी का होईना माहिती देण्याचा मी प्रयत्न जरूर करत आहे.

दिलीप चिरमुले - B.E. - हे साउथ ऑस्ट्रेलिया, अँडलेड येथील रहिवासी. व्यवसायाने इंजिनियर असून ‘वॉटर ट्रीटमेंट’ आणि ‘सिवेज ट्रीटमेंट’मध्ये त्यांचे प्रावीण्य आहे. ‘हिंदू सोसायटी ऑफ ऑस्ट्रेलिया’ आणि ‘इंडियन ऑस्ट्रेलियन असोसिएशन’च्या प्रेसिडेंटपदाची जबाबदारी त्यांनी सांभाळलेली आहे. गेली अनेक वर्षे आपल्या समाजासाठी ते पौरोहित्याचे तसेच मॅरेज सेलेब्रंट म्हणूनही काम करत आहेत. २००६ रोजी त्यांना ‘AM’ हा पुरस्कार त्यांच्या ‘सर्व्हिसेस टू कम्युनिटी, पर्टिक्युलरली थ्रू लीडरशिप रोलस इन अ रेंज ऑफ मल्टिकल्चरल, रिलिजिअस अँड हिंदू ऑर्गनायझेशन्स इन साउथ आस्ट्रेलिया’ या कार्यासाठी प्रदान करण्यात आला.

डॉ. सदानंद लिमये - MBBS, MD, FRACP, फार्मॅकॉलॉजी, कार्डिऑलॉजी - यांचे अँडलेड येथे वास्तव्य आहे. कार्डिऑलॉजी कन्सल्टंट म्हणून तसेच प्रोफेसर म्हणूनही ते अनेक वर्षे काम करत आहेत. त्यांना ‘सर्व्हिसेस टू कार्डिऑलॉजी’ या कार्यासाठी २११० साली ‘OAM’ हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. डॉ सदानंद लिमये हे गेली अनेक वर्षे आपल्या समाजासाठी पौरोहित्याचे कामही करत आहेत.

डॉ. जयंत बापट - M.Sc, Ph.D., ऑर्गेनिक केमिस्ट्री - हे व्हिक्टोरिया, मेलबर्नचे रहिवासी. मेलबर्नच्या मोनॅश युनिव्हर्सिटीमध्ये सिनीयर लेक्चरर या पदावर काम करत होते. निवृत्तीनंतर त्यांनी ‘रिलिजिअस स्टडीज आणि सोशल अँथ्रोपोलॉजी’ यामध्ये Ph.D. करून ते आता मोनॅश युनिव्हर्सिटीमध्येच या विषयावर काम करत आहेत. डॉ. बापट

गेली अनेक वर्षे आपल्या समाजासाठी पौरोहित्याचे काम करत आहेत आणि त्यांच्या हाताखाली त्यांनी आता अनेक शिष्यही तयार केले आहेत. २०११ साली त्यांना त्यांच्या 'फॉर सर्व्हिस टू द हिंदू कम्युनिटी अँड इन एज्युकेशन' या कार्यासाठी 'OAM' हा पुरस्कार मिळाला.

डॉ. विजय जोशी - सिव्हिल इंजिनियर, Ph.D. - हे न्यू साउथ वेल्स सिडनी येथे राहतात. २०१२ रोजी त्यांना 'सर्व्हिस टू द ऑस्ट्रेलियन स्टील मिल इंडस्ट्री अँड टू इंडियन कम्युनिटी इन न्यू साउथ वेल्स' या कार्यासाठी OAM हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. स्टील मिल इंडस्ट्रीचे जे वेस्ट प्रोडक्ट आहे त्याची वहिवाट कशी लावायची या बिकट प्रश्नावर डॉ. जोशी यांनी अतिशय हुकमी उपाय शोधून काढला. या वेस्ट प्रोडक्टचा उपयोग अतिशय उत्तम दर्जाचे रस्ते बांधण्यासाठी करता येतो याचा शोध लावून डॉ. जोशी यांनी ते तंत्रज्ञान प्रत्यक्ष उपयोगात आणले.

डॉ. अजय राणे - MBBS, MD in Urogynaecology, PhD, FRCOG, FRCS Ed, FRCPI, FRANZCOG - क्वीन्सलँडमधील रहिवासी - डॉ. राणे हे जेम्स कूक युनिव्हर्सिटीमध्ये प्रोफेसर म्हणून तसेच टाउन्सव्हील हॉस्पिटल येथे डायरेक्टर ह्या आणि अशा अशा अनेक मोठ्या पदांची जबाबदारी गेली अनेक वर्षे सांभाळत आहेत. स्त्रियांचे प्रश्न, बाळंतपणामुळे उद्भवणारे प्रश्न यासाठी त्यांचे अविरत कार्य चालू आहे. त्यांच्या समाजकार्याची व्याप्ती अपरिमित आहे.

सन २०१२ मध्ये त्यांना 'ऑस्ट्रेलियन ऑफ द इयर' हा अतिशय मानाचा पुरस्कार मिळाला. २०१३ साली त्यांना 'सर्व्हिस टू मेडिसिन इन द फिल्ड ऑफ युरोगायनॅकॉलॉजी' या कार्यासाठी 'OAM' हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.

डॉ. मिनीती आपटे - MBBS, M.Sc, Ph.D. - २००१ सालापासून त्या 'इंघम मेडिकल इन्स्टिट्यूट'मध्ये प्रोफेसर म्हणून आणि 'पॅकिअटिक रिसर्च ग्रुप'च्या डायरेक्टर म्हणून कार्यरत आहेत. २०१५ मध्ये डॉ. आपटे यांना 'न्यू साउथ वेल्स वूमन ऑफ द इयर' हा अतिशय मानाचा पुरस्कार देण्यात आला. २०१४ मध्ये त्यांना 'सर्व्हिस टू मेडिकल रिसर्च अँड टर्शरी एज्युकेशन अँड इंडियन कम्युनिटी' या कार्यासाठी OAM हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.

डॉ. पुरुषोत्तम सावरीकर - MBBS - ह्यांनी 'ऑस्ट्रेलियन इंडियन मेडिकल ग्रॅज्युएट्स असोसिएशन'च्या प्रेसिडेंटपदाची जबाबदारी सांभाळली होती आणि अनेक भारतीय डॉक्टरांना सिडनीमध्ये त्यांच्या व्यवसायासाठी मदत केलेली आहे. त्यासाठी त्यांना 'प्रीमियर्स अँवॉर्ड फॉर आउट स्टँडिंग कॉन्ट्रिब्युशन टू द मायग्रंट कम्युनिटी' हा पुरस्कार देण्यात आला. सिडनीमध्ये गेली २५ वर्षे सातत्याने चालणारा रेडिओ 'आकाशवाणी सिडनी' ह्याची स्थापना डॉ. सावरीकर यांनी

केली आणि २५ वर्षे ते सातत्याने प्रत्यक्ष कार्यरतही आहेत. २०१७मध्ये त्यांना त्यांच्या 'फॉर सर्व्हिस टू मेडिसिन अँड टू इंडियन कम्युनिटी इन सिडनी' 'OAM' हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.

मंदार वैद्य हेसुद्धा मेलबर्नचेच रहिवासी. लहानपणापासून त्यांनी अनेक नाटकामधून कामे केलेली आहेत. २०१६मध्ये त्यांनी 'नाट्यदर्पण' ह्या संस्थेची मेलबर्न इथे स्थापना केली. या संस्थेमार्फत नाट्यशाखेतील सर्व विभागांचे, लहानथोर सर्वांना प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच, अनेक नाटके, एकांकिकाही या संस्थेमार्फत सादर केल्या जातात आणि त्याचे उत्पन्न देणगी म्हणून वेगवेगळ्या संस्थांना दिले जाते. २०१९मध्ये त्यांना 'कॉन्ट्रिब्युशन टू द परफॉर्मिंग आर्ट्स' या त्यांच्या कार्यासाठी 'OAM' हा पुरस्कार देण्यात आला.

डॉ. विनिता हर्डीकर - MBBS, MD in Paediatrics and Gastroenterologist, Ph.D., FRCP, FSLD - डॉ. विनिता हर्डीकर ह्या 'लिव्हर इंटेस्टिनल ट्रान्सप्लान्ट' या विभागाच्या प्रमुख आणि 'गॅस्ट्रोएन्टरॉलॉजी' या विभागाच्या डायरेक्टर म्हणून कार्यरत आहेत. २०१९ मध्ये त्यांना त्यांच्या 'सिग्निकंट सर्व्हिस टू मेडिसिन, पॅटिन्ट्युलरली टू पेडीअट्रीक लिव्हर डीसीज अँड ट्रान्सप्लान्टेशन' या कार्यासाठी 'AM' हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला.

कॉर्पोरल विक्रान्त देवकर - २०२० साली CSM (Conspicuous Service Medal) हा पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. त्यांनी ऑस्ट्रेलियाच्या आर्मीमध्ये 'इनफर्मेशन सिस्टिम टीम लीडर' आणि नंतर 'डीटॅचमेंट कमांडर' म्हणून जबाबदारी सांभाळली होती. ऑस्ट्रेलियातर्फे त्यांनी इराक आणि अफगाणिस्तान येथेही युद्धभूमीवर कामगिरी बजावली आहे.

डॉ. समीर भोळे - BDS, MDS - हे सिडनीच्या डेंटल कॉलेजमध्ये क्लिनिकल प्रोफेसर म्हणून आणि सिडनी डेंटल हॉस्पिटलमध्ये डायरेक्टर म्हणून कार्यरत आहेत. २०२२मध्ये त्यांना AM हा पुरस्कार त्यांच्या सिग्निकंट सर्व्हिस टू डेंटिस्ट्री, एज्युकेशन अँड प्रोफेशनल असोसिएशन' या कार्याकरता प्रदान करण्यात आला.

सिडनीतील आणि एकंदरीतच ऑस्ट्रेलियातील मराठी लोकांची संख्या दिवसेंदिवस वाढत आहे त्यामुळे पुढच्या लेखापर्यंत ह्यामध्ये अजून अनेक जणांची, तसेच त्यांना मिळालेले पुरस्कार, भूषणे, त्यांचे विशेष योगदान आणि विविध उपक्रमांची भर पडेल ह्याची मला खात्री आहे.

- योगिनी लेले

lele_yogini@yahoo.com.au

एखादी व्यक्ती किंवा गोष्ट आपल्यापासून दूर गेली की तिचे महत्त्व, आपल्या जीवनातील तिचे स्थान प्रकर्षाने जाणवते. आम्हा मराठी मंडळींसाठी इकडे स्वित्झर्लंडमध्ये खरोखरच महाराष्ट्र एक महाराष्ट्र झाले आहे. राकट, रांगडा, कणखर असा महाराष्ट्र वैभवशाली, समृद्ध संस्कृती-परंपरांचे प्रतिनिधित्व करतो हे नव्याने सांगायची गरज नाही. परंतु स्वित्झर्लंडमधील मराठी मंडळीही साहित्य, कला, इतिहास, सणउत्सव, तंत्रज्ञान, मनोरंजन यांसारख्या क्षेत्रात प्रगती करून महाराष्ट्राची ठेव जपताहेत.

भाषा हे संवादाचे महत्त्वाचे साधन आहे. अंदाजे २००० वर्षे वय असलेल्या मराठी भाषेवरील प्रेमाने परदेशातही लोक एकमेकांशी जोडले गेले आहेत. भाषेचे जतन करणे हे प्रथम उद्दिष्ट असले पाहिजे. कारण जतन केले की संवर्धनाची पुढची पायरी चढण्यास मदत होते. इथे जर्मन, इंग्रजी व फ्रेंच या भाषांचा शिक्षणासाठी मुख्यत्वे वापर केला जातो. अशा वेळी मराठीची गोडी मुलांना लागावी म्हणून इथले कित्येक पालक घरी मुलांशी आवर्जून मराठी बोलतात. लहानपणी अनेक उद्बोधक कथा सांगणे, श्लोक म्हणून घेणे यासारख्या गोष्टींमुळे मराठी उच्चार स्पष्ट होतात. Charity begins at home असं म्हणतात. म्हणून घरून ही सुरुवात झाली पाहिजे. परदेशातही मराठी शाळांची स्थापना झाली पाहिजे. इथे स्वित्झर्लंड मध्ये अशा शाळेची निर्मिती झाली आहे ही आनंदाची व अभिमानाची बाब आहे. मराठी घरगुती शाळा संकल्पना काही वर्षांपूर्वी सौ. आरती आवटी यांच्या पुढाकाराने सुरु झाली होतीच. परंतु आता मराठीचे रीतसर वर्ग बाझेल येथील शाळांमध्ये सुरु होत आहेत. मंडळाच्या बाझेल विभागाचा यात सक्रिय सहभाग आहे. अमित पुनवटकर व मधुरा जेरे यांच्या पुढाकाराने हे साध्य झाले आहे. पालकांनी घेतलेला पुढाकार व मेहनत, मंडळातील कार्यक्रमांत तरुण/नवीन पिढीचा सहभाग या सर्वांमुळे मराठी भाषेची गोडी नवीन पिढीत निर्माण होईल यात शंका नाही.

कवितासंमेलन, एकपात्री विनोदी कार्यक्रम (स्टॅन्ड अप कॉमेडी शो) जे पूर्वी इंग्रजी, हिंदी भाषांची मक्तेदारी होती ते आता मराठी भाषेतून सादर होत आहेत व यशस्वीही होत आहेत. अनेक सकारात्मक बदल हळूहळू होत आहेत. संतवाङ्मय व परंपरेने संपन्न अशा महाराष्ट्राची अमृतातेही पैजा जिंकणाऱ्या, अभिजात सौंदर्य असणाऱ्या मराठी भाषेच्या संवर्धनाची धुरा आपण सर्व जण तरुण पिढीसोबत सांभाळू हा विश्वास आहे. आजकाल नाटक, व्याखाने, एकांकिका, निवेदन, अभिवाचन, एकपात्री प्रयोग यासारख्या विविध कार्यक्रमांमुळे स्वित्झर्लंडमध्येच तरुण पिढीला व्यासपीठ मिळते आहे.

बृहन्महाराष्ट्र मंडळ, स्वित्झर्लंडमुळे नवीन आलेल्या मराठी माणसाला परदेशातही एखाद्या कुटुंबासारखा आधार मिळतो. मानसिक आधार मिळाल्यामुळे त्याला महाराष्ट्रापासून

संध्या कुलकर्णी

स्वित्झर्लंड

स्वित्झर्लंडमधील महाराष्ट्र आणि मराठी

दूर आल्याची खंत कमी होते. येथे सणवार, उत्सव मिळून साजरे केले जातात. स्वतःपुरते नाही तर पुढच्या पिढीलाही अलगद, विनासायास हा वारसा, ही ठेव सुपूर्द करायची नैतिक जबाबदारी बृहन्महाराष्ट्र मंडळाने आवडीने घेतली आहे. अर्थात नव्या पिढीला ती लादली न जाता स्वतःहून स्वीकारायची इच्छा होणे ही काळाची गरज आहे. येथील लोकांपुढे असलेल्या आव्हानांपैकी हे एक आव्हान आहे. स्वित्झर्लंडमध्ये हे नजरेसमोर ठेवून काही उपक्रम सुरू झाले आहेत. जसे की गेल्या वर्षीपासून खास नव्या पिढीला सामावून घेऊन गणपती बनवणे कार्यशाळा, लेझीमनृत्य, नवरात्रीउत्सवात नारीशक्तीबद्दल नवीन पिढीने केलेले सादरीकरण, गुढीपाडव्याला मराठी निवेदनासकट जल्लोष वगैरेचा उल्लेख करावा लागेल.

फक्त मनोरंजन नाही तर इतरही क्षेत्रांत मंडळ अग्रेसर असते. तंत्रज्ञान, कला, इतिहास इत्यादी... इतिहास हा भूतकाळाची कहाणी सांगतो. त्यातून ज्ञानात भर पडते. इतिहासाची माहिती तरुण पिढीला असेल तर गतकाळाच्या चुका टाळता येतात. महाराष्ट्राच्या, भारताच्या स्वातंत्र्यलढ्यातील वीर, क्रांतिकारक याबद्दल सविस्तर ज्ञान मोठ्यांबरोबरच तरुण पिढीला होण्यासाठी मंडळाने पुढाकार घेतला. कोव्हिडकाळात मंडळाने विविध उपक्रम ऑनलाईन राबवले. यात संगीत, योगाभ्यास, कला, अध्यात्म, लेखकांची मुलाखत, क्रांतिकारकांची ओळख, भारतीय सेना अशा विविध विषयांवर सत्रे आयोजित करण्यात आली होती. बहुतांश सत्रे मराठी भाषेतील असल्याने नैराश्यपूर्ण वातावरण असूनही घरबसल्या मराठी कुटुंबांना एकत्रित बांधल्याने मनोरंजनाबरोबरच त्यांचे ज्ञानवर्धन होऊन मनोबल वाढले.

युरोपातील मराठी समुदायाला एकत्र आणण्यासाठी सुरू

केलेल्या युरोपीय मराठी संमेलनाचे आयोजन येथील सर्वांचे लाडके, जुने जाणते प्रफुल्ल कुळकर्णी यांच्या पुढाकाराने १९९९मध्ये साध्य झाले. युरोपातून जमलेल्या दोनशेच्या आसपास श्रोत्यांनी उपस्थिती नोंदवली. तसेच २०१० मध्ये हे मराठी संमेलन मंडळाचे धडाडीचे माजी अध्यक्ष आशिष आरोंदेकर यांच्या पुढाकाराने पार पडले. त्याला जवळजवळ चारशे जणांनी हजेरी लावली. यातून सर्वांची मराठी भाषेविषयीची तळमळ दिसून येते.

मराठी भाषा संवर्धन, प्रसार हा उद्देश ठेवून मंडळाने मराठी भाषादिनानिमित्त तरुण पिढीसाठी वेगवेगळे उपक्रम आयोजिले पाहिजेत. या वर्षी येथील बृहन्महाराष्ट्र मंडळातर्फे मराठी भाषा शब्दकोश मंडळाचे अध्यक्ष राजा दीक्षित यांचे व्याख्यान व मुलाखत आयोजिली होती. याच उपक्रमांतर्गत मराठी निबंधस्पर्धेचेही आयोजन केले होते. त्यात पंधरा वर्षांच्या मुलानी भाग घेतल्यामुळे इतर मुलांनाही प्रोत्साहन मिळेल यात शंका नाही. तरुण पिढीला जास्तीत जास्त उपक्रमात सामावून घेणे, मंडळाच्या कार्यक्रमाची फ्लायर बनवण्यास देणे, कार्यक्रम आयोजनात सहभागी करून घेणे या सारख्या गोष्टींमुळे ते हळूहळू सक्रियपणे भाग घेतील हे नक्की.

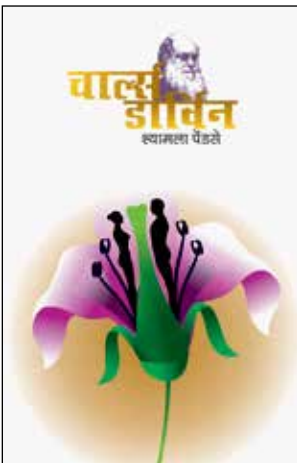
तेव्हा मराठी भाषा शिक्षणासाठी पोषक वातावरण निर्माण करून, नवीन पिढीचा सहभाग वाढवून तरुणांमध्ये मराठीची गोडी निर्माण करू या. त्यामुळे आपल्या भाषेचा व पर्यायाने आपल्या संस्कृतीचा प्रचार होण्यास मदत होईल.

— संध्या कुलकर्णी

<http://www.bruhan-mms.org>

kulkarnisandhya990@gmail.com

॥ग्रंथा॥❖॥

**चार्ल्स
डार्विन**

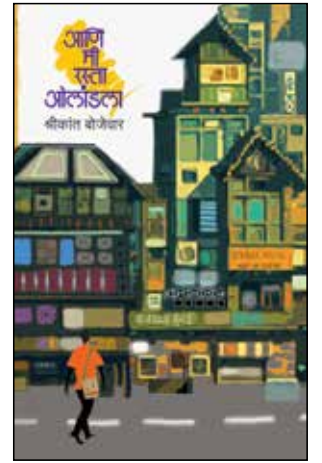
श्यामला पेंडसे

मूल्य २५० रुपये
सवलतीत १५० रुपये

**आणि
मी रस्ता
ओलांडला**

श्रीकांत बोजेवार

मूल्य १५० रुपये
सवलतीत १०० रुपये

मनाला आणि शरीराला पंख फुटेपर्यंत एका गोधडीत असतो आपण, ती मायेची गोधडी! त्या गोधडीला एक गंध असतो, त्यात ऊब असते, काही आपुलकीचे स्पर्श असतात आणि एक भावना असते, घराची! पण कालांतरानं बाहेरचं जग खुणावू लागतं, हळूहळू गोधडीबाहेर डोकं काढून आपण बाहेरच्या वातावरणाचा अंदाज घेऊ लागतो. तिथे नजरेला आकर्षित करणाऱ्या असंख्य गोष्टी दिसू लागतात आणि मग मन अलगादच झेपावतं त्या नव्या विश्वाकडे. विश्व हळूहळू आवडू लागतं, मन तिथेच रमू लागतं आणि मग आपलंसं होतं! त्या नव्या विश्वात काही वर्षं, काही महिने, काही दिवस खूप उत्साहाचे, नव्या घडामोडींचे, आनंदाचे असतात. आपण हवेत तरंगत असतो, पण कुठेतरी पायात एक रेशीमबंध अडकवून आणि तो बंध म्हणजेच मायेच्या त्या गोधडीचा. अशीच मायेची गोधडी म्हणजे आपली मातृभाषा. जगात आपण कुठेही गेलो तरी आपल्या सोबत आपली ओळख बनून चालणारी सोबती म्हणजेच आपली मातृभाषा!

मी मूळची वऱ्हाडातली. भारत सोडून (म्हणजे म इथ्यासाठी अगदी वऱ्हाड सोडून) नेदरलँड्सला आले तेव्हा नव्या जगात, नव्या विश्वात स्वतःला हरवून देता पुढे जाणं हे मनाशी पक्कं ठरवूनच आले होते. म्हणूनच घरातल्या घरात का होईना पण जगणं मराठमोळंच होतं. बाहेर पडल्यावर मात्र डच संस्कृतीसोबत सांगड घालणं सुरू होतं. तरिही कुठेतरी बाहेरच्या जगात आपल्या लोकांचे चेहरे, हिंदी किंवा मराठी बोलणं ऐकू आलं की मनात लगेच हालचाल व्हायची. अगदी अनोळखी असले तरी त्या लोकांशी जाऊन बोलायची इच्छा व्हायचीच. माणूस वैयक्तिक पातळीवर तर आपल्या संस्कृतीशी जोडून राहण्याचा प्रयत्न करतोच, सामाजिक पातळीवरही ते वातावरण मिळावं ही आपली गरज असते आणि परदेशात आल्यावर तर ती अधिकच तीव्रतेनं जाणवते. त्यातूनच निर्मिती होते विविध मंडळांची आणि संस्थांची. नेदरलँड्समध्ये आल्यावरही अशा अनेक संस्थाशी जोडले गेले. खरं तर नेदरलँड्समध्ये प्रत्येक भागाकरता एक मराठी मंडळ असं आता झालंय. मागील दहा वर्षांत मराठी बांधवांची संख्या बरीच वाढल्यानं ते सोपंही झालं.

फार दूरचा प्रवास न करताही आता मराठमोळे सोहळे साजरा करता येतात हे सुखदच आहे. परंतु पूर्वी दोनच मंडळं होती. एक उत्तर भागाकरता आणि एक दक्षिण भागाकरता. महाराष्ट्र मंडळ नेदरलँड्स हे अधिकृत महाराष्ट्र मंडळ तर दक्षिण भागात कार्यरत असणारा रश्मिन कलोपासक समूह म्हणजेच आताचं नेदरलँड्स मराठी मंडळ. दोन्हीही मंडळांनी एकमेकांना सहकार्य करून अनेक उत्कृष्ट उपक्रम आजवर आयोजित केले आहेत.

गेल्या काही वर्षांत दोन नवीन मंडळंसुद्धा इथे कार्यरत आहेत. आइंधोवन मराठी मित्र मंडळ आणि अलमिअरे मराठी

मानसी सगदेव-मोहरील
नेदरलँड

माझी माय ग मराठी

मंडळ यांनीसुद्धा अनेक नवनवीन उपक्रमांमधून मराठी बांधवांना एकत्रित आणण्याचं काम केलं आहे. या मंडळांमार्फत विविध कार्यक्रम आयोजित केले जातात, जसे संक्रात, गुढीपाडवा, गणेशोत्सव, दिवाळी, आषाढी एकादशी आणि वारी, हे ठरावीक कार्यक्रम जवळपास सगळीकडेच वेगवेगळ्या पद्धतीनं साजरे केले जातात. याव्यतिरिक्तही नाटक, मराठी सिनेमे, गाण्याचे कार्यक्रम, काही विशेष पाहुण्यांना आमंत्रित करून त्यांचे कार्यक्रमही होतात. नेदरलँड्स हा खेळप्रेमी देश आहे. शारीरिक स्वास्थ्य अगदी सुरुवातीपासून सर्व शाळांमध्येसुद्धा महत्त्वाचे मानलं जातं. त्यामुळे मराठी मंडळं किंवा काही ठरावीक मराठी बांधवसुद्धा विविध खेळांचे वर्ग आणि स्पर्धा घेतात. त्यात अर्थातच भारतीय खेळही असतात. त्यामुळे अगदी लहान मुलांनाही आई-वडिलांच्या बालपणीपणीचे खेळ खेळता येतात. त्यातून आपलं बालपण सहजरीत्या मुलांसोबत पुन्हा एकदा जगता येतं. आपल्याला जे संस्कार मिळालेत, ते संस्कार मुलांनाही देता येतात. हेच संस्कार भाषेच्या बाबतीत मराठी शाळांमधूनही केले जातात. महाराष्ट्र मंडळाची मराठी शाळा आणि नेदरलँड्स मराठी मंडळाची स्वोजस ही मराठी शाळा नेदरलँड्समध्ये लोकप्रिय आहे. या शाळांमधे फक्त शालेय शिक्षणच नाही तर मूल्यशिक्षणही दिले जाते. इथे वयोगट ४च्या पुढील मुलांकरता वर्ग चालवले जातात. हेही एक साधन आहे मुलांना आपल्या संस्कृतीशी जोडून ठेवण्याचं.

खरं तर हा सगळा खटाटोप फक्त आपल्या मनाच्या समाधानासाठी नसतो किंवा भारताबाहेर राहताना आपल्याला आठवण येते सणांची-उत्सवांची, घराची; म्हणूनही नसतो; तो असतो आपल्या पुढच्या पिढीला आपल्या संस्कृतीची, आपल्या परंपरेची, आपल्या देशाची ओळख करून देण्याचा. घराघरातून तर हे प्रयत्न होतातच, सामाजिक पातळीवर हे प्रयत्न होतात तेव्हा त्यांचा परिणाम मुलांच्या मनावर कायम राहतो. कदाचित याच करता लोकमान्य टिळकांनी सार्वजनिक गणेशोत्सवाची कल्पना पुढे आणली, ती प्रत्यक्षात उतरवली

त्यांच्या पावलांवर पाऊल ठेवून ती आम्ही इथेही रुजवली. नेदरलँड्सच्या चारही मंडळांत अगदी दूतावासाच्या साथीनं धडाक्यात गणेशोत्सव साजरा केला जातो. त्यात विशेष असते ते ढोलताशा पथक आणि बाप्पाची मिरवणूक! हे ढोलताशा पथक तर शांत आणि जरा एकलकोंड्या डच लोकांनाही आवडू लागलंय आता.

तशीच धडाक्यात साजरी होते ती दिवाळी. आणि हाच दीपोत्सवाचा दिवसच असतो जेव्हा कलेची आणि विविध पदार्थांची मेजवानी एकाच ठिकाणी मिळते. एखादं जुनं नाटक आणि सोबत खमंग चिवडा, लाडू, शंकरपाळी आणि चकली! अजून काय हवंय सुखी जीवनासाठी! आणि त्याकरता झटतात आपल्या मराठी उद्योजिका. खरं तर हासुद्धा एक महत्त्वाचा भाग

असतो. मराठी माणूस उद्योगधंद्यात मागे राहतो म्हणणाऱ्यांनी इथे येऊन बघावं! आमच्या मराठमोळ्या उद्योजकांचं विश्व इथे अगदी सुखानं नांदतंय.

बरं अगदी असं गोडीगुलाबीचंच वातावरण असतं असंही नाही. वातावरण अगदी कडू, आंबट, गोड, तुरट, तिखट सगळ्या चवींचं असतं. तेव्हाच तर आयुष्यात बदल घडत राहतात आणि या बदलांसोबत आपणही घडत राहतो.

सुखाची रूपं हजार, असं म्हणतो आपण! त्यातलंच एक रूप म्हणजे बाहेर राहूनही घरी असल्याची जाणीव. एखाद्या सासुरवाशिणीला कसं सासरी एखादी काकी- मामी भेटतेच माया लावणारी, तिचं कौतुक करणारी, तिला आपलंसं करणारी.

त्यानं माहेर सुटल्याचं दुःख संपत नसतं, पण हवेची एक थंड झुळूक मात्र मनावर सतत येत राहते. अशीच असतात ही परदेशातली आपली माणसं, अशीच असतात ही माय मराठीची लेकरं! शेवटी सगळ्यांना जोडून ठेवणारा एकच दुवा, माझी माय ग मराठी...

अशी आहे साधीभोळी माझी माय ग मराठी
आहे भरलेली झोळी माझी माय ग मराठी

तिच्या कुशीतली उब बळ जगण्यास देई
पूर्वजांची ती गोधडी माझी माय ग मराठी

तिचा पान्हा तान्हल्याला असा तृप्त तृप्त करी
बळ जगण्याचे देई माझी माय ग मराठी

गड चढण्यास मोठा, पायी बळ जे लागते
तिचा पाया आखणारी माझी माय ग मराठी

कधी खचलो, रडलो अश्रू ओघळे नयनी
उभी राहते पाठीशी माझी माय ग मराठी

येता पुढच्या पिढीला घेते सावरून अशी
जशी तुळस अंगणी, माझी माय ग मराठी

तुझी साथ अशी राहो जन्म सरला जरी हा
ध्यास एक माझ्या मनी माझी माय ग मराठी

डॉ. मानसी सगदेव-मोहरील

manasi.mohril@gmail.com

न्यूझीलंड ! दक्षिण गोलार्धातील एक अतिशय सुंदर आणि शांत असा देश. लोकसंख्येच्या बाबतीत म्हणाल तर ती फक्त ५० लाखांच्या आसपास. तुलनेसाठी सांगायचं म्हणजे न्यूझीलंडची एकूण लोकसंख्या ही पुण्याच्या लोकसंख्येपेक्षादेखील कमी आहे. असे असले तरी देशाला निश्चितच स्वतःचे असे एक व्यक्तिमत्त्व आहे.

न्यूझीलंड किंवा किवी म्हटले की लगेच प्रातिनिधिक चेहरा समोर येतो तो म्हणजे क्रिकेटपटू केन विल्यम्सनचा. त्याचा अतिशय शांत स्वभाव विशेषतः न्यूझीलंड-इंग्लंड वर्ल्डकप फायनलमधला. एकूणच किवी तसे बऱ्यापैकी सौम्य-साधे, एकमेकांशी मिळूनमिसळून राहणारे. तशीही कमी लोकसंख्या असल्यामुळे मुळातच एकमेकांबद्दल आदर आपुलकीही असतेच. आता मुळातच एवढी कमी लोकसंख्या असलेल्या देशात मराठी असणार तरी किती, असे वाटणे साहजिकच आहे आणि खरं म्हणजे अगदी आतापर्यंत म्हणजे २००० सालापर्यंत खरेच अवघी ३०, ४० मराठी कुटुंबे अखळ्या न्यूझीलंडमध्ये होती आता मात्र ते चित्र पूर्ण पालटलेले आहे. विविध जागतिक घडामोडींमुळे असेल, ट्रॅव्हल रिस्ट्रिक्शनस इमिग्रेशनमुळे असेल, आता न्यूझीलंडमध्ये सुमारे चारशेहून अधिक मराठी कुटुंबे गुण्यागोविंदाने राहतात.

मराठी कुटुंबांची न्यूझीलंडमध्ये यायला सुरुवात झाली ती साधारणतः १९६०च्या दशकात. तेव्हा श्री. देवभक्त हे एक जज म्हणून न्यूझीलंडला आले होते. त्यानंतरच्या काळात गोखले, लोखंडे, प्रधान इत्यादी काही अगदी हातावर मोजता येतील इतकी मोजकी कुटुंबे न्यूझीलंडमध्ये आली. काही वर्षांनी; दशकांनीच म्हटले पाहिजे, या संख्येत थोडी वाढ झाल्यानंतर एकमेकांशी मिळणेजुळणे, गाठीभेटी वाढू लागल्या आणि यातूनच अर्थातच आपण आपले एक मराठी मंडळ सुरू करावे अशी संकल्पना पुढे आली. १९९५ साली ऑकलंडमधील मराठी मंडळाची स्थापना झाली. तेव्हाचे महत्त्वाचे संस्थापक म्हणजे डॉक्टर सुधाकर मायदेव, हेमंत जोशी, मोहन केळकर इत्यादी. याबरोबरच नंतर वेलिंग्टन, Christchurch या शहरांमधूनदेखील मराठी मंडळे स्थापन झाली.

विशेष नमूद करायची बाब म्हणजे न्यूझीलंडमध्ये तसे इतरही बरेच भारतीय समुदाय आहेत, पण त्यापैकी आपल्या समुदायासाठी असे मंडळ सुरू करणारे मराठी लोक पहिले होते. त्यानंतरच्या काळात कन्नड, तेलुगू, पंजाबी इत्यादी अनेक मंडळे तयार झाली आणि ती अर्थातच संख्येनेदेखील आता बरीच जास्त आहेत, परंतु ही संकल्पना पहिल्यांदा न्यूझीलंडमध्ये सुरू झाली ती मराठी मंडळापासून. जे आज एएमएआय किंवा ऑकलंड मराठी असोसिएशन अशा नावाने ओळखले जाते.

इथे नमूद करायची एक महत्त्वाची बाब म्हणजे न्यूझीलंडच्या असलेल्या बऱ्याचशा बाबतीतल्या मर्यादा.

देवेंद्र ओक

न्यूझीलंड

आमचे किवी/मराठी लोक!

न्यूझीलंड अतिशय सुंदर आणि शांत असा देश असला, तरी कमी लोकसंख्या असल्यामुळे स्केल नसणे, एकूणच एशिया युरोप-अमेरिकेपासून असलेले अंतर यामुळे सप्लाय चेनची हाय कॉस्ट, त्याचबरोबर न्यूझीलंड हा देश आणि येथील सर्व निसर्गसाखळ्या या इतर जगापेक्षा वेगळ्या पद्धतीने उत्क्रांत झाल्यामुळे येथे मोठ्या प्रमाणावर बायोलॉजिकल रिस्ट्रिक्शन आहेत. साधे उदाहरण द्यायचे झाले तर इथे कोणतीही ताजी फळे थेट आणता येत नाही; आणि तसे केल्यास प्रचंड दंड होतो. ज्या मागचे महत्त्वाचे कारण हे की कृषीप्रधान असलेल्या या देशामध्ये बाहेरून एखादी कीड किंवा तत्सम कीटक आले तर त्याच्याशी निगडित अन्नसाखळी नसल्यामुळे असे कीटक बेसुमारपणे पसरून मोठ्या प्रमाणावर न्यूझीलंडची अर्थव्यवस्था धोक्यात आणू शकतात. हे सगळे सांगायचे कारण हे की या सगळ्या गोष्टींमुळे अमेरिकेत युरोप किंवा ऑस्ट्रेलियातदेखील अगदी सहजपणे उपलब्ध असलेल्या साध्या साध्या गोष्टी, पदार्थ उपलब्ध असतातच असे नाही.

हल्लीच्या काळात मराठी स्वादसारखी काही अतिशय उत्तम मराठी उत्पादने इथे येऊ लागली आहेत, ही मोठी आनंदाची बाब! नाहीतर परदेशात आपण कायम आपुलकीची स्थाने मग ती कलेची असतील, खाण्यातील असतील, आपली भाषा असेल, ह्यांच्या शोधात असतो.

किवी फ्रूट, मॅडेरिन हे असतातच, तरीही पेरू, फणसाची आठवण येतेच. तसेच रस्त्यावरून सहज जाताना कधी मराठी शब्द कानावर पडले की फार छान वाटते. किंबहुना अशाच पद्धतीने अनेक मराठी लोकांच्या ओळखी, गाठीभेटी होत असतात. याचबरोबर मग चित्रपट, नाटके, मराठी खाद्यपदार्थ हेदेखील मराठी माणूस शोधत असतो.

पु.लं.नी म्हटलेच आहे ना, की जगण्याला अन्नाबरोबरच कलेची, मनोरंजनाची तितकीच आवश्यकता असते. कला ही अशी बाब आहे जिला भाषेचे बंधन नसते आणि यामुळेच नाटकमहोत्सव, कविता सादरीकरण, सुगम संगीत, शास्त्रीय संगीत, भरतनाट्यम आणि त्याचे कार्यक्रम यातून इथल्या मराठी कलाकारांनी, मराठी समुदायासाठीच नाही; तर एकूणच न्यूझीलंडमधील विविध भाषिक, विविध देशांतून आलेल्या लोकांसाठी आपल्या कलागुणांचे प्रदर्शन केले. एक चांगला मेलिंग पॉट बनवला. अशा विविध कलागुणांच्या सादरीकरणासाठी मदत करणे, व्यासपीठ उपलब्ध करून देणे, यासाठी मराठी मंडळ आणि इतर मराठी लोकांनी भरपूर योगदान दिले.

मराठी मंडळात पूर्वीपासूनच एकांकिका सादरीकरण होते, मात्र २०००च्या आसपास पहिल्यांदा 'वाच्यावरची वरात' हे संपूर्ण दोन अंकी नाटक मंडळातल्याच हरहुन्नरी कलाकारांनी सादर केले. त्यानंतर 'मोरूची मावशी', 'विच्छा माझी पुरी

करा', 'तरुण तुर्क म्हातारे अर्क' अशी नावाजलेली दोन अंकी नाटके सादर केली गेली. यात 'विच्छा माझी पुरी करा' हे नाटक तर लाइव्ह म्युझिकसह सादर केले गेले. हळूहळू दिवाळीच्या कार्यक्रमांला नाटक सादर करणे हा एक पायंडाच पडला. यामध्ये कौस्तुभ पेठे, प्रशांत बेलवलकर, देवदत्त परांजपे, राहुल रेडे आणि आताच्या काळात गौरव सावंत या आणि इतर अनेक कलाकारांनी विविध भाषांतील नाटके सादर केली आहेत. या नाटकांना प्रेक्षक म्हणून आणि कधी कधी कलाकार म्हणूनदेखील येथील किवी मंडळीसुद्धा उपस्थित असतात. हे नाट्यमहोत्सव मराठी, हिंदी, गुजराती, बंगाली आणि त्याचबरोबर स्पॅनिश, चायनीज, फ्रेंच अशा इतर भाषक नाटकांबरोबरदेखील होतात. जे विविध भाषांतील, संस्कृतींतील कलाकारांना एकत्र आणण्याचे फार सुंदर काम करतात. मधल्या काळात येथे प्रशांत दामले, भरत जाधव, शरद पोंक्षे यांसारखे अनेक नावाजलेले कलाकार येऊन गेलेले आहेत.

न्यूझीलंडमध्ये ऑकलँडसारखीच आता हॅमिल्टन, वेलिंग्टन इथेदेखील इतर मंडळे आहेत. त्याचबरोबर इतरही अनेक मराठी लोक आपापल्या संस्थांमार्फत किंवा वैयक्तिक रितीने मराठी संस्कृती, मराठी कला, यात महत्त्वपूर्ण योगदान देतात. प्रशांत बेलवलकर यांची Might-i ही संस्था शास्त्रीय संगीत आणि इतर भारतीय कला यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी, वेळोवेळी भारतातून उत्तमोत्तम गायक वादक आणि इतर

अंबरी रेगे

आर्टिस्ट बोलावणे असे काम करते. श्रिया भागवत ही एक उत्तम लेखक-दिग्दर्शक आणि निर्मातीदेखील आहे. ती मराठीच नाही तर भारतातील इतर भाषा, त्याचबरोबर इंग्रजीमधूनदेखील विविध कविता नाटक आणि इतर कार्यक्रम सादर करते. ज्यामध्ये भारतीयच नाही तर इतरही देशातील कलाकार सहभागी असतात. अंबरी रेगे ही एक उत्तम भरतनाट्यम नृत्यांगना आहे. ती भरतनाट्यम आणि इतर ललित कला या आपल्या एकूणच जीवनात कशा संलग्न आहेत, त्या संदर्भातील कोर्स MYB : mind your body या नावाने चालवते. ज्यात मराठी किंवा भारतीयच नाही तर इतरही लोक सहभाग घेतात. विद्या टेके, हेमंत आणि श्वेता शिरसाट, मयूर तेंडुलकर, मानसी कुलकर्णी, किशोरी तेलंग हे काही इथले उत्तम आणि नमूद करण्यासारखे गायक. जे उत्तम गातातच, त्याचबरोबर नवीन गायक तयार करण्यासाठी क्लासदेखील घेतात. याचबरोबर येथे विवेक अंतूरकर, निखिल घाटे यांसारखे उत्तम तबलावादक, अरुण खोतकर, समीर भालोदकर यांसारखे उत्तम संवादिनीवादक आहेत. डॉक्टर विपुल आणि डॉक्टर नीलिमा उपाध्याय, स्मिता उपाध्ये, अनुराधा मायदेव, मीना पत्की, शेखर पत्की, सुधीर जोशी, शिरीष परांजपे इत्यादी अनेक मंडळींनी कलासंस्कृती वाढीस लागण्यासाठी महत्त्वाचा हातभार लावला आहे. कल्याणी गाडगीळ यांनी न्यूझीलंडवर एक संपूर्ण माहिती देणारे अतिशय सुंदर मराठी पुस्तक लिहिलेले आहे.

आपल्या मराठी संस्कृतीतील एक महत्त्वाची गोष्ट म्हणजे दिवाळी अंक. ऑकलंडमध्ये मराठी मंडळानी 'झुंजुंजुं' हा दिवाळी अंक सुरू केला. ज्यामध्ये सभासदांच्या कलागुणांना वाव मिळाला, आणखी एक माध्यम उपलब्ध झालं. या सगळ्या अंकांच्या ई-कॉपी या मंडळाच्या वेबसाइटवर उपलब्ध आहेत आणि त्यामध्ये विविध विषयांवर लिहिलेले लेख, प्रवासवर्णने हे सगळे वाचनीय आहे.

येथे पहिले मराठी रेस्टॉरंट सुरू झाले ते म्हणजे 'करीमंत्र'. जे मकरंद कारखानीस यांनी सुरू केले होते, कालांतराने वर्षा

बेलवलकर यांनी 'सात्विक' हे मराठी रेस्टॉरंट सुरू केले. आज मराठी रेस्टॉरंट असे नसले तरी अनेक उत्तमोत्तम मराठी केटरर आहेत जे मिसळ, वडापाव, मोदक, श्रीखंड इत्यादी अनेक व्यंजनांनी मराठीच नाही तर एकूणच न्यूझीलंडमधील लोकांची क्षुधाशांती करत आहेत. यात जयश्री सोनार, स्वाती वाळिंबे इत्यादीही आहेत. याचबरोबर इतर गुजराती व अन्य रेस्टॉरंट आहेतच, ज्यात मिसळ, वडापाव, पावभाजी यांसारखे काही मराठी पदार्थ देण्याचा एक चांगला प्रयत्न करत आहेत.

महाराष्ट्र आणि एकूणच भारत ज्या एका गोष्टीसाठी ओळखला जातो ते म्हणजे क्रिकेट. २०००च्या आसपास आलेल्या आपल्या मराठी व मुंबईच्या इतर भाषकांनी पुढाकार घेऊन मायग्रंट क्रिकेट लीग ही एक अतिशय सुंदर वीस षटकांची टूर्नामेंट याच काळात सुरू केली. यात सुरुवातीच्या काळात प्रशांत बेलवलकर, विजय करंदीकर, श्रीनिवास, सचिन सामंत, प्रशांत पवार, रणजी खेळलेले समीर तळपदे, शैलेंद्र वाघ इत्यादी अनेक मराठी खेळाडू सहभागी होते. या टूर्नामेंटच्या काळात मराठी टीमने सर्वाधिक वेळा ही टूर्नामेंट जिंकली आहे. गेल्या तीन वर्षांपासून या टूर्नामेंटसारखीच पण मराठी मंडळाकडूनच, मराठी लोकांसाठी एक वेगळी २०-२० टूर्नामेंट आयोजित केली जाते. ज्यात यावर्षीच्या सीझनमध्ये आठ टीम सहभागी झाल्या होत्या. या टूर्नामेंटला मराठी लोकांचा ऑकलंडच नाही तर ऑकलंडबाहेरूनदेखी भरभरून प्रतिसाद असतो. क्रिकेटसारखेच इतर खेळांतदेखील मराठी लोक उत्तम कामगिरी करताना दिसतात. येथे जुई भिडे हिने स्कॅशमध्ये न्यूझीलंडला रिप्रेझेंट केले होते, तसेच वेदांत गायकवाड यांनी न्यूझीलंडला टेबल टेनिसमध्ये रिप्रेझेंट केले होते. एकूणच न्यूझीलंडची कार्यपद्धती आणि येथील संस्कृती ही अभ्यासच नाही तर सर्वांगीण विकासाला पोषक असल्यामुळे सेकंड जनरेशन मराठी मुले विविध खेळांत उत्तम कामगिरी करताना दिसतात.

न्यूझीलंडमध्ये मराठी माणसे विविध क्षेत्रांत कार्यरत आहेत. यात बरेच लोक आयटी आणि इतर फुलटाइम

ढोलपथक

नाट्यमहोत्सवातील सादरीकरण

क्रिकेट स्पर्धेतील संघ

जॉबमध्ये आहेत. त्याचबरोबर उद्योगामध्ये असलेले मराठी लोकदेखील काही कमी नाहीत. त्यात सुधीर जोशी, शिरीष परांजपे असे काही नामवंत आहेत. विशेष नमूद करण्यासारखे म्हणजे सचिन सामंत जे पीएचडी असून त्यांची बायोटेक सोल्युशन ही कंपनी न्यूझीलंडच नाही तर न्यूझीलंड, ऑस्ट्रेलिया, साऊथ कोरिया इत्यादी अनेक देशात कार्यरत आहे. व्यवसायाबरोबरच जस्टीस ऑफ पीस, विविध शाळा व इतर बोर्ड याच्यावरदेखील मराठी लोक विराजमान आहेत. साउथ आयलंडमधील खाइस्टचर्च येथे राहुल सावे यांचे तर चक्र एक डेअरी फार्म आहे.

तसे डेअरी फार्मिंगच्या बाबतीत न्यूझीलंड आणि भारत यांचा जवळचा संबंध आहे. न्यूझीलंडमधील 'फॉन्टेरा' ही जगातील सगळ्यात मोठी डेअरी प्रॉडक्ट बनवणारी को-ऑपरेटिव्ह संस्था आहे, जिच्या धर्तीवर वर्गीस कुरियन यांनी भारतात 'अमूल'ची स्थापना केली होती. त्यामुळे मुंबईमध्ये न्यूझीलंड हॉस्टेलदेखील होते. तसे एकूणच किवी अतिशय मनमिळावू आणि इतरांना मदत करण्यात तत्पर. त्या काळात न्यूझीलंडमधून लोक येऊन मुंबईत राहिले आणि त्यांनी भारतात सहकारी दूध संस्था स्थापन करायला खूप मदत केली.

फॉन्टेरावरून एक मजेशीर गोष्ट आठवली, मी या कंपनीत २०१७ साली काम करत असताना, एकदा आम्हाला फार्म व्हिजिट करायची संधी मिळाली होती. आता न्यूझीलंडमध्ये हेल्थ अँड सेफ्टी आणि इतर रिस्ट्रिक्शन्समुळे असेल किंवा डिमांड व इतर गोष्टींमुळेदेखील असेल, पण खरवस काही मिळत नाही. त्या दिवशी मी सहजच त्या डेअरी फार्मरला विचारले की तुम्ही colostrum म्हणजे चिकाच्या दुधाचे काय करता? ते

मिळू शकेल का? तर त्यांनीदेखील लगेच होकार दिला, आणि नुसता होकार देऊन थांबला नाही तर खरेच colostrum होते तेव्हा त्यांनी मला फार्मवर बोलावून घेतले आणि थोडेथोडेकडे नव्हे तर चांगले दोन लिटर चिकाचे दूध आणि त्याबरोबर चार लिटर साधे दूध फुकट देऊन टाकले. त्या वर्षी मी अर्थातच इथे असलेल्या माझ्या ओळखीच्या व इतर मराठी लोकांना आणि मराठीच काय, माझ्या ऑफिसमध्येदेखील सगळ्यांना खरवस खायला घातला! जो अर्थातच सगळ्यांना अतिशय आवडला.

तर असे हे आमचे न्यूझीलंड आणि येथील किवी/मराठी लोक!

हा लेख लिहिताना अंबरी रेगे आणि प्रशांत बेलवलकर यांचे मोलाचे सहकार्य लाभले.

– देवेंद्र ओक

oak.devendra@gmail.com

॥ग्रंथान्ती॥❖॥

लावण्य नक्षत्र

किरण भरत रोणे

मूल्य ३०० रुपये
सवलतीत १८० रुपये

‘मराठीचे विश्व’ या शब्दाची व्याप्तीच खूप मोठी आणि सर्वसमावेशक आहे..

आज बृहन्महाराष्ट्र मंडळाच्या एक विसाव्या अधिवेशनाचा सोहळा साजरा करत असताना आपल्या अभिमानास्पद हिंदू-मराठी संस्कृतीचे, भाषेचे जतन आणि संवर्धन करून पुढील पिढीकडे तो वारसा सुपूर्द करताना साहजिकच मनात विचार येतो की या समृद्ध मराठी वारशासाठी आपण कित्येक जणांचे उपकाराचे देणे लागतो. इतिहासातील अनेक सुप्रसिद्ध व्यक्ती, संतसंप्रदाय, अनेक सामाजिक संस्था आणि कितीतरी व्यक्तिमत्त्व अशी आहेत की ज्यांच्या ऋणातून उतराई होणे आपल्याला शक्य तर नाहीच; त्यांच्याबद्दल, त्यांच्या कार्याबद्दल कृतज्ञता व्यक्त करण्याचा छोटासा प्रयत्न तर आपण निश्चितच करू शकतो.

महाराष्ट्रातील संतपरंपरा ही खूप मोठी आहे आणि मराठी भाषेच्या जतन आणि संवर्धनासाठी संतांनी खूप मोठे योगदान दिलेले आहे. ‘ज्ञानदेवे रचिला पाया, तुका झालासे कळस’! संत ज्ञानेश्वर, संत तुकाराम, संत एकनाथ, संत रामदासस्वामी आणि इतर अनेक संतांकडे मराठी भाषेच्या संवर्धनाचे श्रेय जाते. या सर्वांनी त्या त्या वेळच्या सोप्या आणि बोली मराठी भाषेत पसायदान, ज्ञानेश्वरी, गाथा, मनाचे श्लोक, दासबोध, भारूड, अभंग, देव-देवतांच्या आरत्या इत्यादींची निर्मिती केली. ती लोकांच्या मनमनात आणि ओठांवर वसली आणि मराठी भाषेचा प्रवाह रूढ अर्थाने प्रचलित झाला, मराठीचे विश्व विस्तारू लागले. संतांनी सर्व अठरापगड जातींच्या संप्रदायाला एकत्र आणले.

त्याचबरोबर, छत्रपती शिवाजीमहाराज आणि त्यांच्या नंतरच्या अनेक पिढ्यांकडे अगदी पेशवाईपर्यंत; मराठी संस्कृतीच्या, भाषेच्या रक्षणाचे आणि संवर्धनाचे उत्तरदायित्व प्रामुख्याने जाते. छत्रपती शिवाजीमहाराजांकडे दूरदृष्टी होती. हिंदवी स्वराज्याची स्थापना करून मुघल आणि इतर परकीय - इंग्रज, डच आणि पोर्तुगीज आक्रमणाशी त्यांनी वेळीच त्यांचा मराठी साम्राज्यास आणि रयतेस असलेला धोका ओळखून यशस्वीपणे लढा दिला. महाराज हे खऱ्या अर्थाने युगप्रवर्तक होते. शिवाजीमहाराज नसते तर महाराष्ट्राचे, मराठी माणसाचे आणि मराठी भाषेचे-समाजाचे काय झाले असते याची कल्पनाच करवत नाही. छत्रपती शिवाजीमहाराजांच्या ऋणात आपण सदैव राहू.

मराठी साम्राज्याची मशाल आणि ध्वज शिवाजी महाराजानंतरही डौलाने आणि दिमाखाने फडकत ठेवला तो छत्रपती संभाजीमहाराज, महाराणी ताराबाई आणि छत्रपती राजाराममहाराज यांनी. त्यानंतर पेशव्यांनी तो ध्वज अटकेपार फडकवला व दिल्लीपर्यंत डौलाने मराठी साम्राज्य प्रस्थापित

शुभदा सावरगावकर
अमेरिका

मराठीचे विश्व

जागतिक विश्व मराठी संमेलनात सहभागी झालेले बृहन्महाराष्ट्र मंडळ प्रतिनिधी महाराष्ट्र सरकारचे शालेय शिक्षणमंत्री दीपकजी केसरकर ह्यांचेसमवेत!

केले. 'दिल्लीचेही तख्त राखितो' अशी मराठी साम्राज्याची कीर्ती त्यांच्यामुळे अटकेपार पसरली. मराठी पाऊल हे सतत त्यानंतरही पुढेच पडत राहिले. दिल्ली आणि अफगाणिस्तानपर्यंत मराठी माणूस आणि मराठी भाषा पोचली. मराठी लोक, मराठी भाषा आणि मराठी संस्कृती पानिपतच्या युद्धानंतर महाराष्ट्राच्या बाहेर वेगवेगळ्या राज्यांत गेले आणि तेथे स्थिरावली, फुलली. आजही अमेरिकेने अफगाणिस्तानच्या नागरिकांना अमेरिकेत राजकीय आश्रय दिला, त्यांचे पुनर्वसन केले - त्यात अहिल्या, जानकी, गंगा, गोदावरी, श्रीराम अशी मराठी नावे असलेले बरेच अफगाणी नागरिक आहेत हे दिसून येते.

पुढे स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी अनेक इंग्रजी शब्दांना पर्यायी समर्पक मराठी शब्द दिले, जे प्रचलित झाले आणि त्यामुळे मराठी भाषेची व्याप्ती अधिक वाढली. कुसुमाग्रज, शांता शेळके, बहिणाबाई चौधरी, वसंत कानेटकर आणि इतर अनेक साहित्यिकांनी मराठीत उत्तमोत्तम साहित्यनिर्मिती केली. १९व्या शतकाच्या पूर्वार्धात आणि प्रामुख्याने मध्यात - ५०-६०च्या दशकात मराठी लोकं युरोप, अमेरिका आणि इतर देशांपर्यंत पोचत होती, ते सोबत आपले स्वतःचे मराठीचे छोटेसे विश्व (संस्कृती आणि भाषा) सोबत घेऊनच! त्यांनी हे विश्व आपल्यापुरतेच किंवा आपल्या कुटुंबापुरते मर्यादित न ठेवता त्याला प्रयत्नपूर्वक समाजाभिमूख, व्यापक आणि सर्वसमावेशक बनवले. भारताबाहेर बऱ्याच देशात ठिकठिकाणांच्या मराठी भाषकांनी - काही कुटुंबांनी एकत्र येऊन महाराष्ट्र मंडळांची स्थापना केली. सुरुवातीस दिवाळी, गुढीपाडवा, गणपती - असे अनेक सण एकत्र येऊन साजरे करायला आपल्या घरापासून सुरुवात केली आणि त्यात गावातील मित्रमंडळींना सामावून घेतले. पूजा-अर्चा आणि मंगलकार्यासाठी पौरोहित्यही करण्यास सुरुवात केली. कुटुंबात मराठी बोलली जात तर होतीच; त्यामुळे मुलांना मराठी समजत होते, बोलता येत

होते आणि आकलनही होत होते. जिथे घरातून पाऊल बाहेर पडताच सर्वत्र इंग्रजी भाषेचाच वापर होतो, अशा वेळी मराठी शिकवण्यासाठी आणि टिकवण्यासाठी पालकांच्या खास प्रयत्नांचीच आवश्यकता होती आणि आहे. मुले सुरुवातीस तोडकी-मोडकी मराठी बोलत असतील तरी त्यांना अशा वेळेस बोलते ठेवण्यासाठी खऱ्या प्रोत्साहनाची गरज असते; ते देत राहणाऱ्या सुजाण पालकांचे खरेच कौतुक करावेसे वाटते. यात एक पाऊल पुढे टाकून काही पालकांनी एकत्र येऊन ठिकठिकाणी मराठी शाळा सुरू केल्या. पालकच मराठीचे शिक्षक झाले. त्यामागे आपल्या मुलांना मराठी लिहिता, बोलता आणि वाचता यावे ही कळकळ आणि त्यासाठीची तळमळ होती.

अमेरिकेत शिकागो येथे जयाताई हुपरीकर, शरद गोडबोले आणि विष्णू वैद्य ह्या तिघांनी एकत्र येऊन. बृहन्महाराष्ट्र मंडळाची १९८०मध्ये स्थापना केली. 'मराठी तितुका मेळवावा' हीच संकल्पना आणि उद्देश ह्यामागे होता. पहिले बृहन्महाराष्ट्र मंडळ संमेलन शिकागोमध्ये १९८३ मध्ये झाले आणि नॉर्थ अमेरिकेतील महाराष्ट्र मंडळे आणि मराठी भाषक कुटुंबांना दर दोन वर्षांनी एकत्र येण्यास हक्काचे व्यासपीठ मिळाले. कला, साहित्य आणि संगीत अशा विविध क्षेत्रांत मराठी लोकांना त्यांची कला सादर करण्यास उत्तेजन मिळायला लागले. अनेक नॉर्थ अमेरिका आणि कॅनडातील मराठी मंडळे बृहन्महाराष्ट्र मंडळाच्या छात्राखाली एकत्र येऊन दर दोन वर्षांनी बृहन्महाराष्ट्र मंडळाचे अधिवेशन व्हायला लागले. महाराष्ट्र मंडळे आणि बीएमएमच्या अनेक उपक्रमांनी नॉर्थ अमेरिका आणि कॅनडामधील मराठी माणूस जवळ येण्यास खूप हातभार लागला. रोजचे व्याप सांभाळून स्वयंसेवी प्रयत्नांतून अनेक मराठी कुटुंबांनी यासाठी बहु मोलाचे योगदान दिलेले आहे. बृहन्महाराष्ट्र मंडळ 'वृत्त' हे मराठी बातमीपत्र दर महिन्यास

प्रदर्शित व्हायला लागले. गेली ४४ वर्षे, दर महिन्यास प्रदर्शित होणारे 'वृत्त' हे एकमेव मराठी बातमीपत्र आहे. उत्तर अमेरिकेतील मराठी भाषक उत्तमोत्तम आणि उद्योगमुख लेखकांना मराठी भाषेतून व्यक्त होण्यासाठी 'वृत्त' हे एक व्यासपीठ/माध्यम उपलब्ध करून देते. गेले दीड वर्षे 'वृत्ता'ची संपादिका म्हणून काम करण्याची मिळालेली संधी ही माझ्यासाठी खूप गौरव आणि अभिमानाची बाब आहे.

अमेरिकेतील बृहन्महाराष्ट्र मंडळाचे (बीएमएम) अध्यक्ष संदीप दीक्षित ह्यांनी दिलेल्या माहितीनुसार यापैकी अनेक मराठी शाळा बीएमएमने आपल्या अमलाखाली आणून संघटितपणे ह्या मराठी शाळांना अतिशय उत्तम आणि दर्जेदार अभ्यासक्रम बनवून दिलेला आहे. वेगवेगळ्या लेव्हलवर विद्यार्थी मुले-मुली मराठी भाषा (बालभारती अभ्यासक्रम) शिकून, त्यात पारंगत होऊन मराठी भाषेची परीक्षा हल्ली गेल्या काही वर्षांपासून देतात. परीक्षा पास झाल्यावर विद्यार्थ्यांना सर्टिफिकेट मिळतात; जेणेकरून त्यांना मराठीत पारंगत होण्यासाठी अधिक उत्तेजन मिळते. गेल्या वर्षभरात १२००+ मराठी शाळांतील विद्यार्थी परिक्षेत उत्तीर्ण झालेले आहेत. आज अमेरिकेमध्ये शंभरहून अधिक मराठी शाळा कार्यरत आहेत. उत्तर अमेरिकेत जन्मलेल्या मराठी भाषक नवीन पिढीला मराठीबद्दल ओढ, प्रेम आणि जाणीव निर्माण व्हावी, ती वाढीस लागावी आणि टिकावी म्हणून बीएमएम आणि जागोजागची महाराष्ट्र मंडळे वेगवेगळे प्रकल्प राबवतात. भाषा जगाल तर भाषा जगेल, भाषा जगेल तर संस्कृती टिकेल! बीएमएम २.०च्या अंतर्गत केवळ १५-२० लोकांची कोअर टीम असलेली संस्था आज २५०+ स्वयंसेवी कार्यकर्त्यांची संस्था बनलेली आहे. २५हून अधिक नवीन मराठी उपक्रम गेल्या २ वर्षांत राबवले गेले आहेत - युवा इंटरनॅशनल, बी-कनेक्ट असे आणि इतर अनेक! आज ह्या वेगवेगळ्या बीएमएम प्रकल्पांत दर महिन्याला ५०००हून अधिक मराठी भाषक भाग घेत आहेत.

जानेवारी २७-२९, २०२४ दरम्यान महाराष्ट्र सरकारचे शालेय शिक्षणमंत्री दीपकजी केसरकर ह्यांच्या नेतृत्वाखाली महाराष्ट्र शासनाने आयोजित केलेल्या विश्व मराठी संमेलनास ३६ मंडळांतून ८०हून अधिक बीएमएम कार्यकर्त्यांच्या पथकाने हजेरी लावली आणि विविध उपक्रमांबाबत माहिती दिली. हे बीएमएमच्या इतिहासात पहिल्यांदाच घडले. बृहन्महाराष्ट्र मंडळ आणि महाराष्ट्र शासन यांच्यामध्ये करार होऊन शासनातर्फे बृहन्महाराष्ट्र मंडळाला शैक्षणिक संस्था म्हणून दर्जा मिळणे ही खरंच सगळ्या मराठी भाषकांना अत्यंत अभिमानाची गोष्ट आहे. ही बृहन्महाराष्ट्र मंडळाचे अध्यक्ष संदीप दीक्षित आणि त्यांच्या टीमने केलेल्या उत्तम कामाची आणि अविरत प्रयत्नांची पोच पावतीच म्हणता येईल. ह्या करारानुसार बृहन्महाराष्ट्र मंडळ, उत्तर अमेरिका यांच्यामार्फत मराठी भाषा शिकत असणाऱ्या

इयत्ता १ली ते ५वी विद्यार्थ्यांसाठी महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे (बालभारती) यांच्यामार्फत पाठ्यपुस्तकांचा पुरवठा करण्यात येईल. तसेच, बृहन्महाराष्ट्र मंडळ, उत्तर अमेरिका यांना स्थानिक गरजेनुसार आवश्यक असल्यास पाठ्यपुस्तकांमध्ये २० टक्क्यांपर्यंत बदल करून देण्याचा अधिकार महाराष्ट्र राज्य पाठ्यपुस्तक निर्मिती व अभ्यासक्रम संशोधन मंडळ, पुणे (बालभारती) यांना राहिल. राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, महाराष्ट्र, पुणे यांच्यामार्फत प्रश्नपत्रिका तयार करणे तसेच आवश्यकतेनुसार बृहन्महाराष्ट्र मंडळ, उत्तर अमेरिका यांच्या शिक्षकांना प्रशिक्षण देण्याची जबाबदारी राहिल. बृहन्महाराष्ट्र मंडळ, उत्तर अमेरिका यांच्या शाळेतील इयत्ता पाचवीमधील विद्यार्थ्यांना प्रमाणपत्र देण्याची जबाबदारी महाराष्ट्र माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ पुणे, यांची राहिल. ह्या कराराचे निश्चितच दूरगामी चांगले परिणाम होतील!

अनेक महाराष्ट्र मंडळे आणि बीएमएमदेखील मराठी शाळांना वसंतोत्सवासारखे विविध उपक्रम देतात ज्यात मराठी भाषेमध्ये छोट्या मुलांना आणि युवा पिढीला विविध सांस्कृतिक कार्यक्रम सादर करण्यास प्रोत्साहन दिले जाते; ज्यायोगे मुलांना मराठी भाषेमध्ये गुणदर्शनास वाव मिळतो. महाराष्ट्रात, भारतात आणि परदेशातही पुढील पिढी - ही छोटी व युवा-तरुण पिढीच मराठी भाषा आणि संस्कृती यांचा वारसा पुढे नेणार आहे. आणि मराठीचे विश्व व्यापक करण्यास हातभार लावणार आहेत. विश्व मराठी संमेलनासारखे उपक्रम आता महाराष्ट्र सरकारतर्फे राबवण्यात येत आहेत, ज्यास जगभरचे मराठी भाषक आणि बृहन्महाराष्ट्र मंडळ आणि महाराष्ट्र मंडळांचे प्रतिनिधी आवर्जून उपस्थित राहात आहेत. विविध परिसंवादांमध्ये मराठी भाषा, तिची आजची स्थिती, तिला सक्षम बनवण्यासाठी आणि तिच्या संवर्धनासाठी भविष्यात काय पावले उचलली पाहिजेत ह्यावर विचारमंथन होते आहे. चांगल्या निर्णयांची अंमलबजावणी होते आहे; ही अतिशय आनंदाची आणि समाधानाची बाब आहे.

जगभरच्या सर्वांत जास्त बोलल्या जाणाऱ्या भाषांमध्ये मराठी भाषा आज १३व्या क्रमांकावर आहे. मायबोली मराठीचा समृद्ध वारसा हा पुढील पिढी समर्थपणे पुढे नेईल आणि त्याचे जतन आणि संवर्धनही करेल यात काहीच शंका नाही.

कुसुमाग्रजांच्याच शब्दात सांगायचे तर :

माझ्या मराठी मातीचा लावा ललाटास टिळा

हिच्या संगे जागतील मायदेशातील (आणि परदेशातील) शिळा..

शुभदा सावरगावकर

vsk60016@yahoo.com

एकदा मी हॉगकाँगच्या समुद्रकिनाऱ्यावर फिरताना पत्नीला सहज म्हणालो- किती सुंदर दृश्य आहे ना! समोरच्या किनाऱ्यावरील इमारती रत्नांनी मढवल्यासारख्या चमकत आहेत!

शेजारी उभ्या असलेल्या एका प्रवाशाने ते ऐकले असावे. तो म्हणाला इंडियातून आलात का? मला विशेष आश्चर्य वाटले नाही. आजकाल जगातील लोकप्रिय शहरांत इतके मराठी ऐकू येते की आपण पुण्यामुंबईत आहोत असे वाटते. मी तर आजकाल मराठी ऐकल्यावर 'कुठून आलात?' असे विचारणेदेखील सोडून दिले आहे.

समोरच्या माणसाने विचारले तेव्हा मी उत्तर दिले, मी इंडियन आहे, पण सिंगापूरला असतो.

अरे वाह! मी गेलोय सिंगापूरला! तो म्हणाला. तिथे आमचे पाकिस्तानीपण खूप आहेत.

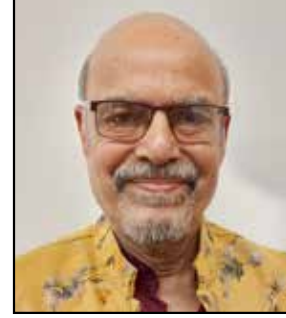
काय मजा आहे बघा! समोरचा माणूस पाकिस्तानी असेल असे जाणवताच परदेशात मराठी माणूस भेटल्याचा आनंद थोडा कमी झाला! त्याच्याशी थोड्या गप्पा मारल्यानंतर आमच्यामधील असेल-नसेल तो भारत-पाकिस्तान दुरावा नाहीसा झाला. कारण एकच! दोघेही मराठी बोलत होतो!

भाषेची हीच गंमत असते. अगदी अनोळखी माणूस आपल्या भाषेत बोलायला लागला की सगळे दुरावे, बंध, शंका एका क्षणात विरून जातात. माणूस हा संवादप्रिय प्राणीच आहे. जगात ठिकठिकाणी आपली मराठी ऐकायला आली की आपण आईच्या ओढीने तिकडे ओढले जातो, कारण आपण आपले-पणाचे भुकेले असतो. इतकेच कशाला, या लेखाद्वारे मी तेच तर करत आहे!

'विश्व मराठीचे' या अंकात विविध देशांत स्थायिक झालेल्या लेखकांनी मराठीचा प्रसार व्हावा म्हणून बाहेर कोणते विधायक कार्य घडत आहे याची माहिती द्यावी असे आवाहन करण्यात आले होते.

दक्षिण-पूर्व आशियात तमिळ भाषी चोला राजवंशापासून स्थायिक झाले आहेत. तेव्हापासून इकडे पिढ्यान् पिढ्या वाढलेले तमिळ लोक आता कदाचित स्वतःला भारतीय तमिळ मानतदेखील नसतील. पितृभूमीच्या बंधांपेक्षा मातृभाषेचे बंध जास्त कणखर असतात. यामुळे देशांतर करणारे जास्त हिरिरीने आपली भाषा आणि संस्कृती जपतात. या न्यायाने इथल्या तमिळ भाषेत बऱ्याच अंशी जुन्या तमिळचा गंध आहे. इतका, की भारतातून आलेला एक तमिळ मला म्हणाला, 'मला इथली तमिळ समजण्यास कठीण वाटते. इंडियात आम्ही बरेच इंग्रजी शब्द स्वीकारले आहेत. इथे मूळ शब्द अजून वापरात आहेत!'

सिंगापूरसाठी मराठी भाषादेखील नवीन नाही. माझ्या माहितीनुसार इथले सुरुवातीचे मराठी लोक सुभाषचंद्र बोस यांनी स्थापन केलेल्या आझाद हिंद सेनेत सामील होण्यासाठी बर्मा, मलेशियाची जंगले पायी तुडवत सिंगापूरपर्यंत आले होते. भारतातील ओद्योगिकीकरणाच्या लाटेपासून आणि आजकाल

अरुण मनोहर
सिंगापूर

हे बंध
रेशमाचे

शब्दगंध मासिक कार्यक्रम

संगणकी त्सुनामीनंतर हजारो मराठी कुटुंबे सिंगापूर आणि दक्षिण-पूर्व आशियात स्थायिक झाली आहेत. इथले मराठी बांधवदेखील मराठी भाषा संवर्धनाच्या कार्यात मागे नाहीत. मराठी भाषा आणि संस्कृती जपण्यासाठी एकत्र यावे म्हणून १९९५ साली 'महाराष्ट्र मंडळ, सिंगापूर'ची स्थापना झाली. तेव्हापासून गेल्या तीसेक वर्षात मंडळाचे उद्दिष्ट अधिकाधिक यशस्वीपणे गाठले जात आहे. अभिमान वाटावा अशी बाब म्हणजे मंडळाची कीर्ती इथल्या सरकारदरबारी पोहोचली आहे. मंडळाच्या लेझीम ढोल-ताशा आणि नृत्यपथकाला सिंगापूरच्या स्थानिक कार्यक्रमांत मानाचे निमंत्रण असते. केवळ मराठी म्हणून संपर्क मर्यादित न ठेवता, भारतीय वंशाच्या बंधुत्वपूर्ण नात्याला जागून महाराष्ट्र मंडळ इतर भारतीय भाषक संस्थांना सहकार्य करते. होळी, दिवाळी यांसारखे उत्सव एकत्रित होतात. याशिवाय एक लोकप्रिय उपक्रम म्हणजे मंडळाने चालवलेली 'मराठी शाळा'. कित्येक वर्षांपासून सुरू असलेल्या या मराठी शाळेमुळे कितीतरी मुले मराठी शिकली आहेत. मराठी शाळा आणि ३५००च्या वर पुस्तके असलेले मंडळाचे मराठी वाचनालय, तसेच विविध मराठी कलाविषयक कार्यक्रम यांनी मराठीची नाळ जोडून ठेवली आहे.

ठिकठिकाणची महाराष्ट्र मंडळे मनोरंजनाचे मराठी कार्यक्रम आयोजित करत असतातच. सांगितल्याप्रमाणे महाराष्ट्र मंडळ सिंगापूरने यापलीकडे जाऊन मराठी शाळा, वाचनालय असे उपक्रम राबवून इथे मराठीचे रोप रुजवले आहे. या रोपाला घरोघरी खतपाणी मिळाले तर मराठी रोपाचा बहरलेला वृक्ष होईल. पुढच्या पिढीने मराठी शिकावे आणि वापरावे यासाठी पालकांनी जागरूक राहायला हवे. घरात बोलताना आवर्जून मराठीच बोलायचे असा नियम केला तर मुले सहजपणे मराठी वापरायला शिकतील. या जोडीला घरी एकत्र बसून अधूनमधून मराठी चॅनेल किंवा चित्रपट बघणे, मराठी कॉमिक्स, मासिके, पुस्तके कॉफी टेबलवर उपलब्ध असणे अशा सोप्या उपायांनी पुढच्या पिढीत मराठी रुजवण्याचे प्रयत्न घरोघरी झाले पाहिजेत.

भाषा आणि संस्कृती या दोन रेशमी धाग्यांच्या घट्ट विणीने मराठी समाज गुंफलेला आहे. सिंगापूरमध्ये मराठी समाजाची

मुळे इंग्रजी राजवटीपासून रोवली गेली असे मानले, तर हा समाज इथे निदान तीनशे वर्षांपासून रुजलेला असावा. जसजसे इथे स्थायिक झालेले मराठी लोक इथल्या मातीत रममाण होऊ लागले, तशी अंतरे कमी झाली आणि देवाण-घेवाण वाढली. नवीन मराठी पिढीने मराठी भाषा विसरू नये याचे प्रयत्न होताना मराठीशी निगडित इतर धागेदोरे बळकट केले जाऊ लागले. आपले खाद्य-पदार्थ इकडे आवडू लागले. लोकगीतांचे खास मराठी प्रकार जसे अभंग आणि हो, लावणीसुद्धा सिंगापूरच्या हवेत गुंजू लागली. महाराष्ट्र मंडळसारख्या सामाजिक संस्थांनी यासाठी खूप हातभार लावला. कोव्हिड काळात 'लॉकडाऊनच्या पोळ्या' ही विनोदी एकांकिका इथले नाट्यकर्मी गौतम मराठे आणि गीतांजली यांनी सादर करून धमाल उडवून दिली होती. कसलेले मराठी नट आणि दिग्दर्शक योगेश तडवळकर यांनी स्थानिक मराठी तसेच हिंदी, इंग्रजी नाट्यमंचावर अनेक नवेनवे प्रयोग करून मराठी संस्कृतीची स्वाक्षरी इथल्या पटांवर नोंदवली. मराठी उद्योजक अतुल तेमुर्णीकर यांनी ग्लोबल इंडियन इंटरनॅशनल स्कूलची मुहूर्तमेढ करून थोड्याच वर्षात सिंगापूरची नामांकित शाळा म्हणून मानाचे स्थान प्रस्थापित केले. हर्षवर्धन भावे यांनी १९९८ मध्ये मलेशियन उद्योजकांकडून पाम तेल प्रकल्प विकत घेऊन तो पूर्वीपेक्षा अधिक यशस्वी बनवून दाखवला.

विविध क्षेत्रांत मराठी वीरांची दौड सुरू असतानाच, जिभेला प्रिय विषय कसा मागे राहील? १९८० साली इथे मराठी खाद्यपदार्थ मुळीच मिळत नव्हते. चित्रा मनोहर यांनी घरी बनवलेले श्रीखंड, पुरणपोळी आणि इतर चविष्ट पदार्थ मराठीच नव्हे तर इतर भारतीय आणि सिंगापुरी लोकांनादेखील चाखवले. एका प्रदर्शनात स्नेहल केळकर यांचे श्रीखंड आणि चित्रा मनोहर यांची करंजी खाऊन इथले चिनी मंत्री खूश झाले होते. आता तर इथे मराठी पदार्थ बनवणारे अनेक लघु उद्योजक कार्यरत आहेत. १९८२ मध्ये इथे मराठी कुटुंबे केवळ शंभरच्या आसपास असतील. तेव्हा चित्रा मनोहर यांनी घरी गणपतीस्थापनेची सुरुवात करून इथल्या भारतीय लोकांना दर्शनाचा लाभ घडवून आणला होता. आज सिंगापूरमध्ये मराठी झेंडा फडकवण्यात महाराष्ट्र मंडळ गणपतीउत्सवाचा मानाचा हिस्सा आहे. इतर देशांप्रमाणे मराठी संस्कृतीची छाप सिंगापूरमध्येही रुजत आहे याचा आम्हा सर्वांना अभिमान आहे.

या अंकासाठी लेख लिहिताना माझ्या मनात एक विचार सतत येत होता. परदेशी वास्तव्यात मातृभूमीची नाळ आपल्याला कधीतरी ओढ लावत असेल. परंतु मातृसंस्कृतीची रेशमी शाल आपल्याभोवती नेहमी घट्ट लपेटली असते. हे रेशमी बंध चमकत ठेवण्यासाठी आपण सगळे मिळून प्रयत्न करू या!

- अरुण मनोहर

arunmanohar13@gmail.com

**With
Best
Wishes
From**

M/s. Ramnath Dairy

Bandra East, Mumbai.

With Best Compliments From

MANEESH PHARMACEUTICALS LTD.[®]

LEGACY OF INNOVATION AND EXCELLENCE IN PHARMA SECTOR

Intelligent capacity for every stage from
Research to Global Marketing

Cohesive and Dynamic Work Environment

Evolving with Integrity and Commitment

Matching the Global Standards

For more info and to contact us, visit www.maneeshpharma.com

आद्य स्त्रीवादी लेखिका व्हर्जिनिया वुल्फ

संजीवनी खेर

आजची स्त्री अनेक बाबतीत स्वतंत्र आहे. विशेषतः शिक्षण, कमाई आणि तिला रस असेल अशी नोकरी. अर्थात तिला तारेवरची कसरत करावी लागते ती बाब अलाहिदा. एकोणिसाव्या शतकात अगदी अमीर उमरावांच्या घरात जन्मलेल्या मुलीलाही शाळेत पाठवायला आईवडील राजी नसत. सर्वत्र पुरुषी वर्चस्वाचे वातावरण, व्हिक्टोरियन रूढीची बंधनं, नैतिकतेचा काच व्हावा असे समाजातील वास्तव होते. अशा काळात व्हर्जिनियाचा जन्म २५ जानेवारी १८८२ रोजी झाला आणि मृत्यू २८ मार्च १९४१ रोजी झाला. तोही आत्महत्या करून, मनोरुग्णावस्थेत, स्वतःच्या घरानजीकच्या नदीत उडी टाकून. 'आपल्या अस्वस्थ मनःस्थितीचा शेवट करत असल्याचे' लिहून केला होता. आईच्या मृत्यूनंतर (१८९५) ती खूप दुःखी झाली होती. वडिलांनी दुसरे लग्न केले. सावत्र आईच्या पहिल्या मुलांनी तिला हिणवले त्यामुळे ती अधिक दुखावली गेलेली होती. शिवाय डिप्रेसनचा हा आजार तिला लहानपणापासूनच होता. परंतु नवऱ्याची मदत असून, तिच्यासाठी प्रसन्न वातावरण तयार करून, शिवाय डॉक्टरांची मदत घेऊनही ती विमनस्क होत गेली.

व्हर्जिनियाच्या घरी साहित्य, कलांचा मोकळा माहोल होता. वडील एक नामवंत साहित्यिक होते. घरी साहित्यिक, कलाकार, निबंधकार, संगीतज्ञ, सुज्ञ राजकारणी यांची ये-जा असे. त्याचा प्रभाव साहजिकच संवेदनशील वयातल्या मुलांच्या मनावर होत होता. व्हर्जिनिया हे ज्युलिया जॅक्सन आणि लेस्ली स्टीफन यांचं सातवं अपत्य. त्यांची व्हेनेसा बेला ही कन्या प्रसिद्ध चित्रकार होती. 'सर' किताब मिळवलेलं हे एक प्रतिष्ठित कुटुंब होतं. साऊथ केन्सीगटन इथे वास्तव्य करून होतं. वडील उत्तम साहित्यिक होतेच शिवाय 'डिक्शनरी ऑफ नॅशनल बायोग्राफी'चे संपादक होते. आईचं हे दुसरं लग्न होतं. पहिल्या लग्नाची मुलं नवीन घरात चांगली रुळली.

व्हर्जिनिया वुल्फ

वडील जाण्याआधीच त्यांनी ब्लुम्सबरी लंडन इथेच एक व्हिला उन्हाळ्याच्या सुटीसाठी घेतला होता. तो मुलांना खूप आवडला होता. मोकळाढाकळा हा समुद्राजवळचा बंगला, लोक अधिक मोकळेपणानं वागणारे. मुलांना दंगामस्ती करायला भरपूर वाव होता. व्हर्जिनियाच्या अनेक लिखाणात ह्या ठिकाणाचा उल्लेख आहे. मुलांनी तिथे जणू स्वर्गसुखाचा अनुभव घेतला असं ती लिहिते. घराभोवताली अत्यंत सुंदर बाग, किचन गार्डन, समोर तळं त्यात नौकाविहार, पुढे गेलं की समुद्र. पाचव्या वर्षापासून ती पत्रं लिहित असे. दहाव्या वाढदिवसाला तिला दौत, विविध प्रकारच्या निबा असलेले टाक, टिपकागद असं लेखनसामान भेट म्हणून मिळालं होतं. 'हाइड पार्क न्यूज' नावाची एक पत्रिका आपल्या भावंडाबरोबर व्हर्जिनियानं सुरू केली. आपण स्थापन केलेल्या वृत्तपत्रात आपल्या भागातील बातम्या, ज्यात बहिणीनं घेतलेले फोटो आणि चित्रं असत.

संपादनाचं तिचं कौशल्य ह्या छोटखानी पत्रिकेत आकारलं. जे पुढे स्वतःचीच पुस्तकं आणि इतरांचं लेखन प्रकाशित करताना तिला उपयोगी पडलं. तिचं पहिलं लेखन 'गार्डियन' ह्या प्रतिष्ठित वृत्तपत्रात प्रकाशित झालं पण त्यावर तिचे नाव नव्हते. आईच्या पहिल्या लग्नाची मुलं आणि ही मुलं तसे एकमेकांत चांगले मिसळले होते. तरी कधीकधी आईचं प्रेम मिळवण्यासाठी त्यांच्या चुरस असे.

आई जाईपर्यंत तिला लेखनाचा आणि इतर कामाचा खूप उत्साह होता. तिच्या जाण्यानंतर व्हर्जिनियाचा नव्व्हंस ब्रेकडाऊन झाला. हा आजार खूपच गंभीर होत गेला. वडिलांचं निधन १९०४ मध्ये झालं. तिला हे जवळच्या लोकांचं जाणं सहन होत नव्हतं. लेखन हा सर्वांवर जालीम उपाय होता. परंतु तिच्या जीवनात जवळच्यांच्या आकस्मिक जाण्याचे प्रकार पुष्कळदा आले. वडिलांच्या जाण्याआधी तिची सावत्र बहीण स्टेला अचानक गेली. तिचा सख्खा भाऊ थॉंबी लहानशा आजारानं गेला. तो काळ म्हणजे लेखणी उचलून लिहायला अशक्य व्हावं असा काळ होता, असं ती नमूद करते.

त्याचप्रमाणे व्हिक्टोरियन मूल्यव्यवस्थेचा जबरदस्त परिणाम लोकांच्या मनावर होता. त्याहून वेगळी काही वर्गव्यवस्था असू शकते हे कल्पनेतही कोणाला मान्य नव्हतं. त्या व्यवस्थेत पुरुषांनी कठोर, ठाम वागणारं असावं, जणू एखाद्या वीराप्रमाणे त्यांचं वागणं असावं, आपल्यावर त्यानं घरातील सर्वांची

जबाबदारी घ्यावी, त्याच्या शब्दाच्या धाकात घरातील पत्नी व मुलांनी असावं, त्याची इच्छा ही सर्वतोपरी महत्त्वाची असावी, त्या बाहेर कुणी वावरता कामा नये, घर हेच स्त्रीचं जग असावं. तिनं बाहेरील जगाच्या व्यवहाराविषयी अनभिज्ञ असावं, निदान तसे तिने भासवावे. पर्यायानं तिनं प्रत्येक बाबतीत पुरुषांच्या तोंडाकडे मताकरता पाहावं. स्वतःला जे वाटते ते वेडेपणाचं वा अज्ञानाचं असणार हे पक्के समजून आपलं तोंड उघडू नये, घराची व्यवस्था, पुरुषांची सोय तिनं सर्वतोपरी समजावी, हे मत सर्वसामान्य पुरुषांचं होतं असं नाही तर साहित्यिक, कवी, राजकारणी धुरंधर असंच मानत असत.

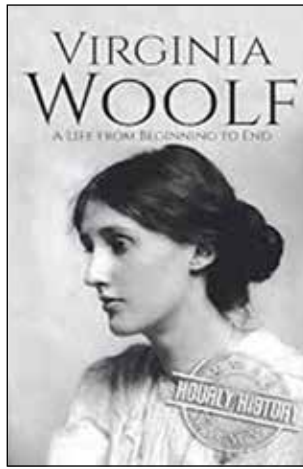
पांढरेशुभ्र कपडे, फिक्या रंगाचे कपडे हे शालीनतेचं द्योतक मानलं जात असे. विवाहोत्सुक मुलींनी आपल्याबद्दल तसंच मत होऊ द्यावं. श्रीमंत घरातील मुलींनी खरं तर मट्टासारखे नुसते नटून, थटून काहीही काम न करता आरामात लोळत दिवस कंठावेत. पैसेवाला नवरा गटवणं हेच त्यांच्या जीवनाचं ध्येय असावं. आपण नवऱ्याचे जणू गुलाम आहोत हे मनोमन मानल्याखेरीज असं आयुष्य काढणं अशक्यच आहे. नोकर

चाकर ठेवून घर, नवरा, मुलं संभाळत यांनी आपल्या पद्धतीनं संपत्तीचं प्रदर्शन करत जगावं. पुरुषांनीही तथाकथित शालीन, जगाचं व्यवहार न समजणारी मुलगी मिळवावी, आपण बाहेर कर्तृत्व गाजवावं. त्याच्या दडपणाखाली सुंदर मुलींचे आईवडील आपल्या जणू पाळतीवरच असतील आणि आपण लग्न करून आपली प्रतिष्ठा कमावू. हे सारं विस्तारानं एवढ्याकरता दिलं की त्यामुळे त्या काळातील समाजमन आणि तेव्हाचं साहित्य आकाळेले. त्याचबरोबर व्हर्जिनिया वूल्फ आणि तिच्या भोवतालच्या अभिजनांचं वेगळं लेखन, वाचकांच्या मनावर त्यातील क्रांतिकारी विचारांचं महत्व ठसेल. तिच्या 'ए रूम फॉर वनसेल्फ' ह्या आजही क्रांतिकारक वाटणाऱ्या ग्रंथाचे महत्त्व कळेल.

यातूनही मार्ग म्हणून स्त्रिया आपल्या फावल्या वेळात 'सलून' चालवत. म्हणजे एक प्रकारचे हे लेडीज क्लब असत. तिथे एकत्र येत उच्च घराण्यातील बुद्धिमान स्त्रिया विचारांची देवाणघेवाण करत. कुणी कविता करत असे, कथा रचत असे. त्या एकमेकींना ऐकवत असत. चर्चा करत आपल्या मतांना वाट करून देत असत. विचार कितीही दाबून ठेवला तरी ते वाट शोधत असतातच. त्याचाच हाही मार्ग होता.

१९१२ मध्ये तिने भावाच्या साहित्यिक, कलाकारांच्या गुपमधील लिओनार्ड वुल्फ याच्याशी विवाह केला. ती दोगं ससेक्समध्ये घर घेऊन राहू लागली. त्यानं तिचा आजार

संभाळला, ह्या आजारानं तिनं मुलं होऊ देऊ नये असं डॉक्टरांनी बजावलं होतं. तिला स्वयंपाकाची आवड नव्हती, तर नोकर ठेवून त्यानं ते काम विभागून दिलं. घर संभाळलं, कारण त्यांच्या घरी अनेक क्षेत्रातील विद्वानांचा राबता होता. रात्ररात्र साहित्यिक, वैज्ञानिक, कलाकार येत जात, गप्पा, चर्चांचे फड रंगत असत. अत्यंत सुखाचे दिवस होते. लेखन करणं ही स्त्रियांसाठी प्रतिष्ठेची बाब होती. ससेक्समधील त्यांचं टुमदार घर हे आजदेखील पुस्तकप्रेमी पर्यटकांचं भेट देण्याचं लाडकं ठिकाण आहे. त्याला 'द मॅक्स हाऊस' म्हटलं जातं. त्या घराभोवती दाट झाडी, गंधभरल्या फुलांचे ताटवे होते. शिवाय भाज्यांनी बहरलेला किचन गार्डनचा परिसर होता व आजही तसाच जपला गेला आहे. असं हे लहानसं घर लेखन आणि चिंतन करायला आदर्श होतं. सुबक मांडणी, मोजकं, उपयुक्त फर्निचर, देखणी पेंटिंग पाहिली की तिथे राहणाऱ्यांची अभिरुची साहित्यप्रेमी लोकांना आजही जाणवू शकते. स्त्रियांच्या लेखनवाचनाबद्दल तिचा नवरा अगदी वेगळा, समजस होता. त्यानं ह्या व्हिक्टोरियन कल्पना कधीच मान्य केल्या नाहीत,

सर्वस्वानं तिला साथ दिली. १९००पासून तिनं व्यावसायिक लेखन सुरू केलं होतं. त्या दोघांच्या समान आवडीनिवडीमुळे त्यांनी 'होगार्थ' नावाची प्रकाशन संस्था सुरू केली. त्यातर्फे व्हर्जिनियाची बहुतेक पुस्तकं प्रकाशित झाली. अर्थात इतरांचीही अनेक पुस्तकं प्रकाशित झाली. तिची गाजलेली पुस्तकं मिसेस दोलवे, ओरलांडो, हॉटेड हाऊस, फॅश, व्हॉयेज आउट, नाइट अँड डे, जॅकबस रूम, द वेव्हज, त्रि गिनीज इत्यादी होत.

व्हर्जिनियाचे आईवडील मोकळ्या मनाचे असूनही त्यांना मुलींनी बाहेर जाऊन शिकणं मान्य नव्हतं. भाऊ शिकायला बाहेर जाऊ शकत होते पण मुलींचं शिक्षण घरीच झालं. व्हर्जिनियाच्या लेखनातील वैशिष्ट्य आणि विचारांची झेप जाणवून वडिलांनी तिला लिहायला प्रोत्साहन दिलं. त्याकाळात मुलींवर खूप बंधनं असत. आपल्या मुलींमधील गुण जाणवून थोड्या मोठ्या झाल्यानंतर वडिलांनी त्यांना महाविद्यालयाच्या लेडीज डिपार्टमेंटमध्ये शिकायला जाऊ दिलं होतं. व्हर्जिनिया व्हिक्टोरियन साहित्य मनापासून शिकली. किंगज कॉलेजच्या लेडीज विभागामध्ये तिनं अभिजात साहित्य आणि इतिहास यांचा अभ्यास केला. ह्या ठिकाणी स्त्रियांच्या शिक्षणाकरता काम करणाऱ्या चळवळ्या स्त्रियांच्या संपर्कात ती आली. त्यांच्यासह चर्चा करतांना तिचेही विचार अधिक स्पष्ट होऊ लागले.

एकदा मुलांच्या कॉलेज समोरच्या हिरवळीवर ती अभावितपणे चालू लागली तर तिला तिथून जाण्यापासून थांबवले गेलं कारण ती स्त्री होती. त्या हिरवळीवर चालण्याचा अधिकार फक्त विद्यापीठातील फेलो असलेल्या पुरुषांनाच होता. स्त्रियांना तिथे जाण्याला मज्जाव होता. फक्त मुलांसाठी आणि विद्वानांसाठी असलेल्या विभागातून जाण्याची परवानगी तिला नाकारली गेली. केवळ स्त्री असल्यानं आपल्याला साध्या साध्या गोष्टीपासून नुसतेच वंचित राहावं लागलं असं नाही, तर अपमानित व्हावं लागलं हा अनुभव तिला ग्रंथालयात जायच्या वेळीही आला. ही खंत तिला जन्मभर लागून राहिली होती. त्यातूनच तिचं बरंचसं लेखन हे पुरुषी वर्चस्वातून स्त्रीनं बाहेर पडावं यासाठी झालं. स्त्रीनं आपली स्वतःची स्वतंत्र ओळख तयार करावी, आपली स्वतःची कमाई असावी असं एकोणिसाव्या शतकात एखाद्या स्त्रीला वाटलं हे महत्त्वाचं.

व्हर्जिनिया म्हणते की पिढ्यांन्त पिढ्यांच्या संस्कारानं पुरुष स्त्रीला निर्बुद्ध समजतात, तिच्या प्रतिभेला ठेचून टाकतात. तिच्यात जरा देखील चमक दिसली की पुरुषांना तिचा हेवा वाटू लागतो, आपली बरोबरी करू पाहते का, असं वाटून तिला दुय्यम स्थान कसे मिळेल हे पाहिलं जातं. तिनं स्पर्धेत कुठेही नसावं हे ठळक केलं जातं. आत्मविश्वास नसलेली घरेलू स्त्री आपलं मोठेपण लपवून लगेच मागे फिरते. वास्तविक आज अनेक शतकं स्त्रियांनी आपली बुद्धिमत्ता लपवून 'त्यांची'

महती शतपटीनं मोठी केलेली असूनही; तिच्यातील मोठेपण समजायला पुरुष आणि समाज नकार देतो तेव्हा तिनं थोडे आक्रमक व्हायला काय हरकत आहे? आजवर स्त्रियांनी मागे राहून पुरुषांना पराक्रम करायला उत्तेजन दिलं. आपल्याकडे अधिक बुद्धी, धैर्य, सामर्थ्य असून आपण मागे राहत आहोत, ह्याची खंत स्त्रीवर्गात वाढू लागली. त्याला सैद्धांतिक आधार देण्यासाठी अभ्यास सुरू केला. केवळ तिनं म्हटलं म्हणून 'ती'चं महत्त्व समाज मान्य करणार नव्हता.

इतिहासातील दाखले स्त्री संस्था जमा करू लागल्या. युरोपीय समाजात स्त्रीला संपत्तीचा अधिकार नव्हते. १९व्या शतकाच्या अखेरीपर्यंत हा पक्का समज होता की स्वतः स्त्री आणि तिचं जे काही असेल त्यावर पुरुषांचाच अधिकार आहे. त्यामुळे स्त्रिया साधी मनासारखी एखाद्या वस्तूची खरेदी करू शकत नव्हत्या. व्हर्जिनियानं आपल्या 'ए रूम ऑफ वन्स ओन'साठी भरपूर वाचन केलं. तिनं झपाटल्यासारखी ग्रंथालयातील पुस्तकं वाचून काढली. त्याचं प्रतिबिंब तिच्या वैचारिक प्रगल्भ लेखनसमृद्धीत वाचकाला स्पष्ट दिसतं. तिच्या ह्या जगप्रसिद्ध पुस्तकात वैचारिक क्रांतीची बीजं आहेत. १९२९मध्ये प्रकाशित झालेल्या पुस्तकानं जगभर वादळ, अपेक्षा आणि उमेद जागवली होती. आजदेखील ह्या पुस्तकांतील विचारांनी स्त्रियांना स्वतंत्र जगण्याचं गमक सापडते. कुटुंब, परिवार हेच सर्वस्व मानणाऱ्या आजच्याही बहुसंख्य स्त्रियांना त्यांच्या कुठित जगण्यातून मोकळं होणं शक्य आहे हे उमगतं.

केवळ महिलांसाठी असलेल्या गर्टन आणि न्यूहॅम ह्या महाविद्यालयात व्याख्यानाकरता 'स्त्रिया आणि ललित साहित्य' हा विषय व्हर्जिनियाला दिला होता. तिने तो इतका सुंदर विस्तारला की त्यातून एक महत्त्वाचे पुस्तक तयार झाले. त्या व्याख्यानातून तिनं मांडलं होतं की स्त्रीला ललित लेखन करण्यासाठी अत्यंत आवश्यक आहे ते तिचं स्वतःचं अवकाश. त्याला ती स्वतःची स्वतंत्र खोली म्हणते. हे प्रतीकात्मक आहे आणि प्रत्यक्षातही आहे. घरच्या कामाच्या धबडग्यात निवांतपणे स्वतःसाठी तिला वेळ, अवकाश मिळणं गरजेचं आहे. तेवढंच नव्हे तर स्वाभिमानांसाठी तिने पैसेही कमावले पाहिजेत.

युरोपातील स्त्रीला अपरिहार्यपणे घराबाहेर काम करावं लागलं ते महायुद्ध सुरू झाल्यावर, तरुण पुरुष युद्धावर गेल्यावर इकडे घरच्या अनेक आघाड्यांवर मनुष्यबळाची उणीव भासू लागली. हळूहळू कमावत्या हातांची गरज वाढू लागली. आणि आपत्तीमुळे का होईना स्त्रिया घराबाहेर पडू लागल्या. पण त्यासाठी वैचारिक भूमी व्हर्जिनियासारख्या प्रखर बुद्धिमत्तेच्या स्त्रीनं तयार केली होती, ती कामास आली होती.

ही कल्पना युरोपात प्रचंड लोकप्रिय झाली; त्यावर चर्चा होऊ लागल्या. तोवर तिथे स्त्रियांनी काय लिहावं यावर समाजमान्य संकेत होते. त्याकाळी त्या स्वतःच्या नावानं लिहू

शकत नव्हत्या. त्यामुळे म्हणे पावित्र्याचा भंग होतो! त्यामुळे पुरुषांच्या नावानेच त्या लिहीत होत्या. तिला तिच्या अभ्यासात लक्षात आलं की इतिहासही स्त्रियांबाबत, त्यांच्या कामाबद्दल मूकच आहे. ज्या स्त्रियांचं चित्रण आहे त्या साऱ्या कटकारस्थानं करणाऱ्या आहेत. पराक्रमी स्त्रीचं चित्रण पुस्तकातून नाही. कारण ही पुस्तकंही पुरुषांनीच लिहिलेली आहेत. ग्रंथालयात स्त्रियांनी लिहिलेलं काही उपलब्धच नव्हतं, त्यामुळे त्यांचा काही इतिहासच दिसत नाही.

आजही मोठे प्रकल्प हाती घ्यायला स्त्री बिचकते कारण त्यासाठी जो वेळ द्यावा लागतो तो तिला कधी मिळतच नाही. कल्पना करा, हा तो काळ आहे जेव्हा विज्ञानानं तिला घरकामात मदत करणारी यंत्रं दिली नव्हती. सर्वच घरकाम हातानं करायचं तर मग मोकळा वेळ कसा मिळणार आणि ती ज्ञानसाधना कशी करणार? त्यात आणखी एका मेख आहे.

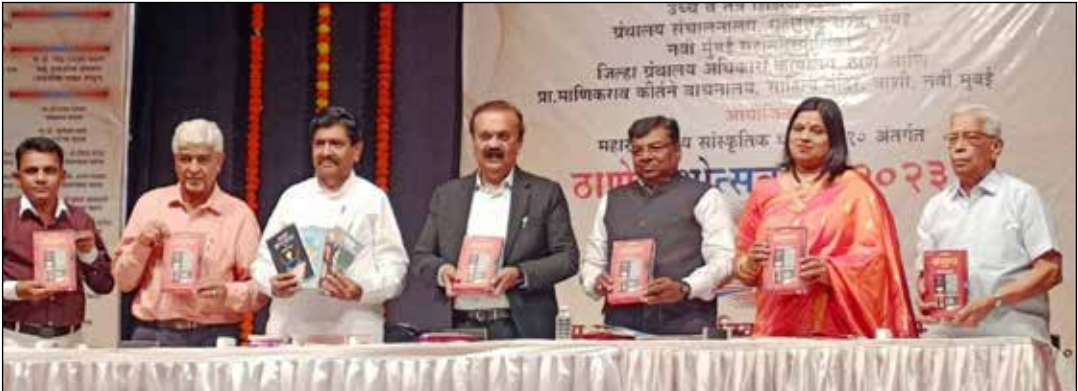
स्वतःसाठी वेळ काढा, स्वतःचा विचार करा असं सांगणारी स्त्री ही स्वार्थी ठरे, स्वकेंद्रित गणली जाई. अर्थात ती आदर्श बनू शकत नव्हती. स्त्रियांना स्वार्थी बनवण्याचा तिचा मुळीच उद्देश नव्हता. उलट तिला हे जाणवलं म्हणून तिनं मांडलं की प्रत्येकानं आपल्यातील कौशल्याचा विकास करावा, त्यात स्त्री-पुरुष भेद नसावा. व्यक्तिवाद वाढला तर पुरुष आणि स्त्रीमधील अंतर वाढेल, समाजात दुही माजेल, याची तिला जाण होती म्हणून ती सांगे, 'तुम्ही आत्मकेंद्री बनू नका. आत्मभान जागवा आणि स्वतःची शक्ती समजून स्वतःचा विकास घडवा.' वास्तविक हा भेद आणि स्त्रियांचे दुःख आणि नुकसान वर्णभेदासारखंच होतं नि आजही आहे.

– संजीवनी खेर

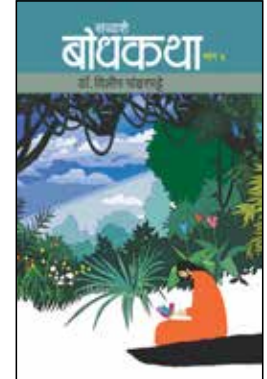
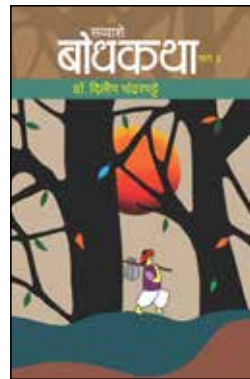
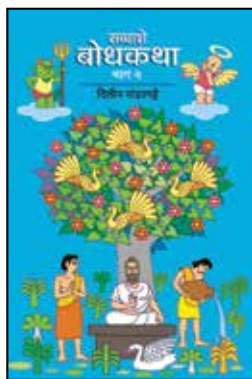
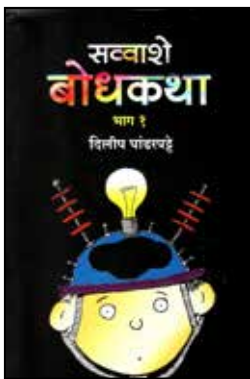
sanjeevanikher@gmail.com

॥ ग्रंथांश ॥ ❀ ॥

दिलीप पांढरपट्टे यांच्या 'सव्वाशे बोधकथा' चार भागांचे प्रकाशन

प्रकाशनसमयी – प्रशांत पाटील, सुदेश हिंगलासपूरकर, लहू कानडे, राजेश नावेंकर, दिलीप पांढरपट्टे आणि सुभाष कुलकर्णी

चारही पुस्तकांचा एकत्रित संघ
मूल्य ६७० रुपये सवलतीत ४०० रुपये

आरोग्याची कॅप्सुल - भाग १२

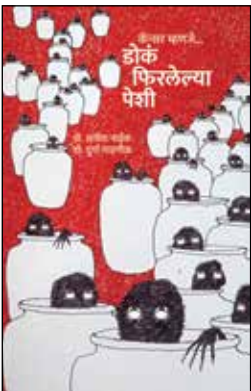
अभिमन्यू काळे यांच्याशी संवाद साधताना डॉ. सतीश नाईक

आपले जगणे हे अन्न आणि औषध या दोन महत्त्वाच्या घटकांवर अवलंबून असते. त्यातील भेसळ, बनावटपणा यावर नियंत्रण ठेवणारी संस्था म्हणजे अन्न आणि औषध प्रशासन. ग्रंथाली-प्रतिभागण आयोजित 'आरोग्याची कॅप्सुलच्या' या कार्यक्रमांतर्गत अन्न आणि औषध प्रशासन याचे आयुक्त अभिमन्यू काळे यांची मुलाखत सुप्रसिद्ध मधुमेह तज्ज्ञ डॉ. सतीश नाईक यांनी घेतली. ही मुलाखत वांद्रे येथील ग्रंथाली-प्रतिभागण या वास्तूत गुरुवार, ९ मे २०२४ रोजी संपन्न झाली. अत्यंत हलक्याफुलक्या वतारणात पार पडलेल्या या मुलाखतीचे स्वरूप हे संवादात्मक असल्याने प्रेक्षकांनीदेखील यात उत्स्फूर्त सहभाग नोंदवला.

मुलाखातीमध्ये या विभागाची व्याप्ती, स्वरूप हे सामान्य माणसाला उलगडले गेले इतकेच नव्हे, तर दैनंदिन जीवनात

या संदर्भात काही तक्रार करायची असल्यास कोणाकडे दाद मागावी, त्यासाठी कोणती वेबसाईट आणि कोणते दूरध्वनी क्रमांक उपलब्ध आहेत याची सविस्तर माहिती अभिमन्यू काळे यांनी दिली. या चर्चेदरम्यान यासंदर्भात परदेशात ठरलेली मानके ही भारताच्या संदर्भात कशी लागू ठरत नाही ते काळे यांनी सोदाहरण स्पष्ट केले. पाकीटबंद खाद्य आणि उघड्यावरील खाद्यपदार्थ, एक्स्पायरी डेट असलेले अन्नपदार्थ, सुरक्षित अन्न आणि खाद्यपदार्थ यासंबंधित नागरिकांच्या मनात असलेल्या शंका आणि त्याबाबतीत घ्यावी लागणारी खबरदारी आशा विविध मुद्यांना या मुलाखतीदरम्यान स्पर्श करण्यात आला. मुलाखत granthalipratibhangan या यूट्यूब चॅनेलवर उपलब्ध आहे. प्रास्ताविक डॉ. लतिका भानुशाली यांनी केले. ●

ग्रंथाली

डॉ. सतीश नाईक यांची पुस्तके

कॅन्सर म्हणजे...
डोकं
फिरलेल्या पेशी

मूल्य २५० रुपये
सवलतीत १५० रुपये

वडिलोपार्जित

मूल्य ३०० रुपये
सवलतीत १८० रुपये

प्रख्यात प्रसूतितज्ज्ञ व स्त्रीरोगतज्ज्ञ डॉ. राजश्री कटके-सोनकवडे यांची मुलाखत

डॉ. राजश्री कटके-सोनकवडे यांच्याशी संवाद साधताना डॉ. सतीश नाईक

ग्रंथाली-प्रतिभागण आयोजित 'आरोग्याची कॅप्सुल' या कार्यक्रमाच्या चौदाव्या भागात १७ मे २०२४ रोजी प्रख्यात प्रसूतितज्ज्ञ व स्त्रीरोगतज्ज्ञ डॉ. राजश्री कटके-सोनकवडे यांची मुलाखत सुप्रसिद्ध मधुमेहतज्ज्ञ डॉ. सतीश नाईक यांनी घेतली. उमरगा या छोट्याशा गावापासून मुंबईत ग्रॅण्ट शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयातील प्राध्यापक, प्रसूतितज्ज्ञ व स्त्रीरोगतज्ज्ञ, सर्जन हा डॉ. राजश्री यांचा प्रवास मुलाखतीतून उलगडत गेला. यावेळी, आजच्या काळात स्त्रियांना भेडसावणाऱ्या आरोग्यविषयक समस्यांनाही त्यांनी मनमोकळेपणाने उत्तरे दिली.

डॉ. राजश्री यांनी १० किलो, २० किलो वजनाचे ट्युमर काढण्याच्या शस्त्रक्रिया यशस्वीपणे केलेल्या आहेत, याविषयी बोलताना त्या म्हणाल्या, रुग्ण आमच्याकडे त्यांची दुःख घेऊन येत असतात, तेव्हा मी तितक्याच तळमळीने त्यांच्या दुःखाचा विचार करते व त्यांना मदत करते. कोविडकाळात अशीच एक पेशंट माझ्याकडे आली होती, जिच्या पोटात वीस किलो वजनाचा ट्युमर होता. ऑपरेशन करावे की करू नये अशा मनःस्थितीत आम्ही होतो. तेव्हा तिने माझा हात हातात घेतला व म्हणाली, 'असाही हा ट्युमर पोटात घेऊन फार आयुष्य मला लाभणार नाही, तेव्हा माझं ऑपरेशन करा.' तिचे हे वाक्य ऐकून ऑपरेशन करण्याचा मी निर्णय घेतला. अतिशय गुंतागुंतीची शस्त्रक्रिया यशस्वी पार पडली, त्या बाईला जीवनदान मिळाले व मला समाधान वाटते. आपल्या कामामागचा हेतू चांगला असला, विज्ञान व अध्यात्माची सांगड घातली की निसर्ग आपल्याला मदत करतो असा माझा अनुभव आहे, असे सांगत

त्या म्हणाल्या, रुग्ण आपल्याकडे अतिशय विश्वासाने येतो त्यामुळे रुग्णसेवा हे उद्दिष्ट डोळ्यांसमोर ठेवून मी काम करत असते. एक सर्जन म्हणून पहिल्यांदा औषधोपचार करून सगळ्यात शेवटचा पर्याय म्हणून मी नाईफला हात लावते.

डॉ. राजश्री या विद्यार्थिप्रिय प्राध्यापकदेखील आहेत. यासंदर्भात बोलताना त्या म्हणाल्या की त्या शिक्षक असल्या तरी पेशंटकडून, विद्यार्थ्यांकडून त्या सतत शिकत असतात. नेहमीच विद्यार्थ्यांच्या भूमिकेत आपण राहिले पाहिजे. आपण टेक्नोसॅव्ही असल्यामुळे मल्टिटास्किंग सहज जमते असेही त्या म्हणाल्या. डॉ. राजश्री यांनी २६/११च्या मुंबईवरील अतिरेकी हल्ल्यावेळी कामा इस्पितळात दोन अतिरेकी शिरले होते त्यावेळेस त्यांच्या टीमने प्रसंगावधान राखत सर्व पेशंटना कसे सुखरूप ठेवले नि या धुमश्चक्रीत 'गोळी' या मुलीचा जन्म कसा झाला, या आठवणींनाही मुलाखतीतून उजाळा दिला. युनायटेड नेशनचे सेक्रेटरी कामा इस्पितळात आले होते व पाहणीनंतर त्यांनी इस्पितळाच्या कार्यपद्धतीचे युनोच्या वेबसाईटवर कौतुक केले होते, हा अभिमानास्पद क्षणही त्यांनी सर्वांना सांगितला. कामा इस्पितळाने डॉ. राजश्री यांना 'बेस्ट सुपरिटेन्डन्ट' म्हणून गौरवलेले आहे. डॉ. राजश्री यांनी महिलांमध्ये दिसणारे ओबेसिटी, कॅन्सरचे वाढते प्रमाण. पीसीओडी, वंध्यत्व अशा विविध समस्यांवर मुलाखतीतून मार्गदर्शन केले.

ही मुलाखत granthalipratibhangan या यूट्यूब चॅनेलवर उपलब्ध होणार आहे.

मुंबई-लंडन-मुंबई बाईकप्रवास करणारे पहिले भारतीय योगेश आलेकरी यांच्याशी बातचीत

योगेश आलेकरी यांच्याशी संवाद साधताना आत्माराम परब

ग्रंथाली-प्रतिभांगण व ईशा टूरस आयोजित 'आनंदयात्रा पर्यटनाची' या कार्यक्रमाच्या दुसऱ्या भागात, १८ मे रोजी बाईकरायडर योगेश आलेकरी यांची मुलाखत ईशा टूरसचे संचालक आत्माराम परब यांनी घेतली. योगेश आलेकरी हे मुंबई-लंडन-मुंबई हा प्रवास एकट्याने बाईकने करणारे पहिले भारतीय ठरले आहेत. २९,००० किलोमीटरच्या संपूर्ण प्रवासात २ खंडांतील २७ देशांची १३६ दिवसांत सफर अशी त्यांची मोहिम होती. या साहसी मोहिमेदरम्यान आलेले रोमांचकारी अनुभव योगेश यांनी आपल्या मुलाखतीतून व्यक्त केले.

यावेळी योगेश म्हणाले, की त्यांच्यासमोर छत्रपती शिवाजीमहाराजांचा आदर्श आहे. संपूर्ण प्रवासात शिवाजी-महाराजांची प्रतिमा त्यांच्यासोबत होती. मोहिमेला जातानाच त्यांनी मनाशी ठरवले होते की कितीही संकटे आले तरी मागे फिरायचे नाही, आपली मोहिम यशस्वी करायची.

या मोहिमेची पूर्वतयारी कशी केली याबद्दल बोलताना ते म्हणाले की जवळपास चार वर्षे त्यांनी व्हर्चुअल अभ्यास केला. मुंबई ते लंडन प्रवासाची संपूर्ण माहिती घेतली, टिपणे काढली, त्याच्या नोंदी ठेवल्या. शाळेत असताना त्यांनी इतिहास, भूगोल

केवळ अभ्यास म्हणून वाचला नाही. त्यात रस घेऊन वाचन केले होते. त्यामुळे पाठ्यपुस्तकांमधून वाचलेले देश, महासागर, पर्वतरांगा पाहण्याची मनात ऊर्मी होती, ती ऊर्मी घेऊनच ते प्रवासाला निघाले. या प्रवासासाठी जवळपास पंचवीस लाख रुपये खर्च आला. यासाठी स्पॉन्सरशिप मिळवण्यासाठी प्रयत्न केले, पण अनेकांनी हसण्यावरी नेले. त्यामुळे स्वतःची बचत आणि कर्ज घेऊन त्यांनी मोहिमेचा खर्च केला. अर्थात प्रवासात काही दानशूर मंडळी भेटली त्यांनी त्यांच्या परीने मदत केली, याचा आनंद वाटला. वसुधैव कुटुंबकम् हा भारतीय तत्त्वज्ञानातील विचार या मोहिमेतून २७ देशांमधील माणसांपर्यंत पोचवण्याचा प्रयत्न केला असेही ते आपल्या मुलाखतीतून म्हणाले.

वाळवंटी प्रदेश, गोठवणारी थंडी, झोंबरा वारा, भिजवणारा पाऊस असे निसर्गाचे अनुभव घेत केलेला हा प्रवास त्यांनी उलगडला. मैलोनू मैल कोणी नाही, कुठे लुटले जाण्याची शक्यता, कुठे तिथल्या सांस्कृतिक कार्यक्रम असा विविध अनुभवांचा रोमहर्षक, थरारक प्रवास त्यांनी मांडला. granthalipratibhangan या यूट्यूब चॅनेलवर तो ठेवण्यात येणार आहे.

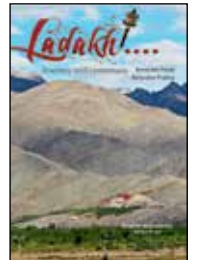
॥ग्रंथाली॥✱॥

मूल्य २५० रुपये
सवलतीत १५० रुपये

आत्माराम परब आणि नरेंद्र प्रभू लिखित
लडाख मराठी आणि इंग्रजी आवृत्ती

मूल्य ४०० रुपये
सवलतीत २५० रुपये

‘काहीतरी विशेष’ कार्यक्रमातून कर्णबधिरता विषयावर डॉ. अस्मिता हुद्दार यांचे मार्गदर्शन

डॉ. अस्मिता हुद्दार आणि सुधा हुजुरबाजार-तुंबे संवाद साधताना

ग्रंथाली-प्रतिभांगण आयोजित दिव्यांग व विशेष व्यक्तींच्या समस्या व पुनर्वसनावर आधारित ‘काहीतरी विशेष’ या कार्यक्रमाच्या पहिल्या भागात २४ मे २०२४ रोजी कर्णबधिरता या विषयावर लेखिका सुधा हुजुरबाजार-तुंबे यांनी हशू अडवाणी विशेष महाविद्यालयाच्या प्राचार्य डॉ. अस्मिता हुद्दार यांची मुलाखत घेतली. या मुलाखतीत डॉ. अस्मिता यांनी कर्णबधिरांच्या समस्या, त्यांचे आर्थिक, मानसिक व सामाजिक पुनर्वसन तसेच विशेष शिक्षण कार्यक्षेत्रातील करिअरच्या संधी या विषयांवर प्रकाशझोत टाकला. त्या आपल्या मुलाखतीत म्हणाल्या, की सर्वसाधारणपणे वापरला जाणारा ‘मूकबधिर’ हा शब्द चुकीचा आहे, संख्येने कमी असले तरी वेळेवर निदान झाल्यामुळे घडाघडा बोलणारे कर्णबधिर आहेत. यासाठी जितक्या लवकर निदान होईल किंबहुना बाळाच्या पहिल्या वाढदिवसाच्या अगोदरच कर्णबधिरतेच्या समस्येचे निदान झाल्यास, योग्य ते उपचार करून त्या व्यक्तीचे पुढील आयुष्य सुकर करता येते. कर्णबधिरता या समस्येचे निदान व उपचार घेण्यासाठी ईएनटी तज्ज्ञ व ऑडिओलॉजिस्ट यांचे मार्गदर्शन घेणे महत्वाचे आहे. त्याचबरोबर त्या असेही म्हणाल्या, की आपले मूल कर्णबधिर आहे हे कळल्यावर त्याला शिक्षणापासून वंचित ठेवू नका. सर्व मुलांबरोबर शिकण्याचा हक्क त्या मुलाला कायद्याने दिला आहे. तेव्हा ते मूल आत्मनिर्भर होण्यासाठी सर्वात प्रथम त्याच्या शिक्षणाचा विचार करा.

डॉ. अस्मिता हुद्दार यांनी विशेष शिक्षण कार्यक्षेत्रातील करिअरसंबंधी मोलाचे मार्गदर्शन केले. त्या म्हणाल्या, की दिव्यांग व विशेष मुलांना शिकवणे म्हणजे आपण काही तरी दयाभावनेतून कार्य करणार आहोत, हा मनातील समज काढून टाका. विशेष शिक्षण कार्यक्षेत्रात करिअर करण्यासाठी कोणत्याही शाखेतील पदवी घेतल्यानंतर रीतसर सीईटी परीक्षा उत्तीर्ण होऊन बीएड करून हे क्षेत्र करिअर म्हणून निवडता येते. खरे तर

आजच्या काळात ‘सर्व शिक्षा अभियान’ व सरकारने केलेल्या कायद्यांमुळे विशेष शिक्षणाचे कार्यक्षेत्र विस्तारले आहे. आजच्या तरुण पिढीने या क्षेत्रात काम करून स्वतः आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी व्हावे व कामातून एक समाधानही मिळवावे. यासंदर्भात त्यांनी हशू अडवाणी विशेष शिक्षण महाविद्यालयातील एक अनुभव सांगितला. त्यांनी सांगितले, की हशू अडवाणी महाविद्यालय हे स्वतःहून नॅकचे मूल्यमापन करून घेणारे एकमेव महाविद्यालय आहे. इथे विद्यार्थ्यांच्या प्रशिक्षणाबरोबरच त्यांच्या भविष्याचा विचारही आम्ही करत असतो. त्यादृष्टीने महाविद्यालयात कॅम्पस इंटरव्यूव्हा होत असतात. यामधून निकाल लागण्यागोदरच विद्यार्थ्यांना नोकरीच्या चांगल्या संधी मिळाल्या, इतकी मागणी या क्षेत्रात आहे. त्या पुढे म्हणाल्या की या क्षेत्रात काम करण्यासाठी मात्र आपल्याकडे सहानुभूतीची भावना नको तर सहवेदना व सहयोगाची भावना हवी. ग्रामीण, निमशहरी भागातील मुलांनी अधिकाधिक प्रमाणात या क्षेत्राकडे वळावे, असे आवाहनही त्यांनी केले.

डॉ. अस्मिता यांनी मुलाखतीतून ‘सांकेतिक भाषा’ या विषयाकडेही लक्ष वेधून घेतले. प्रत्येक देशाची म्हणून एक सांकेतिक भाषा असते, तशी ती आपल्या भारताचीदेखील आहे. सांकेतिक भाषा ही एक परिपूर्ण भाषा आहे ज्यात शिक्षण घेता येते, व्यवसाय करता येतो अगदी कविता आणि नाटकही करता येते. भारतीय सांकेतिक भाषा शिकण्यासाठी पाठ्यक्रमदेखील तयार करण्यात आलेला आहे. सांकेतिक भाषा म्हणजे निव्वळ खाणाखुणा नव्हेत तर ती एक अर्थपूर्ण, परिपूर्ण भाषा आहे, असेही त्या आपल्या मुलाखतीत म्हणाल्या. डॉ. अस्मिता हुद्दार यांची संपूर्ण मुलाखत आपल्याला लवकरच granthalipratibhangan या यूट्यूब चॅनेलवर पाहता येईल.

अश्विनी भोईर यांनी प्रास्ताविक कार्यक्रमाचे केले.

प्रतिभांगणमध्ये रंगला 'ऐल तटावर पैल तटावर'चा कथाविशेष भाग

कवयित्री सुनंदा भोसेकर आणि लेखिका राणी दुर्वे कथाविशेष सादर करताना

ग्रंथाली-प्रतिभांगण आयोजित 'ऐल तटावर पैल तटावर' या साहित्यविषयक कार्यक्रमाच्या दुसऱ्या भागात कवयित्री सुनंदा भोसेकर व लेखिका राणी दुर्वे यांनी २८ मे रोजी कथाविशेष सादर केला. कथा या साहित्यप्रकारातील विविध टप्पे, विविध प्रवाह, शैली आदी बाबींचा धांडोळा घेत विषयाची विवेचन आणि सादरीकरण या दोन अंगांनी दोघींनी उत्कृष्ट मांडणी केली. आफ्रिकेतल्या निबिड जंगलातील गोष्ट सांगण्याच्या एका प्रथेच्या उदाहरणापासून त्यांनी आपल्या सादरीकरणाला सुरुवात केली. त्या गोष्टींमधून निसर्गातील सगळे आदिम शहाणपण ओसंडून वाहत असे, असे दुर्वे म्हणाल्या. यानंतर त्यांनी एका लोककथेतील अंशाचे वाचन केले. कथेची बीजे मौखिक परंपरेत कशी रुजलेली आहेत, हे सांगता सांगता त्या मराठी कथा वाच्यप्रकाराकडे वळल्या. याविषयी बोलताना त्या म्हणाल्या, "खरं तर कुठल्याही साहित्याचं आपण आपल्या सोयीकरता वर्गीकरण करत असतो. परंतु सर्व साहित्य सलग असं 'साहित्य'च असतं. नवकथापूर्व कथा, साठोत्तरी, नव्वदोत्तरी, आधुनिक, आधुनिकोत्तर, स्त्रीवादी कथा, ग्रामीण कथा, दलित, मुस्लिम, ख्रिस्ती हे सगळं आपण आपल्या सोयीसाठी केलेलं वर्गीकरण आहे. मुद्दा इतकाच की समस्त मानवजात एक आहे त्यामुळे केवळ मराठीच नाही तर

जगभरातलं साहित्य वर्गीकरणाबाहेर आहे."

कमल देसाई, गंगाधर गाडगीळ, शंकर पाटील, बाबूराव बागूल, किरण गुरव, प्रशांत बागड, बालाजी सुतार, विवेक कुड्डू, शिल्पा कांबळे इत्यादी कथाकारांच्या कथांमधील काही अंशांचे अभिवाचन राणी दुर्वे आणि सुनंदा भोसेकर यांनी समरसून केले. नवकथा, ग्रामीण कथा, दलित कथा अशा विविध प्रवाहांमागील सामाजिक-सांस्कृतिक पार्श्वभूमी सांगत, विविध लेखकांच्या लेखनशैलीची वैशिष्ट्य सांगत, अतिशय अभ्यासपूर्ण आणि रंजक पद्धतीने दोघींनी सादरीकरण केले. कथाविशेषच्या या पहिल्या भागाच्या समारोपात त्या म्हणाल्या, "अगदी विजया राजाध्यक्ष, वसुंधरा पटवर्धनांपासून, गौरी देशपांडे, सानिया, मेघना पेठे, मोनिका गजेंद्रगडकर.... रेवा दुभाषी, शिल्पा कांबळे आणि अशा अनेक नवीन लिहित्या स्त्रियांची कथा वाचल्यावर मनात येतं, ही कुठली पोटातली गोष्ट यांच्या ओठांवर येत आहे? की अजून सगळं ओठांवर आलेलंच नाही." उत्तरोत्तर रंगत गेलेला हा कार्यक्रम शेवटाकडे येताना श्रोत्यांना अंतर्मुख करून गेला. 'ऐल तटावर पैल तटावर' या कार्यक्रमाचा दुसरा भाग आपल्याला लवकरच 'ग्रंथाली-प्रतिभांगण' या यूट्यूब चॅनेलवर आपल्याला पाहता येईल.

डॉ. उज्ज्वला दळवी लिखित 'आरोग्याचे डोही' पुस्तकाचे प्रकाशन

प्रकाशनसमयी

शुभदा चौकर, डॉ. बाळ फोंडके,
डॉ. उज्ज्वला दळवी, डॉ. ज्येष्ठराज जोशी,
सुदेश हिंगलासपूरकर आणि अश्विनी भोईर

ग्रंथाली प्रकाशित डॉ. उज्ज्वला दळवी लिखित 'आरोग्याचे डोही' या पुस्तकाचे प्रकाशन १० मे २०२४ रोजी दादर-माटुंगा कल्चरल सेंटर येथे ज्येष्ठ शास्त्रज्ञ व मराठी विज्ञान परिषदेचे अध्यक्ष ज्येष्ठराज जोशी यांच्या हस्ते झाले. याप्रसंगी प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ डॉ. बाळ फोंडके, पत्रकार व लेखिका शुभदा चौकर उपस्थित होत्या. डॉ. उज्ज्वला दळवी यांनी लोकसत्ता, महाराष्ट्र टाइम्स व वयम् मासिकातून लिहिलेल्या लेखांचा संग्रह 'आरोग्याचे डोही' या पुस्तकरूपात प्रकाशित झाला. प्रकाशन समारंभाचे प्रास्ताविक ग्रंथालीचे सुदेश हिंगलासपूरकर यांनी केले तर अश्विनी भोईर यांनी सूत्रसंचालन केले.

पुस्तकप्रकाशन समारंभात भाषण करताना ज्येष्ठराज जोशी म्हणाले, मी माझ्या भाषणाची सुरुवात असंबद्ध वाटणाऱ्या एका गोष्टीने करत आहे. पुरणपोळी मला खूप आवडते. मी अगदी डोळे मिटून चवीने पुरणपोळी खातो. मला आवडणारे पदार्थ मी अतिशय चवीने खातो आणि ती चव माझ्या डोक्यात भिनली की आपसूकच माझ्या डोळ्यांतून एक अश्रू ओघळतो. उज्ज्वलाताईंचं 'आरोग्याचे डोही' यातील नितांतसुंदर लेखन वाचलं आणि माझी हीच प्रतिक्रिया उमटली. अतिशय सुंदर मराठी भाषेत त्यांनी लेखन केलेले असून शिक्षणप्रसार व विज्ञानप्रसार या पुस्तकात आहे. असं लेखन करणारे लोक फार कमी आहेत, उज्ज्वला दळवी त्यापैकी एक आहेत.

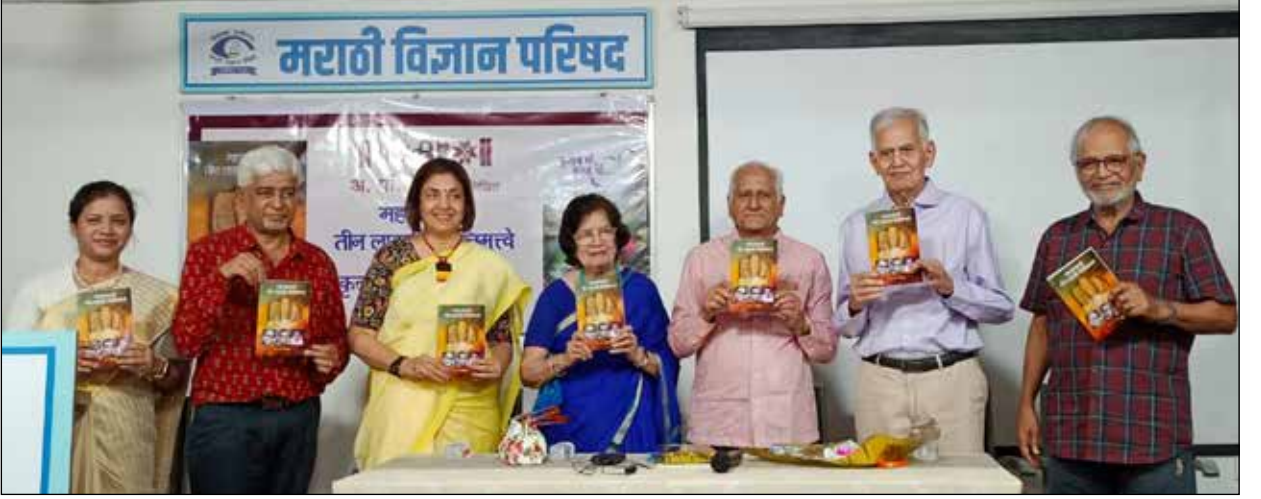
डॉ. उज्ज्वला दळवी आपल्या मनोगतात म्हणाल्या, हे पुस्तक कधीपासूनच मनाच्या कोपऱ्यात डोकावत होत. मागील वर्षी लोकसत्तामधून लिहिलेल्या सदरामुळे हे पुस्तक प्रत्यक्षात उतरलं. त्या असंही म्हणाल्या की डॉक्टर झाल्यापासून रुग्णाशी प्रत्यक्ष संवाद साधून, लेखन करून, व्याख्यानांतून त्यांना आजार समजावून सांगत आहे. परंतु, हे करत असताना असं लक्षात आलं की लोकांना केवळ माहिती देऊन उपयोग नाही. ती माहिती लोक आपल्या आजारांसाठी वापरू शकत नाहीत, यामुळे त्यांना केवळ शहाणं करून उपयोग नाही तर जाणतंही केले पाहिजे. आरोग्यविषयक माहिती रोजच्या जगण्याशी भिडली पाहिजे, जिच्याबद्दल लोकांना तर्कशुद्ध विचार करायला

शिकवलं पाहिजे. यादृष्टीनं एक खारीचा वाटा उचलत आपण 'आरोग्याचे डोही'मधील लेखांचे लेखन केले आहे.

पत्रकार व वयम् मासिकाच्या संपादक शुभदा चौकर यांनी डॉ. उज्ज्वला दळवी यांच्या भाषेकडे सगळ्यांचं लक्ष विशेषत्वानं वेधून घेतले. त्या म्हणाल्या, की इंग्रजीतील संज्ञा, संकल्पनांना मराठीत शब्द नाहीत असं म्हटलं जातं. पण या समजाला उज्ज्वलाताईंनी छेद दिला आहे. त्या भाषाप्रभू आहेत. त्यांनी भाषेतील हुशारी वापरून पुस्तकात इंग्रजीला पर्यायी असे होतकरू रसायन, आहारखूळ, आंबोळखाऊ जंत, रासायनिक ब्रह्मास्त्र, निःस्निग्ध पथ्य असे सुंदर मराठी शब्द निर्माण करून वापरले आहेत. डॉ. दळवी यांच्या भाषेनं मराठी ही ज्ञानभाषा आहे, हा आत्मविश्वास आपल्याला दिला आहे. तसेच शुभदा चौकर असंही म्हणाल्या, की वाचकाला समजलंच पाहिजे हा उज्ज्वलाताईंना असलेला ध्यास, त्यांची गोष्टीवेल्हाळ शैली यामुळे 'आरोग्याचे डोही' हे पुस्तक अतिशय वाचनीय झालं आहे.

प्रसिद्ध शास्त्रज्ञ व विज्ञानलेखक डॉ. बाळ फोंडके आपल्या भाषणात म्हणाले, हे पुस्तक आज प्रकाशित व्हावं हा विलक्षण योगायोग आहे. आजच कोव्हिशील्ड या लशीबद्दल लंडनमध्ये झालेल्या निवाड्याची बातमी आली की या लसीचे आरोग्यावर दुष्परिणाम होत असून, ही लस माघारी घेण्यात यावी. लशीबद्दल डॉ. उज्ज्वला दळवी यांनी 'आरोग्याचे डोही'मधून केलेलं विचारलेखन महत्त्वपूर्ण आहे. त्या लिहितात की लस रोगाला प्रतिबंध करणारी असते. ती रोगजंतूंना मारते म्हणजेच ती शरीरातील सजीव पेशींनाही मारू शकते. लस हे दुधारी शस्त्र आहे, तिचा वापर तारतम्यानं होणं आवश्यक आहे. लस देताना ताळेबंद करावा लागतो की किती प्रमाणात दिली तर विधायक ठरेल व किती प्रमाणात दिली तर विघातक ठरेल. डॉ. उज्ज्वला यांची मांडणी कोव्हिशील्ड लशीबद्दल होणाऱ्या अपप्रचाराला पायबंद घालणारी आहे. डॉ. बाळ फोंडके आपल्या भाषणात असंही म्हणाले की शारीरिक, मानसिक, भावनिक व सामाजिक अशा सर्व पैलूंचा विचार करणारं हे पुस्तक वाचकांना वाचनात डुंबायला लावणारं आहे. ●

अ.पां. देशपांडे लिखित दोन पुस्तकांचे प्रकाशन

प्रकाशनसमयी - अश्विनी भोईर, सुदेश हिंगलासपूरकर, डॉ. मानसी राजाध्यक्ष, अचला जोशी, अ.पां. देशपांडे, दिनकर गांगल आणि निळू दामले

ग्रंथालीने प्रसिद्ध केलेली अ. पां. देशपांडे लिखित 'महाराष्ट्राची तीन लाडकी व्यक्तिमत्त्वे' आणि 'कृतार्थ मी, कृतज्ञ मी' ही दोन पुस्तके ११ मे रोजी मुंबईतील मराठी विज्ञान परिषद येथे दिनकर गांगल व अचला जोशी यांच्या हस्ते प्रकाशित झाली. याप्रसंगी निळू दामले व डॉ. मानसी राजाध्यक्ष यांनी अ.पां. देशपांडेची खुमासदार शैलीत मुलाखत घेऊन त्यांना बोलत केले. या मुलाखतीत ते म्हणाले की मी आज जे काही कार्य करत आहे, त्याची बीजे मी ज्या शाळेत शिकलो त्या नूतन मराठी विद्यालय शाळेत पेरली गेली होती. ज्या काळात मी जगलो त्या काळाचे मी देणे लागतो. त्या काळाचा प्रतिनिधी म्हणून ते संचित पुढील पिढीपर्यंत पोचवणे हे माझे कर्तव्य आहे. या भावनेतून मी वृत्तपत्रांतून लिहित असतो व हा पुस्तकप्रपंचदेखील केला आहे. मुलाखतीत प्रश्नांच्या ओघाने देशपांडे यांनी आपल्या जीवनातील, मराठी विज्ञान परिषदेच्या वाटचालीतील अनेक आठवणींना उजाळा दिला.

'कृतार्थ मी, कृतज्ञ मी' या पुस्तकाविषयी बोलताना अचला जोशी म्हणाल्या, की 'शुद्ध बीजापोटी फळे रसाळ गोमटी' या उक्तीप्रमाणे अनंतराव यांची जडणघडण झालेली आहे. त्यांचे वडील वैद्य होते, सर्व कलांचे चाहते होते, अस्खलित संस्कृत बोलायचे, घरात संगीताचे वातावरण होते. अशा सांस्कृतिक वातावरणात अनंतरावांचं व्यक्तिमत्त्व घडत गेले, याचा प्रत्यय आपल्याला 'कृतार्थ मी, कृतज्ञ मी' वाचताना

येतो. 'कवी होता कसा आननी' हे पाहण्याची प्रत्येकाला उत्सुकता असते, त्याप्रमाणेच 'अनंतराव आहेत कसे आननी' हे कोणाला जाणून घ्यायचे असेल तर हे पुस्तक आवर्जून वाचावे. तसेच, यापलीकडे जाऊन काळाचा एक मोठा पट आपल्यासमोर उलगडत जातो.

'महाराष्ट्राची तीन लाडकी व्यक्तिमत्त्वे' या पुस्तकाविषयी बोलताना दिनकर गांगल म्हणाले, की या पुस्तकाची संहिता वाचताना मी यात पूर्णपणे रमून गेलो होतो. महाराष्ट्रातील आचार्य अत्रे, पु.ल. देशपांडे आणि पंडित भीमसेन जोशी ही तीन व्यक्तिमत्त्वे अशी आहेत की जी महाराष्ट्रातील सुशिक्षित, सुसंस्कृत वर्गात केवळ पोचलीच नाहीत तर आजही अनेकांच्या मनात रुंजी घालत आहेत. अशा तीन लाडक्या व्यक्तिमत्त्वांविषयीच्या आठवणी, किस्से अ.पां.नी अशा पद्धतीने या पुस्तकातून सांगितले आहेत की वाचकांना हे पुस्तक वाचणे म्हणजे एक मौज वाटेल. हल्ली लोक कमी वाचतात पण प्रत्येकाने हे पुस्तक वाचलेच पाहिजे कारण हे पुस्तक वाचले तरच या पुस्तकाशी आपल्याला बोलता येईल, असे संवाद साधणार हे पुस्तक आहे.

प्रस्तुत पुस्तक प्रकाशन समारंभाचे प्रास्ताविक ग्रंथालीचे सुदेश हिंगलासपूरकर यांनी केले तर सूत्रसंचालन अश्विनी भोईर यांनी केले. ●

डॉ. धनश्री साने लिखित 'पातंजलयोगदर्शन - निरंतर साधना' पुस्तकाचे प्रकाशन

प्रकाशनसमयी - सुदेश हिंगलासपूरकर, धनंजय साने, लेखिका डॉ. धनश्री साने, अरुणा ढेरे, अलकाताई मुतालिक आणि पुंडलिक पै

“उपनिषदांच्या काळापासून भारतीय तत्त्वचिंतकांनी मानवी अस्तित्व शोधण्याचा केलेला प्रयत्न, तसेच भौतिक जगापलीकडे असलेल्या गूढ अशा सृष्टीच्या परमतत्त्वापर्यंत मानवी अस्तित्व पोहोचू शकते का, याचा शोध घेण्याचे सर्वोत्तम साधन म्हणजे योगसाधना.” योगदर्शनाविषयी असे मौलिक विचार डॉ. अरुणाताई ढेरे यांनी, डॉ. धनश्री साने लिखित 'पातंजलयोगदर्शन - निरंतर साधना' या पुस्तकाच्या प्रकाशन समारंभाच्या वेळी व्यक्त केले.

पै फ्रेंड्स लायब्ररी व धनंजय साने कुटुंबीयांतर्फे गणेश मंदिर संस्थानच्या वक्रतुंड सभागृहामध्ये २५ मे २०२४ रोजी या पुस्तकाचे प्रकाशन त्यांच्यासह अलकाताई मुतालिक यांच्या हस्ते झाले.

हे पुस्तक ग्रंथालीतर्फे प्रसिद्ध झाले आहे. लेखिका डॉ. धनश्री साने यांनी आपल्या मनोगतामध्ये या लेखनामागची

भूमिका विषद केली. पातंजलयोगदर्शन म्हणजे फक्त योगासने नाही असे सांगून वैयक्तिक उन्नतीसाठी अष्टांगयोगातील यम-नियमांचे महत्त्व स्पष्ट केले. 'योगमार्गात समाधीपर्यंत पोहोचणे ही जन्मजन्मांतरीची साधना आहे, हा मार्ग अवघड असला तरी अशक्य नाही' असे प्रतिपादन त्यांनी केले. अलकाताई मुतालिक यांनी योगमार्गातील परंपरेचा संदर्भ देऊन प्रस्तुत ग्रंथातील विवेचन केलेल्या विषयांचा अभ्यासपूर्ण परामर्श घेतला. पुस्तकातील आशयाची मांडणी, आकलनसुलभ शैली यांचे उदाहरणासह विवेचन करून पुस्तकाचा परिचय करून दिला.

या कार्यक्रमात पैसरांनी प्रास्ताविक व सुदेश हिंगलासपूरकर यांनी मनोगतही सादर केले. अनेक मान्यवर, अभ्यासक, जिज्ञासू या कार्यक्रमात उपस्थित होते. या कार्यक्रमाचे सूत्रसंचालन मयुरेश साने याने केले. ●

'शब्द रुची' बालकुमार विशेषांक (मे २०२४) प्रकाशन

कवयित्री-चित्रकार मीनाक्षी पाटील महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ सदस्य यांच्या हस्ते ग्रंथालीच्या कार्यालयात झाले. त्यावेळी सुदेश हिंगलासपूरकर, डॉ. मृण्मयी भजक, योगिता मोरे, अरुण जोशी, अंकाचे अतिथी संपादक एकनाथ आव्हाड, विद्या प्रभू आणि ज्योति कपिले

लिना संखे लिखित 'अनात्म' काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन

राज्याचे मुख्य सचिव नितीन करीर यांच्या हस्ते 'अनात्म' काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन झाले. त्यासमयी अभिनेत्री मधुरा वेलणकर, सुजाता सौनिक (अप्पर मुख्य सचिव, गृह), कवयित्री लिना संखे, डॉ. मृण्मयी भजक, सुजाता जाधवसुदेश हिंगलासपूरकर, एनसीपीएचे सिद्धार्थ देशपांडे आणि गझलकार चंद्रशेखर सानेकर

ग्रंथालीने प्रसिद्ध केलेल्या, लिना संखे लिखित 'अनात्म' या काव्यसंग्रहाचे प्रकाशन एनसीपीएच्या सहकार्याने, त्यांच्याच लिटिल थिएटरमध्ये, ३१ मे रोजी झाले. राज्याचे मुख्य सचिव नितीन करीर यांच्या हस्ते संपन्न झालेल्या या कार्यक्रमाला अपर मुख्य सचिव (गृह) सुजाता सौनिक, गझलकार चंद्रशेखर सानेकर, अभिनेत्री मधुरा वेलणकर, सिद्धार्थ देशपांडे आणि सुदेश हिंगलासपूरकर आणि सुजाता जाधव आदी मंचावर उपस्थित होते.

नितीन करीर यांनी एक आशयघन कवितासंग्रह प्रसिद्ध झाल्याबद्दल कवयित्री लिना संखे यांचे कौतुक केले. आपणही भोवताल पाहात असतो, मात्र आपण कविता लिहू शकत नाही असे म्हणत कॉलेज जीवनात अंकाचे संपादन करताना कशा व किती प्रकारच्या कविता लिहिल्या जातात याचा मजेशीर अनुभव सांगितला. संखे यांनी लिहिलेली कविता उत्तम असल्याचे ते म्हणाले.

सुजाता सैनिक यांनी संखे यांच्याशी कार्यालयीन नाते सांगताना त्यांच्या स्वभावाचे कौतुक केले. माणसे त्या सहज जोडतात असे त्या म्हणाल्या. शासकीय कामाचा ताण असताना, एक स्त्री म्हणून घरदार, नोकरी सांभाळत कविता लिहिण्यासारखा छंद त्या जोपासत आहेत, याबद्दल आनंद व्यक्त केला. आपले म्हणून स्वतःचे काही असते त्याचा पाठपुरावा करायला हवा, तो संखे करत आहेत याचा गौरव करताना, त्यांची 'शोध' ही कविता मी वाचणार होते, मात्र सानेकर यांनी तिचा उत्तम परामर्श घेतला आहे, असा खास उल्लेख त्यांनी केला.

यावेळी एनसीपीएचे सिद्धार्थ देशपांडे यांनी कविता-संग्रहामध्ये विविध भाव असलेल्या कविता असल्याचे सांगितले. ख्यातनाम कवी, गझलकार चंद्रशेखर सानेकर यांनी या कवितांची उंची ही एक तत्त्वज्ञान सांगते असे म्हटले. या संग्रहात सर्व प्रकारच्या कविता आहेत. काही उत्कट प्रेमकविता आहेत, भावना व्यक्त करणाऱ्या कविता आहेत. काही कविता या इतक्या उंचीच्या आहेत की त्यातून एक वेगळे तत्त्वज्ञान झळकते. त्या ऐहिक आणि आध्यात्मिक अशा दोन्ही प्रकारे व्यक्त होतात. हे सोपे नाही. कविता साध्यासोप्या वाटल्या तरी त्यांचा आशय विचारगर्भ आहे, असे ते म्हणाले. या प्रसंगी सुप्रसिद्ध अभिनेत्री मधुरा वेलणकर-साटम यांनी अनात्म या संग्रहातील काही कविता बहारदार सादर केल्या. 'प्रेम अफाट आहे', 'द्रौपदी' अशा कवितांना रसिकांनी भरभरून दाद दिली.

अनात्म म्हणजे जे माझे नाही. कविता आतून येते. मी ती अनुभूती पोचवण्याचे साधन आहे. माझी त्यावर मालकी नाही, असे भावोत्कट उद्गार कवयित्री लिना संखे यांनी काढले. त्या म्हणाल्या, कविता येते, तिला काळ, वेळ, स्थळ असे कोणतेच बंधन नसते. कवितांची वेगवेगळी रूपे त्यांनी उलगडली.

ग्रंथालीचे विश्वस्त सुदेश हिंगलासपूरकर यांनी प्रस्तावना केली आणि डॉ. मृण्मयी भजक यांनी सूत्रसंचालन केले. एनसीपीएच्या ग्रंथालयप्रमुख सुजाता जाधव यांनी आरंभीचे निवेदन केले.

मानसिक कोलाहालाचे चित्रण

‘ऑड्रिया, मी ३२ वर्षांची घोडी झाली आहे. माझ्या कितीतरी मैत्रिणी मदर झाल्या; पण मी अजून माझ्या प्रिन्सची वाटच बघत आहे. माझं रूप बेताचं आणि शरीर स्थूल. त्यामुळे मला मार्केटमध्ये फारशी मागणी नाही. म्हणून एड जीवनात आला तेव्हा मी ढगावरून चालू लागले. ऑड्रिया, माझी लाइफमध्ये एकच इच्छा आहे, मला कसंही करून मॉम व्हायचं आहे. म्हणून मी एडला त्या दिशेन ओढत होते; पण माझा प्रयत्न अनसक्सेसफुल झाला.’

कथालेखनाचे पारंपरिक टप्पे कालानुसार बदलत आहेत. अलीकडच्या काळात कथालेखनात स्थिरावलेली जी मान्यवर पिढी आहे, त्यापैकी एक नाव आहे डॉ. अनंत लाभसेटवार! ‘द्विधा’ हा त्यांचा चौथा कथासंग्रह.

‘द्विधा’ या संग्रहात एकूण २५ लघुकथांचा समवेश आहे. या कथा कौटुंबिक नात्यांचा अतिशय तरल वेध घेतात. मुलगी आणि आई, मुलगी आणि तिचा प्रियकर, नवरा आणि बायको-मुलगी यांच्यातल्या नात्यांची गुंफण या संग्रहामध्ये केलेली आहे. यात अनेकदा आपली फसगत अशी होते, की परदेशात गेल्यानंतर तेथील वास्तव्यात मुलांकडून ज्या अपेक्षा आई-वडिलांना असतात त्या पूर्ण होतात का? याचे कारण याविषयी सतत उडणारा गोंधळ हा संस्काराभोवती असतो. तसाच तो नवीन पिढीच्या नवसंस्काराभोवतीही असतो. त्याचे मनोज्ञ दर्शन लेखकाने या कथांमधून घडवलेले आहे.

डॉ. लाभसेटवार केवळ नात्यांचाच विचार करतात असे नाही, तर संस्कार, परंपरा, कौटुंबिक जिह्वाळा, यावर अधिक संस्कारक्षम असा भर देतात. यावरून त्यांची या नातेसंबंधाकडे पाहण्याची श्रद्धेय दृष्टी किती तरल आणि तितकीच आत्मीयता जपलेली आहे, याचा प्रत्यय येतो. मनुष्य हा जगाच्या पाठीवर कुठेही असू दे, तो संस्कारांनी बांधलेला आहे याचा ते विसर पडू देत नाहीत. अफगाणिस्तानात तालिबान राजवट आल्यानंतर तिथे जी आर्थिक कोंडी झालेली आहे, त्यामुळे उपासमारीची वेळ आल्यानंतर कुटुंबकर्त्यांची होणारी कोंडी किती जीवघेणी असते आणि तो कुठल्या स्तराला जाऊ शकतो याचे दर्शन घडवताना त्यातले माणूसपण कायम आहे हे ते प्रकर्षाने आपल्या निदर्शनास आणतात.

आंतरराष्ट्रीय स्तरावर अनेक त-हेचे प्रश्न राजकीय स्वरूपात सातत्याने आपले तीव्र डावपेच खेळत असतात. या सगळ्यांचा संवाद सोडला तर थेट प्रत्यक्ष घडणाऱ्या घडामोडींचा संदर्भ ते या कथांमध्ये देतात. यात स्वार्थ, राजकारणातले डावपेच हे तर आलेच, तरीदेखील या सोबतच युद्ध करताना मानवी विचारसुद्धा मनात ठेवावा लागतो, हे ट्रम्पचे उदाहरण देऊन त्यांनी साकारलेली ‘हल्ला’ कथा एका वेगळ्याच टप्प्यावर आपल्याला नेऊन ठेवते. ‘मुलखावेगळी’ या कथेतील प्रीती आणि सुलभाताई, ‘रहस्य’ या कथेतील रेखा आणि शांताबाई, ‘योग’ या कथेतील वैदेही आणि निर्मलाबाई, ‘विनयभंग’ या कथेतील

ग्रंथपान

चांगदेव काळे

१८६९२०७४०३

द्विधा
अनंत पां. लाभसेटवार

आशा आणि तिची आई या व्यक्तित्तरा आपल्या आजूबाजूला वावरत आहेत असेच या कथा वाचत असताना जाणवत राहते. ‘वारसदार’ या कथेतील शीलाची अगतिकता ‘सौदा’ या कथेतील आयुबचा जीवघेणा निर्णय, वाढत्या वयानुसार निर्माण होणाऱ्या वैवाहिक जीवनाचे दर्शन घडवणाऱ्या ‘आकर्षण’ या कथेतील मेरी, परदेशाचे स्वप्न पाहणाऱ्या ‘देशांतर’ या कथेतील मुलकीत सिंग या व्यक्तित्तरा, त्यांच्यातले वेगळेपण, लेखकाने अतिशय कुशलतेने साकारलेले दिसून येते.

डॉ. अनंत लाभसेटवार हे विदेशात राहणारे तरीही सातत्याने मराठीतून लेखन करणारे प्रतिष्ठित साहित्यिक आहेत. विदेशातील नैसर्गिक, सामाजिक, कौटुंबिक, आर्थिक आणि राजकीय वातावरणाचा ते अतिशय सूक्ष्म पद्धतीने निरीक्षण करतात, हे त्यांच्या लेखनावरून सिद्ध झालेले आहे. त्यांची आतापर्यंत ३२ पुस्तके प्रकाशित झालेली आहेत. यात लघुकथा, कादंबरी, लेख, चरित्र, प्रवास अनुभव यांचा समावेश आहे. ‘अमेरिका - स्थिती आणि स्थित्यंतरे’ या द्विखंडात्मक खंडांपैकी एक खंड प्रकाशित झालेला आहे. उदयोन्मुख मराठी लेखकांना प्रोत्साहन देण्यासाठी रुपये पन्नास हजारांचा लाभसेटवार पुरस्कार त्यांनी पुरस्कृत केलेला आहे. तसेच अनेक पुरस्कार त्यांनी विविध कारणांसाठी पुरस्कृत केलेले आहेत. विदेशात राहूनही आपल्या मातीचे ऋण फेडणे आणि एक सामाजिक व साहित्यिक भान जपणे यासाठी ते सातत्याने प्रयत्न करत असताना दिसतात. त्यांच्या लेखनाला विदेशाचा काठ असला तरी त्यात इंग्रजी शब्दांची भरजरीची नक्षी कटाक्षाने टाळलेली आहे. जिथे अत्यावश्यक असेल तिथे इंग्रजीचा वापर आहे परंतु त्याला पर्यायी शब्ददेखील तिथे दिलेला आहे. त्यामुळे तिथे वाचक म्हणून आपण अडखळत नाही.

लाभसेटवार केवळ कथानक प्रसंगाच्या अनुषंगाने

मांडत नाहीत तर त्यातून एक विचार ते पेरत जातात. त्यामुळे सर्जनशीलता आणि सृजनात्मकता यांचा सुंदर संगम त्यांच्या कथेमध्ये आढळून येतो. ‘सूर्य मध्यानहावर आला आणि सर्वांच्या आशांना सायंकाळच्या अंधाराचं काजळ लागलं.’, ‘कॉन्ग्रेस युद्ध सुरु करणं सोपं असतं पण त्याचा वणवा स्वतःला न लागू देता त्यात यश मिळवणं कठीण.’, ‘पैशामुळे कवाडं उघडतात हे कळायला आचार्यांची पदवी लागत नाही.’, ‘ते खडकाला पिळून पाणी मिळवण्यासारखं होतं.’ अशी वाक्ये कथेच्या सौंदर्यात अधिक भर घालतात.

या कथासंग्रहात कथांच्या आशयांना अनुसरून सुरेख रेखा चित्रांची योजना केलेली आहे. ही रेखाचित्रे प्रमोद जोशी यांनी काढलेली आहेत. मुखपृष्ठ सतीश भावसार यांनी सजविलेले आहे.

मूल्य ४०० रुपये सवलतीत २४० रुपये

अनुभवचिंतनातील सार

'फसवण' ही एक कला आहे. फसवणारा त्या कलेत पारंगत झालेला असतो म्हणूनच तो सफाईदारपणे आपले काम करतो. अशावेळी आपण फसले गेलो आहोत हे कळायलाही बराच अवधी लागतो. कोण जाणे कसे पण आपण फसायचं नाही असे ठरवूनही जेव्हा फसतो तेव्हा फक्त हसतो. थोडे चरफडतो, स्वतःलाच दोष देतो व पुन्हा फसायचे नाही असा निश्चय करून फसण्यासाठी सज्ज होतो आणि फसले जातो ते आपण बावळट, मूर्ख, फार कच्चे म्हणून नसून फसवणाऱ्याच्या लबाडीची पातळी जरा बरीच वरची असते म्हणून.'

ललित निबंधवजा लेखन होते तेव्हा अनेकदा आपल्याला आलेले अनुभव जे बरे वाईट काहीही असू शकतात, त्यांचे संदर्भ या ललित निबंधांमध्ये सहजपणे प्रविष्ट झालेले असतात. त्यावर आधारित लेखक आपल्या लेखनाची दिशा निश्चित करत जातो आणि शेवटी एका निर्णयावर येऊन थांबतो. हा निर्णय बोधात्मक, प्रबोधनात्मक, उपदेशात्मक अथवा एखाद्या इसापनीतीच्या प्रमाणे नीतिसारावर येऊन थांबतो. यामुळे दोन गोष्टींचा स्पष्ट असा अनुभव वाचक म्हणून आपणास येतो, तो त्या अनुभवाकडे लेखक कोणत्या संदर्भाने पाहतो आणि त्या अनुभवाला अनुलक्षून त्याला नेमके काय सांगायचे आहे, वाचक अशा ललित निबंधांमध्ये सहजपणे एकरूप होत जातो. अनेक अनुभवांना आपल्या अनुभवांची पडताळणी करून पाहतो आणि जे सार शेवटी लेखकाने सांगितलेले आहे त्याच्याशी आपले अनुभव किती मिळतेजुळते आहे, ते तपासून पाहतो. परिणामी असे निबंध वाचकांचे एक अनुभव विश्व पुन्हा प्रत्ययास आणून देते. हरवलेल्या स्मृतिआड गेलेल्या अनेक गोष्टींना उजाळाही मिळतो. 'नवे नीतिसार' हे पुस्तक त्या दृष्टीने एक महत्त्वाचा दस्तऐवज म्हणता येईल.

सुधा देसाई यांचे हे 'नवे नीतिसार' पुस्तक आपल्याला नक्की आवडेल आणि आपल्या अनुभवांना उजाळा देईल असेच आहे. 'नवे नीतिसार' या पुस्तकात अठरा निबंधवजा लेख आहेत. हे लेख कथांच्या जवळ जाणारे असले तरी एका सूत्रात अनेक कथांचे बीज सामावलेले आहे. ज्येष्ठांच्या कथा आणि त्यांच्या व्यथा हा एक लेख आपण समोर ठेवला तर त्यात ज्येष्ठ व्यक्तींच्या एकूण जगण्याकडे, वागण्याकडे आणि त्यांच्या दृष्टिकोनाकडे लेखिका किती अंगांनी पाहतात याचा सुंदर अनुभव आपणास येतो. केवळ केस मूळ रंगाला सोडून पकतेच्या रंगाकडे झुकले अथवा कणखर दातांनी आपले इतिकर्तव्य संपले म्हणून रजा घेतली अथवा वयांचे अनेक मैलदाड मागे पडले, यावर ज्येष्ठत्व अवलंबून असते अथवा म्हातारपण दिसू लागते हे जसे खरे तसेच इतर अनेक पैलूही त्यात सामावलेले आहेत, याकडे लेखिका आपले लक्ष अनेक अनुभवांचे संदर्भ देत वेधून घेतात. दैनंदिन व्यवहारात फसवणूक होणे ही तशी सामान्य आणि तितकीच आपल्या वेडेपणाची अथवा सरळ मनाची केलेली फसवणूक असते. यात फसवणाऱ्याचे कौशल्य आणि त्याच्यावर विश्वास ठेवणाऱ्याचा विश्वासघात, यात हरवते ते माणूसपण आणि तडा जातो तो विश्वासाला अथवा आपल्या समजूतीला. याचे सुंदर वर्णन करत एस रामन या व्यक्तीच्या निमित्ताने लेखिका आपल्यासमोर एक नवे प्रमेय

ग्रंथपान

नवे नीतिसार (गोष्टी रूप)

सुधा देसाई

ठेवतात. फसवणारासुद्धा या कौशल्याचा वापर का व कसा करतो आणि त्याच्यावर अशी वेळ का येते? संकटात सापडल्यानंतर आपल्या मदतीला कोणी यावे अशी अपेक्षा प्रत्येकाची असते, परंतु संकटाचे स्वरूप पाहता तेथे मदतीसाठी जाणे वाटते तितके सोपे नसते, या गोष्टीकडे एक सामान्य माणूस म्हणून दूर राहता येते. परंतु जी माणसे केवळ आतुलनीय शौर्यासाठी अहोरात्र जागरूक असतात ती आपला जीव, समोरचे संकट, याची पर्वा न करता त्यात अडकलेल्या माणसांची सुटका करणे याला प्राधान्य देतात. मेजर क्रिस्टो हे त्यापैकी एक. त्यांनी केलेल्या अतुलनीय मदतीचा आणि साहसाचा अनुभव शूरवीर मेजर आय जे क्रिस्टो या लेखात लेखिकेने अतिशय मनोज्ञपणे रेखाटलेला आहे. तशीच व्यक्तिरेखा आहे विराज देशपांडे, ऑस्ट्रेलिया. एक विद्यार्थी म्हणून आपल्या शिक्षकेसाठी तो गुरु-शिष्याचे नातं कशाप्रकारे व्यक्त करू पाहतो त्याचे वर्णन करताना लेखिका म्हणतात, 'चाळीस वर्षांनंतरसुद्धा भेटणाऱ्या विद्यार्थ्यांचे वय शिक्षक व विद्यार्थ्यांसाठी मनाने जणू पंधरा-सोळाच असते. शिक्षक म्हणून जगण्यातला आनंद काही निराळाच विलक्षण असतो. इतका आदर आणि भरभरून प्रेम तेही निरपेक्ष हे फक्त शिक्षकालाच

जन्मभर मिळू शकतं. या प्रेमाला ओहोटी नाही.'

या पुस्तकात अनेक व्यक्तिरेखा आलेल्या आहेत. त्या त्यांच्या जगण्यातून एक वेगळे परिमाण धारण करतात. त्यांचा परीघ लेखिकेने यात शब्दबद्ध केलेला आहे. लेखांमध्ये सुंदर असा ललित अनुभव आपणास येतो तो अनेक कवितांच्या ओळींमुळे, श्लोक-अभंगामुळे आणि शेवटी उद्धृत केलेले सार.

या पुस्तकातील सगळेच लेख आपल्याला काही ना काहीतरी देऊन जातात. त्यातले लहान लहान अनुभव आपल्याशी एकरूप होतात. ही लेखिकेची उत्तम अशी देणगी वाचकांसाठी आहे. त्यांच्या लेखनातला सहजपणा आणि अनुभवाकडे पाहण्याचा प्रांजळ दृष्टिकोन आपल्याला मनापासून भावतो. केवळ काहीतरी उपदेश करायचा असे ठरवून हे लेखन झालेले नाही तर आलेल्या अनुभवातून जे सार सापडले ते आपल्या वाचकांशी जोडून त्यातला आनंद, समाधान वृद्धिंगत करावे, हा त्यातला हेतू आहे.

लेखिका सुधा देसाई या उत्तम शिक्षिका आहेत. जवळपास तीस वर्षे त्यांनी अध्यापनाचे कार्य केलेले आहे. त्यापूर्वी इतर शासकीय सेवांमध्येदेखील त्यांचा सहभाग होता. शाळेतील मुलांना अधिक प्रोत्साहन देण्यासाठी त्यांनी विविध उपक्रमांद्वारे प्रयत्न केलेले आहेत. त्यांना वाचन आणि प्रवासाची आवड आहे, या आवडीचे अनेक समृद्ध अनुभव या पुस्तकात आलेले आहेत. सुधा देसाई यांनी 'एका शिक्षिकेचे शिंदोरी', 'पदोपदी जाणवलेले ईश्वराचे अस्तित्व', 'सूचक स्वप्नातून आलेली त्या दिव्य शक्तीची प्रचीती' या पुस्तकांचे लेखनही केलेले आहे.

या पुस्तकाविषयी व्यक्त केलेले त्यांचे मनोगत अवश्य वाचायला हवे असे आहे. मुखपृष्ठ सतीश भावसार यांनी साकारलेले आहे.

मूल्य २५० रुपये सवलतीत १५० रुपये

स्वप्नपूर्ती आणि राजधर्म यातील द्वंद्व

'अयोध्याची ऊर्मिला' ही स्मिता दातार लिखित कादंबरी. रामायणातील लक्ष्मणाची धर्मपत्नी, जनकराजाची कन्या आणि सीतेची भगिनी. एका राजघराण्यातून दुसऱ्या राजघराण्यात जाताना ऊर्मिलेच्या नजरेत असणारे स्वप्न आणि प्रत्यक्षात तिला अनुभवास आलेले वास्तव यात दोन टोकांचे अंतर आहे. तरीदेखील ती लक्ष्मणाची पत्नी आहे त्यापेक्षा ती अयोध्येची स्नुषा आहे याचे भान तिला लक्ष्मणच करून देतो तेही रामासोबत वनवासाला जात असताना. रामासोबत पत्नी म्हणून सीता जाते, मग लक्ष्मणासोबत ऊर्मिला का नाही, हा प्रश्न जो नेहमी आपल्याला सतावत आलेला आहे त्याचे हे उत्तर. रामायणात घडलेल्या घटना साधारणपणे आपल्या सगळ्यांना ज्ञात आहेत; परंतु त्या प्रत्येक घटनेत केंद्रस्थानी आहेत ते राम, लक्ष्मण व सीता. मग येतात दशरथ, पत्नी कौशल्या, कैकयी आणि सुमित्रा. पुत्र भरत, शत्रुघ्न आणि त्यांच्या पत्नी मांडवी व कीर्ती. या सगळ्यांचा समावेश या कथनाकात आहे. या प्रत्येक व्यक्तीरेखेला एक स्वतःचा स्वतंत्र असा स्थायीभाव, मन, विचार, कल्पना, इच्छा, अपेक्षा, आणि कर्तव्य आहे. या प्रत्येकाच्या इच्छापूर्तीमध्ये आणि कर्तव्यपूर्तीमध्ये एक मोठा प्रश्न उरतो तो विरहाग्नीमध्ये होरपळणाऱ्या ऊर्मिलेचा. 'हे सगळं रामायण घडत आहे त्यात मी कुठे आहे? माझ्या स्थानाविषयी मला फक्त गृहीत धरण्यात आलेलं आहे. प्रत्यक्षात जे मला सहन करायचं आहे त्याविषयी मला कोणीही विचारात घेत नाही. प्रत्येक स्त्री ही आपल्या माहेरचा पदर सोडते आणि सासरच्या उंबरठ्यात प्रवेश करते तेव्हा तिला तिची स्वतःची स्वप्न असतात आणि त्यातून तिला तिचं स्वतःचं अस्तित्व सिद्ध करायचं असतं; परंतु केवळ गृहीत धरून तिच्या विचार, मन, कल्पना, स्वप्न, भावना यांचा आदर न करणं ही किती मोठी शिक्षा असू शकते, हे फक्त स्त्री जाणू शकते, ही ऊर्मिलेची भावना यात आहे.

आपल्या समजुतीनुसार ऊर्मिलेने लक्ष्मणाच्या वाटेची १४ वर्षांची झोप तिच्या राजप्रसादात घेतलेली आहे. हा लोकापवाद किती खरा आहे आणि प्रत्यक्षातले चित्र कसे आहे याचा उलगडा करताना लेखिकेने ऊर्मिलेच्या अंतरंगाचा ठाव घेतलेला आहे. तिच्या विचारांतीत प्रगल्भता आणि नाजूक भावनांचे हळुवार तलम रेशमी धागे उलगडून दाखवण्याचा प्रयत्न या कादंबरीतून केलेला आहे. केवळ ऊर्मिलेला तिच्यावर अन्याय झाला म्हणून तिला सर्वकेंद्री करून प्रमुख नायिका दाखवण्याचा अट्टहास इथे नाही. तिच्यासोबत प्रत्येक व्यक्तीरेखेची स्वतःची असलेली भूमिका, त्यांची कारणमीमांसा इथे स्पष्ट केलेली आहे. पट्टराणी म्हणून असलेली कौशल्या हातबल कशी ठरली, कैकयीने मागून घेतलेल्या वरामुळे ती किती सुखी झाली, सुमित्रेचे तर हतबल होण्याशिवाय इतर सर्व दोर कापले गेलेले आहेत. या सगळ्या भूमिका मनोव्यापाराच्या दृष्टीने अत्यंत महत्त्वाच्या आहेत आणि त्यांचे वर्णन करताना कुठेही पक्षपात करण्याचा प्रयत्न झाल्याचे

ग्रंथपान

अयोध्येची ऊर्मिला
स्मिता दातार

दिसून येत नाही.

रामायणातील प्रत्येक व्यक्तीरेखा ही स्वतंत्र कादंबरी लिहिण्याइतपत मोठी, सक्षम आहे. या प्रत्येकाच्या स्थानाला कुठेही बाधा न आणता व अनुल्लेखाने टाळून त्यांना जखमी न करता ऊर्मिलेचे व्यक्तिचित्रण दुधावरील सायीसारखे अलगद वेचून वेगळे केले आहे. वास्तविक अशा रामायणासारख्या ग्रंथावरील व्यक्तीरेखेचे चित्रण करताना संपूर्ण अवकाश लक्षात घ्यावा लागतो. प्रत्येक घटना आणि त्यात समावेश झालेली प्रत्येक व्यक्तीरेखा यांच्या त्या त्या परिस्थितीनुसार व घटनेनुसार मांडणी करावी लागते. संवादाला त्याप्रमाणे आकार द्यावा लागतो. पुन्हा येणाऱ्या प्रसंगांमध्ये मागील संदर्भाची जोडणी अल्पस्वरूपात का होईना करावी लागते. अशी संपूर्ण कलाकृतीची गुंफण करताना लेखकाची कसोटी पणाला लागते. सदर कादंबरीमध्ये लेखिकेने या सगळ्या अवकाशाचा संदर्भ नजरेसमोर ठेवून अतिशय तलमपणे या कादंबरीची गुंफण केलेली आहे आणि ती सतत वाचत असताना पदोपदी आपल्या प्रत्ययास येते, हे विशेष!

या कादंबरीचा विषय हाताळताना लेखिकेने एक स्वतंत्र तंत्र इथे उपयोगात आणलेले आहे.

इथे नंदिनी नावाच्या व्यक्तीरेखेचा उपयोग केलेला आहे. ही नंदिनी पुरातत्त्वखात्यात असलेली एक व्यासंगी अभ्यासक व संशोधक. राजस्थानात असलेल्या दिगी या गावच्या परिसरात लक्ष्मण आणि ऊर्मिला यांचे मंदिर आहे आणि ते काळाच्या ओघात भूमीच्या गर्भात सामावले गेले आहे, त्याचा ती शोध घेते आणि या शोधाच्या निमित्ताने ऊर्मिला हिचाही शोध येथे घेतला जातो. परंतु हा केवळ उर्मिलेचा आणि लक्ष्मणाचा शोध नाही तर स्वतः नंदिनी आणि तिचा पती अभिजित यांचाही शोध येथे समांतर घेतला जातो. यातून प्रश्न पुढे येतो तो स्त्रीच्या अस्तित्वावर, स्वातंत्र्यावर आणि वैचारिक भूमिकेवर जो अन्याय होतो आहे तो कालातीत असून असाच पुढे राहणार आहे काय? येथे लेखिका आपली भूमिका स्पष्ट करताना नमूद करतात, 'ऊर्मिलेसारखं माझं अस्तित्व मिटवून न टाकता मला स्वतःचा शोध घ्यायचा आहे. पुरुषी अधिकारामुळे वनवास भोगणाऱ्या आणखी ऊर्मिला निर्माण होऊ नयेत अशी माझी इच्छा आहे.'

'डॉक्टर स्मिता दातार जनरल फिजिशियन, सौंदर्यतज्ज्ञ, लेखिका आणि उद्योजिका आहेत. 'डी. के. दातार : द व्हायोलिन सिंग', 'कॅनव्हास', 'चौकोनाचा पाचवा कोन', 'प्रभू अजि गमला', 'फक्त 'ती'च्यासाठी', यासारखी उत्तम आणि कसदार साहित्यनिर्मिती त्यांच्या नावावर आहे आणि त्यासाठी त्यांना अनेक मानांकित पुरस्कारांनी सन्मानित करण्यात आलेले आहे. त्याशिवाय त्या विविध क्षेत्रांत कार्य करत आहेत. या पुस्तकाचे अतिशय सुंदर असे मुखपृष्ठ सुप्रसिद्ध चित्रकार सतीश भावसार यांनी सजवलेले आहे.

मूल्य ४०० रुपये सवलतीत २४० रुपये

विज्ञानाचे महत्त्व सहजसोप्या भाषेत

‘समुद्रात आपण एकाच जागी उभे राहिलो तर सतत लाटा येत राहतात. एका सेकंदात अशा किती लाटा येतात, त्याला वारंवारता म्हणतात. तरंगलांबी आणि वारंवारता यांच्या गुणाकाराने आपल्याला वेग मिळतो. सेकंदाला सुमारे तीन लाख किलोमीटर हा प्रकाशाचा वेग कायम राहतो. त्यामुळे प्रकाशाची तरंगलांबी जेवढी जास्त तेवढी त्याची वारंवारता कमी असते.’

नोबेल पारितोषिके विविध क्षेत्रांतील महत्त्वाच्या कार्यासाठी, संशोधनासाठी दरवर्षी दिली जातात. दिल्या जाणाऱ्या या पुरस्कारांची माहिती सहजसोप्या भाषेत आकलन होईल अशा पद्धतीने सादर केली तर ती सहजपणे सर्वांपर्यंत पोहोचते, तिचा प्रसार होतो आणि तिचे महत्त्वदेखील अधोरेखित होते. हा प्रचार आणि प्रसाराचा मार्ग डॉक्टर सुधीर थत्ते आणि डॉक्टर नंदिनी थत्ते यांनी गेले २८ वर्षे यशस्वीपणे अमलात आणलेला आहे. यातले वैशिष्ट्य असे, की त्यामुळे मातृभाषा मराठी आणि ज्ञानभाषा इंग्रजी या दोन्हीचाही वापर या प्रचारासाठी प्रसारासाठी उपयुक्त ठरलेला आहे.

यासाठी दुसरा आणखी एक पर्याय म्हणजे संवाद आणि नाट्यरूपांतर. या माध्यमाचा वापर करून सन २०२३ मध्ये रसायनशास्त्र उर्फ केमिस्ट्री, शरीरशास्त्र किंवा वैद्यकशास्त्र उर्फ फिजिऑलॉजी, मेडिसिन आणि भौतिकशास्त्र उर्फ फिजिक्स. या तीन विज्ञानशाखांमध्ये देण्यात आलेल्या पारितोषिकप्राप्त विज्ञानाची, त्यामागील संशोधनाची माहिती ‘नोबेलनगरी’ या पुस्तकातून करून देण्यात आलेली आहे.

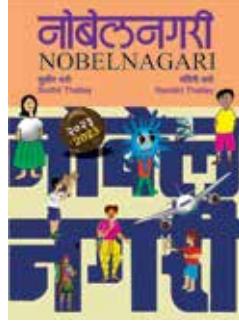
रसायनशास्त्रात माँगी जी बावेंडी, लुई ई ब्रुस आणि अलेक्सी आय येकीमोव्ह यांना पुंज ठिपक्यांच्या शोध आणि संश्लेषणासाठी हा पुरस्कार देण्यात आलेला आहे. इटुकल्या ठिपक्यांची अद्भुत किमया समजावून सांगताना त्यांचे स्वरूप मिलिमीटर, मायक्रोमीटर आणि शेवटी नॅनोमीटर हे समजावून घ्यावे लागते. काचेच्या ट्रायबल सोने, चांदी यासारखे अन्य धातू मिळवल्याने होणारे रंगांचे परिणाम कसे साधले जातात, हेच तंत्रज्ञान संगणक मॉनिटर व टीव्ही पडदा बनवण्यासाठी वापरले जाते, याची माहिती मिळते तेव्हा या पुंज ठिपक्यांची कल्पना स्पष्ट होते आणि एक वेगळाच आनंद देऊन जाते. मानवाच्या हृदय किंवा मेंदू सारख्या अवयवांवर शस्त्रक्रिया करताना आणि कर्करोगाच्या गाठीवर उपचार करताना यांचा वापर केला जातो ही माहिती आपल्यासाठी नवीन आहे.

शरीरशास्त्र किंवा वैद्यकशास्त्र या शाखेत कॅटलिन कॅरिको व अँड्र्यू वेसमन यांना एमआरएनएवर आधारित लसींच्या विकासासाठी उपयुक्त ठरणाऱ्या आधार द्रव्य परिवर्तन करण्याच्या संशोधनाकरता पुरस्कार देण्यात आलेला आहे. विशेष म्हणजे नुकताच आपण कोव्हिड-१९चा चांगलाच आणि कधीही विस्मरणात जाणार नाही असा अनुभव घेतलेला आहे. यासाठी जी लस निर्माण करण्यात आली तिच्या संशोधनामध्ये याच एमआरएनएचा घटकसूत्र म्हणून उपयोग करण्यात आलेला आहे. इतकेच नव्हे तर अचानक एखाद्या रोगाची महासाथ येण्याचा धोका निर्माण झाला तर एमआरएनएवर आधारित लसी बनवून त्यांचे प्रचंड प्रमाणावर

ग्रंथपान

नोबेलनगरी २०२३
सुधीर थत्ते, नंदिनी थत्ते

उत्पादन करून ती महासाथ आटोक्यात आणण्याचा पर्याय निर्माण झाला आहे. या सूत्राची माहिती देताना आपल्यासाठी अभिमान वाटावी अशी बाब म्हणजे तीन हजार वर्षांपूर्वी भारतात आलेल्या देवीच्या साथीचा प्रभाव रोखण्यासाठी जी लस निर्माण करण्यात आली होती, ती भारताने प्रथम शोधून काढलेली होती आणि तीच लस ‘टीका’ या नावाखाली देण्यात येत असे. युरोपात ही लस पहिल्यांदा यशस्वीपणे वापरण्याचे श्रेय एडवर्ड जेन्नर यांना जात असले तरी त्यांच्या जन्मापूर्वी दीडशे वर्षे आधी भारतात देवीची ही लस वापरली जाई अशीही अधिकची माहिती आपणास या पुरस्काराच्या निमित्ताने होते.

भौतिकशास्त्रात पियरे अगोस्टिनी, फेरेंक क्रॉझ व न ल हुलियर यांना पदार्थातील इलेक्ट्रॉन गतिशास्त्राच्या अभ्यासासाठी प्रकाशाचे ऑटो सेकंद निर्माण करण्याच्या प्रायोगिक पद्धतीसाठी संयुक्तपणे देण्यात आलेले आहे. इलेक्ट्रॉन हा सेकंदाला २९८८ किलोमीटर वेगाने प्रोटॉनभोवती फिरतो. परंतु या सेकंदाचा ऑटो सेकंद आणि नॅनो सेकंद यांची संकल्पना स्पष्ट होते तेव्हा आपणदेखील थक्क होतो.

प्रोटॉनभोवती एक फेरी मारायला इलेक्ट्रॉनला १६० ऑटो सेकंद लागतात. ऑटो सेकंद म्हणजे एका सेकंदाच्या एक अब्जाव्या भागाचा एक अब्जावा भाग. वेगासाठी तरंगलांबी आणि वारंवारता यांच्या गुणाकाराने आपल्याला वेग मिळतो हे सूत्र इथे अधिक स्पष्ट करताना विमानाच्या वेगाचा संदर्भ दिलेला आहे.

हा विषय अधिक सोपा करून देण्यासाठी लहान लहान अशी आपल्या नेहमीच्या परिचयातील उदाहरणे दिलेली आहेत. लाटांचा वेग, लाटांवर दिसणारे रंग यांचे प्रयोग, पुढा दोरी यांचे प्रयोग आहेत. विमानवेग आहे. आकृत्या आणि रंगीत चित्रे यांचाही उत्तम उपयोग केलेला आहे. स्टेटेजवर प्रयोग सादर करताना तो कशाप्रकारे करावा यांचे मार्गदर्शनदेखील केलेले आहे. त्यामुळे सदरचा विषय खूप छान प्रकारे आपणास आकलन होतो.

पुस्तक लिहिताना आपण कुणासाठी लिहीत आहोत आणि त्यामागचा उद्देश काय आहे, हे पक्के असेल तर त्यानुसार लेखन केले जाते. थत्ते यांना याची पूर्ण जाणीव आहे. त्यामुळेच त्यांची ही मालिका यशस्वी झालेली आहे. त्याच मालिकेत २०२३ची भर पडली आहे. सगळ्यांना आवडेल आणि विशेषतः शिक्षकांना शालेय स्तरावर हा विषय समजावून सांगताना या माध्यमाचा उपयोग नक्की होईल असा विश्वास आहे. यासाठी लेखकाने दिलेले मनोगत निश्चित लक्षात घेण्यासारखे आहे.

या पुस्तकाचे सुंदर मुखपृष्ठ आणि आतील सर्व चित्रे सतीश भावसार यांनी सजीव केलेली आहेत

मूल्य २०० रुपये सवलतीत १२० रुपये

महाराष्ट्र चित्रपट, रंगभूमी आणि सांस्कृतिक विकास महामंडळ (म.)

MAHARASHTRA FILM, STAGE & CULTURAL DEVELOPMENT CORPORATION LIMITED

(A Government of Maharashtra Undertaking)
Dadasaheb Phalke Chitranagari
Filmcity, Mumbai

Film City Mumbai

Film City Mumbai takes pride in having been a part of hundreds of Big and Small screen productions. Premier film-making facilities, proactive on-site support services, several independent studio-businesses on the lot for your post-production requirements, serviced stages and accommodation catering to any size/scale of production and budget. We are the go-to destination for India's filming need.

Facilities - All that you need for Shooting

- ▶ Film city spans over 520 acres of scenic delight in the heart of Mumbai.
- ▶ We have 85+ Air conditional makeup rooms, almost all studios and outdoor locations has nearby makeup rooms.
- ▶ The excellent inventory management gives instant access to our numerous product categories spanning antiques to the ultra-modern variety.
- ▶ Film Processing via Reliance Media Electricity, A/C. Water supply.
- ▶ Traffic Facility & Supply of Wooden Planks, Camera.
- ▶ Lighting and Sounds equipments.
- ▶ Also we have Food court & Restaurants, Bank ATM Facility and Vehical Parking Space.

Cultural Contribution & Fiscal Concession (Monetary Assistance for Marathi Films)

- ▶ Government of Maharashtra has started a scheme to provide financial assistance to Marathi film producers as incentive to produce quality Marathi Films in the year 1997.
- ▶ The films are scrutinized by the film Screening committee and awarded category : A & B.
- ▶ Category A Film is eligible for assistance of Rs. 40 lakhs.
- ▶ Category B Film is eligible for assistance of Rs. 30 lakhs.

MAHARASHTRA FILM, STAGE & CULTURAL DEVELOPMENT CORPORATION LIMITED

Maharashtra Film Cell

▶ Maharashtra Film Cell (MFC) is a step towards streamlining the filming permission process in the state of Maharashtra. Film cell focuses on integrating the process followed by multiple state and central government departments and offer a single portal for film shooting permission. Maharashtra Film Cell is a robust online system catering to individuals and production houses to obtain filming permission across the state. It is in operation since August 2019 and have been.

▶ Maharashtra Film, Stage & Cultural Development Corporation (MFSCDCL) is the designated nodal agency to oversee the functioning of the cell.

▶ 8 key approving departments in Mumbai region have been onboarded at Maharashtra Film Cell.

▶ More than 1,500 applications processed since the launch and more than 340 production houses, 530 individual users utilize MFC portal.

▶ MFC portal have more than 700 plus shooting locations onboarded ranging from roads, temples, gardens, beaches, forts, schools, landmarks etc.-

▶ System has more than 950 department users which provides approvals in a defined Manner. MFC team have conducted more than 100 training sessions for department users.

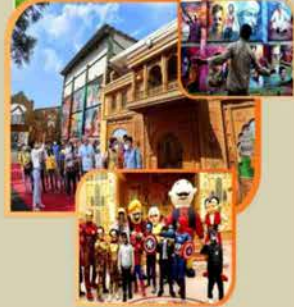
Bollywood Park

▶ Bollywood is the world's second largest movie and music industry and india's largest. The incredible colours, music, dancing and action of the movies have captured the attention of the world and rapidly gaining more fans worldwide.

▶ Bollywood Park takes you into a magical, mesmerizing world of Bollywood right in the heart of Mumbai. Our guides will give you priceless insight into the film making process that has made India's movies so unique against the rest of the global markets.

▶ Bollywood Park is a park of its kind in the world which consists of fascinating zones, allowing visitors to experience different environments inspired by the greatest Bollywood blockbusters. It gives an alley of diverse cultures from all corners of India to have an explosion of colors, music, and dance styles. The park provides various aspects of the film industry and further an abstract of the park to incorporate a whole design.

▶ Bollywood Park tour gives you an opportunity to experience Live Chroma Activities, Dance Show, Selfies with our Stars and Sets Visit.

सारस्वत
बँक

सारस्वत को-ऑपरेटिव्ह बँक लि.

(शेड्युल्ड बँक)

विश्वासाच्या नात्याची अविरत परंपरा...

FIXED DEPOSITS
आकर्षक व्याजदर!

7.75 %
p.a.

ज्येष्ठ नागरिकांसाठी

7.25 %
p.a.

इतरांसाठी

अधिक माहितीसाठी आपल्या नजीकच्या शाखेशी किंवा www.saraswatbank.com या वेबसाईटवर संपर्क करा.